

ВОЛОДИМИР БАБУЛА

Державне видавництво
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
Київ-1959

*Переклали М. Дашкієв та М. Соучек
Художник Г. С. Зубковський*

*Переклад здійснено за виданнями:
Vladimir Babula. Signaly z Wesmiru. Mlada Fronta, Praha — 1955.
Vladimir Babula. Planeta tri Slunci. Mlada Fronta, Praha — 1957.*

Літературна обробка Миколи Дашкієва

*Своїм дітям Митькові, Аленці, Томашеві та всім іншим мандрівникам у
третє тисячоліття від щирого серця присвячує.*

АВТОР

ЩАСЛИВОЇ ВАМ ДОРОГИ, МАНДРІВНИКИ У ТРЕТЄ ТИСЯЧОЛІТТЯ!

...Я знаю багато з вас також мріють про далекі подорожі, відкриття, винаходи, багате хто зітхає потай: як шкода, що вже відкрито Америку й полюси! Як шкода, що я не живу за часів Колумба або Пржевальського! Шкода, що я не народився раніше за Можайського й Попова, — можливо, літак і радіо винайшов би я! А тепер, на жаль, все відкрито...

Можливо, в таких думках винна популярна література, яка дуже детально, ґрунтовно і захоплено говорить про досягнення минулого і побіжно, неохоче згадує про неясне, невідоме, нерозв'язане. А тимчасом не окремі білі плями — величезний океан невідомого оточує нас, і, чим більше ми знаємо, тим більше загадок ставить перед нами природа.

Обриси берегів, гірських хребтів і річок уже нанесено на карту, але чи багато ми знаємо про нутро земної кулі? Наші шахти й свердловини — як булавочні уколи на оболонці Землі. Найглибші з них не становлять і однієї тисячної частки земного радіуса. Поверхню суходолів об'їжджено уздовж і впоперек, але тільки на 22 кілометри люди піднялись над поверхнею, тільки на 3 кілометри спускались в глиб океану. Океанське дно й атмосфера, надра Землі, планет і сонячної системи ще чекають на своїх Колумбів і Пржевальських. Велетенські, ще не розв'язані завдання стоять перед радянською наукою.

Треба:

продовжити життя людини в середньому до 150—200 років, знищити інфекційні захворювання, звести до мінімуму незаразні, перемогти старість і втомлюваність, навчитись повертати життя при передчасній випадковій смерті;

поставити на службу людині всі сили природи, енергію сонця, вітру, підземне тепло, застосувати атомну енергію в промисловості, на транспорті, будівництві, навчитись акумулювати енергію та пересилати її куди завгодно без дротів;

завбачати і остаточно знешкодити стихійні лиха: поводи, урагани, вибухи вулканів, землетруси;

виготовляти на заводах всі відомі на Землі речовини, аж до найскладніших — білків, а також і невідомі в природі: твердіші за алмаз, жаростійкіші за вогнетривку цеглу, тугоплавкіші за вольфрам та осмій, еластичніші за шовк, пружніші за гуму;

вивести нові породи тварин і рослин, які ростимуть швидше, даватимуть більше м'яса, молока, шерсті, зерна, фруктів, волокна, деревини для потреб народного господарства;

потіснити, пристосувати до життя, освоїти незручні райони, болота, гори, пустелі, тайгу, тундру, а можливо, й морське дно;

навчитись керувати погодою, регулювати вітер та температуру, як зараз регулюються ріки; пересувати хмари; на свій розсуд керувати дощами і ясною погодою, снігом і спекою.

Чи важко це? Надзвичайно важко. Але це необхідно. Радянські люди хочуть жити довго, хочуть жити в достатку й безпеці, хочуть бути повними господарями на своїй землі, не залежати від капризів природи. Отже, все це буде зроблено. І все це виконуватимете ви, нинішні школярі та вихованці ремісничих училищ, і не тільки ті з вас, що стануть великими вченими, але й усі інші: токарі й шофери, трактористи й каменярі, медичні сестри, ткачі, шахтарі... Величні завдання не розв'язують одинаки — Волго-Донський канал

будували не тільки автори проекту. І вже, в усякому разі, всі ви, всі до одного, візьмете участь у здійсненні найвеличнішого, найбагороднішого й найгуманнішого завдання людства — в побудові комунізму, в створенні щасливого мирного життя для всіх радянських людей.

Ви, сьогоднішні учні ремісничих училищ і школярі, тільки починаєте свою подорож у майстерність, у творчість, в науку, в життя. І мені, старій людині, яка пройшла багато верст недослідженими землями, багато шукала у хащах науки, хочеться дати вам, початкуючим мандрівникам, кілька напутніх порад.

Любіть працювати. Найбільшу насолоду і задоволення приносить людині праця. Здобуйте право сказати: я роблю потрібну справу, на мою працю чекають, я даю користь. І якщо ви зустрінете труднощі, потрапите, здавалося б, у безвихідь, зустрінете опір застарілого, можливо, навіть байдужість і нерозуміння, вас завжди підтримає думка: я роблю потрібну справу.

Не зрікайтесь мрії! Я маю на увазі юнацькі мрії про відкриття, про творчість. Є люди, які легко поступаються перед обставинами, здаються після невдалого екзамену, при родинних чи службових ускладненнях. Але ускладнення минають, а час згаяно, і лишається тільки гіркота, що життя прожито без вогню, розтринькано на дрібниці, на працю, позбавлену радощів.

Дерзайте! Беріться за великі справи, якщо ви беретесь всерйоз. Здібності, як і м'язи, ростуть при тренуванні. Великі відкриття не кожному під силу, але хто не наважується пробувати, напевно нічого не відкриє. Ви повинні піти значно далі за своїх дідів і прадідів.

Я народився 90 років тому. За часів моєї молодості не було літаків, кіно, радіо, електрики. Ще не було залізниці через Сибір, я їхав у Іркутськ тарантасом. Для мене радіоприймач — велике досягнення, для вас — звичайна річ у кімнаті. Ви починаєте у нас на плечах, вам треба високо піднятися. Понад п'ятдесят років я прожив за царського режиму. Я витрачав силу, енергію, збагачуючи золотопромисловців, мене звільнили з інституту за ліві переконання. Я міг тільки мріяти про лад, де праця буде в пошані. А ви народились у вільній країні, в країні, де кожен може здобути освіту, де поважають творчу працю. То хай же ваша праця, ваші мрії будуть гідні соціалістичної Батьківщини, хай ваші досягнення будуть найпередовішими в світі.

Не приховуйте своїх намірів, не тримайте задуми в секреті. Це не скромність, а, навпаки, — гордовитість, фальшива скромність і пожадливість старателя-власника, який тримає для себе золоту жилу. Якщо ваша пропозиція справді золота, ви не зможете розробляти її сам один, якщо ж ви помилились — навіщо вам витратити час, вам одразу ж вкажуть на помилку. Мені часто дорікали за те, що я поспішаю, публікуючи спостереження. Але я не шкодував про це ні разу. Деякі знахідки я не зміг оглянути як слід сам, за мене довершили роботу інші. Так, в пустелі Гобі я знайшов зуб носорога, а, йдучи моїми слідами, більші експедиції виявили цілі кладовища вимерлих тварин. Іноді мої статті викликали заперечення, я вислухував їх, повертався до теми, шукав нові факти, поширював їх. Таким чином, не тільки поради друзів, але й заперечення моїх наукових супротивників допомагали мені вдосконалювати свою працю.

Будьте принципові. Нам потрібна істина і тільки істина. Не намагайтесь догодити

друзям, помирити своїх учителів, нікого не образити. На цьому шляху ви, можливо, знайдете спокій і навіть благополуччя, але користі не дасте ніякої. Не бійтесь авторитетів. Якщо серед вас є майбутні геологи, які не погодяться з академіком Обручовим (хотілося б, звичайно, щоб таких було небагато!), — сміливо виступайте проти нього, якщо у вас є факти, що спростовують його висновки.

Але не розраховуйте на легку перемогу, на раптові відкриття, на ідею, яка вас осіє. Все, що лежало напихваті, давно вже підібрано й перевірено; те, що легко спадає на думку, давно вже спало на думку іншим і обговорювалось. Тільки на нових фактах, на нових спостереженнях можна будувати нові досягнення. Факти — це цеглини, з яких створюється людський досвід, це ваша зброя в творчості. Невтомно шукайте факти, збирайте їх у природі і в книжках, читайте хороші підручники, нічого не проминаючи, і, крім того, книжки, що не входять до програми. Досконало опануйте своїм фахом, але не шкодуйте часу й на інше. Геолог, який чудово знає геологію, — цінна людина, а той, хто, крім цього, знає географію, хімію чи ботаніку, — можливий винахідник.

На закінчення мені хочеться побажати великих успіхів у праці й науці чудесній радянській молоді, — майбутнім робітникам-новаторам, майстрам високих врожаїв, дослідникам, винахідникам. Щасливої вам дороги, мандрівники у третє тисячоліття!

*З листа академіка В. Обручова.
(Журнал «Знание — сила», 1954 р., № 3).*

КНИГА ПЕРША

СИГНАЛИ З ВСЕСВІТУ

ЧАСТИНА ПЕРША

ПРОБУДЖЕННЯ

Розділ I СИН ПІВНОЧІ

Кабіна міжпланетного корабля, освітлювана тільки м'яким спокійним сяйвом Землі, тоне в сутінках.

Чоловік сидить у кріслі біля круглого вікна і не може відірвати очей від незвичайної картини. Його мрійний погляд блукає по величезній кулі, що пливе кудись в одвічній темряві.

Людина зі своїми радощами і турботами, людство, захоплене величною боротьбою з природою, міста і ліси, моря і суходоли — все це за кілька годин космічного польоту злилось у єдине поняття: планета Земля. Зараз вона висить нерухомо серед незліченних зірок, а її поверхня видається мертвою, ніби на ній погасло все життя.

Плечі чоловіка раптом пересмикнулись; він наче скинув з себе важку півдрімоту, одвернувся від вікна і прошепотів у присмерк кабіни:

— Аленко, ви спите?

— Ні, Северсон. Уже з годину як прокинулась, але не хотіла вас турбувати... Ви, мабуть, поринули в спогади, і тепер вам сумно, правда? — Дівчина з великими чорними очима трохи нахилилась уперед. На її обличчя з вікна впало сріблясте сяйво.

— Те, що я зараз відчуваю, Аленко, не можна назвати сумом. Розумієте... — Северсон з великим зусиллям підшукував потрібні слова. — Розумієте, тут людина... як ангел з величезними крилами. Пливе у безмежному просторі і з зоряної високості оглядає континенти. Це таке дивне відчуття... Погляньте-но на цей величезний глобус! Скільки ми, люди, на ньому вже пережили! Скільки міг би розповісти навіть я один... Там буває й вирує життя; мені здається, ніби аж сюди сягає гудіння могутньої енергії, яка покійно служить людині. А що таке, зрештою, сама людина? Маленька мурашка, коли поглянути здалеку; вона разом зі своїми найбільшими справами — ніщо!.. А втім... — Северсон збентежено посміхнувся. — Я так розбалакався, що аж сам дивуюсь. Це стану філософом чи поетом.

— А чом би й ні? В Космосі у людини справді немовби виростають крила. Але дуже прошу, не будьте песимістом і не порівнюйте людей з мурашками. Безсилий лише той,

хто втратив віру в себе, а малий той, хто прагне тільки дрібної мети. А наша мета така велична! Ми вміємо мріяти і спроможні перетворити мрії на дійсність... — Алена схилилась до вікна. — Подивіться уважно на Землю... Якого кольору узбережжя Африки?.. Зеленого! Хіба це не прекрасний доказ могутності людини?! Ще десять років тому ми побачили б там світло-жовту пляму, яка називалась пустелею Сахарою... Або Арктика... Тоді, коли ви з Амундсеном завойовували Північний полюс, крига запинала все Заполяр'я від Азії до Америки. А тепер — лишився тільки білий острівець навколо полюса... — дівчина раптом затнулась. — Пробачте, я так багато говорю.

Северсон гірко посміхнувся:

— Ви боїтесь, що розмова про Арктику нагадає мені минуле? Ні, не турбуйтеся. Я не дитина, щоб зі мною так панькатись... — Він зручніше вмовстився в кріслі, погладив рукою підборіддя, ніби перевіряючи, чи добре поголений. — Ми з вами знайомі вже досить давно, але що ви про мене знаєте? Нічого. «Для вас моє минуле огорнуте імлою», — як сказав би поет.

— Це не зовсім так, — загадково посміхнулась Алена. — Дещо про вас я все-таки знаю. Хочете мене проекзаменувати?

— Хороша, люба ученице, в такому разі розкажіть щось про Северсона. Але дуже прошу — з часів його першого життя, коли він ще мав своє справжнє ім'я.

— Прошу, товаришу вчитель. Северсон народився тисяча вісімсот дев'яносто другого року в Норвегії. Там дуже красиво: крізь серпанок туманів проступають вершини Хагенфілду, де, за переказами древніх вікінгів, жили боги вітрів і бур.

Коли Северсон став юнаком, батьки послали його вчитись до Англії. В ті часи далеко по світу рознеслася слава великого мандрівника Руаля Амундсена. Молодий Лайф — так звали Северсона — з величезним інтересом стежив за його експедиціями. Людина безмежної відваги, з рішучим цільним характером і благородним серцем, Амундсен був для нього взірцем в усьому.

Коли Северсон повернувся з Англії, йому пощастило вперше побачити Амундсена. Великий Орел Півночі саме прибув на батьківщину як безсмертний переможець Південного полюса... Чи я не помиляюсь, Северсон?

— Дивлюсь я на вас, Аленко, і не вірю власним вухам. Звідки ви все це знаєте?

— Постривайте, товаришу вчитель, я ще не закінчила, — засміялась Алена. — Невдовзі після цього Северсон познайомився з Амундсеном особисто. Якби я була письменницею, то описала б вам і обличчя Амундсена. Воно було обпалене полярними вітрами, гостро й чітко окреслене. Амундсен умів надихнути соратників на великі подвиги, а в нещасті — кожного підбадьорити...

— То за хвилину ви, мабуть, розповідатимете й про мої колишні думки?.. Чи ви спіритка, чи, може, жили також в ті часи і прокинулись разом зі мною через сто років?

— Ні те, ні друге, Северсон, Хіба це так важко — зайти до університетської бібліотеки і переглянути літературу про Амундсена? Її там чимало, і майже в кожній книзі говориться і про вас, про вашу участь у його славнозвісних подвигах. Там прочитала я й про те, як ви полетіли рятувати Нобіле. А от про кінець цього польоту не написано ніде ані слова. Поки що це відомо тільки вам, Северсон...

Алена зняла з голови захисний шолом астронавта, поклала його собі на коліна:

— Знаю, що це — проти інструкції, але він мені набрид! — сказала вона, ніби виправдуючись. — На цьому відрізку траєкторії можна не боятись різкої зміни курсу нашої ракети, я літаю тут не вперше... Не гнівайтесь, що я нагадала вам сумне минуле. Краще поговоримо про щось інше.

— Ні, ні, Аленко, я вже давно хотів вам розповісти все... Справді, я зустрівся з Амундсеном і з часом став його соратником. Але про це — іншим разом. Я почну з того періоду, коли після першої світової війни до нас пристав Ельворт, син американського мільйонера. Його привела до нашого товариства жадоба пригод, якими він хотів заглушити нудьгу свого пустопорожнього життя. А тому що нам потрібні були гроші, — держава давала небагато, — ми й прийняли його в своє товариство.

Ельворт запропонував Амундсену вирушити до Північного полюса на дирижаблі. Я заперечував, бо не дуже вірив у переваги цього наповненого воднем мішка; нагадував про те, що серед торосів Півночі нема посадочних площадок; посилався на те, що для урагану дирижабль буде не більш як мильна бульбашка; наводив історію нещасного полярного дослідника Андре, який у тисяча вісімсот дев'яносто сьомому році пропав безвісти з своєю повітряною кулею. Але мені заперечували, що корабель з моторами — справа інша; що він може рухатись в заданому напрямку, та й обсяг нашого дирижабля в сто разів більший, аніж мала куля Андре.

Ельворт замовив дирижабль італійцю Нобіле — непоганому конструкторові, але надміру пихатій і честолюбній людині.

Вся Італія, а разом з нею й Нобіле були тоді пройняті гарячкою фашизму. Захоплені фашистськими ідеями, італійці наполягали, щоб побудований ними дирижабль ніс на собі їхній знак. Однак після тривалих, неприємних переговорів з Нобіле повітряний корабель було названо «Норвегія».

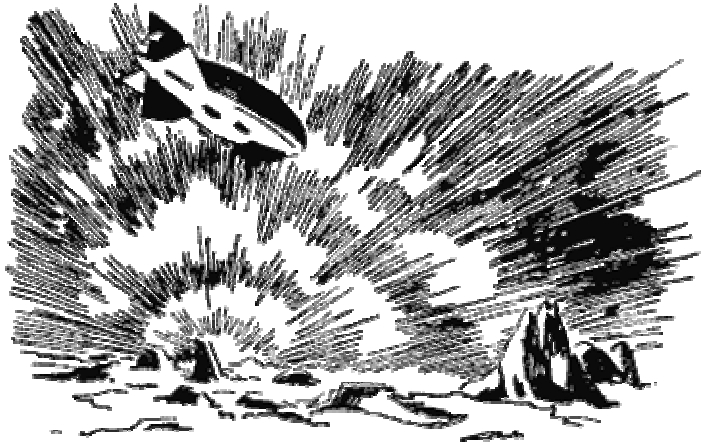
Нарешті, дирижабль стартував і дванадцятого травня тисяча дев'ятсот двадцять шостого року досяг полюса. Ми зробили над ним два кола, і екіпаж скинув униз прапори трьох народів: норвезький, італійський і американський. Італійські шовіністи відзначились і в цю урочисту мить: вони видобули з свого вантажу силу різноманітних прапорів, серед яких один був такий величезний, що його не змогли навіть як слід розгорнути і ледве просунули у вікно.

Після того як ми повернулися з подорожі, ті протиріччя, які виникли між Амундсеном і Нобіле на початку їхнього знайомства, ще більш загострилися. Нобіле зводив наклепи на Амундсена, де тільки міг. Усі досягнення він приписував лише собі.

Пізніше Нобіле вирішив організувати нову експедицію, але вже без Амундсена. Він побудував дирижабль «Італія» і двадцять третього травня тисяча дев'ятсот двадцять восьмого року вилетів з Кінгсбея до Північного полюса. «Італія» справді досягла мети, але по дорозі назад з нею трапилось нещастя. Дирижабль пропав безвісти.

Сотні радіостанцій і десятки тисяч радіолюбителів намагались піймати сигнали дирижабля. Нарешті надійшло перше повідомлення. Молодий російський радіолюбитель Шмідт в одному з глухих закутків СРСР почув сигнали: «Італія, Нобіле, Франц-Йосиф, SOS, SOS, SOS».

Радянський уряд одразу ж повідомив уряд Італії і з свого боку негайно почав готувати рятувальну експедицію.

Звістка про катастрофу схвилювала Амундсена. Він вмить забув про колишні суперечки та образи і вирішив допомогти Нобіле.

Амундсен звернувся по телеграфу до Ельворта з проханням допомогти йому, але американський мільйонер на цей раз не виявив бажання відкрити свій гаманець. Зате допоміг французький уряд, який дав Амундсену літак «Латам». Ми почали поспішно готуватись до вильоту.

Двічі ми відкладали старт через несприятливу погоду, а коли стало ясно, що на її покращання годі сподіватись, вирішили рискнути. Ми з власного досвіду знали, як живеться без допомоги серед вічної криги.

Непривітного, холодного дня вісімнадцятого червня тисяча дев'ятсот двадцять восьмого року ми стартували з Тромсе. На мене було покладено обов'язки спостерігача. Керував літаком Жульбауд, чудесний пілот, «Латам» був непоганий літак, і ми швидко просувались уперед. Узбережжя Норвегії скоро зникло з поля зору. І все б добре, але ми незабаром зайшли в непроникну, суцільну смугу туману, а радист Валетте доповів, що радіостанція не працює.

— Тоді — за компасом, увесь час на північ! — наказав Амундсен. Він сподівався знайти Нобіле десь за Шпіцбергенем.

Пілот Жульбауд повів літак усе вище й вище. Незабаром ми піднялись над туманною завісою. Невисоко з-над обрію до нас посміхнулось сонечко, розмальовуючи туман райдужними барвами. Всі зітхнули з полегшенням — тепер летіти буде краще.

— Ви вже не гніваєтесь на Нобіле? — запитав я Амундсена.

Він здивовано глянув на мене:

— Хіба я на нього коли-небудь гнівався?.. І взагалі йдеться не про Нобіле. Треба подумати про життя людей.

Радист Валетте не витримав:

— І про наше також! Не знаю, як повівся б Нобіле, коли б ми опинилися на їхньому місці!

Я теж замислювався над цим питанням. Провокаційні вибрики Нобіле під час першої експедиції замалим не коштували всім життя. Так, незважаючи на те, що начальником був досвідчений Амундсен, Нобіле втручався не в свою справу, повсякчас ліз до приладів управління дирижаблем, двічі навіть мало не висипав нас на кригу. А після закінчення експедиції Нобіле поведився просто обурливо...

Від спогадів мене відірвало повідомлення Валетте. Радист нарешті відновив зв'язок і одержав зведення, що крига біля острова Ведмежого ненадійна.

Місце нашого старту, Тромсе, було на маленькому острівці крайнього північного узбережжя Норвегії, майже на сімдесятій паралелі, а острів Ведмежий ми мали пролетіти приблизно на півдорозі до Шпіцбергену.

— Мені здається, вітер односить нас на схід, — сказав Амундсен.

Я мовчки взяв секстант і спробував виміряти висоту сонця, щоб визначити наші координати. У літаку під час бовтанки, а тим більш у Заполяр'ї, де заломлення променів дуже велике, такі виміри не дають потрібної точності. Однак і при всьому цьому я переконався, що ми справді пройдемо на схід від острова Ведмежого.

Вислухавши мої міркування, Амундсен замислився.

— Прошу, зв'яжіться з Шпіцбергеном. Але передавач знову відказав.

— Це все через поспіх! — гнівався радист Валетте. — Я не мав часу навіть оглянути радіостанцію більш-менш уважно. Добре, хоч можемо приймати радіограми, бо інакше ми були б зовсім відрізані від світу.

Я несміливо запропонував повернутись, щоб відремонтувати передавач в Тромсе або встановити новий, — на це ми втратили б щонайбільше день. Однак Валетте рішуче заявив, що зуміє знайти й усунути пошкодження самотужки. Я й досі шкодую, що не зміг тоді умовити своїх друзів. Але тепер про це вже пізно говорити.

Отже, ми летіли далі. Хоч передавач все ще мовчав, нам, здавалось, починало щастити. Перед Шпіцбергеном туман розвіявся, і ми могли зорієнтуватись. Але незабаром нас знову оточила майже непроглядна імла. Припустив дощ, який поступово перетворився на хуртовину.

Торкнувши Жульбауда за плече, Амундсен показав йому рукою, що слід набирати висоту.

Літак піднімався важко. Вітер шпурляв його на всі боки, заліплював снігом. Жульбауд обернувся до Амундсена і крикнув:

— Починається обледеніння!.. Елерони вже ледве рухаються!

Я запропонував вилізти на крило і оббити кригу. Амундсен про це й слухати не хотів. Однак коли пілот вигукнув, що літак втрачає управління, я не послухався Амундсенової заборони і виліз на ліве крило.

Працювати в крижаному струмені повітря було дуже важко. Незграбні рукавиці заважали, їх довелось скинути. Не можна було гаяти ні хвилини.

Сяк-так тримаючись за троси-розтяжки, я просувався між крилами, збиваючи кригу з площин палицею. З цим я впорався досить швидко, потім перебрався на праве крило літака, позбивав кригу й там.

Жульбауд подав мені знак, що хоче перевірити, чи працюють елерони. Літак почав

ритмічно гоїдатися у повітрі; це означало, що мої зусилля не пропали марно.

Я обережно поповз назад до кабіни. Раптом літак рвучко гоїднуло, і я втратив рівновагу. Закоцюбла рука, якою я тримався за розтяжку, зрадила мене. Одчайдушно чіпляючись за слизьку площину крила, я шукав якоїсь опори, але не знаходив і з'їжджав до краю. Якусь мить я висів у повітрі. А потім літак зник у мене з очей. Я падав.

Через кільканадцять секунд я влетів у щось м'яке, наче в перину, і, мабуть, на якийсь час знепритомнів. Мене врятував товстелезний шар снігу.

Коли я отямився, то зразу ж почав видиратися з замету. Багато зусиль доклав я на це, але все-таки вибрався.

Все довкола тонуло в білому тумані, крізь який не було видно нічого вже за кілька метрів.

Куди йти?.. Що робити?.. Літак обов'язково повернеться, але мене все одно не побачать, та й приземлитися вони не зможуть.

Не лишалось нічого іншого, як вирушити в безнадійну подорож мертвою крижаною пустелею. Сидіти на одному місці означало замерзнути.

Раптом здалеку долинув гуркіт літака. Звук мотора то посилювався, то затихав.

Я вирушив у напрямку рятівного гуркоту. Шлях мені перетинали тисячі перепон, але жадоба життя гнала мене все вперед і вперед. Я обходив величезні тороси і стрибав через розколини в кризі, доки дійшов до смуги чистого моря. Зопалу я стрибнув у воду й поплив. На щастя, незабаром переді мною з туману виринули скелі.

З води я таки виліз, але йти далі вже не було сили. А мокрий одяг на мені вмить перетворився на крижаний панцер.

«Відпочити!.. Трошечки відпочити!» — благало все моє тіло.

Недалеко від себе я помітив щось схоже на невелику печеру, утворену нагромадженням криги.

«Там можна сховатись від вітру й трошки зігрітись...» — промайнула в голові моїй підступна думка.

Я заліз у печеру. Сів. Мені було так затишно.

«Ні в якому разі не спати!.. Спати не можна!» — наказував я сам собі і, щоб не заснути, рахував уголос. Пригадую, я нарахував майже до тисячі. Потім мене почала долати солодка втома. Завивання вітру поступово перетворювалось на райську музику, що дедалі більше нагадувала мені гуркіт мотора. Мені снилось, що я знову сиджу поруч Амундсена.

Гуркіт «Латама» безперервно лунав у мене в вухах, а я спокійно засинав. І всі ці роки я справді спав спокійно...

Северсон замовк. Запала тиша.

Та ось в кабіні спалахнула червона застережна лампочка, глухо застугоніли ракетні двигуни. Космічний корабель ішов на посадку.

Северсон не помічав цього, поринувши у спогади. На нього занепокоєно, стривожено дивились великі чорні очі дівчини.

...Хто ж були оті двоє?.. Куди прямували?.. Яким чином соратник Амундсена, проспавши десятки років у кризі Арктики, знову повернувся до життя?

Щоб відповісти на всі ці запитання, нам доведеться повернутись на кілька місяців назад і почати свою розповідь із знаменного засідання, яке відбулось у Всесвітній Академії наук.

Розділ II ЗА ЖИТТЯ НЕАНДЕРТАЛЬЦЯ

Світло, що випромінювалось з невидимих джерел і рівномірно заливало все величезне приміщення, погасло. Шум у залі замовк.

На великому проєкційному полотні з'явилась кольорова карта, на її фоні вимальовувався силует людини з указкою в руці.

— Мене запросили зробити доповідь про хід робіт в Арктиці, — сказав доповідач і показав на екран. — Ось такий був стан одвічної криги на той час, коли Всесвітня Академія наук приступила до здійснення величного проекту утеплення Арктики. Як вам відомо, увесь той цінний науковий матеріал, без якого не можна було б здійснити проєкт, самовіддано збирали герої — красінці, папанінці, працівники кільканадцяти дослідницьких приполярних станцій в п'ятдесятих роках двадцятого століття та багато інших дослідників і вчених аж до наших днів.

Роботи розпочались у секторі між Гренландією і Норвегією. Вістря нашого наступу було скеровано через Шпіцберген на Північний полюс. Нашим головним завданням було насамперед продовжити дію течії Гольфстрім, щоб розбита крига не замерзала за нами знову. Ми досягли цього. Водночас з допомогою теплової енергії ядерних випромінювачів ми розпочали два ще могутніші наступи на одвічну кригу...

Доповідач натиснув на одну з численних кнопок пульта. На великій карті з'явилися дві червоні стріли. Перша лягла своєю основою на острови Північної Америки і просувалась до Північного полюса, друга починалась у протоці Берінга і торкалась вістрям вісімдесятої паралелі.

— Льодовики ми витіснили за Полярне коло, подекуди аж до полюса, — продовжував доповідач. — Завдяки цьому відкрився вільний протягом усього року морський шлях між Азією, Європою і Америкою. Тиждень тому розпочав свої сміливі дослідження академік Галек, який прагне з допомогою штучних сонць завдати кризі удару просто на полюсі.

Як ми встановили, витіснення криги за вісімдесяту паралель благотворно впливає на погоду й клімат в усій північній півкулі Землі. Прогнози деяких учених про зміну погоди не на користь людству не справдились.

У залі пролунали оплески.

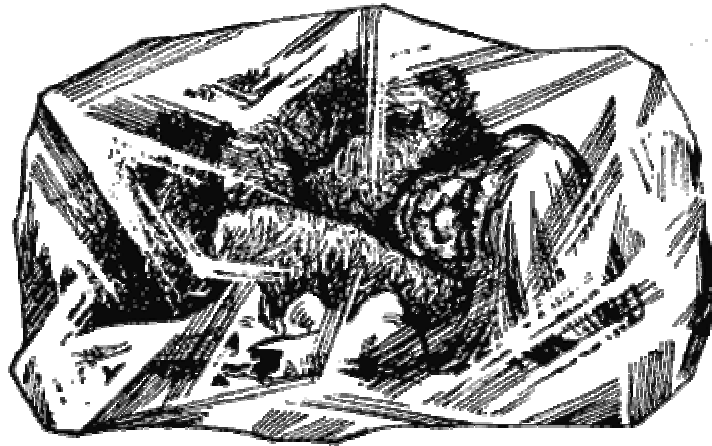
— Про вплив утеплення Арктики на землеробство та про подальше просування флори до полюса доповідатимуть інші, а я познайомлю вас із результатом діяльності дослідницьких загонів. На перше місце слід поставити відкриття, які значно збагатили нашу біологію. З допомогою ультразвуку та кількох видів променів дослідники знайшли цілий ряд організмів, які збереглися у кризі з первісних часів. Про оживлення цих створінь

говоритиме академік Тарабкін. А ми зараз оглянемо цікаві знахідки з допомогою безпосередньої телевізійної передачі...

Доповідач натиснув на якусь з кнопок, і на екрані враз виникла прекрасна кольорова картина.

На березі бурхливого моря стояв великий вертоліт, а біля нього — група людей, що вели жваву розмову. На обрії, скільки сягало око, біліла крига.

За мить картина змінилась: тепер на екрані була кабіна вертольота. Біля пульта з численними екранами сидів літній чоловік з зосередженим приємним обличчям.

— Це — дослідницький відділ «Шпіцберген — Земля Франца-Йосифа», — посміхнувся він до залу. — Працюємо зараз на острові Білому. Що вас цікавить, Михайле Володимировичу?

— Продемонструйте, товаришу Бергер, ваші знахідки.

— Охоче... — чоловік повернувся до пульта. — Я ввімкну локатори, щоб ви могли зазирнути в надра землі.

На екрані проступили розпливчасті брудні смуги, які швидко набували чіткості й виразності.

— Глибина — шість метрів... — лунав голос Бергера. — Тут, під наносним ґрунтом, починається товстий шар криги... Наш вертоліт з апаратурою просувається до центру острова... Увага!

Перед глядачами з'явився нечіткий образ складеного по колу каміння, а поруч нього — багато кісток. Трохи далі «очі» апарата виявили велику ведмежу голову. Ще далі — нап'яту на палиці шкуру.

Картина на екрані швидко попливла в сторону.

— Стій, стій, Бергер! — несподівано пролунав у залі схвильований голос — Повертайся назад!.. Мені здається, що я помітив силует мертвої людини!

Залом прокотився схвильований шум. Тисячі очей з напруженням стежили за картиною, яка повільно пропливала екраном.

— Тут!.. Зменш довжину хвилі і наведи точніше на фокус!

З присмерку виступив невиразний силует людини, що лежала на боці, підігнувши

ноги й підклавши руку під голову. Деталі важко було розрізнити, бо давався взнаки товстий шар криги й ґрунту над трупом. Щоб розгледіти все детальніше, кілька чоловік поспішили до екрана.

— Прошу інформаційний центр негайно сфотографувати труп! — вигукнув хтось із них.

— Бергер, використайте рентгенівські хвилі! — попросив інший.

А коли на екрані з'явився рентгенівський знімок трупа, перший вчений сказав урочисто:

— З форми черепа та загальної будови кістяка суджу, що йдеться про людину дуже стародавню, можна сказати, первісну. Точніші дані дістанемо тоді, коли...

Він не закінчив. Його перебив дзвінкий голос дівчини з середини залу:

— Товариші, пропоную, щоб Бергер точно відмітив місце знахідки і одразу ж вимкнув апарат.

Залом прокотився невдоволений гомін.

— Я поясню чому, — продовжувала дівчина. — Ця знахідка має надзвичайну цінність для людства, а опромінювання може зруйнувати чутливі тканини трупа, — насамперед мозок. Ми, колектив академіка Тарабкіна, спробуємо оживити цього мертвого.

На полотні з'явилося обличчя Бергера:

— Я цілком згодний з товаришкою, яка нас щойно застерегла. Не гнівайтесь, але через небезпеку надмірного опромінювання вимикаю апарат без голосування...

Екран погас. Було оголошено перерву, щоб присутні могли спокійно обміркувати побачене.

Інформаційний центр, як завжди, впорався із своїм завданням блискавично. Вже через кілька хвилин перший вчений зайшов до залу з щойно виготовленими фотознімками в руках. Вигляд у нього був переможний.

— Моє припущення підтвердилось цілком! Ось — рентгенівський знімок «крижаного чоловіка», а ось — знімок реконструйованого кістяка первісної людини, неандертальця. Як бачите, у обох — примітивна будова черепа з низьким, спадистим лобом, великі надбрівні дуги, масивна нижня щелепа з нерозвиненим підборіддям. Те ж саме спостерігаємо і при порівнянні інших частин обох кістяків.

Отже, перед нами — неандерталець, що жив близько сімдесяти тисяч років тому... Складене по колу каміння, яке ми бачили на екрані, було, напевне, вогнищем, а натягнута на палиці шкура, мабуть, правила за тимчасове житло... Чи уявляєте ви, яка це буде перемога науки, якщо академік Тарабкін поверне до життя цього неандертальця? Я вірю, що йому це вдасться зробити, як вдалось оживити малятко мамонта і кілька інших тварин, знайдених у кризі Арктики... Пропоную, щоб оживленого неандертальця спочатку було залишено серед вільної природи, аби ми могли спостерігати його життя та звички. Цінним дослідом буде й спроба його виховати...

* * *

У величезній лабораторії тихо, тільки коли-не-коли чути кроки академіка Тарабкіна. Він підходить до широких прозорих резервуарів, поглядає на апарати, вмонтовані в їх бічні стінки. І знову повертається до столу.

Обережно перегортаючи картонові аркуші товстого журналу спостережень, академік перебігає очима стовпці таблиць.

Цифри, цифри, значки та цифри — і нічого більш. Коли б хтось із нас, звичайних смертних, зазирнув у цю рукописну книгу, він розчаровано згорнув би її вже на другій сторінці. Однак академіка Тарабкіна сухі цифри хвилюють більш, ніж пригодницький роман. Для нього кожен значок є важко здобутим науковим фактом, дрібною ланкою ланцюга незліченних дослідів. Так, наприклад, в одній-єдиній колонці міститься телеграфно короткий запис долі піддослідної тварини:

«Номер досліду ІАТ — 148. Тиск перед дослідом — 135, після екзангуїнації — 60, після повернення 50 % взятої крові — 135, після повної трансфузії — 145, через одну годину після трансфузії — 140».

Коротко кажучи, в собаки настала клінічна смерть внаслідок втрати всієї крові, а потім тварина була знову оживлена.

Тарабкін перегортає аркуші далі. Нумерація дослідів перевищує тисячу. На цих сторінках кожен стовпчик свідчить про невдачу, про остаточну, біологічну смерть тварини. Заморожений організм не вдавалось повернути до життя.

Дослід № АЗО — 1312 — біологічна смерть.

Дослід № АЗО — 1463 — біологічна смерть.

Дослід № АЗО — 1529 — пес загинув тільки через чотири години після оживлення.

Біля запису дослідів № АЗО — 1695 академік затримується трохи довше. Кудлатого татранського пса, якого назвали Льодовичком, тричі заморожували при сімдесятиградусному морозі і тричі повертали до життя. Як то він почуває себе зараз?

Тарабкін підвівся, щоб попрямувати до віварія, але на пульті заблимав червоний вогник, і з гучномовця відеофону пролунав голос чергової центральної станції зв'язку:

— Запрошуємо до апарата академіка Тарабкіна!.. Вас викликає Арктика.

На екрані відеофону одразу ж з'явилося засмагле обличчя Бергера:

— Не потурбував, Олександр Івановичу?

— Ні. Зараз ще ні, — посміхнувся у відповідь Тарабкін. — Мені приписано обов'язковий півгодинний відпочинок, так що зараз я байдикую.

— Як наш неандерталець?.. Чи є надія повернути його до життя?

— Сподіваюсь, що так. Нам дуже допоміг професор Мусил своїм новим методом регенерації організму. Всі пошкоджені тканини трупа оновлено, клітини прокидаються до життя. В сірій речовині кори головного мозку неандертальця вже не помітно ані найменших ознак кисневого голодування. Фізіологічний розчин вільно пульсує вінцевою артерією І проникає в найдрібніші судини. Мої колеги зараз саме готуються до останньої, вирішальної операції.

— Вітаю вас, Олександр Івановичу! Дуже радий і тисну вашу руку. А ще я хочу

вас повідомити, — тому й викликаю вночі, — що на невеличкому острові, за триста сорок два кілометри від Шпіцбергену, знайдено в льодовику ще одного замерзлого. Як можна судити з одягу, він жив на початку двадцятого сторіччя і був льотчиком.

Тарабкін здригнувся і замахав руками:

— Лишіть його там, де знайшли. І, звичайно, припиніть роботи на тій ділянці. Не знаю, наскільки успішною буде сьогоднішня операція. Не забувайте, що це — перша спроба оживлення замерзлої людини.

До лабораторії зайшла дівчина в білому халаті:

— Олександрє Івановичу, все готово.

Академік попрощався з Бергером і, вдягнувши халат, попрямував до сусіднього приміщення.

Посеред великого, залитого блакитним світлом залу стояла закрита з усіх боків скляна призма, в якій, здавалось, спав густо зарослий волоссям первісний чоловік. Наукові працівники, учні академіка Тарабкіна, зосереджено стежили за мерехтливими променями у вічках численних апаратів та вимірних приладів, прикріплених на призмі.

— Апаратура перевірена? — запитав академік.

— Так.

— Чи в порядку трубки, що подаватимуть кров?

— Так.

Гострий погляд академіка затримався на циліндричному скляному резервуарі з кров'ю, в якій монотонно булькав кисень.

— Огляньте ще раз... Бастієн, початковий тиск в резервуарі — тридцять міліметрів, швидкість трансфузії — п'ятнадцять на хвилину. Поступово прискорювати... Наташо, в трубках, що проводять кров до мозку, тиск не більший за сто вісімдесят. Пильнуйте!.. Ну — починаємо!

Члени колективу мовчки кивнули головами на знак згоди.

— Бастієн, увімкніть насоси!.. Тиск повітря?

— П'ятнадцять міліметрів.

— Тиск крові?

— Тридцять п'ять... сорок... сорок п'ять...

— Права камера?

— Нормальне навантаження.

— Наташо, знизьте тиск на тридцять п'ять... — сказав майже пошепки Тарабкін, глянувши на манометр. — Введіть кальцій!

Очі всіх були прикуті до екранів контрольних апаратів. І тільки академік пильно дивився на тіло первісної людини, що все ще лежало нерухомо.

Ось ледве помітно ворухнулась грудна клітка.

— Штучне дихання!.. Механічне серце ще не зупиняйте... Наташо, як мозок?

Дівчина припала очима до окулярів рентгенмікроскопа:

— Все гаразд. Ознак гіпоксії немає.

Грудна клітка неандертальця піднялась, впала і знову піднялась.

— Йонес, збільшіть тиск до двохсот двадцяти... А ви — до ста вісімдесяти, —

звернувся академік до Наташі.

Дихання пралюдини прискорилось.

— П'ятнадцять подихів на хвилину! — доповів Бастієн.

— Венозний тиск? — запитав академік.

— Сто десять... Гадаю, що ми перемогли.

— Почекайте... — Тарабкін уважно дивився на обличчя неандертальця. — Як мозок?

Наташа схилилась до мікроскопа. Судорожно стиснула важельок управління. Здригнулась.

— Що? — запитав з острахом Тарабкін.

Вона підвела бліде обличчя і затулила його долонями.

— Погляньте самі, Олександрє Івановичу... Можливо, я погано бачу...

— В чому справа? — Тарабкін підбіг до мікроскопа. — Тиск в посилачі крові в мозок?

— Сто вісімдесят.

— Венозний тиск?

— Нормальний.

— Чому ж тоді мозок залитий кров'ю?! — Академік ще раз зазирнув у окуляр, метнувся до контрольних апаратів. — Чому мозок залито кров'ю?!

В напруженій тиші тільки гуділи насоси, що нагнітали кров та повітря в тіло пралюдини. Академік схилив голову:

— Марно... Мозок зруйновано вщент... Бастієн, зупиніть штучне серце...

— Не зупиняйте, не зупиняйте! — раптом вигукнула Наташа. — Ми вже добились таких успіхів, що й кров з мозку видалимо!

— Не сподівайтесь на неможливе. Мозок — надто складний орган, його не можна створити штучно. Настав справді кінець, ми повинні з цим примиритись... І все ж я ніяк не можу збагнути, як все це могло трапитись?! — академік поклав руку на плече Наташі. — Не плач, Наташо, ти ні в чому не винна... Сльозами тут не зарадиш. Сьогодні ми ще повинні поступитись перед біологічною смертю. Але ми не здамось. Знову перевіримо все, щоб знайти похибки, яких припустились... Адже зуміли ми оживити тварин, які були на сторіччя законсервовані в кризі?.. Оживимо й людину. Повинні оживити, бо в Арктиці чекає ще один нещасний. Тепер тільки від нас залежить, як довго він чекатиме...

Розділ III БУЛЬБАШКА ПОВІТРЯ

Другого дня в інституті академіка Тарабкіна терміново зібрались найвидатніші лікарі й фізіологи світу. На запрошення славетного вченого вони прибули до Москви, щоб проаналізувати весь хід операції та визначити причину її невдачі.

— Любі друзі, шановні гості, — звернувся до них академік Тарабкін, відкриваючи

цю надзвичайну нараду. — Ви вже знаєте, чому я вас потурбував. Справа дуже й дуже важлива. Треба будь-що встановити, чи припустились якої помилки ми, чи, може, в цьому випадку нам на шляху стала невідома науці перепона, — коротко кажучи, треба вирішити, чи здатні ми нині подолати смерть, що тривала сімдесят тисяч років... Попередній контроль ходу операції ми вже провели. Вся апаратура працює справно... А втім, можете переконатися самі. Ось — контрольна плівка і записи...

Згортки пластмасових і паперових стрічок з численними зазначками й химерними лініями переходили з рук у руки. Уважно розглядаючи та порівнюючи їх з протокольними записами операції, вчені не квапились з висновками. Нарешті норвезький лікар Галльстрем сказав задумливо:

— Все свідчить, що причину невдачі слід шукати зовсім не у надмірному тиску крові, яка подавалася в мозок... проте знімки беззаперечно доводять, що крововилив стався саме через це... Нічого не розумію!

Американський професор Дамбурі підняв руку;

— Дозвольте, Олександрє Івановичу! На мою думку, можуть бути кілька причин невдачі. Перша і найвірогідніша: метод, який виявився придатним для оживлення тварин, не придатний для людини. Друга: можливо, кору мозку та центральні нерви було пошкоджено під час заморожування. І, нарешті, третя: кров сучасної людини не годиться для неандертальця, який, по суті, стояв на перехідній стадії між людиною й твариною...

— Я б хотіла заперечити академіку Дамбурі, — озвалась Наташа Орлова. — Дозвольте, Олександрє Івановичу?

— Прошу! — кивнув головою Тарабкін.

— Гадаю, що про хибність методики не може бути й мови. Оживляючи неандертальця, ми на основі численних дослідів змінили весь хід операції, взявши до уваги ступінь розвитку первісної людини. Мозок перед переливанням крові зовсім не був пошкоджений замороженням, це перевірено. І, нарешті, при трансфузії ми не використовували крові сучасної людини такою, яка вона є, а змінили її відповідно до загального біологічного стану неандертальця. Отже, всі три припущення академіка Дамбурі відпадають. Я особисто шукала б причину в іншому. Ще на засіданні Всесвітньої Академії наук я говорила про небезпеку зруйнування ніжних тканин замерзлого мозку ультразвуком та радіохвилями...

— Ні, ні, не в цьому річ! — похитав головою Тарабкін. — До переливання крові фізіологічний розчин струмував у всіх судинах без перешкод і легко проникав у всі капіляри мозку. Я особисто не вірю в шкідливу дію дослідницьких променів на замерзлі тканини...

Було висловлено ще кілька припущень про причини невдачі і так само детально обговорено їх. Все свідчило про те, що колектив тарабкінців передбачливо зважив на всі можливі обставини, вжив усіх потрібних заходів.

Розтин трупа підтвердив точку зору Тарабкіна про те, що мозок неандертальця був справді оживлений і перед операцією не мав на собі ані найменшого сліду зруйнування структури.

Дивним і нез'ясовним було те, що крововилив стався внаслідок розриву капілярних

судин, хоч в них не спостерігалось ані найменших ознак склерозу.

— Отже, в усьому винна я! — Наташа Орлова схопилась за голову. — Це ж я стежила за манометром посилача крові в мозок!

Але не встигла вона це промовити, як раптом від дверей пролунав сумний голос чергового хірурга:

— Ні, Наташо, ти ні в чому не винна... Товариші, я приніс вам ще одну прикру звістку: хвилину тому, під час останньої операції при переливанні крові, загинув піддослідний собака номер сімнадцять-тридцять... Знову ж таки крововилив у мозок...

Тарабкін швидко скинув гумові рукавички і вибіг з операційної. За ним — Наташа, Бастієн, решта членів колективу й гості.

Тварина лежала в термостаті нерухомо. Її смерть була гірким докором ученим, навіювала тривожні думки і сумніви. Де, коли, яким саме чином у злагоджений хід операції заповзла фатальна похибка? Що це — знову прикрий випадок чи ще не розкрита закономірність?

— Після стількох вдалих дослідів — знищений мозок... — засмучено сказав академік Тарабкін після тривалої мовчанки. — І — у тварини... Товаришу Дамбурі, ви тепер переконались, що всі ваші припущення відповідають?.. Подивіться на цей мозок самі. Ті ж ознаки, що й у неандертальця. А цей пес був заморожений ненадовго, і ми використовували ті ж методи, що й раніше; навіть ті самі апарати... В чому ж тоді криється помилка?

Китайський академік Сун Чін-і підійшов ближче до термостата:

— Кажете, використовувалась та ж сама апаратура?.. То давайте ж перевіримо її якнайсуворіше.

Тарабкін погодився.

Спочатку випробували кожен з апаратів у дії. Всі вони працювали бездоганно. Потім усі прилади розібрали до останнього гвинтика, старанно оглянули кожную складову частину. Все було гаразд.

— Що ж, лишається тільки перевірити вакуум... — запропонував академік Дамбурі.

Отут і пролунало вперше нищівне, приголомшливе повідомлення: у вакуумі манометра виявилось повітря!

— Так ось у чому справа! — вигукнув Тарабкін. — Манометр брехав! Він показував значно менший тиск крові в мозку, аніж було насправді... Під час нормального переливання крові це не відіграло б особливої ролі, а для знесиленого організму підвищення кров'яного тиску стало катастрофічним... — академік затримався поглядом на обличчі Наташі Орлової. — Але як могло потрапити у манометр повітря?!

Наташа мовчки затулила обличчя руками. Вона навіть не торкалася чутливого точного приладу, який чіткістю й бездоганністю своєї роботи визначає успіх чи неуспіх операції. Ніхто не міг би закинути їй неухважності чи лихого наміру. Але факт лишався фактом: в манометр повітря само собою просочитись не могло.

Дамбурі взяв у руки невеличку закручену трубочку, ще раз пильно оглянув її.

— Друзі, — сказав він по хвилині гнітючого мовчання. — Насамперед слід встановити, хто розбирав манометр, а потім я висловлю своє останнє і, можливо, єдино

вірне припущення про причину невдачі... Коли була попередня трансфузія, що скінчилася вдало?

— Два тижні тому.

— Отже, за цей період хтось покопирсався в манометрі.

Академік Тарабкін уважним, сумовитим поглядом обвів членів свого колективу. Його очі зустрічались з чесними, правдивими очима соратників. Він був певен у них: ці люди задля успіху загальної справи віддавали все, ніхто з них не приховав би власної провини.

Тарабкін знизав плечима:

— Що ж — тоді лишається припустити, що манометр з якихось міркувань розбирав Йонес... До речі, я забув вам сказати, друзі, що він сьогодні на світанку вилетів додому, до Америки. У нього тяжко захворіла мати.

Академік Дамбурі насмішкувато звів ліву брову і хитнув головою:

— Здається, настав час висловити моє останнє припущення, друзі!.. Отже, підозрюю, що бульбашку повітря було впущено у вакуум навмисне!

Тарабкін замахав руками, наче відганяючи лиху примаару:

— Ви жартуєте, друже?! Хто, скажіть мені, хто був би в цьому зацікавлений?! Адже це — страшний злочин!.. Хто з нас хотів би знищити те, що так самовіддано створював протягом довгих років?!

— І все ж я гадаю, що бульбашку було впущено у вакуум навмисне! — вперто повторив Дамбурі. — Пропоную запитати Йонеса по радіо, чи розбирав він манометр?

— Я проти! — сухо заперечив Тарабкін. — У Йонеса хвора мати, йому зараз не до цього. Він відповідь на запитання, коли повернеться. А про лихі наміри з його боку не може бути й мови. Я знаю його вже шість років, і знаю добре. З яким захопленням він працював над проблемою продовження життя людини! З якою старанністю й наполегливістю проводив найскладніші, найвідповідальніші дослідження... Ні, друзі, Йонес на це не здатний... Та й взагалі хто б міг зробити це тепер, коли на Землі вже не існує капіталізму, коли немає ненависті між народами й людьми?

— Бачите, Олександр Івановичу, у нас, в Америці, вважають, що ще не настав час абсолютної безпеки, що необхідна пильність... Чи ви гадаєте, що колишні експлуататори вже вимерли або цілком переродились? А може, в якогось з них ще лишилась в серці звіряча ненависть до людства й шалена жадоба знову захопити владу?

Всі поглядали на академіка Дамбурі здивовано й недовірливо, проте ніхто не заперечив. А він посміхнувся невесело:

— Ну, то почекаємо, що скаже Йонес.

Розмова поступово перейшла на інші теми, потім гості розійшлись.

Тарабкін довго стояв мовчки, поринувши в глибоку задуму. Слова академіка Дамбурі викликали в ньому почуття протесту: не хотілося навіть припускати, що в новому світі — світі без визиску й експлуатації людини людиною — може знайтись такий чоловік, який безжалісно зруйнує плід яскравих мрій і дерзань, виступить не тільки проти людства, а навіть проти самого себе. Весь колектив інституту об'єднаний світлою метою — продовжити життя людини, подолати передчасну смерть. Невже ж... Ні, цього не може

бути!

Щоб трохи розважитись, академік вирушив на свою улюблену прогулянку по залах інституту.

В анатомічній академік зупинився біля асистентів, які готували тіло неандертальця до бальзамування. При погляді на нерухоме волохате тіло йому стало моторошно. Одна-єдина бульбашка повітря перешкодила здійснити дерзновенний, неоціненний дослід, вщент розвіяла мрію стати віч-на-віч з своїм далеким предком, первісною людиною...

— Ну, що ж... — сказав академік скоріше до самого себе, ніж до асистентів. — Почнемо все заново.

Академік підійшов до відеофону і набрав номер. На екрані з'явилося обличчя білявої дівчини — чергової з центральної станції зв'язку.

— Олю, будь ласка, викличте Арктику і попросить від мого імені Бергера, щоб приготували крижину з тілом льотчика. Ми прилетимо її забрати.

— Гаразд, Олександр Івановичу... Почекайте хвилиночку, щойно дзвонив з аеродрому академік Дамбурі і просив передати вам його пробачення за те, що він проти вашого бажання викликав Йонеса... Уявіть собі, Олександр Івановичу: Йонеса не існує...

— Не існує?! — стурбувався академік. — Як це?.. Що ж з ним трапилось?

— У місті, куди він вилетів, ніхто його не знає, ніякої матері там у нього немає. Він там не народився і не жив ніколи, Йонес — вигадане ім'я...

Розділ IV ГОВОРИТЬ ПРОКСИМА ЦЕНТАВРА

Вже кілька років академік Чан-су живе на Місяці. За дорученням Всесвітньої Академії наук він керує великою астрономічною обсерваторією на Північному полюсі нашого супутника. Робота така цікава, щодня розкривається так багато невідомого, недослідженого, нового, що співробітники мусять повсякчас нагадувати невгамовному академіку, що відпочивати слід за земним, а не місячним календарем, де одна доба триває майже місяць.

Сьогодні Чан-су має вихідний день, — звісно, за земним календарем, — і він вдома.

Крізь велике вікно на нього дивиться чорне небо, край якого сяє Сонце, зтягнуте вуаллю палахкотливого полум'я корони. Скелі, рівнини й кратери Місяця яскраво освітлені, а на небі — мільйони зірок. Вони зовсім не мерехтять, а сяють спокійно й яскраво, ніби намальовані на чорному небосхилі. Низько над обрієм нерухомо висить велика куля. Це — Земля.

Земля... Саме до неї й прикутий зараз погляд академіка Чан-су.

З півкулі, зануреної в п'ятьмю земної ночі, випромінюється сяйво тисяч вогнів. Це — свідчення сили й величі людини. Континенти, моря й хмари на освітленій частині планети — як барвіста палітра художника. Повітряна оболонка туманить контури великого глобуса, і все ж видно, як на темно-блакитній поверхні Атлантичного океану сліпучо вирає відображення Сонця. Майже вся Європа зтягнута хмарами.

Чан-су відірвав погляд від Землі, подивився на годинник. На його батьківщині, в Китаї, зараз саме полудень. Отже, пекінська телевізійна станція починає свою передачу. Треба ввімкнути телевізор.

Насамперед — репортаж з Сахари. Кілька годин тому було закінчено будову тридцятій атомної електростанції для величезної насосної споруди. Дві третини колишньої пустелі вже стали родючими... Потім апарат переносить глядачів на Крайню Північ, в район робіт експедиції по отопленню Арктики... А слідом за тим на екрані з'являється перспектива великого залу.

Телевізійна камера швидко наближається до прозорої скляної призми, всередині якої спить ставний чоловік. Його груди повільно підводяться й опускаються. Рот — напіврозтулений.

— Знайдений у кризі Арктики льотчик, соратник Амундсена, — живе! — урочисто звучить голос диктора. — Наука святкує ще одну перемогу над смертю... Слава академіку Тарабкіну та всім працівникам його інституту!

Чан-су присувається ближче до телевізора. А на екрані з'являється обличчя академіка Тарабкіна.

— Так, льотчика Северсона нам пощастило повернути до життя... — спокійно й зосереджено каже академік. — Ми ще тримаємо його на штучному сні; попереду в нас ще багато клопоту і тривог, але в найголовнішому ми вже перемогли...

Від радісного хвилювання на очі Чан-су навернулись сльози. Він вимкнув телевізор, ліг на канапу. Думкою полинув через космічний простір до академіка Тарабкіна, у Москву, що ото зараз горить ясною зорею на неосвітленій півкулі великого глобуса.

Раптом увагу академіка привернули неясні спалахи в небі недалеко від диска Землі. Кількома секундами пізніше спалахи повторились вже значно ближче. А потім, збуривши густу хмару пилу, на рівнину перед обсерваторією знизився незграбний на вигляд ракетоплан. Він під'їхав на гусеничному шасі до ангара, зник у воротах шлюзової камери. А скоро по тому в двері кімнати Чан-су постукали.

— Прошу! — сказав академік, підводячись з канапи. — А, це ви, Цаген!.. Дуже радий вас бачити!.. Щось трапилось?.. Ви так несподівано...

Керівник астрономічної обсерваторії на протилежному полюсі Місяця академік Цаген, — ще нестарий, стрункий чоловік, — мовчки потиснув руку Чан-су, витяг з кишені сувій кіноплівки і розгорнув його на столі.

— Що ви на це скажете? — провів він пальцем по химерній зигзагоподібній лінії на целулоїдній стрічці. — Це — запис радіохвиль із Всесвіту.

— А що тут особливого?.. Може, виявили ще якусь радіозірку?

— А погляньте-но уважніше!.. — Цаген, ледве стримуючи переможний усміх, склав руки на грудях. — Погляньте!

— Але ж я не бачу тут нічого спільного з радіоастрономією! — знизав плечима Чан-су. — Може, ви перехопили якісь радіосигнали з Землі?

— Ні, мій друже, ці сигнали спіймані при вивченні сузір'я Центавра.

— Тоді це означає... — Чан-су ще раз перебіг поглядом по целулоїдній стрічці. — Ви точно зафіксували джерело радіохвиль?

— Звичайно! — посміхнувся Цаген. — Можу повідомити вас про ще цікавіше: на протязі того часу, поки я вивчаю ці сигнали, їхнє джерело помітно зсунулось по круговій орбіті навколо Центавра. Отже... отже, можна зробити висновок, що йдеться про планету.

— Яка довжина хвилі?

— Чотириста сантиметрів. Чан-су потер рукою чоло:

— Чому ви мовчали про це досі? Адже це — надзвичайне відкриття! Воно дає підставу сподіватись, що ви перехопили сигнали мислячих створінь!

Цаген прочесав пальцями свою кучеряву попелясту чуприну:

— Обережність — матір мудрості! Я сказав собі: перш ніж ти, Роберте, поткнешся з своїм відкриттям у світ, хоча б зрозумій, у чому суть справи... — він сперся трьома пальцями на кіноплівку. — Як бачите, передача систематично уривається. Тривалість сигналів та інтервали несталі. Спочатку я намагався знайти в цьому якусь закономірність, але такої не існує... Потім я спробував перетворити сигнали на своєрідну телеграфну азбуку. Ось вона... — Цаген поклав на стіл товстий блокнот, густо списаний рисками та крапками. — Це страшенно складна азбука, для розшифрування якої мого хисту астронома не вистачає. Завтра хочу полетіти на Землю і запропонувати, щоб моє відкриття було обговорене у Всесвітній Академії.

— Пропоную інше... — Чан-су випростався і поклав руку на плече Цагена. — Я за те, щоб Всесвітній Академії ви надіслали тільки детальне повідомлення... а мене запросили до вашої обсерваторії. Один розум добре, а два ще краще. Поки Академія розбиратиметься в цій справі, я хотів би допомогти вам у вивченні сигналів.

Цаген охоче погодився. Чан-су швидко приготувався до подорожі.

Ракетоплан помчав до південного полюса Місяця.

Розділ V ПРОБУДЖЕННЯ

Людина, що лежить на незвичайному ліжку в одній з кімнат інституту академіка Тарабкіна, ще не усвідомлює себе людиною. В її отупілому мозку повільно проповзають розпливчасті хаотичні образи: свідомість то спалахує на мить, то згасає. А разом з нею ніби й життя то покидає тіло, то повертається до нього, розливаючи судинами особливе тепло, таке знайоме кожному, хто зазнав кальційових вливань. Соротник відважного Амундсена, капітан Северсон, поступово прокидається від багаторічного крижаного сну.

Часом Северсону вчуваються якісь голоси. Він пробує розплющити очі, та марно, намагається зрозуміти зміст слів, але постіль під ним починає гойдатись, і людина знову поринає в примарний сон.

Пробудження приносить небагато: повіки наче свинцем наліті, губи немов чужі. Вухом ловить звуки розмови, яка не доходить до свідомості. А мозок повідомляє про себе першою більш-менш чіткою думкою: «Врятований!.. Хто ж мене знайшов?.. Амундсен?.. Нова рятувальна експедиція?»

Відновлюється нюх. Ніс відчуває якийсь приємний запах, але який саме —

встановити не можна.

Відтепер сон і неспання змінюються все частіше. І з кожним разом думки людини стають дедалі виразнішими й чіткішими.

«То, виходить, мені ще й пощастило... А як ноги? Не відморозив?»

Ні, він вільно ворухить пальцями ніг. По-дитячому радіє з цього.

Трошки-трошки, з великим зусиллям, пересунулась рука, намацала м'яку тканину.

«Де ж це я опинився?.. Звичайно, не у крижаній печері, бо звідки ж там узялася б оця тканина... А може, все це мені тільки сниться?»

Ні, це не сон! Пальці ніг рухаються, руки торкаються м'якої ковдри. Людина заспокоюється і одразу ж засинає. А прокинувшись, продовжує дослідження.

Ні, з тілом таки все гаразд: можна цілком вільно рухати руками й ногами. От тільки очі ніяк не вдається розплющити, бо повіки немов склеєно.

До розділу V "Пробудження"

Наступне пробудження принесло Северсону радісний сюрприз, його повіки повільно підвелись, очі широко розкрилися. Довколишня абсолютна темрява почала розвіюватись,

з присмерку виступило кілька предметів, і насамперед — ліжко.

«А де вікно?.. Чи воно затягнуто запоною, чи, може, зараз ніч?»

Відповідь знайти важко. Якщо ніч — то, значить, він лежить, мабуть, дуже довго: адже він замерз удень, а за Полярним колом день таки довгуватий — майже півроку.

«А може, я на кораблі?»

Северсон напружив свідомість. Абсолютна тиша і спокій, жодного натяку на рух. Отже, він не на кораблі.

«А чи це часом не лікарня?.. Яка?.. В Кінгсбеї було б значно холодніше, навіть коли б опалювали... То, може, це — Тромсе?.. Або Осло?»

Мозок повідомляє, що втомлений, і переключає організм на сон.

Прокинувшись, Северсон уже впізнає предмети в приміщенні. Це не лікарня, бо меблі надто розкішні. Ліжко — чудне: воно має грати, як дитяча колиска.

Северсон схопився за поруччя і після кількох невдалих спроб підвівся. Озирнувся навколо.

Біля ліжка на відстані простягнутої руки стоїть невеличка скринька. Северсон обмацав її. Радіоприймач!.. Які ж уважні ті, що надали йому притулок!

«Може, увімкнути?» Северсон обережно торкається гранчастих ручок на бічній поверхні скриньки. Він вагається, боячись потурбувати кого-небудь, але спокуса перемагає.

Тихенько клацнув вимикач. Збігло кілька секунд, і з'явився ще один приємний сюрприз: на протилежній стіні повільно вималювалася світлова картина.

«Ага, це не радіо, а фільмоскоп!» — говорить сам до себе Северсон, з цікавістю поглядаючи на широку квітучу рівнину. Над темною зеленню лісу видніється єгипетський сфінкс, а за ним — піраміда.

Северсон закліпав очима і ущипнув себе за руку: картина — рухлива! На передньому плані коливаються під вітром пшениці, вдалині між кущами пересуваються люди.

Значить, це не фільмоскоп, а кінопроектор. Мабуть, зараз демонструється якийсь фантастичний фільм, бо звідки ж візьмуться квіти перед мертвими очима сфінкса, що споконвіку стоїть серед голої мертвої пустелі?

Картина на стіні повільно змінюється. З'являється канал, що тягнеться в неозору далину, а на ньому — корабель. І знову сфінкси та піраміди серед зелені.

«Однак оці кіношники — неабиякі штукарі! Все здається зовсім правдоподібним, а насправді — трюк!»

Тепер на стінці з'являється детальний кадр: кілька засмаглих людей у білих капелюхах махають до когось руками. На привітання відповідає водій якоїсь гігантської машини, що має довгу, як у бронтозавра, шию і ковтає пісок...

Картина розпливається, і на стінці з'являється постать красивої дівчини. Здається, вона дивиться просто на Северсона. Відкриває рот, ніби щось говорить, але її не чути.

«Хороша річ, оце домашнє кіно! — думає Северсон. — Фільм майстерно розмальовано. Але навіщо режисер вибрав таку нездійсненну тему? Він, мабуть, ніколи не бачив пустелі... Озеленити її — все одно що виростити квіти на Північному полюсі...»

Северсон міркує й міркує, аж поки, нарешті, знову засинає, йому сниться, що він

дома і дбайлива мати кладе його в ліжко, ніжно шепоче: «На добраніч!»

Северсон з зусиллям розплющує очі. В приміщенні темно, тихо. Мабуть, йому все це тільки приснилось.

В сусідній кімнаті хтось голосно розмовляє. До дверей наближаються кроки.

«Нарешті дізнаюсь, де я...» — думає Северсон і заплющує очі, прикидаючись, ніби спить.

До ліжка підходять кілька чоловік, — мабуть, лікарі. Один з них бере Северсона за руку, рахує пульс у нього на зап'ясті.

— Северсон, спите?.. — лунає тихе запитання чистою норвезькою мовою.

«Отже, слово «Северсон» має бути моїм іменем? — думає Северсон, повільно розплющуючи очі. — Звісно, вони не знають, хто я. Мабуть, мене знайшла чужа рятувальна експедиція».

Він мовчки дивиться на відвідувачів. Всі в білих халатах, а на нижній частині облич — маски. Так, це лікарі.

Северсон схопився за поруччя ліжка, підвівся. Хотів привітатись, але язик не корився йому.

— Не напружуйтесь, Северсон! Лежіть спокійно, вам ще треба трошки зміцніти, — посміхається до нього білява дівчина, голос якої йому вже знайомий.

— Д-де... де я? — мимрить пацієнт, напружуючи всі сили.

— У добрих людей, друже. Але зараз не сушіть собі мозок, ми все пояснимо вам згодом. Отой сон серед криги не минув для вас безслідно, однак тепер уже все гаразд. І мова у вас відновиться.

— А... А... Амундсен... де... він?

— Все гаразд. Ми вже послали повідомлення і на вашу батьківщину... Як ви себе почуваете? Чи не болить де у вас?.. Не відповідайте, показуйте рукою.

Пацієнт посміхнувся і похитав головою.

— Чи ви не голодні?.. Уже настав час вчитись їсти самостійно! — пожартувала дівчина. — Я змусила вас трохи поголодувати, а тепер спробуйте тримати ложку самі.

Пацієнт на знак згоди кивнув головою і знову посміхнувся. Він марно намагався пригадати, як і коли його годували.

— А з цим поводяться ось так... — дівчина схилилась до скриньки і покрутила дві перші ручки.

На протилежній стінці знову з'явилась кольорова картина. Цього разу це був кадр з якоїсь опери, і співаків було не тільки видно, а й чути! Картина була настільки рельєфна, що Северсонові здалось, ніби він дивиться на сцену крізь широке вікно.

— Вам щастить, друже! — посміхнулась дівчина. — Саме передають сучасну норвезьку оперу... Ну, дивіться, слухайте, а ми підемо.

Попрощавшись з лікарями, Северсон зручніше вмовстився у ліжку, задивився на яскраву, кольорову картину.

«Передають...» — подумав він раптом. Дівчина йому сказала, що норвезьку оперу передають. Як це?.. Може, передають автоматичні кінокамери?

На екрані проступали то загальні плани, то детальні кадри окремих співаків. Лунала

красива своєрідна музика. Однак Северсон дивився й слухав неухважно. В ньому прокинувся колишній запал дослідника.

«Безперечно, це нове технічне чудо, якийсь сенсаційний винахід, — міркував він. — Для випробування його використовують у лікарнях, щоб пацієнти не нудьгували».

Северсон обережно пересунув скриньку на кілька міліметрів. Зазирнув усередину крізь ґратчасті отвори на задній стінці. Його погляд ковзнув по ряду блискучих радіоламп.

«Отже, все-таки це радіо... Але як же відтворюється отой звуковий кольоровий кінофільм?.. Чи, може, вже вдалось здійснити телебачення?»

Зрештою, в останньому припущенні не було нічого неймовірного, бо техніка навально рухається вперед. Однак з цього випливало, що він тепер десь у Англії чи в Америці.

«Як я сюди потрапив?.. Як довго лежу?.. Такий складний апарат не виготовиш за тиждень... Значить, я нездужаю кілька місяців, а може, навіть цілий рік?»

Северсона раптом охопила солодка втома. Він згадав слова норвезької дівчини і махнув рукою:

«Ат, навіщо сушити собі голову?.. Все згодом з'ясується».

Северсон вимкнув апарат, ліг і за хвилину вже міцно й спокійно спав.

Розділ VI КАЗКОВИЙ КРАЄВИД

Життя Северсону було повернуто, але воно все ще трималось на волосинці. Для знесилоного організму становили загрозу навіть найнезначніші потрясіння; непоправної шкоди могли завдати йому як хвилювання, так і депресивний стан психіки.

Перше знайомство пацієнта з невідомим йому телевізором пройшло досить спокійно, і це дозволяло сподіватись, що нервова система у Северсона досить міцна. Однак найголовніші випробування були попереду. Пацієнта повсякчас мучитиме питання, де він перебуває, як сюди потрапив, скільки часу нездужає. Ізолювати його від сьогоднішньої дійсності неможливо; він стикатиметься з нею на кожному кроці. Необхідно було якнайдалі відтягнути ту мить, коли Северсон дізнається, що прокинувся від крижаного сну через багато десятиріч і живе в зовсім іншому світі. Його треба було тактовно й терпляче готувати до цього; він повинен був сам поступово переконуватись, що живе в суспільстві, яке в тисячі разів прекрасніше за те, яке було йому відоме за часів його першого життя. Завдання було нелегке.

Звісно, незвичайний пацієнт навіть гадки не мав, якого клопоту він завдає всім працівникам інституту академіка Тарабкіна. Оточений піклуванням, він просто одужував, набирався сили. Його намагалися не турбувати медичними обстеженнями, — досить було невсипущого нагляду Наташі Орлової, яка не залишала Северсона ні вдень ні вночі. Хворий звик до дівчини, повірив у її лікарський хист і терпляче виконував її вимоги й настанови. А це давало багато: Северсон дужчав з кожним днем.

Одного ранку Наташа завезла до кімнати Северсона чудне крісло на колесах.

— Ну, друже, — сказала вона з посмішкою, — з сьогоднішнього дня ви частково

звільняєтеся з в'язниці, яка зветься ліжком. Дарую вам машину, на якій можна хоч сяк-так пересуватись з місця на місце.

— Я вам щиро вдячний, Наташо!.. — Северсон зацікавлено оглядав крісло: біля правого поручня — руль, на лівому — кілька кнопок. — Я вам щиро вдячний... Але коли, нарешті, я зможу стати на власні ноги?

— О, цього вже чекати недовго! Однак не поспішайте!.. Хочете, заснуємо зараз невеличку автошколу, щоб ви оволоділи своєю машиною?

Не чекаючи на відповідь, Наташа сіла в крісло, натиснула зелену кнопку. Крісло повільно й безшумно покотилося вперед.

— Хоч нешвидко, зате безпечно, — пояснила дівчина. — Машина не наштовхнеться ні на стіну, ні на будь-який інший предмет, бо обладнана контрольним фотоелементом, який автоматично зупинить її перед перепоною... Керування нею дуже просте: зеленою кнопкою електромотор вмикається, червоною — вимикається... Спробуйте?

Пацієнт з радістю погодився. З допомогою Наташі він перебрався у крісло, кілька хвилин повправлявся під її керівництвом, а потім, як завзятий ковзаняр-фігурист, почав їздити по кімнаті. Дівчина проводжала його доброзичливим, усміхненим поглядом.

— Тепер ніч чи день? — несподівано запитав Северсон, різко зупинивши крісло.

— Зараз вечір, — спокійно відповіла Наташа. — А втім, погляньте самі. Зір у вас уже досить міцний.

Вона підійшла до вікна, натиснула на кнопку. Темна штора піднялася вгору.

Северсон швидко під'їхав до широкого вікна. Зупинився вражений.

Перед його очима розляглась чудесна картина. До барвистого, розмальованого вечірнього загравою неба зводились велетенські палаці, прикрашені статуями та барельєфами. На вершині одного з них стояла велична бронзова постать з простягнутою вперед правою рукою. Фундамент цієї багатоповерхової будови губився в зелені великого парку; бічні крила палацу мали плоский дах, де стояли кільканадцять дивних безкрилих літаків.

Скільки сягало око, скрізь проти неба височіли такі ж палаці. Вони були неоднакові за обрисами, оздобленням і кольором, але всі стояли посеред парків. На обрії виблискувала водяна гладінь, якою снували кораблі. Передвечірнє небо туди й сюди прокреслювали кольорові сигнальні вогні численних літаків.

Северсон довго дивився у вікно й мовчав. Зачарований казковим краєвидом, він забув про все на світі. І тільки десь у підсвідомості блискавично перебігали запитання: «Це сон чи дійсність?.. Де я, в Америці?.. Але ж там хмарочоси убогі, як коробки для черевиків, та ще й тісно приліплені один до одного... А може, я потрапив на якийсь схожий на Атлантиду фантастичний острів, про який світ досі не знає?»

Він збентежено подивився на Наташу.

— Як вам подобається наше місто? — запитала вона лукаво.

— Просто — казка, панночко!

— Скільки я маю повторювати, що я не панночка, а Наташа! — дівчина жартівливо насварилась пальцем. — Так от: ви не раз запитували, де перебуваєте. Досі ми вам цього не говорили. Але сьогодні... А втім, ні. Ви повинні вгадати самі!.. Прошу, зазирніть он

у те вікно!

Тільки-но піднялась штора на протилежній стіні, як перед Северсоном з явилися залиті яскравим світлом прожекторів будови старовинної архітектури.

— Щось схоже на московський Кремль, яким я його знаю з фотографій... — нерішуче сказав Северсон після довгої паузи.

— Так, це Кремль, — спокійно погодилась Наташа.

— Ви жартуєте?! — Северсон швидко обернувся, допитливо зазирнув у вічі дівчини. — Оці башти й кам'яна стіна справді... Але хмарочоси... Ні, ні, це не Москва!

— Це — Москва... Москва! — посміхнулась дівчина. — Вірте мені. Я тут народилась.

Северсон недовіжливо знизав плечима, ще раз обвів поглядом краєвид.

— А звідки... взялись палаці?

— Ну, ясно, їх було побудовано.

— Ні, ні, це — не Москва, — вперто повторював Северсон. І вже з того, що Наташа не заперечувала, а тільки лагідно похитала головою, він зрозумів, що дівчина каже правду. — Отже, Москва... Більшого сюрпризу ви не змогли б мені риготувати, панн... Наташо. Кажете, палаці було збудовано... Але поясніть, чому я про них навіть не чув? Мені не віриться, щоб про таку сенсацію не написали газети всього світу... — Северсон рвучко обернувся. — Значить, я в комуністичній Росії?

Наташа мовчки кивнула головою.

— Щодо одного наші газети праві... — вимушено посміхнувся Северсон. — У вас дійсно відбуваються такі події, про які світ не має ніякого уявлення. Запевняю, що в Норвегії ніхто навіть не догадується, яка насправді Москва і як високо розвинене у вас телебачення... Або ж наші газети замовчують ваші досягнення навмисне, або ж, даруйте, ви страшенно потайні, і не допускаєте за кордон ніяких повідомлень про ваше життя.

— Ваше перше припущення ближче до істини, — стримано відповіла дівчина.

— Отже, наші газети... Це мене обурює... Обіцяю сьогодні ж написати своєму приятелю Олафсену про все, що я тут побачив. Попрошу його, щоб він опублікував мій лист у «Норгес Фолк». Він знайомий з шеф-редактором, і той, безперечно, виконає його прохання... Не бійтеся: перш ніж надіслати листа, я дам його вам прочитати, щоб не зрадити які-небудь державні чи наукові таємниці.

— Будь ласка, пишіть, кому завгодно і що завгодно. Ми ні перед ким нічого не приховуємо... Хвилиночку, я принесу вам письмове приладдя.

Від допитливого ока Северсона не приховалося те, що Наташа Орлова була збентежена.

Розділ VII ЛИСТИ В МИНУЛЕ

Северсон почував себе дедалі краще. Непомітно, поступово до нього повертались життєрадісність і енергія, наповнювались силою м'язи. Очі звикали до денного світла,

ноги зміцніли. Щораз більше поширювався для хворого діапазон можливого, а одного вечора Наташа Орлова нарешті сказала, що академік Тарабкін дозволив йому зробити першу прогулянку по місту.

Тієї ночі Северсон спав неспокійно, і тільки-но до кімнати зазирнув ранок, схопився.

Наташа прийшла точно о восьмій. Северсон вперше побачив її не в халаті і зразу майже не впізнав: на ній був елегантний світлозелений костюм і кокетливо зсунутий набакир берет. Дівчина принесла верхній одяг і для свого підшефного.

— Переодягніться, прошу! — сказала вона невластивим їй трохи офіціальним тоном. — Я чекатиму вас біля головного ліфта.

— Буде виконано! — жартівливо козирнув Северсон.

Через кілька хвилин вони вже були на горішній терасі палацу. Наташа приводила його сюди не вперше: звідси відкривався чудесний краєвид. Але сьогодні дівчина попрямувала ліворуч, до майданчика, де вишикувався довгий ряд вертольотів. Зрозумівши її намір, Северсон трохи збентежився:

— Чи не хочете ви часом, щоб я заліз у такий підозрілий літак? Адже я все-таки льотчик і звук до крил... А що, коли верхній гвинт зрадить?.. Гепнеш на землю, а тоді лікуйся знову?.. — він жартував, але досить вимушено. — Не гнівайтесь, Наташо, — волію ходити пішки.

— Ваше бажання для мене — наказ! — пожартувала в свою чергу дівчина. — Якщо не хочете піднятися у повітря — то опустимося під землю.

Ліфт швидко переніс їх до великої красивої станції метро. Северсон з цікавістю оглядав стіни, інкрустовані мармуром, барельєфи і статуї.

— У ваших архітекторів непоганий смак! — сказав він схвально.

Метро було справді чудесне. Комфортабельний сигароподібний вагон блискавично мчав від станції до станції, і кожна з них відзначалась своєрідністю планування, оригінальним архітектурним оздобленням.

Після десятихвилинної подорожі Северсон і Наташа вийшли з вагона і піднялись ескалатором на поверхню, просто у великий парк.

— Мені не подобається, Наташо, що ми обдурили власників метро, — раптом сказав Северсон напівжартома.

Наташа подивилась на нього спантеличено.

— Власне, нашу провину легко виправити... — Северсону стало прикро за свою нетактовність. — Коли будемо їхати назад, купіть по два квитки, от і все. Я в боргу не залишусь. Як тільки повернусь до Норвегії, розрахуюсь з вами за все...

— Ах, он у чому справа! — весело засміялась дівчина. — Ні, Северсон, я просто забула вам пояснити, що за транспорт у Москві не платять...

— Чому?

— Ну, бачите... — Наташа вдала з себе заклопотану. — Даруйте, я хочу насамперед дізнатись, які ваші побажання щодо плану сьогоднішньої прогулянки?

— Я хотів би оглянути місто, а також відвідати який-небудь палац. Але чи дозволять нам туди зайти?

— А чом би й ні? — здивувалась Наташа. — Це — звичайні житлові будинки.

— Тоді ходітьте в отой... — сказав з погано прихованою недовірою Северсон. — Не заперечуєте?

— Прошу, прошу! — лукаво посміхнулась Наташа.

* * *

Северсон повернувся з прогулянки пізно ввечері. Зайшовши до кімнати, яка стала йому знайомою й рідною, він сів до вікна, підняв штору.

Просторе приміщення сповнилось присмерку, але не темряви: сюди проникало світло незліченних вогнів великого міста, вливалось зеленувате сяйво повного Місяця.

Северсон довго сидів не рухаючись. Сповнений вражень після пережитого дня, він все ще не міг осмислити побачене й почуте і водночас хотів назавжди зафіксувати в свідомості неповторне відчуття зустрічі з невідомим, чудесним; прагнув поділитись з кимось своїми думками.

Майже підсвідомо він пересів до столу, увімкнув світло і почав писати листа до свого друга в Норвегію, — до друга, який вже давним-давно постарівся й помер. Це був лист у минуле, лист в нікуди, але пробуджена від крижаного сну людина, звичайно, навіть не підозрювала про це.

«Дійсність перевищила всі мої сподівання, любий Альберт, і взагалі все, що людина може вимріяти. Люди тут, у Москві, живуть так розкішно, що їм можуть позаздрити навіть наші мільйонери.

Я відвідав один з палаців і, скажу тобі щиро, був просто приголомшений пишністю і красою будови. Тільки тепер я усвідомлюю, скільки це коштувало і яка висока має бути квартирна плата в такому будинку. А зі слів моєї милої провідниці, Наташі, це — «звичайний житловий будинок», і так, мовляв, живуть у Москві всі. Скажу одверто: я нічого, нічого не розумію!

Ми з Наташею оглянули кілька квартир. Вони обставлені красиво й просто; меблі в них зручні, але чомусь дуже незвичні для мене. Одна з родин запропонувала нам пообідати.

Уяви собі, Альберт, в квартирах зовсім немає кухонь, їжу замовляють телевізефоном (я тобі вже писав, що це таке) на фабриці-кухні; страви доставляє спеціальний підйомник. Меню не обмежується ніяк, замовлення виконуються надзвичайно швидко.

Мене почастували «фірменою стравою». На вигляд то було щось схоже на пудинг, а на смак — справжнісінький біфштекс. Та уяви собі мій подив, коли я дізнався, що в цьому «пудинговому біфштексі» немає ані шматочка м'яса!

Страву було виготовлено штучно: російські вчені вже синтезують білок. Чи ти хоч чув про це?

Як твердять тутешні лікарі, штучні страви корисніші й смачніші за звичайні, проте, як визнала Наташа, люди ще відчують недовіру до синтезованої їжі, і дехто навіть не куштував її.

Як бачиш, я, технік, поткнувся тут у біологію. Скажу тобі одверто, що ця наука

починає мене страшенно цікавити. Переді мною розкриваються просто-таки неймовірні речі. Але хай я не фахівець. Однак чому про досягнення росіян нічого не знають у Західній Європі? Я дивуюсь з цього і нетерпляче чекаю на твою відповідь. Пишу тобі вже шостого листа, а ти — мовчиш. Чи, може, мої листи конфіскує наша цензура, щоб приховати правду про Радянський Союз?..

Коли ми попрощались з гостинними господарями, то відвідали в тому ж будинку громадські заклади та місця розваг, фізкультурний зал, басейн, кінотеатр. Все це збудовано спеціально для мешканців палацу.

Тут добре потурбувались і про дітей. Є чудові ясла та дитячі садки; малята життєрадісні, красиві й здорові.

Старші діти мають прекрасно обладнані майстерні та лабораторії. Я був дуже здивований розвитком тутешніх дітей. Адже я все-таки пілот і навігатор, а за рівнем знань стою ненабагато вище за того дванадцятирічного хлопчиська, з яким мені довелося сьогодні говорити.

Кілька молодих ентузіастів організували астрономічний гурток і збираються в невеликій обсерваторії в куполі палацу. Вони мають досконалу апаратуру, виконують серйозні наукові спостереження. Деякі прилади мені абсолютно незнайомі. Я посоромився розпитувати, для чого вони, але тобі скажу: знову ж таки, я нічого не розумію!.. Я поступово звикаю до оточуючого; всі чудеса сприймаю як належне. Але буває, блисне думка про те, що все це — тільки сниться; що я ось-ось прокинусь і побачу мертву, зелену кригу печери, почую тоскне завивання хуртовини і далекий-далекій гуркіт «Латама»...»

Северсон писав так швидко, що його перо майже не відривалось від паперу.

Та ось він підвів голову і задивився в темне небо над містом.

Вогні, вогні, вогні... Неспокійними, мерехтливими відблисками вони лягають на прозорі хмарки, запинають легеньким серпанком безмежно далекі зорі. Пропливають небом численні кольорові ліхтарики незвичайних літаків.

«Тільки ти, Місяцю, вірний друже ще з часів мандрівок і нескінченними просторами крижаної Арктики, і лишився незмінним. Поясни хоч ти, що відбулось у світі, чому так змінилось усе довкола?»

Та срібний Місяць мовчав, загадково посміхаючись. А про те, що відбувалось на ньому, гість з минулого, звичайно, не мав ніякого уявлення.

Розділ VIII ЗАБАРНА ПОШТА ІЗ ВСЕСВІТУ

До обсерваторії академіка Цагена на південному полюсі Місяця прилетіли гості з Землі. Серед них не тільки фахівці з радіоастрономії, а й мовознавці та астробіологи. Загадкові сигнали з Всесвіту зацікавили все людство.

На великій скелі поблизу обсерваторії вже змонтовано три велетенські радіотелескопи. Закінчено налагодження спеціальної електронно-обчислювальної машини. На столах розгорнуто стрічки з таємничими знаками. Але гостям не сидиться в приміщенні

— незабаром почнеться затемнення Сонця.

Ще кілька хвилин, і місячний годинник покаже полудень.

Велике яскраве світило повільно підповзає до тонюсінького серпика Землі. Здається, ось-ось обидва небесні тіла зіткнуться і на весь Всесвіт прокотиться гуркіт космічної катастрофи...

Але ні, Сонце просто заповзає за велику темну кулю — кашу планету.

Яка чудесна картина!.. Серпик перетворився на розжарене, багряне кільце атмосфери Землі; його оточує сріблясто-зелене сяйво сонячної корони.

В цьому фантастичному освітленні і люди в скафандрах, і мереживні чаші радіотелескопів, і прямовисні гори здаються викуваними з міді. Феєричне видовище збуджує, від нього не можна відірвати очей, його зараз ретранслюють телевізійні станції всієї Землі. Але для працівники; обсерваторії воно вже стало звичним явищем. Ніхто й на мить не припиняє роботи.

— Товаришу Цаген, широкополосий радіорефлектор сигналів із Всесвіту не перехоплює, — доповідає відеофоном черговий спостерігач.

— Увімкніть рефлектор, що працює на півтораметровій хвилі, його монтування вже закінчене.

Цаген напружено стежить за цілим рядом екранів. На восьми з них — уривчасті хвилясті лінії, а на дев'ятому — невиразні смуги... Але ось вони набувають чіткості. Очі академіка перебігають на сусідній екран.

— Дивно, Аленко: на півтораметровій хвилі ми знову перехопили сигнали! Ідіть сюди, подивимось.

Смаглява дівчина сідає поруч Цагена.

— Надзвичайно! — вигукує вона збуджено. — Отже, планета системи Проксіма Центавра випромінює одночасно дві хвилі, і на кожній з них — інші сигнали!

— Так, безперечно, цілком інший код. Справа ще більш ускладнюється... — Цаген підбіг до відеофону і натиснув на кнопку. — Прошу, негайно з'єднайте мене з Всесвітньою Академією. Важливе повідомлення!

За хвилину він доповідає з телеграфною стислістю.

— Хвиля сто п'ятдесят сантиметрів — нові сигнали. Хвиля сто сімдесят вісім сантиметрів — подальші сигнали. Хвиля сто дев'яносто шість сантиметрів — знову інші сигнали... Висновок: планета Ікс в сузір'ї Центавра висилає: кілька різних за своїм характером програм. Про дальші дослідження повідомлю пізніше. Все.

Він вимкнув апарат і засміявся:

— Хай тепер сушать собі мозок, а я — не детектив. Астробіолог Алена Свозилова зосереджено подивилась на академіка:

— Скажіть, чи пробували ви відповісти на сигнали? Цаген знизав плечима:

— Звичайно, пробував. Як вам відомо, сигнали подеколи уриваються. В такі періоди ми посилювали записані раніше сигнали і відсилали їх назад на тій же хвилі. Тепер чекаємо на відповідь. Ви не повинні забувати, що Проксіма Центавра знаходиться на відстані чотирьох світлових років. Це значить, що стільки ж туди летітимуть і радіохвилі, які теж поширюються в пустоті зі швидкістю триста тисяч кілометрів на секунду. Отже, понад

вісім років на всю подорож, — звісно, якщо таємничі створіння дадуть нам відповідь негайно і якщо відповідатимуть взагалі. Існування мислячих створінь на Проксімі ще не доведено, про це не можна забувати.

— Ми доведемо! — сказала Алена з викликом.

— Щастя вам! — іронічно посміхнувся Цаген. — Як ви можете довести? Досі нікому не вдалося розшифрувати сигнали, і нема надії, що це вдасться зробити найближчим часом. Та це й зрозуміло: адже люди на Проксімі, якщо вони там є взагалі, мають зовсім інший спосіб мислення, аніж ми.

— Про існування людей на Проксімі дізнаємось іншим чином. Просто полетимо туди подивитись.

— Красенько дякую! — засміявся Цаген. — Бажаю вам щасливої дороги і в десять разів тривалішого життя! Скільки ж ви, нещасна дівчино, туди летітимете, якщо сонячний промінь з своєю шаленою швидкістю мчить понад чотири роки?!

— Точніше сказати, чотири роки три місяці двадцять один день і сім годин. Це я знаю, хоч я для вас тільки астробіолог! — розсердилась Алена. — Це становить близько сорока квадрильйонів кілометрів. Це з школи пам'ятаю наочний приклад, який трохи допомагає уявити цю колосальну відстань: «Зменшимо наше Сонце і найближчу зірку — Проксіму Центавра — до розміру невеликих м'ячиків. В такій же пропорції зменшимо і відстань між цими світилами. Тоді м'ячик, що означає Сонце, буде в Празі, а той, що означає Проксіму, — десь аж на узбережжі Північної Африки...» Все це мені відомо, любий Цаген, і все-таки я вірю, що ми коли-небудь подивимось на Проксіму зблизька. Більш нічого зараз не розповім, бо ви — Хома невірний. Скажу тільки одне: зачекайте, поки доповідатиме академік Навратіл на одному з наступних засідань Всесвітньої Академії, а потім про мене згадаєте... І — до побачення на планеті Ікс!

Розділ ІХ ПРИГОЛОМШЕННЯ

Лайф Северсон утік від Наташі Орлової, — утік, як хлопчисько-пустун від обридлої виховательки. Кінець кінцем скільки можна його опікати? Він почуває себе цілком, цілком добре. І треба нарешті збагнути суть дивних змін, що сталися в світі; треба переконатись, що десь за межами показаних йому розкошів не ховаються злидні. Адже було так у Лондоні: в Вест-Енді — палаци, а на околицях люди ледь животіють...

Лишивши для Наташі записку, щоб не турбувалась, Северсон вибрався через вікно та й подався через парк звивистою стежкою. Зайшовши таки далеченько, він забрався в кущі і простягся горілиць на барвистому килимі польових квітів. На серці в нього було спокійно й хороше.

По небу повільно пливли легенькі білі хмарки. Деревя тихо шелестіли яскравим, ніжним листячком. Звідкись прилетів метелик і довірливо сів на коліно Северсона. Посмілившав наляканий появою людини коник та й врізав на своїй крихітній скрипочці нехитру мелодію.

«Сюди б ще один-єдиний звук, то й був би я зовсім як вдома... — мріяв Северсон. — Коли б озвався ти, любий дзвоне нашого маленького косячу! Долинь сюди з теплим подувом вітру від фіорду, поверни мене в моє щасливе дитинство!»

Несподівано щось зашуміло в повітрі, і Северсон відчув поштовх у підшву правого черевика. Він швидко розплющив очі, злякано сів.

Біля його ніг лежав дивний літачок. З отворів на крилах моделі пирскав червонуватий дим, фюзеляж здригався.

«Дотепна конструкція! — думав Северсон, розглядаючи іграшку. — Літає, а пропелера нема... Чи не можна було б використати цю ідею для справжнього літака?»

— Ура, він тут! — несподівано пролунав дитячий голос.

На галявинку вибіг хлопчина з червоною хусточкою на шиї. Помітивши біля моделі незнайомого, він спочатку розгубився, але потім у нього в очах спалахнули вогники цікавості.

— Ви — Северсон, правда ж?

— Ніби так, — посміхнувся Северсон. — Як ти мене впізнав?.. Наскільки я пам'ятаю, ми ще з тобою не зустрічались.

— Я — Дмитро Петрович Зайцев, а вдома мене звать Митьком, — відрекомендувався хлопчик, підходячи ближче. — Я знаю вас дуже добре. Хто ж вас не знає?! Вас знають в усьому світі! Я часто бачив вас по телевізору і в кіно... Ой, що було, коли ви вперше вдихнули повітря! Або коли ви дивились першу телевізійну передачу!.. Знаєте, товаришу Северсон, я вам дуже заздрю! Я б хотів, щоб зі мною трапилося щось схоже!

Северсон знизав плечима. Він марно намагався пригадати, коли це його знімали на кіноплівку.

— Наш учитель багато розповідав про вас, — провадив далі хлопчина. — Ми запитували його, як ви ставитесь до сучасного світу, але він не знає. За ті довгі роки, що ви лежали в кризі, сталося стільки змін... Оце для вас сюрприз, правда?

Северсон закліпав очима, потім схопився, наче вражений блискавкою:

— Що ти верзеш, хлопчику?! Як це я лежав багато років у кризі? Та я б замерз на бурульку!

Митько збентежився, але одразу ж оговтався:

— Хіба ви цього ще не знаєте, товаришу Северсон?.. Ви гадаєте, що зараз — тисяча дев'ятсот двадцять восьмий рік?.. — він знизав плечима. — Не розумію, навіщо це від вас приховують! Я б дав не знати що, аби мене отак пробудили до життя років через сто!

— Це сон... маячіння... — у Северсона раптом підломилися коліна. Він опустився на траву й схопився за голову.

— Вам погано? — кинувся до нього Митько. — Я зараз викличу лікаря.

Северсон схопив хлопчика за руку:

— Почекай... Нічого серйозного — ось тільки кров ударила в голову... Вже знову добре... — він навіть спробував посміхнутись. — Ану, стусони мене! Тільки як слід стусони!

— Навіщо? — здивувався хлопець.

— Аби я переконався, що не сплю... Знаєш, не хотів би я прокинутись серед криги. Це не жарт — помирати отаким самотнім, без надії на порятунок... — незрячими очима він задивився у просторінь.

На очі хлопчика набігли сльози:

— Що це вам спало на думку, товаришу Северсон!

Адже ви вжз цілком здоровий. І яким чином ви змогли б потрапити в крижану пустелю? Острівець, де вас знайшли замерзлим минулого року, вже зовсім не крижаний. Він геть увесь зелений і вкритий весняними квітками. Нещодавно його показували по телевізору...

Митько Зайцев намагався заспокоїти приголомшену людину. А Северсон мовчав і допитливо дивився в щирі дитячі очі.

— Не знаю, хто з нас божевільний... — сказав він скорше самому собі, аніж хлопчикові. — В мене таке враження, що в тебе надзвичайно буйна фантазія. А я вже замалим не повірив у твої слова... Ти мені розповідаєш, що в Арктиці цвітуть квіти. А куди ж ти подів льодовики?.. Мабуть, ти ніколи не бачив Півночі, бо інакше не розповідав би такі казки...

Северсон погладив хлопчика по голові, жаліючи його. Бідне, йому не більш як дванадцять років, а вже втратило розум... Звісно, поганий вплив пригодницьких романів...

— Це не казки! — захищався хлопчина. — І я не брешу принципово, можете мені в цьому вірити! Всесвітня Академія наук розбила майже всі льодовики; крига лишилась тільки біля Північного полюса. Адже ми вивчали про це в школі. А я вчусь добре, в мене майже самі п'ятірки!

— Гаразд, гаразд, у такому разі я тобі вірю! — засміявся Северсон і ще раз погладив дитину по голові.

— Я навіть не дивуюсь, що вас усе так вражає, — сказав Митько. — Адже перед вашим польотом з Амундсенем ви багато чого ще не знали. Нам про це говорив учитель. Казав, не було у вас ні телебачення, ні реактивних літаків, ні атомних електростанцій. Тисячі людей, казав він, страшенно виснажувались на заводах, аби добре жилось одному багатієві... А які жахливі були квартирні умови! Не дивно, що тоді ще існували заразні хвороби... А ці війни! Важко повірити, що люди здуру вбивали одне одного за золото... Невже в них не було кращих інтересів?

Северсон знову насторожився. Хіба хлопчик міг би вигадати усе оце?.. Палаці й котеджі справді казкові, і їх не побудуєш за кілька місяців... А отой чудесний відеофон і незвичайні літаки? А те, що ні Роберт, ні Альберт досі не відповідають на листи?

Северсон завагався. Але в мозку раптом блиснула твереза думка:

«Ні, ні, все це безглуздя! Цього не може бути!»

— Почекай, Митько... — сказав він задумливо. — Мені щось спадало на думку... Мене знайшли напівзамерзлим, і я внаслідок цього втратив на якийсь час пам'ять і здатність мислити, так?.. Але це тривало недовго, бо я зовсім не постарівся. Коли я дивлюсь у дзеркало, то здаюсь собі навіть молодшим, аніж тоді, коли стартував з Тромсе.

Митько стиснув Северсону руку:

— Ви замерзли зовсім, товаришу Северсон, і пролежали в кризі багато років... Як

би це вам усе пояснити?.. Чи звертали ви увагу на те, що за дуже великих морозів вода в маленьких ставках промерзає аж до дна? Одночасно замерзають і риби, і жаби, ви ж це знаєте... А навесні, коли крига розтане, вони оживають і — фррр! — знову бадьорі.

— Так ти гадаєш, що і в мене така ж холодна кров, як у жаби, і я міг спокійно замерзнути, а потім розморозитись?

— Я вам цього не говорю! — запротестував Митько. — З вами було не так просто. Ви навіть не уявляєте, скільки зусиль доклали тарабкінці, щоб повернути вас до життя? Я бачив цей науково-популярний кінофільм...

— Не глузуй з мене! — засміявся Северсон. — Замерзлу людину не пробудиш. Вона — мертва.

— Але ви ще не знаєте, що вчені розділили смерть на дві. Одна смерть називається клінічною, а друга — біологічною. Людина спочатку помирає клінічною смертю, а це ще нічого. Учитель розповідав нам, що мертву людину вперше вдалось оживити ще в тисяча дев'ятсот сорок четвертому році, під час Великої Вітчизняної війни. Зробив це професор Неговський у нас, у Москві. Він оживив мертвого солдата Черепанова, який загинув від втрати крові під час операції. Черепанов після цього довго хворів, але нарешті-таки видужав. В музеї ви можете знайти «Правду» за одинадцять вересня сорок четвертого року і прочитати це повідомлення...

— Почекай, через скільки хвилин після смерті оживив його отой Неговський?

— Приблизно через п'ять хвилин.

— А я, коли повірити тобі, лежав заморожений багато років!

— Це правда, — охоче підтвердив Митько. — Але ви весь час були мертві клінічно. Під час великих морозів не може настати біологічна смерть, яка остаточно руйнує організм. Це вам підтвердить і наш учитель... Чи не чули ви часом про російського вченого Бахметьєва? Він жив тоді, коли ви були таким хлопцем, як я зараз. Саме Бахметьєв проводив перші вдалі досліди з оживленням заморожених істот. А трохи пізніше наш великий вчений Каптерев навчився оживляти мікроорганізми, рачків та інші дрібні створіння, що пролежали у вічній мерзлоті десятки тисяч років!.. Яке ж тут чудо? Ніякого! Северсон зосереджено звів брови:

— Гаразд. Це здається вірогідним. І все ж мені незрозуміло, як можна оживити мертвого, — хай навіть клінічно мертвого, як ти кажеш.

— Я можу це вам пояснити, — сказав хлопець, гордий можливістю показати набуті з популярних книжок та лекцій знання. — Першими спробували оживляти мертвих чеські лікарі Спіна та Веліх. Їхній задум не вдався, бо вони ще не знали про існування груп крові. Так само не пощастило і російському лікарю Андрєєву. Як я вам уже казав, першим досягнув успіху професор Неговський... Але ще раніше дуже цікаві досліди здійснив московський професор Брюхоненко. Уявіть собі, він ще в тисяча дев'ятсот тридцять п'ятому році міг оживити одрубану собачу голову. Вона ще й висувала язик, і поводила очима... А знаєте, що тоді сказав Брюхоненко? Настане, мовляв, час, і лікарі навчатимуться оживляти замерзлих людей, — навіть Амундсена, якщо його вдасться відшукати... Тож чи вірите ви мені тепер, що насправді замерзли і що академік Тарабкін вас повернув до життя?

Северсон провів рукою по спітнілому чолю і знизав плечима:

— Не знаю. Важко отак собі повірити, хоч я й не думаю, що ти все це наплескав...

Отже, я спав у кризі багато років... А скільки саме?

Митько глянув на нього лукаво:

— Вгадайте!..

— Не маю ані найменшого уявлення... — задумливо сказав Северсон. І раптом рвучко повернувся до хлопця. — Але я хотів би мати докази, Митько! Будь-який речовий доказ, що я справді проспав... Чи немає в тебе газети з сьогоднішньою датою?

— Немає... — хлопець замислився. — От що: ходімте до інститутської бібліотеки, це близько. Там усе прочитаєте чорним по білому.

Северсон погодився, і вони одразу ж подалися до бібліотеки.

* * *

— Здрастуйте, Василю Володимировичу! Подивіться, якого надзвичайного гостя я привів до вас! — вигукнув Митько з порога затишної читальні.

Літній чоловік, що стояв біля книжкової шафи, швидко обернувся і, побачивши Северсона, аж закліпав очима:

— Товариш Северсон?! Прошу... Прошу... — він заметушився, пропонуючи стільця. — А тобі, шибайголого, слід було б дати доброго прочухана! Наташа Орлова вже понад годину місця собі не знаходить, а ти водиш товариша Северсона не знати де... Хіба ти не чув екстреного повідомлення?

— Ні, — засміявся Митько. — Ми тим часом добре погомоніли. Я пояснив товаришу Северсону, як він потрапив з Арктики до нас.

Бібліотекар збентежено замахав руками:

— Отже, ти все вибавкав?! Та чи розумієш ти, що накоїв?!

— Не хвилюйтеся, пане, — заступився Северсон. — Я вже знаю все чи майже все і, як бачите, не занепав духом. Визнаю: це була для мене завелика доза, але я її витримав. У мене тепер до вас тільки одне прохання: чи немає у вас часом норвезьких газет тисяча дев'ятсот двадцять восьмого року?

— Не знаю. Треба подивитись... — перепросивши, бібліотекар вийшов до сусіднього приміщення і одразу ж кинувся до відеофону:

— Товаришку Орлову!

На екрані з'явилось Наташине обличчя:

— Ви чимось стурбовані, Василю Володимировичу?.. Може, дізнались щось про Северсона?

— Він у мене в читальні. Але радіти нема чого. Уявіть собі, Северсон уже знає все.

— Прикро... А як він поводитьсь?.. Спокійний?.. А втім, я зараз до вас приїду.

— Він хоче одержати газети за дев'ятсот двадцять восьмий рік. Що робити?

Наташа нахмурила чолю, закусила губу. По короткій паузі сказала рішуче:

— Дайте. Нічого іншого не лишається.

* * *

Коли Наташа Орлова зайшла до читальні, Северсон був такий заглиблений у читання газет, що навіть її не помітив. Тремтячою рукою він перегортав переплетений річний комплект «Норгес Фолк» і уважно перечитував кожну статтю, де згадувалось про Амундсена. Зараз йому саме потрапив на очі великий заголовок в номері за 19 червня 1928 року: «АМУНДСЕН ВИЛЕТІВ НА ДОПОМОГУ НОБІЛЕ».

«Вчора, 18 червня, на літаку «Латам» з Тромсе на північ вилетів великий полярний мандрівник Руаль Амундсен. На борту літака один наш офіцер, французькі льотчики Рене Жульбауд і де Кувервіль, радист Валетте і механік Браззі. Амундсен сподівається розшукати експедицію Нобіле, занесену оболонкою дирижабля «Італія». Як щойно повідомив наш кореспондент з Тромсе, Амундсен невдовзі після старту запитав по радіо про стан криги біля острова Ведмежого. Завтра надрукуємо більш докладні повідомлення».

Однак другого дня газети про Амундсена мовчали. Через день вони вмістили коротке повідомлення, що літак «Латам» не дає про себе ніяких звісток. Ще через кілька днів вже почали писати про рятувальну експедицію на допомогу «Латаму».

«НОРВЕГІЯ ВТРАТИЛА СВОГО ВЕЛИКОГО ГЕНІЯ», — повідомляв заголовок «Норгес Фолк» за 1 вересня 1928 року. — «Рибальське судно «Брод» підбрало вчора поблизу Фунгло поплавки літака, що, безперечно, належав «Латаму». На жаль, тепер вже немає сумніву, що наш великий і безсмертний Амундсен загинув разом зі своїми вірними друзями. На всіх державних будинках вивішено траурні прапори».

— Отже, Амундсен загинув... — прошепотів Северсон і похилив голову. — Тільки я й був урятований... А чи знайшли хоч його труп?

Наташа міцно стиснула йому руку:

— Ні. Він спить, мабуть, у вічній кризі, яка лишилася в Арктиці. Однак ми, безперечно, знайдемо його. І його, і Валетте, і решту ваших друзів. І, можливо, ви ще зустрінетесь з ними...

У Северсона запаморочилось в голові.

«Так ось чому так зволікали з усякими поясненнями!.. Я, виходить, лишився один-однісінький, без родичів і друзів, між чужих людей... Це — жахливо!»

З гарячкових думок його вивів схвильований голос Наташі:

— Забудьте про минуле, Северсон! Минулого вже не можна повернути, і ви, безперечно, не шкодуватимете за ним, коли дізнаєтесь, з якою радістю ми прийняли вас до себе, яке прекрасне й багате життя відкривається перед вами зараз...

Митько, який досі тихенько тулився в куточку, підбіг до Северсона і обняв його:

— Не гнівайтесь на мене... Хочете, ми будемо добрими друзями? Підете завтра зі мною подивитись атомну електростанцію, де працює мій батько?

Невидючим поглядом Северсон дивився кудись у землю і, здавалось, не чув нічого.

— Краще було б, коли б ви знайшли Амундсена... — прошепотів він сумно. — Наташо, я хочу додому... Додому, в Норвегію...

Дівчина взяла його за руку:

— Ще трошки терпіння, друже... Ще шість тижнів лікування — і ви будете цілком здорові. Цей час збіжить, як вода, а потім я сама проведу вас додому, — якщо вам буде приємне моє товариство, звісно. Викиньте з голови похмурі думки. Повірте, нам без вас буде дуже сумно. Ми вже звикли до вас, ви просто наш. Всі ми вас насправді любимо, а я... я себе почуваю вашою матір'ю... хоч і народилась на кілька десятків років пізніше вас.

Северсон потиснув Наташину руку і сумно посміхнувся:

— Такого невдячного пацієнта ви, мабуть, ніколи не мали... — він повернув голову до вікна і задивився на верхів'я дерев. Повільно, через силу продовжував: — В мене голова замалює не лусне... Коли б хоч знати, що, власне, зі мною сталось і як я до вас потрапив... Наташо, можете ви мені про це розповісти?

Митько ніби цього тільки й чекав:

— Василю Володимировичу, а може, продемонструємо товаришу Северсону кілька «живих книг» про нього?

Бібліотекар замахав руками:

— Та помовч, шибенику! Чи мало ще ти накоїв?.. Які ще там «живі книги»?! — звернувся він до Северсона, а потім з німим запитанням подивився на Наташу.

— Дайте, Василю Володимировичу... — зітхнула дівчина. — Може, так буде краще.

З дивним навіть для самого себе спокоєм Северсон стежив за рухами літнього бібліотекаря. Той сів до великого овального столу; як на телефоні, набрав якийсь номер. На екранчику спалахнула літера «С». Під нею тричі блимнула зелена лампочка; на лівому крилі стола відкрилась засувка. Бібліотекар простяг до неї руку й витяг кілька металевих коробок.

— Почнемо з першої частини?

— Звичайно... — тихо відповіла Наташа.

Бібліотекар засунув коробочку в нішу проектора і натиснув на одну з кнопок. На протилежній стінці з'явився портрет Северсона.

— «Син Півночі», «жива книга» Олексія Черепанова та Наталії Орлової... — пролунав незнайомий басовитий голос.

— Це було року тисяча дев'ятсот двадцять восьмого... — продовжував диктор в той час, як крізь портрет почали проступати обриси портового міста.

— Тромсе!.. — прошепотів Северсон.

— Не хвилюйтесь, друже. Це лише документальні кадри вашого вильоту, — сказала тихо Наташа, яка не зводила очей з свого супутника.

Потім ішли фотографії Амундсена та «Латама», а за ними — маленька карта з рухомим літачком, який просувався в напрямку Шпіцбергену. За групою островів він несподівано зник, а замість нього з'явився червоний кружечок.

— Десь у цьому районі «Латам» зазнав аварії... — пояснював диктор. — Спостерігач літака Северсон невідомо як потрапив на берег безіменного острівця, де й замерз. Збігали роки, минали десятиріччя. Надійшли величні дні визволення всього людства. Здійснились передбачення Маркса та Леніна: капіталізм та імперіалізм зійшли зі сцени історії. Назавжди зникла небезпека війни. Велетенські творчі сили, які гайнувалися раніше на

створення засобів знищення, звільнилися тепер для найпрекраснішого: для боротьби за щасливе сьогоднішнє і ще прекрасніше майбутнє людей. Настав небачений розвиток техніки й науки. Вже через двадцять п'ять років після усунення небезпеки війни людство мало таку силу, що могло стати на бій з Сахарою і Арктикою. На протязі наступних п'яти років ми витіснили льодовики аж до Північного полюса. І ось на цьому славетному переможному шляху і було знайдено Северсона...

Перед широко розкритими очима Северсона розгорталися захоплюючі події.

Бергер доповідає Всесвітній Академії, що в одному з льодовиків на крижаному острові знайдено невідому людину в одязі пілота двадцятих років двадцятого століття. Він лежить скоцюрблений у прозорій кризі, наче спить. Голова його — на лівій руці, а правою він притримує шкіряне пальто.

На острів приземляється вертоліт. З нього виходить група лікарів-тарабкінців. Спеціальним інструментом вони вирізають великий крижаний куб з тілом людини і з допомогою кранів навантажують на літак.

На екрані з'являється Москва, а потім велика лабораторія.

— У кишені невідомого було знайдено військовий білет... — звучить голос диктора, і на екрані з'являється знімок розгорненої книжечки. Мабуть, вона побувала в воді: літери тексту розмазані і перетворились на брудні смуги. В графі: «Прізвище» — видно тільки «...е...сон».

Фотографію книжки змінює кадр у лабораторії. Усміхнена чорнява дівчина (Северсон одразу ж упізнає в ній Наташу) каже:

— «Е...сон» — це мені не зовсім подобається. Знайшли ми його на півночі, то й будемо поки що називати Северсоном.

— Рік важкої і відповідальної наукової праці, рік упертої боротьби з невблаганною природою... — продовжує диктор. — І нарешті все ж перемагає наука й життя!.. Северсон починає дихати... Северсон вимовляє перше слово... Наука святкує одну з найбільших перемог... Смерть поступилась!..

«Жива книга» закінчилася. В залі лунає музика, яка підносить людину, дає їй крила. Могутня кантата життя!

Северсон зворушений.

— Наташо! Василю Володимировичу! Митю!.. — йому перехопило дух.

У Наташі очі сяють щастям. З радості вона б розцілувала Северсона!

Криза минула. Тепер можна сміливо стати перед Тарабкіним і сказати: наш любий Северсон уже живе в теперішньому часі!

Розділ X В КРАЮ ЧУДЕС

Завдяки чималій дозі снотворного, яким почастивала Наташа Северсона увечері, пацієнт спав міцно, прокинувся бадьорим і енергійним. Події минулого дня вже частково втратили для нього свою гостроту, він мав змогу спокійніше обміркувати побачене й

почуте.

«Люди тепер живуть розкішно, але коли вони працюють? — раптом спало йому на думку. — Хто забезпечує увесь оцей добробут? Я нікого досі не бачив за роботою».

Звісно, можна було б розпитати, але він волів побачити все на власні очі, тим-то, як тільки прийшла Наташа, сказав:

— Я маю до вас невелике прохання... Чи не могли б ви нагадати Митькові про його обіцянку? Він учора запросив мене на електростанцію, де працює його батько.

— А чому ж. Ми заглянемо й туди. Я приготувала для вас широку програму екскурсій. Тільки, прошу, будьте цілком одверті: як на вас впливає все побачене?

— Не знаю... — відповів він по паузі. — Поки що я тільки цікавлюсь усім. Я б хотів зараз промчати світом і подивитись, як він змінився.

— А чи вистачить вам сили для цього? Чи не краще було б продовжити лікування?

— Я почуваю себе вже зовсім здоровим і бадьорим.

— Це так, — погодилась Наташа. — Але перенапруження ще може пошкодити вам. Я вважаю, що вам велику користь приніс би тривалий сон.

— Сон?.. Може, хочете, щоб я спав день у день, як немовля?

— Саме сон і допоміг вам стати на ноги. Людина витримує без їжі місяць, а без сну — лише кілька днів. Великий фізіолог Іван Петрович Павлов довів, що багато хвороб людини виникають внаслідок перенапруження кори головного мозку. Тут не зарадять ніякі ліки, а тільки сон, коли нервові клітини припиняють свою діяльність і відпочивають.

— Вірю вам. І все-таки спати мені не хочеться. Не турбуйтеся про мене: за своє життя я зазнав багато чого, а, як бачите, знову бадьорий.

— Отаким ви мені подобаетесь, Северсон! Тоді скажу вам по секрету: Митько вже давно чекає на вас.

Очі Северсона засяяли. Кількома стрибками він вибіг у коридор, схопив хлопця і високо підняв над головою:

— Ти, мій хлопчику, ти — найкращий лікар!

А Митько намагався набрати зосередженого й поважного вигляду:

— Я прийшов повідомити, що батько сердечно вітає вас і запрошує до своєї електростанції... Як бачите, я завжди дотримую слова.

* * *

— Ти тут живеш, Митю? — запитав Северсон, коли вони втрьох підійшли до великої красивої споруди, що поросла диким виноградом.

— Ні, товаришу Северсон, тут працює мій батько, — відповів хлопець, — Оце й є московська атомна електростанція.

— Ого! — здивувався Северсон. — В такому палаці міг би жити й англійський лорд!.. А де ж димарі?.. Чим тут опалюють?

— Тепер уже електростанції не опалюють, — пояснила Наташа. — Вони працюють на невичерпній енергії атомів... Але про це поговоримо пізніше.

Вони зайшли до вестибюля і попрямували сходами.

— А, дорогі гості! — їм назустріч поспішав ставний чоловік у білому халаті. — Вітаю вас, товаришу Северсон, на нашій фабриці енергії!.. Що ви хотіли б побачити насамперед, друзі: диспетчера, реактори чи експедицію електроенергії?

— Не поспішайте, товаришу Зайцев! — засміялась Наташа. — І не розмовляйте з нами санскритом. Наш гість не розуміє ваших термінів і, мабуть, погодиться, щоб ви показували найцікавіше.

Зайцев почухав потилицю:

— В нас усе цікаве. Але куди раніше? Що, коли до диспетчера?

На запрошення Зайцева гості пройшли коридором і почали підніматись широкими сходами на вищий поверх.

Северсона вразила зразкова чистота, красиве оздоблення стін, йому мимохідь пригадалась паперова фабрика, на якій колись працював його дядько. Там було повно смороду, гуркоту, бруду. А тут — тихо й чисто, як у храмі.

— Прошу! — сказав Зайцев, пропускаючи гостей уперед.

Безшумно відчинились широкі двері, і перед відвідувачами постала дивна картина. Посеред залу містилась велика рельєфна карта, що сяяла незліченною кількістю різнокольорових вогників. Між мініатюрними горами й річками виднілись такі ж маленькі міста.

Тільки надивившись на карту, Северсон помітив під стелею прозору кабінку, в якій сиділа білява дівчина. Однією рукою вона спиралась на бильце крісла, а другу тримала на похилому пульти, що ряснів кнопками та екранчиками.

Дівчина глянула вниз, на відвідувачів, посміхнулась на знак привітання і знову всю свою увагу скерувала на пульт.

Зайцев помахав їй рукою і обернувся до гостей:

— Під час роботи з нею не жартуй! Це наш Перун, який володіє громами й блискавицями всієї області. А яка сувора з нами! Звертання сприймає тільки з повним титулом: «Надія Молодінова, диспетчер атомної електростанції Московської області»... — Зайцев знизив голос і нахилився до вуха Северсона. — Добре, що вона не чує нас. Я хочу вам її де в чому зрадити. Вона, власне, дуже любить іграшки... Щоб мати уявлення про витрату енергії в окремих містах та на заводах, цілком досить дивитись на прилади. А їй цього — замало... «Треба зробити працю більш приємною, — заявила вона якось. — В центральній диспетчерській я побудую рельєфну карту області, а сигнали міст і заводів розміщу на їх макетах...» Одному з такою моделлю не впоратись. То як ви гадаєте, що вона зробила? Дуже просто: покликала на допомогу піонерів з технічних гуртків. Записався й Митько, — він теж такий, що любить з чимось возитись... Одного разу приходжу сюди — і аж очі вирячив: на великих підставках переді мною вся область, з річками, лісами й містами. Надія сидить на підлозі, тикає пальцем у якісь креслення. Хлопчаки й дівчатка повзають під макетом з паяльниками з руках... Того дня уперше засяяли оці вогні, — показав Зайцев на рельєфну карту. — Що ви на це скажете? Чи не фантазер наш оцей маленький Перун? — він засміявся і знову глянув на дівчину. — Але звіритись на неї можна, це я повинен визнати. Під час її чергування ніколи не буває

перебоїв у подачі енергії.

Северсон з цікавістю поглядав то на дівчину в прозорій кабінці, то на модель. Невже це й справді зробили хлоп'ята?

— А яку деталь виготовував ти? — звернувся він до Митька.

— Отой он автомат, де щойно спалахнув червоний вогник... Дивіться, Надія помітила сигнал і ввімкнула сильніший струм.

— Висловлюйся зрозуміліше, Митю! — засміялась Наташа. — Ця крихітна будова означає собою великий автоматичний завод «Серп і молот». Такі заводи ми називаємо скорочено «автомат».

— А червоний вогник доповідає, що «автомату» потрібно більше електроенергії, — поспішив додати Митько. — Тату, чи не підемо вже далі?

— Кому я служу провідником — тобі чи гостям? — удавано розгнівався Зайцев. — Знаєте, його, як і кожного хлопчика, насамперед цікавлять машини, а тому, що до виробничої частини його рідко коли пускають, він і хоче використати цю нагоду... Ну, гаразд. Але перш ніж ми зайдемо до машинного залу, вам необхідно пояснити деякі речі. Електростанція, де ви, товаришу Северсон, зараз перебуваєте шановним гостем, виробляє електрику із звільненої атомної енергії... Як я чув, ви за фахом льотчик, — отже, технік.

— Про атом я знаю небагато, — сказав Северсон. — Пам'ятаю тільки, що він складається з позитивних та негативних часток і що протони утворюють основу ядра атома, навколо якого обертаються стільки електронів, скільки міститься протонів у ядрі. Чи, можливо, я все переплутав?

— Чудесно! Видно, що у вас добра пам'ять! — кивнув головою Зайцев. — Так от учені виявили ще одну частинку — нейтрон — і встановили, що атомне ядро таїть в собі величезну енергію, яку можна звільнити або розбиванням ядра, або синтезом ядра з його складових частин... Було витрачено дуже багато коштів, енергії, творчих зусиль, але атом, кінець кінцем, вдалося розбити. Результат був надзвичайний: з грама розщеплених атомів урану одержали в два з половиною мільйони разів більше енергії, ніж з грама бензину. Але це відбулось тоді, коли на Землі ще лютували війни. Надзвичайний винахід було використано американськими імперіалістами для виготовлення атомної бомби. У тисяча дев'ятсот сорок п'ятому році американські атомні бомби вщент зруйнували два японських міста і знищили сотні тисяч людей... — Зайцев махнув рукою, немов хотів прогнати важкий сон. — Та облишмо сумні спогади, друзі. Людство порівняно швидко зрозуміло, якою небезпечною є атомна енергія в руках паліїв війни. Ця небезпека, зрештою, таки й допомогла йому усвідомити, де корінь зла; збагнути, що щастя і саме існування всіх народів світу ставить під загрозу жменька користолюбних імперіалістів... Ось уже тридцять років, як на Землі запанував мир. Людство використовує атомну енергію виключно для підкорення природи та для підвищення добробуту...

Тільки тепер Зайцев помітив, що гість поринув у думки і, здається, нічого не бачить і не чує.

— Даруйте, товаришу Северсон, я захопився своєю лекцією, а вас, мабуть, більше цікавить кухня, де створюється атомна енергія, чи не так?

— Ні, ні... — схаменувся Северсон. — Я тепер часто замислююсь над долею

людства... Я багато чого проспав, я це бачу. Так само й у наукових знаннях я лишився позаду. Що мені відомо про атомну енергію? Нічого!.. Що я знаю про ваше гідне подиву телебачення? Нічого!.. — він гірко посміхнувся. — Мені тепер треба дуже багато надолжити, щоб хоч розуміти вас взагалі. І, признаюсь, я боюсь...

— Чого ж вам боятись? — запитала Наташа з погано прихованою тривогою. — Ані тут, на електростанції, ні десь у іншому місці вам не загрожує ніяка небезпека. Люди вже досконало володіють атомною енергією, повністю підкорили її.

— Я розумію це, Наташо. А тому й боюсь. Я нікого не хочу обтяжувати, а скажіть мені, як я тепер проживу зі своїми жалюгідними знаннями?

— Так от воно що! — зітхнула вона з полегкістю. — Цього не бійтесь аж ніяк! Все наздоженете. Можете сміливо продовжувати навчання і обрати фах за бажанням або лишайтесь льотчиком.

— Я б хотів цього... Але де взяти гроші? Мій батько був дрібним чиновником, отже, спадщини мені не лишив... Звісно, я роботи не боюсь, навіть найважчої. Можу хоча б копати землю заступом...

— Його ви знайдете хіба що в музеї, товаришу Северсон! — встряв у розмову Митько. — Навіщо ж тоді існують машини?

— А за навчання платити не треба, — додала Наташа. — Воно в нас безкоштовне.

— Отож і почнемо негайно, — засміявся Зайцев і показав на великий настінний плакат. — Перед вами — вся таємниця виробництва електрики з атомної енергії... Ліворуч — схема найстарішої атомної електростанції. Отой сірий куб — атомний котел, реактор, де при розпаді атомів виділяється величезна кількість тепла. Це тепло використовується для перетворення води в пару, а пара рухає турбогенератор... Складний, невідгідний спосіб. Тепер ми одержуємо електрику значно простіше. А втім, краще оглянути все на місці.

Довгим коридором і ескалатором гості разом з Зайцевим спустилися ще нижче і опинились у просторому залі. На його блискучій підлозі тьмяно віддзеркалювались кімнатні рослини й силуети турбогенераторів.

— Ось такий вигляд має атомна електростанція старішого типу, — пояснював Зайцев. — При розщепленні атома виникає небезпечне випромінювання, тому реактори сховано за товстою захисною стіною. Якщо бажаєте, — зазирніть! — показав він на одне з крихітних віконцець.

Северсон був розчарований, зазирнувши туди. Він сподівався побачити щось схоже на нутроці розжареної домни, а побачив тільки ряд великих сірих споруд, облутаних товстими кольоровими трубами.

— Ніякого чуда, тільки людська кмітливість! — відповів Зайцев на його запитальний погляд. — Детальніше розповім пізніше; для вас сьогодні й так буде забагато. А зараз ходімо до сусіднього залу, де ми підкорюємо атом далеко досконаліше.

Якщо в попередньому приміщенні стояв хоч і не голосний, але безперервний шум від роботи турбін, то тут панувала абсолютна тиша. Від довгого ряду закритих блискучими металевими ковпаками котлів не долидало ані звуку.

— Тут процес проходить зовсім по-іншому, — сказав Зайцев. — Тепло з допомогою термоелементів перетворюється безпосередньо на електрику. Принцип дії термоелемента,

гадаю, ви знаєте: якщо нагріти місце з'єднання двох різних металів, виникає електричний струм... Але ми не зупинились і на цьому методі. В сусідньому залі ми маємо реактори, в яких кінетична енергія атомних часток іде безпосередньо на прискорення електронів, так що весь котел, по суті, є термоядерною батареєю. В дослідницькому відділі, яким я керую, ми шукаємо подальші шляхи, так що, можливо...

Лекцію Зайцева урвав різкий дзвінок відеофону.

— Хвилиночку... — він підбіг до апарата.

На екрані з'явилось усміхнене обличчя дівчини з кирпатим носиком і ямочками на щоках.

— Петре Івановичу, раді бачити гостю?

— Аленко, дівчино золота, де ти взялась?! — радісно вигукнув Зайцев. — А я гадав, що ти сидиш десь у своїй оранжереї та вирощуєш неземні рослини. Надовго до нас?.. А я приймаю гостей, та ще й яких!.. Ходи-но сюди, познайомлю!

— Ні, дякую, — похитала головою дівчина. — Не хочу заважати, а до того ж не маю часу. Прийду до вас увечері.

— Гаразд, гаразд. Тоді зберемось у нас.

* * *

Як і обіцяв Митько при прощанні в електростанції, він прийшов точно о шостій вечора, щоб провести гостей до своєї квартири. Коли ж назустріч йому вийшов тільки Северсон, хлопець занепокоївся:

— А де ж ви лишили товаришку Орлову? Чи не втекли, бува, від неї знову?.. Вона буде дуже турбуватись, а я... я знову матиму прочуханку.

— Не бійся, хоробрий лицарю! — засміявся Северсон. — Все гаразд. Наташа просить пробачення: в неї невідкладна робота в лабораторії. Вона доручає мене тобі, на твою відповідальність... Ну, товаришу начальник, підемо пішки, чи як?

— Ой-йой, ми живемо далеко, товаришу Северсон! — вигукнув хлопець. — Пішки ми дійшли б туди хіба що опівночі. Хочете поїхати метро чи, може, вертольотом?

Северсон підвів голову і з хвилину мовчки стежив за різнокольоровими машинами, що снували повітряним океаном в усі боки.

— Тобі доводилось літати?

— Дуже часто.

— А ти не боїшся? Адже цей літак не має крил.

— А чому б я боявся? І навіщо вертольоту крила? Його ж підтримують пропелери.

— Ну, а якщо мотори зрадять?

— Мотори не зрадять, їх повсякчас контролюють. А коли б навіть сталося так, пропелери почнуть крутитись у протилежному напрямку, і вертоліт приземлиться повільно, як парашут.

Помовчали.

— Не думай, що я боюсь, я тільки цікавлюсь, — сказав Северсон, ніби

виправдуючись. — Як летіти, то й летіти. Але постривай: ти вмієш керувати вертольотом?.. І де він у тебе?

— Ні, я не буду керувати! — засміявся хлопець. — Ми викличемо аеротаксі. Їх розпізнати легко, бо вони мають дно, розмальоване в клітинку, як он у того. Якщо воно вільне, то забере нас.

Митько витягнув з кишені носову хусточку і помахав нею. Пілот з скляної кабіни подав знак, що бачить. Вертоліт наблизився, повис низько над головами перехожих, з його дна опустилась на тросах легенька відкрита кабінка.

Митько швидко одсунув захисні поручні:

— Заходьте! На вулиці приземлятись не можна, тому аеротаксі мають отакі підйомники.

Через кілька секунд обидва мандрівники вже були у вертольоті. Митько натиснув кнопку поруч мікрофона на столі і сказав адресу. Машина почала швидко підніматись повз вікна інституту Тарабкіна, потім попрямувала на північний схід.

Северсон мимохіть згадав свій останній політ з Амундсеном. У «Латамі» стояв такий гуркіт, що ледве було чути голос сусіда. А тут мотори працювали зовсім безшумно.

Почуття невпевненості і недовіри до незвичайної машини зникли. Северсон відчував глибоку насолоду з оцього плавного, швидкого льоту, тим більш, що під ними відкривалася велична панорама чудесного міста.

— Чи ти помічаєш, Митю, що ми летимо не прямо, а манівцями? — запитав Северсон після довгої мовчанки. — Мені, як старому льотчику, це помітно. До вас так і треба летіти чи це просто, щоб ми оглянули Москву?

— Ми наближаємось до аеродрому, а тут уже нашим вертольотом керує диспетчер, щоб ми не зіткнулись з яким-небудь літаком. Вони стартують і приземляються щохвилини. Адже ми, товаришу Северсон, живемо на околиці міста, недалеко від міжнародного аеродрому.

— Ми приземлимось на ньому?

— Навіщо нам там приземлятись? — здивувався хлопець. — Довелося б ще чимало йти пішки, а так пілот висадить нас просто на дах нашого будинку.

— Шкода... Аеродром мене дуже цікавить. Я б хотів па нього подивитись.

— Це можна зробити і не приземляючись. Звідси ви побачите краще, аніж з землі, — запевнив його хлопець.

Северсон схилився до вікна, шукаючи очима аеродром. Раптом він швидко підвів голову. В ясного надвечірнього небі заблищав срібний літак з крилами, які скидались на ластівчині. Він промчав стрілою і зник з поля зору, лишивши по собі тонку білу смугу.

— І в ньому сидять люди? — запитав Северсон здивовано. А коли Митько ствердно кивнув головою, то додав: — Як же можна витримати таку швидкість?

— Та хіба це була швидкість?! — скептично посміхнувся хлопець. — Ракетоплан тільки розганявся. От коли б ви побачили, як він помчить у стратосфері! За півгодини буде, мабуть, у Пекіні!

Северсон докірливо похитав головою:

— А тобі відомо, що Пекін знаходиться в Китаї? Чи, може, є ще й інший Пекін?

— Ні, я маю на увазі той, що в Китаї. А що ви бачите в цьому дивного? За цей час ракетоплан може долетіти й до Америки чи до Австралії. Минулого року під час канікул я отаким літаком подорожував до Праги, а нині тато пообіцяв узяти мене з собою в Лондон.

— А за скільки годин тоді ми опинилися б у Норвегії? — недовірливо запитав Северсон.

— Цього я точно не знаю, але звісно ж, менш як за півгодини. І саме на цьому аеродромі ми сідали б у ракетоплан, — показав Митько вниз.

Северсон швидко притиснув лоб до скла.

Аеродром мав зовсім інший вигляд, ніж йому уявлялось. В його центрі стояла висока будова з чудними металевими конструкціями на даху, а від неї променями розбігались бетоновані смуги й довгий похилий міст, який трохи скидався на лижний трамплін.

— Куди веде ота чудна естакада? — здивувався Северсон.

— О, вона веде далеко! — захоплено пояснив Митько. — З неї тричі на тиждень стартують ракетні кораблі на Місяць.

— Куди?! — рвучко обернувся до хлопця Северсон.

— Та на Місяць же... На отой, що світить увечері. Северсон з хвилину дивився на хлопця, а потім насупився:

— Не вважай мене абсолютним дурнем, Митю! Хоч я й проспав усе на світі, однак знаю, що можливе, а що ні. Мені відомо, наприклад, цілком точно, що між Землею й Місяцем заліг величезний безповітряний простір. От тепер і скажи, якщо ти все знаєш, як рухатиметься літак, коли повітря немає?.. Чи, може, ти вистрелиш літаком з гармати, як снарядом? Так це можливо тільки у Жюля Верна, бо насправді різкий удар вмить знищить екіпаж. А крім того, літакові треба було б надати швидкості дванадцять кілометрів на секунду, щоб він взагалі міг вийти з сфери притягання Землі. Але такої швидкості не можна досягти ніяким пострілом, це вже доведено...

— Ви все ще мені не вірите, товаришу Северсон! — докірливо сказав хлопець. — А скільки разів я уже довів, що ніколи не брешу. Та й навіщо я мав би вигадувати?.. Ця естакада справді є стартовою дорогою ракетопланів на Місяць. А для міжпланетних кораблів повітря не потрібне, їх рухають ракети, це ми в школі вже вивчали... Та запитайте хоч би в товаришки Алени Свозилової — отієї, що дзвонила сьогодні на електростанцію до тата. Вона щойно прилетіла з Місяця і увечері прийде до нас.

Северсон замислився.

— Ти дуже милий супутник, Митю, і я не хотів би тебе будь-чим образити. Але ти раз у раз готуєш мені такі сюрпризи, що я після них ледве отямлююсь... Отже, ти кажеш, що людина вже потрапила на Місяць... Якщо ти й цього разу правий, я тобі урочисто обіцяю не дивуватись більш ні з чого.

Митько почав говорити про перспективи польотів у зоряний Всесвіт, але Северсон слухав неухважно. Його уява марно намагалась намалювати образ жінки, яка пролетіла безповітряним простором і побувала на Місяці... Що вона там бачила? Про що розповідатиме?

Аеродром вже давно зник з поля зору. Вертоліт легко знижувався над широким майданчиком, який з'єднував обидва крила висотного будинку, де жила родина Зайцевих.

Розділ XI ДІВЧИНА З МІСЯЦЯ

Як і слід було сподіватись, Митько повів гостя насамперед до своєї робочої кімнати, заставленої моделями різноманітних кораблів та літаків.

— Оце й є та «Іскра», що літає на Місяць, — пояснював він жваво. — Не розумію, в чому річ, але моя модель досі погано працює. Це вже друга. Перша, керована по радіо, кудись залетіла. Немає вже й «Струменя», якого ви отоді знайшли...

Хто знає, скільки б ще часу Митько посвячував Северсона в таємниці свого маленького, царства, коли б з дверей не почувся голос старшого Зайцева:

— Доки ти мучитимеш гостя, вічний копирсайло? На столі холоде вечере, а Аленка після подорожі Космосом, мабуть, таки добре зголодніла.

— Товаришка Свозилова вже прийшла? — радісно вигукнув хлопець і помчав з кімнати.

— От невихований! — посміхнувся вслід йому Зайцев. — Ну, то ходітьте, прошу.

Северсон попрямував за хазяїном з невиразним почуттям хвилювання й цікавості. Жінку з Місяця він уявляв собі, сам не знаючи чому, блідою та серйозною, високою й стрункою. А тим часом на веранді сиділа звичайна засмагла дівчина і про щось весело розмовляла з господинею. Побачивши у дверях Северсона, вона швидко підвелась і зробила кілька кроків йому назустріч.

— Я — Алена Свозилова... Петро Іванович не хотів мені говорити, хто в нього буде гостем. Мовляв, це сюрприз. І справді, сюрприз удався. Вчора ми з академіком Цагеном згадували про вас, але я й не припускала, що зустрінусь з вами так скоро.

Северсон зовсім зніяковів. Виручив його Зайцев:

— Чого ти дивуєшся, Аленко? Чи зможеш ти знайти у когось шановніших гостей, аніж у мене?.. А ви, друже, теж не дивуйтеся: яка жінка не цікавиться знаменитими мужчинами?! Бачите, правду кажу, бо вона одразу ж надулась на мене!.. Ну, а тепер — прошу до столу.

Северсон вдавав, що цілком зайнятий вечерею, і тільки час од часу крадькома поглядав на «дівчину з Місяця». Здавалось, вона не помічає цих поглядів, захоплена розмовою з Зайцевим. Розмова ішла про щось відоме тільки їм двом.

— ...Гадаю, що суперечка про сигнали із Всесвіту незабаром скінчиться. Її виграє Навратіл, це вже точно.

— Хіба вдалося розшифрувати загадкові знаки?

— Ні, бо це не знаки, а суцільна передача.

— Передача з Проксіми? Дивовижно! А що надсилають? Швидше говори, не тягни!

— Ти б хотів усе зразу! — посміхнулась Алена. — Вистачить і того, що встановив учора Чан-су. Він довго сушив собі мозок: чому Проксіма передає на стількох хвилях

одночасно і чому на кожній хвилі чути інші сигнали? «Я запевняю, — заявив він нещодавно, — що приймач з амплітудною модуляцією нам зовсім не підходить. Мабуть, Проксіма надсилає фазово-частотну модульовану хвилю з надзвичайно великим частотним зсувом...» Це означає, любий Петре, що створіння з Проксіми надсилають для нас не кілька програм водночас, як ми досі гадали, а тільки одну, з якої ми перехоплюємо окремі уривки. Навіть хлопчисько міг би зрозуміти, що Чан-су — правий. Але Цаген, як завжди...

— Стривай, стривай! — махнув рукою Зайцев. — Що ж, власне, виявив учора Чан-су?

— Не перебивай! — жартівливо розгнівалась Алена. — Незабаром після тієї розмови Чан-су полетів на Землю і повернувся з широкополосним посилювачем власної конструкції. Вчора його припущення підтвердилось: з допомогою нової апаратури він встановив, що імпульси на різних частотах взаємопов'язані. Якщо йому вдасться демодулювати сигнали, це означатиме, що ми незабаром почуємо й побачимо телевізійну програму невідомих створінь з Проксіми. Цим уперше буде доведено те, що ми, астробіологи, твердимо давно: наша Земля — не єдина планета, на якій життя досягло високого ступеня розвитку.

— А я радів! — скептично похитав головою Зайцев. — Я сподівався, що ти навчиш мене, як сказати Проксімською мовою «атомна електростанція», а виявляється, вони там, нагорі, фантазують!.. А що, коли правий не Навратіл, а Ватсон? Чому не можуть випромінювати радіохвилі з фазово-частотною модуляцією якісь там розжарені газові туманності?

— З таким же успіхом і крокодил може розмовляти іспанською мовою! — розсердилась Алена. — Навратіл мене посилає, щоб я запросила тебе співробітничати з нами, а ти спілкуєшся з Ватсоном проти нас!

— Однак, Аленко, ти вже не розумієш жартів! Оце так ти змінилась на Місяці?.. Не знаю, чим би я міг стати в пригоді Навратілу, але ти ж знаєш, що вас не зраджу... А втім, поговоримо про це згодом. Товариство, мабуть, вітало б більше веселі розваги. Чи не зайти нам краще до Парку культури й відпочинку?

Пропозиція Зайцева припала усім до смаку, особливо Северсону, який майже нічого не розумів з розмови, хоч слухав дуже уважно. Розпитувати «дівчину з Місяця» він побоявся, щоб не здатися їй смішним.

* * *

У величезному, повному народу парку Северсон та Алена Свозилова, затримавшись біля одного з атракціонів, загубили своїх супутників.

— Ми тепер навряд чи знайдемо їх серед такої маси людей, але це не страшно. Зустрінемося з ними біля головного павільйону, — заспокоювала його дівчина. — А поки що покладіться на мене. Я тут добре все знаю; недалеко звідси університет, де я вчилась... Ну, то куди ми підемо?

— Знаєте куди? — посміхнувся Северсон. — До аеродрому!

— Чому саме до аеродрому? — здивувалась Алена. — Вам зі мною не подобається?

Ви хочете кудись полетіти?

— Ні, що ви! Коли б навіть хотів, полетіти не можу.

— А куди б ви полетіли, коли б могли?

— Спочатку додому, в Норвегію, — сказав він нерішуче. — Потім знову спробував би перелетіти Північний полюс... Але насамперед хотів би побачити своїми очима літак, що стартує на Місяць.

Алена подивилась на годинник:

— Всі ваші бажання — здійсненні, а останнє можна виконати навіть зараз. «Іскра» стартує приблизно через півгодини. Ми ще встигнемо.

Сонце вже заходило, і весь парк поступово розгорявся безліччю вогнів. Повіяло свіжою прохолодою; ніжно запахли нічні квіти. У вологому повітрі звуки лунали м'якше, мелодійніше.

Северсон та Алена довго йшли красивою безлюдною алеєю. Нарешті перед ними поміж дерев заблищало темне свічадо водойми. Вони підійшли до берега широкого каналу.

— Звідси чудово видно аеродром, — сказала Алена. — Ви бачите оту естакаду вдалині?.. Оце й є стартовий трамплін міжпланетних кораблів.

— Я його вже бачив, — сказав Северсон. — Коли ми летіли сюди, Митько...

Та раптом слова застряли у нього в горлі. Естакада обгорнулась червоним сьйвом, а на її вершині з'явився дивовижний літак з маленькими крильцями ззаду. Він затримався на якусь частку секунди, а потім зринув у повітря. Його шлях на присмерковому небі прокреслила вогненна смуга, що губилась аж десь у безконечності.

Северсон довго дивився на те місце, де востаннє блиснув спалах.

— Мені все це здається сном... — сказав він задумливо.

— Я вас розумію... — прошепотіла Алена.

Було в її голосі щось таке, що Северсон мимохіть обернувся і вперше подивився у великі чорні очі дівчини. Вони були теплі й щирі.

Розділ XII «ДОДОМУ, ДОДОМУ!»

З прогулянки Северсон повернувся додому знову ж таки вертольотом, його проводжала «дівчина з Місяця», Алена Свозилова.

— На добраніч!.. До зустрічі в Празі!.. — гукала вона з віконця вертольота, коли той, висадивши Северсона на даху інституту Тарабкіна, піднявся в повітря. Машина подаленіла, перетворилась на одну з летючих зірочок над великим освітленим містом. Потім зникла й зірочка. І тільки тоді Северсон відірвав погляд від неба.

«До зустрічі в Празі!» — лунало в його вухах, коли він спускався ліфтом.

«До зустрічі в Празі!» — ще чулося йому, коли він зайшов до своєї кімнати.

Северсон підняв штору, відчинив вікно, задивився в далечінь. В голові метушливим

роєм перебігали події неспокійного дня, і всі враження повертались яскравішими й сильнішими, аніж були, але їх не хотілося аналізувати. Чудна туга стиснула йому груди. Він сам не знав, звідки з'явилось оце не знане досі відчуття тужливого неспокою.

Северсон сів до письмового столу, мимохіть витягнув з шухляди аркуш паперу й перо.

«Любий Альберте...» — написав він тремтячою рукою. Закреслив обидва слова, зім'яв папір. Знову простяг руку до ящика. Витягнув ще один аркуш і задивився на його білу поверхню.

До кого писати? Кому розкрити свою душу?.. Він тепер на білому світі сам-самісінький — старими друзями покинутий, а поруч з новими — такий по-смішному жалюгідний...

Северсон підвівся, пройшовся кілька разів по кімнаті. Знову повернувся до стола. Він хотів позбутись сум'яття думок та почуттів, звіритись бодай паперові.

«...Мені важко... — писав він похапливо. — Нічого не розумію. Почуваю себе жалюгідною мурашкою, яка з земного праху дивиться на людину-велетня... Велетень до мене ласкавий і люб'язний, але я його боюсь. Він володіє страшною силою. Мені здається, що в нього довжелезні руки, якими він обіймає всю земну кулю, як м'яч, і з легкістю сягає Всесвіту. Він необмежено панує і там, де я колись втратив життя в бою з природою. Нарешті і моє життя він вирвав з обіймів смерті, змусивши її поступитись.

Живу з велетнем, який не знає перепон, не відчуває запаморочення голови ні од висоти, ні од швидкості. З його ласки живу в казковому місті, яке можна сміливо порівняти з раєм... І все-таки я його боюсь.

Легко звикаєш до хорошого, і важко повертатись до поганого. Чи матиму я хоч пізніше досить сил, щоб воювати з долею?

Колись я міг би сміливо стати до перших лав, а тепер я — останній з останніх, найжалюгідніший, дурніший за десятирічного хлопчика. Як багато я проспав, як жорстоко перевалив час через мою голову! Але я не хочу жити з чужої ласки. Я повинен повернутись додому і почати усе заново! Або наздожену сучасну людину, або...»

Останнє слово перетворилось на різку риску, схожу на блискавку. Северсон кинувся на постіль і занурився головою в подушку. Раптом він здригнувся: пальці відчули холодний аркуш паперу.

Підніс його до очей. Лист...

Швидко перечитав написані красивим почерком рядки.

«Не гнівайтесь на мене, друже, що я не дочекалась Вашого повернення. Ми з Тарабкіним сьогодні проводимо важку й відповідальну операцію. Зате завтра я з Вами буду цілий день. Сподіваюсь, що у Зайцевих Вам сподобалось. Якщо буде щось потрібно, — дзвоніть. Бажаю Вам приємних снів! На добраніч!

Наташа».

Северсон сів на край ліжка, замислився. Отже, Наташа не спить. Тарабкін також.

«Ні, не чекатиму ранку, все скажу їм зараз!» — вирішив він раптом і вибіг з кімнати до напівосвітленого коридора. Безпорадно зупинився, не знаючи, в який бік іти.

«Звісно, кабінет Тарабкіна десь далі, бо інакше я б зустрічав його тут частіше...» — подумав Северсон і попрямував на нижчий поверх. Але цим він досягнув небагато. Ніде ані найменшої ознаки життя. Металеві цифри на дверях мовчали, оберігаючи сховані за ними таємниці.

«А навіщо ота розмова? — спало на думку Северсону. — Просто треба тікати геть!»

Він почав швидко спускатись сходами, однак трьома поверхами нижче зупинився на площадці.

Куди втечеш без грошей?.. Як прослизнути містом, якщо майже кожен знає його з виду і одразу зрозуміє, що бачить перед собою втікача?.. І що сказати, коли випадково зустрінешся з ким-небудь у вестибюлі?

Гарячковий погляд Северсона впав на ряд мармурових табличок з золотими написами:

ЛАБОРАТОРІЇ — 1548-56

Академік ТАРАБКІН — 1547

ОПЕРАЦІЙНІ ЗАЛИ — 1557-60

«Який я дурень!» — посміхнувся він мимохіть і ступив до довгого коридора.

Ось на дверях блиснула табличка з цифрою 1547. Северсон легенько постукав, а коли ніхто не відгукнувся, потягнув за ручку. Не замкнено.

У великому напівосвітленому кабінеті немає нікого. Лише розгорнута книга на робочому столі та наполовину списаний аркуш паперу поруч неї свідчать, що недавно тут хтось сидів.

Северсон хотів швидко повернутись назад, щоб йому не закинули часом лихих намірів, але переплутав двері і потрапив не в коридор, а до лабораторії.

Тут, залиті блакитним світлом, виблискували розташовані двома довгими рядами скляні резервуари. На кожному з них було прикріплено по кілька апаратів, що скидались на мікроскопи.

Непроханий гість якийсь час вагався, але потім цікавість перемогла. Він підійшов до одного з апаратів, припаз до м'якого пружка біноклярних окулярів. Затамувавши подих, задивився на незвичайний рух у полі зору приладу.

В мутнуватої розчині проповзала розпливчастими хмаринками якась неоднорідна речовина. Раптом вона почала збиратись у прозорі кульки.

Северсон звернув увагу на одну з новоутворених кульок. Здавалось, вона зависла посеред розчину, але її нутріці швидко змінювались. В загадковому тільці почали з'являтися маленькі зернятка; зовнішня оболонка розтягувалась і наморщувалась; кулька виростала, збільшувалась, розтягнулась у вісімку — і поділилась навпіл.

Тільки тепер Северсон збагнув, що відбувалось у нього перед очима: з неоднорідної драглистої речовини в розчині утворювались живі клітини, які потім починали ділитись.

Він замислився.

«Omnis cellula a cellula!» — «Кожна клітина з клітини!» — згадав він улюблений

вираз старого викладача біології.

Ні, вчитель був явно неправий: у резервуарі клітини виникають зовсім не з клітин. То невже ж люди навчились створювати життя з мертвої матерії?! А може, в апараті відбувається щось зовсім інше?..

Северсон відірвав очі від окулярів і злякано озирнувся. Він так поринув у спостереження, що навіть забув, чому, власне, тут опинився. Зараз йому здалось, що хтось зайшов до кімнати й дивиться на нього.

Але в приміщенні не було нікого. Безлюдним був і сусідній зал.

Северсон затримався на хвилинку біля великої скляної призми, зацікавившись її складною будовою. Йому навіть і на думку не спадало, що саме тут у нього почало битись серце і що в такому ж термостаті недалеко звідси маленька бульбашка повітря вбила неандертальця, який уже почав був повертатись до життя.

Незвичайність цього оточення не збуджувала, а пригнічувала Северсона, нагадувала йому про непевність його власного становища в незнайомому світі. Похмурих думок не вдавалось позбутись; вони викликали в серці болісну тугу.

Гнаний бажанням зустрітись хоч з ким-небудь, Северсон, уже не роздивляючись навколо, швидко йшов анфіладою лабораторних приміщень і зупинився аж тоді, коли зачув голоси.

Він зазирнув у щілину напіввідчинених дверей. Перед ним був великий, яскраво освітлений, майже порожній зал. Понад його стінами стояло кілька скляних шаф з апаратами, а посередині — операційний стіл, оточений групою лікарів з масками на обличчях. Двоє з них сиділи біля приладів і уважно стежили за екранами, на яких через однакові проміжки часу перебігали яскраво-зелені химерні лінії.

— Серце працює нормально... — пролунав голос Наташі Орлової.

— Температура?.. — запитав академік Тарабкін.

— Тридцять вісім і три...

— Ну й завдав нам клопоту цей хлопчина! — зітхнув хтось з полегкістю. — Теж мені винахідник: братися до отакого досліду!

— А хіба ми з вами були не такі? — засміявся Тарабкін. — Ну, нічого: все гаразд. Серце витримало, опіки загояться... Ось що, друзі: йдіть-но відпочивати. Зі мною біля пацієнта лишиться тільки Наташа. О четвертій ранку нас змінять Роберт та Андрій.

— Замість вас лишусь я, товаришу академік. Ви не спали минулої ночі! — промовив один з лікарів.

— Я вже звик, та й спати мені треба менше, аніж вам, молодим, — заперечив Тарабкін. — Ідіть відпочивайте спокійно!

Почувши це, Северсон швиденько сховався за апаратами, щоб його хтось не помітив. Але його побоювання були марними: лікарі, мабуть, вийшли іншими дверима.

Довгий час тривала пауза, а потім Тарабкін запитав:

— Чому ви сьогодні така мовчазна, Наташо?

— Мовчазна?.. Та ні, я просто замислилась. Власне, пригадала Северсона. Він, певно, спить зараз мертвим сном. Та це й не дивно. Нещодавно він знайомився з новим життям тільки з допомогою телевізора, а тепер вступив у нього самостійно. Хотіла б я

знати, як впливає на нього все побачене й почуте, але він такий небалакучий..

— Як і кожен мешканець Півночі... — сказав Тарабкін. — Не сподівайтесь, що він одразу ж буде торжествувати. Поки що він тільки глядач, навіть коли обмацує все власними руками. І я побоююсь, що у нове життя він вступив надто рішуче.

— Чому ви так гадаєте?

— Світ за ці роки дуже змінився, Наташо. Ми до цього звикали поступово, а він потрапив у майбутнє несподівано, бачить тільки зовнішній бік речей, а вглиб — не зазірнув. Він не знає смислу того, що діється навколо; ще не розуміє, що техніка, яка приголомшила його, не кумир для нас, а слуга. Пригадайте, що він говорив вам на електростанції. Боявся, що не зуміє проіснувати; що його ніхто не візьме на роботу, бо він не знає нових машин... Ми повинні розвіяти оцей його страх, допомогти людині відчувти впевненість у власних силах... Як це зробити — не знаю...

Ще помовчали. Потім Наташа запитала нерішуче:

— А може, слід подивитись, як він там?

— Так, так, Наташо, біжіть... — погодився Тарабкін.

Для Северсона настала мить, коли далі зволікати вже не можна було. Він підійшов до дверей, постукав.

— Зайдіть! — сказав Тарабкін. — О, це ви?.. Яким вітром?! Ми щойно саме розмовляли про вас, і Наташа пішла поглянути, як вам спиться...

— А її не можна повернути? — стурбувався Северсон. — Вона злякається, якщо не знайде мене в кімнаті.

— Ні, ні. Вона подумає, що ви все ще гостюєте у Зайцевих... Але що з вами? У вас дуже поганий вигляд...

— Я прийшов попросити... хотів вас попросити... — збентежений Северсон не міг підшукати потрібних слів. — Не гнівайтесь, що я турбую вас вночі... Не вважайте це за невдячність: мені подобається у вас, але...

— ...Але вітчизна лишається вітчизною, чи не так? — посміхнувся Тарабкін. — Догадуюсь, що ви хотіли сказати мені саме це. Ну, що ж — я збирався відвідати вас завтра вранці і повідомити, що лікування закінчилось раніше, аніж ми гадали. І в цьому нам дуже допомогли ви самі. Ви — стійкий хлопчина... Розлучаюсь з вами неохоче — адже ви таки трошки мій син. Але що ж вдієш: «Додому, додому кличе дорога!» — як сказав колись старий китайський поет.

На відеофоні поблизу операційного стола блимнуло червоне світло, і на екрані з'явилося стурбоване обличчя Наташі Орлової:

— Що робити?.. Северсон знову зник...

— ...І чекає вас тут. Він хоче попросити вас, щоб ви допомогли йому приготуватись у дорогу. Завтра вранці ви вдвох вилітаєте до Норвегії...

* * *

Северсон уже давно спав спокійним сном, коли Наташа подала Тарабкіну копію одчайдушного «листа в минуле». Академік похитав головою:

— Я зрозумів його стан одразу ж, як тільки він поткнувся в двері. Гадаю, що подорож на батьківщину буде для нього найкращими ліками. Правда, на нього чекає деяке розчарування, але тільки там він зможе віднайти самого себе... Нам треба виправити свою помилку хоч зараз...

— Помилку? — знизала плечима Наташа.

— Так. Не можна було лишати пацієнта самотнім. Ми мусили дати йому компаньйона з тієї ж хвилини, коли він прийшов до пам'яті. А можливо, йому ще краще дихалося б у товаристві багатьох людей. Самотність — поганий друг, а ще гірший порадник. Слідом за нею ходять похмурі думки, а іноді й розпач. Особливо у людей, які не бачать перед собою ясної мети.

Розділ XIII ПОВЕРНЕННЯ

Красивий сріблястий ракетоплан, м'яко погойдуючись, помчав довгою стартовою доріжкою, легко зринув у повітря і, описавши коло над аеродромом, почав набирати висоту.

Палаці Москви зменшувались і даленіли. Місто застигло за пона хмар. Світла блакить неба синішала, перетворювалась на індигову, поки, нарешті, зовсім потемніла. На небосхилі проступили зірки. А водночас до кабіни через ілюмінатори зазірало золоте сонечко.

— На цій висоті небо скрізь чорне, — відповіла Наташа на німе запитання Северсона. — Тут повітря таке розріджене, що сонячним променям нема від чого відбиватись... А погляньте-но на обрій! Навіть найнедовірливіші позбулися б тут сумніву в тому, що наша Земля — кругла...

Деталі на поверхні планети поступово розпливались, зникали. Все внизу запнула суцільна пелена хмар. І може саме тому втрачилось будь-яке уявлення про швидкість руху літака; здавалось, він просто висить серед безмежного простору і тільки ледь-ледь здригається від роботи двигунів.

Збігло зовсім небагато часу, і ракетоплан почав знижуватись.

— Проміжна зупинка? — запитав Северсон.

— Ні, приземляємось у Осло.

— Так швидко?.. Отже, Митько був правий... Тільки ні, це не Осло! — вигукнув він, коли ракетоплан прорвав запону хмар над аеродромом. — Я це місто знаю як свої п'ять пальців!

— Запевняю вас, це справді Осло, — посміхнулась Наташа. — Правда, трохи змінене за роки вашої відсутності.

На аеродромі мандрівники пересіли на вертоліт і продовжували свою подорож над узбережжям, покряним численними фіордами.

— Я оце думаю, — порушила мовчанку Наташа, — чи не краще було б попередити мешканців Ярлсберга, що ви прилетите? Зустріч могла б бути радіснішою для вас.

— Навпаки, Наташо, я радий, що прилітаю інкогніто. Не люблю урочистих промов, а до того ж повертаюсь додому не як переможець, а як переможений.

В його голосі бринів глибокий сум. Що могла сказати Наташа? Як заспокоїти людину, що повертається до рідної країни, де вже немає ні близьких, ні друзів? Слова тут зайві.

Северсон переходив од вікна до вікна і палаючими очима стежив за рідною землею, що пропливала глибоко під ним. Містечка й села здавались йому більш барвистими й веселими, пустельна тундра — зеленішою. Хвойні ліси на диких скелях кликали його повернутись назад, у дитинство. Йому здавалось, що аж сюди, до сонцем пронизаних висот, долітає знайомий гуркіт гірських струмків.

Над голими верхів'ями Скандінавських гір вималювався на обрії сніжно-білий шпиль Гальдгепігену, вдалині заблищала гладінь моря.

— Погляньте, Наташо, ліворуч! Там — Берген! — по-хлоп'ячому радісно вигукнув Северсон. — Я знаю тут кожну вершину, кожен острівцець. Праворуч від нас — Гаупне та Лейкангер. Нам треба летіти на Гулен, а потім уздовж узбережжя до гирла Сегне-фіорду.

Незабаром вертоліт наблизився до групи невеликих острівців.

— Чи не можете ви летіти трохи нижче? — попросив Северсон пілота. — Щось я не впізнаю рідного краю.

Острівці справді дуже змінились. Тоді, коли Северсон бачив їх востаннє, на них лише де-не-де чорніли халупи рибалок. Тепер ця місцевість нагадала Северсону московський Парк культури і відпочинку. Поз'єднувані мостами острівці перетинали в усіх напрямках вулиці-алеї, уздовж яких серед зелені світились красиві будинки.

— Куди ж поділись рибалки? — здивувався Северсон. — І звідси їх витіснили багатії?

Наташа мовчки посміхнулась, а він продовжував скрушно:

— Наші рибалки були люди порядні, чесні... Саме на цьому острові жив старий Фрітьйоф Ельвестад. Ми, хлоп'ята, часто його відвідували. То був такий собі народний філософ — говорив небагато, зате мудро...

Северсон похитав головою і попросив пілота:

— Прошу вас, приземліться... Бачите оту долину під скелями?..

Вертоліт почав повільно знижуватись, наближаючись до скелястого берега.

— Звідси до нас година ходьби. Чи не хочете пройтись пішки, Наташо?

— Охоче пішла б з вами, але на мене чекає візит. Професор Йогансен з Фарнеса попросив допомогти йому поставити один експеримент. Ви тим часом огляньте рідний край, а увечері зустрінємось у лікаря Гальстрема. Ви його знайдете легко, тут його знають всі. Прошу, не забудьте передати йому листа від академіка Тарабіна... Якщо дозволите, — я візьму ваші речі з собою. Вам легше буде йти.

* * *

Тільки-но вертоліт зник за кам'яною стіною фіорду, як Северсон повернувся обличчям до моря й сів на великий замшлий камінь. Він дивився на кучеряві баранці хвиль, і його серце поступово заспокоювалось.

Вітчизна! Рідний край!

Все було таким, як і колись. Грізні вали набігали на прибережні скелі, з гуркотом обрушувались на них, відбивались і котились назад, стикаючись з наступними. Над скелями височіли покручені сосни, зазираючи в ущелину, яка лишалась такою ж романтичною й красивою, як і тоді, коли Лайф блукав тут з хлопцями. Тільки стежка, що вела вгору, за цей час перетворилась на хорошу дорогу. Северсон ще раз озирнувся на море і рішуче попростував нею.

За першим поворотом з'явилися «карлики». Так, вони на тому ж місці, незмінні. Химерно згруповані скелі все ще нагадують святкову гульню гномів. Тільки поглянь пильніше, одразу ж побачиш, як їхні обличчя починають посміхатись, ворухитись. Найменший гном з досадою дивиться на море, де, за древньою легендою, вікінги забрали в нього човен... Інші скелі теж не лишаються нікими. Гострі тіні від сонця вдихнули в них життя. З гри світла і тіней на стрімчастій кам'яній стіні виступає посічене крижаними вітрами обличчя Амундсена...

Северсон здригнувся, кліпнув очима. Створена розбурханою уявою картина розпливлась, розбилась на окремі світлі й темні плями.

— Рідний край... — Северсон зітхнув і попрямував далі.

До розділу XIII "Повернення"

Дорога тепер в'юнилась вузькою долиною понад шумливим гірським струмком. Він дзюрчав і вирував, люто бив об гранітні береги, мчав через скелясті пороги до моря. Цей струмок ніс перший привіт з рідного села.

«Ще один поворот, — думає Северсон, — і я побачу халупу маляра Абілгаарда».

Його житло, сховане в густому чагарнику, завжди приваблювало хлопчаків своєю таємничістю. Похилий віком дідусь Абілгаард ходив навколишніми селами, пропонуючи свої картини. Люди нічого не купували в нього, зате давали йому милостиню, як жебракові. Він брав її з дитячою посмішкою: «Дякую, дякую! Тепер у мене буде за що купити фарби!» Але всі знали, що він вже давно не малює, а на ті гроші купить хліба та солонини, щоб не померти з голоду...

Однак у прогалині поміж столітніх сосен з'явилась не халупа, а велика сучасна вілла з скляним дахом. Северсон зупинився перед нею і довго стояв замислений. Незабаром у вікно визирнув усміхнений чоловік з маленькою цапиною борідкою і привітно махнув

рукою, ніби запрошував завітати...

Це не був старий Абілгаард. Це був хтось чужий. Новий мешканець відлюдного куточка чудової долини.

Северсон збентежено опустил очі і швидко рушив далі.

Зразу ж за наступним поворотом очам подорожнього відкрилась широка долина. Та тільки все в ній було незвичне, нове. Куди поділись старі поважні будови? Звідки взялись вілли та багатоповерхові будинки?

І все ж він вдома. На цьому горбі, траплялось, сидів він вечорами з молоддю. А в лісі, що над горбом, лазив по соснах, видираючи там совині гнізда. Ох і перепадало ж йому за це від матері!

Гори й ліс не змінились. Але на оцьому ось місці стояв зовсім інший будинок. В обшарпаній халупі тут доживали віку бідолахи, що лишались на білому світі без рідних та майна. Деякі з них, правда, запевняли, що мають сина чи дочку в Америці, де їм, мовляв, добре живеться. Проте поштар завжди проходив повз притулок, не звертаючи на нього уваги. І старим лишалась єдина втіха: марні сподівання, з якими вони і йшли в могилу...

Северсон звернув з головної дороги і попрямував стежкою поміж кущів до невеликого гайка серед скель. Тут він знав кожен камінь, адже ця стежка вела до його рідної хати.

Коли поміж дерев з'явився старий, типово північний будинок з високим димарем, у Северсона засяяли очі. Він побіг уперед, потім зупинився.

Старий будиночок лишився таким самісіньким, яким був тоді, в 1927 році, коли Северсон відвідав його востаннє.

І сумно, й радісно людині, яка прийшла на побачення з своєю юністю, з минулим, що вже ніколи більш не повернеться.

Хто живе в тобі, старий будинок? Як і колись, старанно прибрано палісадник, ніби й сьогодні попрацював у ньому дбайливий батько. І в ящиках під вікнами сміються квіти...

Аж зараз погляд Северсона упав на мармурову дошку над дверима. Викарбувані на ній золоті літери розповідають, що в цьому будинку народився і прожив свою молодість вірний соратник Амундсена, звитяжний борець з крижаними просторами, який віддав своє життя служінню людству і науці. А внизу дошки — свіжа приписка: «...і який був наукою знову повернений життю та людству».

Знов і знов читає Северсон напис. Радісно й тоскно стискається в нього серце; йому важко повірити, що це написано про нього; як не віриться і в те, що він справді пролежав довгі десятиріччя в кризі Арктики.

І не помічає він, що на нього вже давно з порога лагідно й зацікавлено дивиться сивоголовий дідусь.

— Ну, здрастуй, Лайфе!

— Здрастуйте... — Северсон здригнувся, глянув на дідуса.

— Заходь, любий хлопчику... Я давно вже чекаю на тебе...

Старий узяв гостя за руку, повів до будинку. Северсон ішов за ним, як у півсні. Та ось він стрепенувся:

— Скажіть, звідки ви дізнались, що я приїду?

— А куди б тебе повела твоя перша дорога, як не додому? — посміхнувся дідусь. — Відпочинь після подорожі, а я тим часом злітаю вниз, у містечко, та привезу чогось попоїсти...

— Дякую, дідусю! — щиро сказав Северсон, зворушений не стільки змістом, скільки інтонацією слів старого. — Тільки дуже прошу: нікому ані слова! Не розповідайте про мій приїзд. Все одно мене тут уже ніхто не знає...

Дідусь пішов. Северсон лишився один.

Старий буфет стоїть там, де й стояв, — тільки статуетки та посуд розставлено трохи інакше. У простенькій вітальні все дихає давнім родинним затишком. Правда, стіна проти вікна перетворилась на галерею родинних фотографій. У центрі висять три великі портрети: батька, матері та молодого Лайфа.

Северсон сів за важкий дубовий стіл і перебіг очима по різьблених стільцях. Тут він сидів колись серед сім'ї.

Спогади раптом ніби оживають. Йому здалося, що стіл знову святково сервіровано. Батько піднімає келих: «Отже, за подальше просування по службі, любі друзі!» Та й чому ж не випити: молодший чиновник посів нарешті місце, якого так довго прагнув.

Батько не звик пити: після третьої чарки в нього вже засяяли очі.

— Їжте й пийте, настали кращі часи! — вигукує він радісно.

Однак мати поглядає стурбовано. Нахиляється до батька і шепоче, — на жаль, надто голосно: «Сьогодні святкуємо, а завтра, можливо, знову затягнемо паски... Адже платня збільшилась не набагато. Лише настільки, щоб не повсякчас брати наборг...»

Деякі з гостей почули ці слова. Посмішка тьмяніє у них на обличчях. Якийсь час вони ще веселяться для годиться, а потім один по одному починають прощатися: треба, мовляв, додому; на них ще чекає багато справ...

Ці спогади важкі. Северсон намагається їх прогнати. Він підводиться і йде до вікна.

«Що ж поробляє мій дубок? — спадає йому на думку. — Чи не загинув?»

Біля завалу каміння високо звів свою крону могутній розлогий дуб.

«Скільки часу минуло відтоді, як я тебе, слабенького, дбайливо вирощував?.. Ми лишились тут удвох, навколо нас усе змінилось...»

Крона дерева тихо шуміла, немов хотіла погомоніти із своїм давнім другом. Урочисту тишу дня порушувало тільки цвірінькання горобців, що зчинили за щось сварку.

Северсон сів у траву, спершись спиною об стовбур. Тут часто сиділи вони з батьком літніми вечорами, мовчки поглядаючи на убоге село та долину під ними. Лайфові вона здавалась надто тісною; він прагнув залетіти у невідомі далі, щоб боротись і перемагати. А батько мріяв про те, як було б добре, коли б він та всі його сусіди розбагатіли і могли б жити хоча б так заможнo, як фермер Вестерсен...

Але з чого вони могли б розбагатіти?.. Край бідний, життя важке...

І ось тепер тут розляглось селище з розкішними віллами. Ярлсберг перетворився на місто.

На асфальтованій дорозі, що вела з центру селища до горба, з'явилась якась дивна автомашинa. Вона мала елегантні обтічні форми і їхала зовсім беззвучно. Придивившись пильніше, Северсон помітив у ній свого нового знайомого.

Зупинивши машину перед будинком, дідусь заніс у хату кілька пакунків і підійшов до гостя.

— Ну, синку, як тобі подобається батьківщина? Розцвіла, як дівчина на виданні, чи не так?

— Справді, розцвіла, дідусю. Насилу її впізнав... А чий воно отой розкішний будинок у центрі селища?

— Та чий же — звісно, наш.

— Ваш?.. Пробачте, а як...

— Ой лишенько, — засміявся дідусь. — Я ж навіть не відрекомендувався. Я — Олафсен.

— Олафсенів я знав добре... — пригадував Северсон. — Вони жили край села, біля струмка. З Альбертом Олафсеном я навчався в Осло. Проте Олафсени не були заможними. У них було багато дітей, це правда...

— Наймолодшим з тих дітей був саме я, — посміхнувся дідусь. — А бачиш, я багатий, і не тільки я, а всі в нашому місті. Мабуть, ми не зрозуміли один одного щодо того будинку. Він належить не мені чи моїй родині, а всім у місті. Це — наш Будинок культури... А ота сніжно-біла будова з сонячними вікнами на протилежному схилі — наш Будинок здоров'я, тобто лікарня, як раніше казали. А отой рожевий будинок біля входу в Бйорнсонову улоговину — піонерський палац наших малят... А тепер поглянь на Йотунський горб. Що ти там бачиш?

— Здається, там стоїть обсерваторія...

— Так, наша народна обсерваторія. Люди тепер просто закохані в астрономію. Мої онуки ходять туди щосуботи увечері.

— А що ото за велика скляна будова?

— То наш новий, повністю автоматизований текстильний завод.

Северсон зірвав стеблинку трави, надкусив її кінчик.

— Я все-таки не розумію, звідки ви взяли гроші на такі дорогі будови? Позичили їх у банку чи в якогось мільйонера з Осло?

— Що ти, синку?! Ні на банк, ні на мільйонера не можна було б покластись. Доки були пани, сонечко нам не дуже світило. Вони дбали тільки про те, щоб було добре їм... Таємниця нашого багатства криється в іншому. Незабаром ти її побачиш на власні очі... Але це — пізніше. А зараз ходімо та вип'ємо по чарці на честь твого повернення.

Северсон не примусив себе довго запрошувати.

Розділ XIV БІЛЯ ДЖЕРЕЛА БАГАТСТВА

Зразу ж по обіді Олафсен запропонував Северсону оглянути знайомі місця.

— Ця машина — ваша?.. Тобто я маю на увазі — ваше особисте майно? — запитав Северсон, вмоцнюючись у кабіні невеличкого красивого автомобіля.

— Так, моя! — гордо відповів дідусь Олафсен. — Я одержав її як премію.

Старий сів за руль, натиснув на якусь кнопку, і машина, набираючи швидкість, помчала вперед. Хоч як напружував слух Северсон, характерного гуркоту мотора він не чув.

— Скажіть, а чому двигун працює так тихо?

— Звичайна річ, синку, — посміхнувся дідусь. — Це в мене електромобіль.

— Отже, він бере енергію з акумуляторів?

— Тільки на другорядних маршрутах. А на головних — з кабеля, прокладеного під землею.

— Але ж автомашина не має контакту з кабелем... Хіба вже можна пересилати електрику на відстань без дротів?

— Звичайно. Радіостанції робили це ще за часів твоєї молодості: випромінювану ними енергію перехоплювали приймальні антени. В наших електричних дорогах просто прокладено високочастотну мережу, яка індуктує струм у спеціальних котушках на машині. Це — не останнє слово техніки. У Москві, Празі та в інших містах, де розвиток пішов далі, ніж у нас, уже починають випускати автомашини з атомними двигунами.

Северсон замислився:

— Як ви розумієте оте «далі, ніж у нас»?

— Я маю на увазі розвиток людського суспільства. В Москві та в Празі, наприклад, по шляху соціалізму пішли раніше, ніж ми. В них уже комунізм, у нас — ще соціалізм. Але ми, звичайно, їх наздоженемо.

Северсон промовчав. «Комунізм», «соціалізм» були відомі йому з часів його першого життя як складні політичні терміни, які скоріше визначали переконання певної групи людей, аніж говорили про суспільний устрій. Те, що для дідуса Олафсена було близьким і відомим змалечку, для Северсона тільки розкривалось, збуджуючи десятки запитань. Але запитувати не хотілось. Все, все треба побачити на власні очі. Побачене досі — радує. І все ж поспішати з висновками не слід.

Вирішивши отак, Северсон ще пильніше придивлявся до всього навколо. Академік Тарабкін мав рацію: гість з минулого не квапився тріумфувати, він був ще тільки глядачем.

Незабаром автомашина вискочила з містечка, піднялась на скелястий перевал і зупинилась край хвилястої гірської рівнини. Северсон знав її добре: раніше тут були пасовиська.

З тих часів рівнина дуже змінилась. Колишня пустеля перетворилась на квітучий край.

— Вийдемо на хвилинку? — запитав дідусь Олафсен. — Бачу, що ти вражений.

Северсон мовчки кивнув головою. Вийшов з машини. Повільно обвів очима краєвид.

Золоті ниви хвилювались під вітерцем; по них перебігали мерехтливі тіні, — так, ніби хтось гладив оксамит проти ворсу. На схилах паслись череди корів та отари овець. Всю рівнину перетинали смуги садів. У центрі цього мальовничого краю стояв ряд великих довгастих будов.

— Як бачиш, синку, таємниця нашого багатства дуже проста: спільна праця, без утиску та експлуатації поміщиків і банкірів...

— Але ж тут був зовсім неродючий ґрунт...

— Справді, колись наш ґрунт був бідний, синку. Але недарма ж кажуть: як дбаєш, так і маєш... Ось поглянь лишень, яку чудесну пшеницю ми виростили... Чи бачив ти таку за твоєї молодості?

— По шість колосків на одному стеблі?! — здивувався Северсон, коли підійшов ближче.

— Так! — гордо відповів Олафсен. — І це не якась там виродливість. Це — виведена нами дуже врожайна шестиколоса пшениця... Ми вирощуємо й виводимо зовсім нові види рослин та тварин.

— Мені все це здається казкою. Ви просто навчилися творити чудеса!

— Ні, синку, тут нема ніяких чудес. Ми тільки оволоділи наукою, яку дав людству великий російський вчений Мічурін... — Олафсен показав рукою. — В будинку, який ти бачиш перед собою, міститься наша дослідна станція, де ми перевіряємо найновіші відкриття науки та невтомно шукаємо, як поліпшити місцеві види рослин і тварин. Нещодавно нам вдалось вивести нову породу високоудійних корів...

«Соціалізм... — промайнула думка в голові Северсона. — Отже, і оці наукові дослідження в селищі, яке колись було найглухішою провінцією, теж притаманні соціалізму?»

В Москві він побачив справжні чудеса, але й не сподівався, що таких же глибоких, докорінних змін зазнала і його батьківщина. Тепер дідусь Олафсен своєю розповіддю будив у ньому почуття піднесеності, віри в своїх співвітчизників, віри в себе.

Северсон ніколи не почував особливої схильності до сільського господарства, але й його вразило все побачене. Дослідна станція була справжнім науковим закладом: тваринницькі ферми з автоматизованою апаратурою; хитромудрі автоматичні машини на полях, — та це ж такі досягнення, про які не міг навіть мріяти отой багатій Вестерсен, якому заздрив свого часу Лайфів батько!

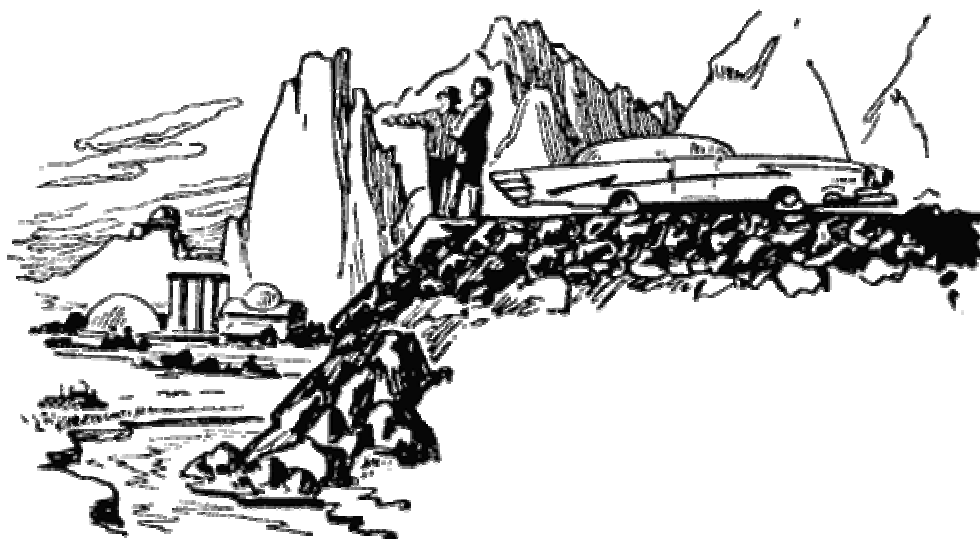
Екскурсія була така цікава, що Северсон зовсім забув про час. І тільки коли почало заходити сонце, він згадав про домовлену зустріч з Наташею Орловою.

— Чи не знаєте ви часом, де живе лікар Гальстрем? — запитав він Олафсена. — Я маю передати йому лист від академіка Тарабкіна.

— Звичайно, знаю. Гадаю, що він уже вдома.

Ще й не смеркалось, як автомашина дідуса Олафсена тихо під'їхала до вілли лікаря Гальстрема. Назустріч гостям вийшов ставний мужчина років під п'ятдесят. Він тепло й щиро привітав Северсона, запросив до вітальні.

Прочитавши листа, Гальстрем підсунувся з своїм кріслом ближче до гостя, взяв обома руками його руку:

— Академік Тарабкін просить мене піклуватись про ваше здоров'я... Чи будете ви довіряти мені так, як довіряли йому?

— Не знаю, чи заслуговую я взагалі на таку увагу, — збентежено відповів Северсон. — А до того ж невідомо, чи знайду я тут роботу і чи зможу стільки заробити, щоб розрахуватися з вами...

— Лікування у нас безплатне, — посміхнувся Гальстрем. — А знайти роботу допоможу вам я.

— Ви берете на себе дуже велике зобов'язання, — похитав головою Северсон. — Я надто багато проспав і нічого не знаю.

— Вчені з неба не падають, і навіть тепер діти не народжуються з вищою освітою. Якщо наполегливо візьметесь за навчання, — все надолужите, оволодієте всіма нашими таємницями.

— Вчитись — хочу. Але з чого почати? Вся сучасна наука й техніка для мене — китайська грамота. Мені здається, що я провалився б і в початковій школі.

— Справа не така кепська, як вам здається. В Лондоні ви свого часу одержали непогану освіту. На її базі зможете просуватися далі. Основи лишилися незмінними, наука тільки розвинулась вглиб і вшир... — Лікар підвівся, відчинив двері до сусіднього приміщення. — Ось — книжки. Вони до ваших послуг.

Северсон обвів пожадливими очима довгі шеренги книжкових шаф.

— Можна оглянути?

— Прошу, без будь-яких церемоній. А я з дружиною зараз приготую вечерю, тому покину вас на часинку.

Северсон зайшов до кімнати, витягнув навмання одну з книжок. То був трактат про анабіоз та про оживлення тварин.

Колишньому льотчикові, звичайно, важко було розбиратись у специфічних зворотах, якими ряснів текст монографії, і все ж він настирливо вчитувався в рядки і навіть розумів його!

Невідомо, скільки б він отак читав, коли б у кімнаті раптом не пролунав знайомий

голос:

— О, то наш пацієнт уже почав читати! Чи не зарано? Северсон швидко підвів голову. В дверях поруч Гальстрема стояла усміхнена Наташа.

«Може, вона тут уже давно? — раптом спало йому на думку. — Чи не дозволила вона мені піти пішки тільки для того, щоб скрізь випередити мене та попередити Гальстрема і весь Ярлсберг про мій приїзд?»

Посмішка в Наташі була таки лукава.

Розділ XV ЗАПРОШЕННЯ

Було вже далеко за північ, коли до кабінету академіка Навратіла на дванадцятому поверсі Фізичного інституту в Празі зайшла «дівчина з Місяця», Алена Свозилова, і, поклавши на стіл великий картонний футляр, тихенько сіла осторонь.

Академік навіть не поворухнувся. Безперечно, він помітив дівчину, але не мав права розпорошувати свою увагу: саме в ці секунди він гарячково маніпулював кнопками електронно-обчислювальної машини.

Аж ось нарешті стихло легеньке шурхотіння; машина закінчила складні обчислення і викинула в нішу карточку з результатом. Академік Навратіл переписав цифри в блокнот, зітхнув з полегкістю, випростав плечі і посміхнувся до Алени на знак привітання. Вона відповіла йому тим же, аніскільки не ображаючись, — такий був стиль відносин між ними.

— Зауваження Чан-су слушне... — сказав академік так, ніби й не було майже двотижневої перерви в бесіді. — Один розум добре, а два ще краще. Траєкторію слід змінити за його пропозицією... А що у вас?

— Зайцев додержав слова! — переможно посміхнулась Алена. — Я хороший дипломат, правда ж?

Вона розв'язала стьожки і зняла кришку з футляра. Обережно витягла сувій креслень та густо списані аркуші паперу. Простелила їх на столі, притиснувши кількома предметами, що трапились під руки.

Академік швидко перебіг очима креслення й стовпчики цифр, його погляд затримався на останніх рядках доданого листа:

«...Це свідчить, що Ваша пропозиція — здійсненна. Проект атомної електростанції, який Вам надсилаю, перевірено численними експериментами.

Радий був би взяти участь у випробуванні на Місяці, — отже, не забудьте запросити! Розраховуйте на мене також і при реалізації Вашого відважного й величного проекту.

Ваш Петро Іванович Зайцев».

Навратіл схилився над великим, дбайливо виконаним кресленням.

— Погляньте, Аленко: електростанція доповнює наш проект просто-таки бездоганно!

— Еге, а погляньте-но сюди! — переможно простягнула Алена списаний формулами

аркуш, — Петро Іванович віддає нам своє найновіше відкриття! Енергію атомних ядер буде використано на сімдесят дев'ять процентів!

— Не може бути! — підхопився Навратіл. — Це — фантастика... А втім... — він зосереджено перечитував розрахунки. — Так... так... Гм... Послухайте, та це ж просто як у казці!.. Ось що, люба дівчинко: спати сьогодні вам не доведеться.

— Хіба це первина? — жартівливо відгукнулась Алена. — Всім у Празі відомо, що академік Навратіл не витикає навіть носа з лабораторії; більш того, він втратив усяке уявлення про час...

— А й справді... — Навратіл замислився. — Який сьогодні день?.. Четвер?

Алена щиро засміялась:

— Ну, чи не правду я сказала?! Сьогодні субота, любий академіку! Субота, двадцять восьмого вересня...

— В такому разі до понеділка нам лишається ще два дні. Як ви гадаєте, чи встигнемо за цей час опрацювати весь матеріал і скінчити проект?

Дівчина трохи збентежилась:

— Ви хотіли б подати його на наступне пленарне засідання Академії?

— Я б хотів, люба дівчинонько, щоб цей етап вже лишився позаду, — засміявся академік. — Знаєте, важко носити свою мрію багато років у серці. Я не такий флегматичний, як вам здається: не забувайте, що я з Кийова-Словацького і очікування мене нервує... Можливо, проект відхилять, то було б шкода часу працювати над ним далі.

— Не можуть відхилити! Проект, безперечно, здійснений. Але закінчити його за два дні... — Алена завагалась.

— ...не встигнемо? — договорив за неї Навратіл. — Що це з вами сталося? Я не впізнаю вас!.. Чи не робив наш колектив значно більше, навіть за коротший термін? Якщо розподілимо завдання, то в понеділок вранці все буде готове. Треба тільки взятись як слід.

На обличчі Алені спалахнув рум'янець, що проступив навіть крізь загар.

— Не думайте, що я хочу втекти з поля бою перед вирішальною битвою. Але...

— Але?.. — академік поглянув на Алену здивовано, а потім лягнув себе по лобі: — Ах, так, я зовсім забув! Чекаєте на гостя!

— Я — ні. Але Академія... — поправила вона збентежено.

— Звичайно, звичайно. Я переплутав... Отже, Северсон прилітає до Праги сьогодні?

— Так, опівдні. З доручення Академії я маю супроводити його до Академічного містечка... А втім, Академія запросила Северсона за вашою порадою... — додала вона докірливо.

— Коли б не доктор Свозилова, я б не додумався до такої геніальної пропозиції. Побоююсь, що це був перший крок до того, щоб втратити свою найкращу співробітницю.

— Ви докоряєте мені так, ніби ревнуєте! — сказала ображено Алена. — Хіба ви не знаєте, яка для мене честь працювати з вами?.. А Северсон... Та я ж з ним тільки розмовляла кілька годин у Москві, а після того ми навіть не бачились...

— Гаразд, гаразд! — посміхнувся Навратіл. — Ви не розумієте жартів. От що:

принесіть і перевірте ваш проект кухні — це забере у вас кілька годин. До дванадцятої впораєтесь — ну, то й їдьте собі на аеродром. Більшого від вас я все одно не вимагав би.

* * *

Алена Свозилова сказала правду: після тієї випадкової зустрічі в Москві вона з Северсоном більше не зустрічалась. Але дівчина не згадала про своє з ним листування та про відеофонні розмови з лікарем Гальстромом, що торкались виключно стану здоров'я та самопочуття «людини з минулого».

Навряд чи Алена змогла б сама розібратись у своїх почуттях, тож, певна річ, і ніхто не мав права звинувачувати її в прикиданні. І все ж дівчині чомусь не хотілося розповідати про ті листи, які вона одержувала від Северсона щотижня, не хотілося признатися, що в ній виникає щось далеко складніше за звичайне піклування про долю малознайомої людини.

Северсон писав їй, що регулярно відвідує Будинок культури та Виробничий центр, познайомився та потоваришував з багатьма мешканцями нового Ярлсберга. Друзі запрошували його переселитись до них, але він живе в своєму рідному будинку на горбі і хазяйнує сам. В його листах дуже часто згадувався дідусь Олафсен: старий лишився йому вірний і частенько заходить до нього погомоніти.

Северсон писав скупо, небагатослівно, але дівчина вміла читати між рядків. З його повідомлень про те, що він наполегливо вивчає основи атомної фізики та біологію, Алена бачила, що «людина з минулого» поступово перетворюється на людину сучасну, — з широким діапазоном прагнень. Звичайно, це були тільки перші кроки; Северсон, як ніколи, потребував підтримки саме зараз. Лікар Гальстром з властивою йому тактовністю скеровував енергію Северсона в потрібному напрямку, — саме йому слід було завдячувати, що пацієнт поступово одужував повністю. Але децю зробила й Алена Свозилова. Це з її ініціативи Всесвітня Академія наук запросила Северсона на чергове засідання історичної секції, де мали розглядатись матеріали, що торкались початку двадцятого сторіччя. Не кажучи вже про те, що Северсон справді міг засвідчити та доповнити факти, про які не було прямого документального матеріалу, участь «людини з минулого» в такому засіданні була б дуже корисною, бо, можливо, вперше показала б Северсону, що він може знайти собі місце в новому суспільстві.

Звичайно, Северсон навіть не підозрював, що запрошення Академії відоме Алені Свозиловій. Навпаки, коли сріблястий ракетоплан лінії Осло — Прага приземлився на празькому аеродромі і до гостя підбігла Алена, він дуже здивувався:

— Ви тут?! Як ви дізнались, що я прилітаю до Праги?.. Я навмисне про це не писав, щоб зробити вам сюрприз.

— А тим часом зробила сюрприз вам я! — сказала Алена, простягаючи йому руку. — Ви когось виглядаєте?

— Так, я повинен зустрітись з представником Академії наук.

Вона посміхнулась:

— Цим представником виступаю я.

— Ви?.. Яким чином?

— Велінням долі! — пожартувала Алена. — Ви розчаровані?

— Навпаки, приємно вражений.

— Але все ж я хочу уникнути офіційності і бути просто вашим другом. Як вам подобається програма на сьогоднішній день: в другій половині дня — огляд міста; увечері — концерт або опера. Згодні?

— Я вам дуже вдячний. Вже давно мрію оглянути Прагу.

Можна було скористатися з автомобіля чи побродити по вулицях старовинного міста пішки, однак вони вирішили викликати аеротаксі: з висоти пташиного польоту перспектива розкривається величніше.

Вертоліт неквапно пропливав над парками і лісосмугами, перетканими золотими барвами осені, інколи повисав над мальовничими куточками міста.

— Ця частина Праги лишилась без змін, — показала Алена на Градчани¹ та на Малу-Страну.² — Її вирішили зберегти як історичний пам'ятник. Збережено всі визначні палаци та художньо цінні будинки. Деякі з них стоять на своїх місцях, інші ми перенесли, щоб досягнути повної гармонії між старою та новою Прагою. Найбільше змінились ті частини міста, де раніше на вулицях не було ні сонця, ні зелені. Погляньте, наприклад, ліворуч, на отой схил. Це — Жижков.³ Палаци з баштами побудовані вже в атомному віці, і все ж це ніяк не порушує стилю нашої «Стобаштової Праги». Архітектори про це подбали. Промислові підприємства ми перенесли за місто, щоб у Празі звільнилося більше місця для парків.

— А що ото за велика споруда на горбі? — показав Северсон на Петшин.⁴

— Це — наша гордість, пам'ятник культури чеського та словацького народів. На будівництві працювали найвидатніші художники, скульптори, архітектори, малярі. Тут зібрані праці всіх наших мислителів, учених, художників та письменників.

Прогулянкам по місту віддали й половину другого дня, а потім Северсон з Аленою полетіли до Пржерува, де містилась Всесвітня Академія наук.

Завтра в першій половині дня в лівому крилі головного палацу Академії мала засідати історична секція, що запросила Северсона. А в головному залі завтра в другій половині дня мав розглядатись проект, який схвилює увесь світ.

Але про цей проект Северсон навіть не підозрював.

¹ Градчани — колишній королівський замок у Празі. Тепер — резиденція президента ЧСРР. (Тут і далі примітки перекладачів).

² Мала-Страна — район м. Праги. Має вигляд середньовічного міста з замками колишніх дворян.

³ Жижков — робітничий район м. Праги, де раніше жила переважно пражка біднота.

⁴ Петшин — район м. Праги.

Розділ XVI СМІЛИВИЙ ПРОЕКТ

Головний зал Всесвітньої Академії наук переповнений вщерть. Прозорі світло-зелені запони на вікнах роблять сонячне світло приємнішим, розсіяним. Але воно тьмяніє у порівнянні з сяйвом схованих за капітелями колон яскравих люмінесцентних ламп.

На трибуну піднімається академік Чан-су, керівник Північної обсерваторії Місяця.

— Я хочу розповісти вам про результати дослідження сигналів з Проксіми, — говорить він і робить довгу паузу.

В нього вп'ялись погляди всіх присутніх. Академік Ватсон нервово підсмикує комірцем, академік Навратіл гладить долонею коліно. Видно, що обидва хвилюються.

— Суперечку про суть сигналів з Всесвіту, яка виникла між академіками Навратілом і Ватсоном, розв'язано...

— Чому він говорить так повільно? Це мене дратує! — прошепотіла Алена, схиляючись до Северсона.

— ...Зараз ми вже пересвідчилися, що Проксіма або, вірніше сказати, одна з планет, що обертається навколо неї, надсилає не окремі сигнали, а дуже складно промодульовану справжню програму. З допомогою спеціальних приймачів нам пощастило відтворити уривки з цієї програми... Прослухайте їх, прошу, у безпосередній передачі з Південної обсерваторії...

Чан-су натиснув на кнопку. На великому сріблястому полотні з'явилось зображення обсерваторії. Перед складним приладом з численними екранами сидів спиною до глядачів чоловік з навушниками на голові.

Ось він покрутив кілька ручок. У гучномовці почулись сигнали, що нагадували телеграфні знаки різної тривалості та тону.

Раптом знаки перетворились на дивовижні голоси, потім пролунала вересклива музика.

— Це аж ніяк не доводить, що звуки надсилають мислячі створіння! — вигукнув академік Ватсон. — Така плутанина тонів може виникнути і при випадковому групуванні випромінювання водневих вибухів у туманностях!

— Ми передбачали таке заперечення, — спокійно продовжував Чан-су. — Ось фонограма. А поруч неї — запис голосу людини...

На полотні з'явилась химерна хвиляста лінія, потім ще одна.

— Зверніть увагу, прошу: обидві фонограми дуже схожі. Звісно, розгадати смисл фраз, які передаються, надзвичайно важко. Але нема сумніву в тому, що їх передають з планети біля Проксіми мислячі створіння, з досить високою культурою...

У залі пролунали оплески. Слово взяв академік Шайнер.

— З допомогою надпотужного передавача на Місяці ми пробуємо налагодити зв'язок з істотами на Проксімі. Рано чи пізно нам вдасться це зробити. Складність полягає в тому, що ми не знаємо ні їхньої мови, ні способу мислення. Проте є закони, які лишаються незмінними для всього Всесвіту. Я маю на увазі математику... Пропоную почати з основ геометрії — теореми Піфагора. На Проксімі, звичайно, вона

називатиметься зовсім інакше, однак її співвідношення лишається. Тож давайте проєкзаменуємо мешканців Проксіми, чи знають вони цю теорему.

По залу прокотився веселий шум, але академік Шайнер продовжував:

— Це буде дуже просто: надішлемо спочатку три, потім чотири, і, нарешті, п'ять сигналів, — тобто потурбуємо дідугана Піфагора з його твердженням, що три в квадраті плюс чотири в квадраті дорівнюється п'ятьом у квадраті... Якщо Проксіма ствердить цей результат, то ми...

У аплодисментах, які залунали в залі, потонули останні слова вченого.

На кафедрі вийшов академік Навратіл.

— Я хотів би запропонувати інший проєкт, щоб переконатись в існуванні мислячих створінь на невідомій планеті... — сказав він повільно, і голос його трошки затремтів. — Пропоную вирушити до сусідньої сонячної системи і подивитись на власні очі...

Зал загудів глухо, стривожено.

— Це неможливо! Як ви гадаєте подолати відстань більшу за чотири світлових роки? — скептично озвався академік Ватсон.

— Визнаю, що мій проєкт звучить досить фантастично, але хіба досі нам не доводилось долати перепони, які здавались непереборними?.. До двадцять сьомого червня тисяча дев'ятсот п'ятдесят четвертого року багато чого здавалось неможливим. Однак того дня, з пуском першої атомної електростанції в Радянському Союзі, почався атомний вік. Людство оволоділо невичерпним джерелом величезної енергії. З її допомогою воно перетворило пустелю Сахару на квітучий сад і витіснило льодовики Арктики майже до Північного полюса. Завоювало Місяць і дослідило інші планети нашої сонячної системи. Продовжило людське життя та скоротило відстані. Навчилось змінювати елементи, здійснивши таким чином заповітну мрію алхіміків. Перетворило шкідливе колись радіоактивне випромінювання на зброю в боротьбі проти мікробів... Насмілюсь сказати, що з такою енергією людина не може назавжди лишитись ув'язненою в межах нашої Сонячної системи. Інтереси науки вимагають, щоб ми зазирали трохи далі. Ось чому я пропоную побудувати космічний корабель, який буде здатний подолати гігантську відстань в чотири світлових роки. Його детальний проєкт я виношу на обговорення Всесвітньої Академії наук. Познайомлю вас зараз тільки з головними даними...

На проєкційному полотні з'явився схематичний розріз міжзоряного корабля.

В розробці проєкту взяли участь кілька відомих вчених з різних країн, — продовжував Навратіл. — Корабель має бути досить великим, приблизно як океанський лайнер...

— З якого ж матеріалу ви хочете побудувати отакого велетня? Найміцніша конструкція буде розтрощена власною вагою! — зауважив Ватсон. — Припустимо, що вам, кінець кінцем, вдасться його побудувати. Звісно, потім з такого корабля можете зробити музей, бо на ньому ніколи не відірветесь від Землі.

— Звичайно, товариш Ватсон правий, — посміхнувся Навратіл. — Але тому, що нам потрібний не музей, а міжзоряний літак, яким ми хочемо потрапити на Проксіму, то побудуємо його краще зразу на Місяці, де вшестеро менша сила тяжіння дасть нам можливість спорудити більш сміливу конструкцію, а відсутність атмосфери — більш

зручний старт. Як відомо, викопних багатств на Місяці досить, так що матеріалу завозити не будемо... Літак буде устатковано досконалою атомною електростанцією конструкції академіка Зайцева...

— Ці коментарі — пізніше! — знову встряв Ватсон. — Скільки часу триватиме політ?.. Це має бути подорож на все життя?.. Ви будете харчуватись безповітряним простором?

— Вітаю заперечення академіка Ватсона, вони полегшують мені виклад! — іронічно посміхнувся Навратіл. — Сконструйовані нами нові двигуни-реактори працюватимуть доти, доки корабель досягне половини швидкості світла, — це буде приблизно за два місяці. Стільки ж часу вони працюватимуть при гальмуванні, коли ми наблизимось до Проксими. Більшу частину шляху корабель пролетить за інерцією... Вся подорож до сусідньої сонячної системи Центавра грубо розрахована на вісім років. Постачання на цей період буде забезпечене штучними споживними речовинами, які більш компактні...

Навратіл зробив паузу, чекаючи ще запитань, але зал мовчав.

— Прошу розглянути ескіз нашого корабля детальніше... — академік знову показав на схематичний рисунок космічної ракети в розрізі. — Це — склади пального, кисню, харчів... Ось — атомна електростанція. В циліндричному тулубі розміщено також клуб для відпочинку членів екіпажу та розваг у вільні хвилини. Над клубом розташовано кабіни екіпажу, з'єднані головним коридором. «Голова» корабля — велика куля, зайнята лабораторіями, спостережними пунктами і передавачами. Нагорі міститься центральна кабіна, звідки здійснюватиметься управління всім кораблем. До головного тулуба будуть приєднані чотири менші допоміжні літаки, які зможуть коли завгодно відділитись і летіти самостійно.

Під час проектування зорельота розрахунки було зроблено на екіпаж з п'ятнадцяти чоловік.

Як я вже сказав, детальний проект, що спирається на точні розрахунки, я запропонував президії. Сподіваюсь, що на завтрашньому засіданні його критично оцінять. Потім усе буде залежати від того, як вирішите ви...

Академік Навратіл уклонився і зійшов з трибуни. Коли він сів у крісло, в нього ще тремтіли руки. Алена міцно потиснула йому праву руку:

— Наша візьме!

Президент Академії оголосив перерву на десять хвилин. Однак ніхто й не згадав про буфет у сусідньому залі. Учасники поділились на групи, в яких точились жваві дебати. Зал гудів, як потривожений вулик.

«Яка це виняткова жінка! — подумав Северсон, глянувши на Алену: вона в цей час про щось сперечалася з Ватсоном. — Подолала величезну відстань до Місяця, а тепер наважується помчати ще далі...

Алена подивилась на Северсона, ніби відчула, що він її розглядає. Попросила пробачення і знову сіла поруч нього.

— Я погана компаньйонка, правда? Залишаю вас тут сидіти самотнім... Тільки я не можу витримати. Цей Ватсон з своїми відсталими поглядами мене страшенно дратує!

— Знаєте, я вам заздрю... — сумно сказав Северсон, думаючи про своє. — Ви

живете в дивовижний час, повний казкових можливостей.

Алена глянула на нього з неприхованим подивом:

— А хіба ви не живете в цей час?

— Як вам сказати... Мені здається, що я не живу, а... а тільки спостерігаю.

— Може, ми не досить уважні до вас? — стурбувалась дівчина. — Поводимось з вами, як з чужим?

— Ви мене не так зрозуміли. Я хотів сказати, що я й досі між вами як гість... А мені хотілося б...

— Працювати з нами? — швидко підхопила Алена.

— Так. Але ж я нічого не вмю й не знаю.

— Тс-с-с! — прошепотіла дівчина, бо шум у залі стих. — Поговоримо про це увечері.

На трибуну вийшов академік Ватсон. Як завжди, він почав підступно:

— Не думайте, шановні друзі, що я завжди стаю в опозицію з принципу. Просто, як вчений, я зобов'язаний захищати правду, в якій переконаний... Отож я й хочу насамперед порушити питання про доцільність подорожі до уявних людей на планеті Ікс.

Не маю сумніву, що в сонячній системі Проксими Центавра також існує життя в найрізноманітніших формах. Адже знайшли ми його зрештою і на Венері та Марсі. Проте не випадково, що на цих планетах життя не розвивалось точно так, як на Землі. Коротко кажучи, ми не знайшли там істот, які стояли б на такому високому ступені розвитку, на якому перебувають люди. Та це й закономірно. Зважте лиш, від скількох факторів залежить вище життя на нашій Землі! Від складу атмосфери, віддаленості планети од Сонця, від її величини та нахилу осі, від структури гірських шарів, обігу води і так далі, і так інше. Змініть бодай один фактор, — наприклад, склад атмосфери, — і життя на Землі або загине, або повернеться до примітивних форм. Щоб виникло життя таке багатогранне і пишне, як на нашій планеті, повинні бути точно такі умови. Підрахуємо ту величезну кількість факторів і спробуємо на основі теорії ймовірності визначити, скільки планет, схожих на нашу Землю, ми можемо знайти в радіусі п'ятнадцяти світлових років. Виявляється — жодної!

Я не хочу стверджувати, що ніде у Всесвіті не існує мислячих створінь, схожих на нас. Але я не вірю, що ми їх знайдемо одразу ж у сусідній сонячній системі. Логіка заперечує це.

Проте я не біолог і не можу цього питання розв'язати остаточно.

Далеко серйозніше заперечення є в мене з точки зору фізики, яка є моїм основним фахом. Академік Навратіл *припускає*, що літак може досягнути в міжзоряному просторі половини швидкості світла, тобто сто п'ятдесят тисяч кілометрів на секунду. Я підкреслюю слово «припускає», бо для цього припущення немає ніякого наукового ґрунту. Взагалі це ще невідомо, чи може речовина витримати таку швидкість, а головне — чи витримає її людина?

Я вважаю, що речовина при швидкості понад сто тисяч кілометрів на секунду втратить сили зчеплення і розпадеться на атоми. Просто вибухне. Зверніть увагу, що ніде у Всесвіті ви не знайдете тіла, яке б рухалось з такою шаленою швидкістю. Я переконаний, що речовина з такою швидкістю не може навіть рухатись...

Далі: як хоче академік Навратіл приземлитись з таким велетенським кораблем будь-де на планеті? І як потім стартуватиме, бо слід тзерезо припускати, що на Проксімі він не захоче лишитись назавжди?

Не забувайте також про принцип Доплера, який нам говорить, що при половинній швидкості світла екіпаж корабля не побачить зірок ні перед собою, ні за собою, бо лінії спектрів так зсунуться, що світло якого завгодно кольору стане для людського ока невидимим.

Я ще не вивчав детально проекту академіка Навратіла, але недоліки, які я зазначив, впадають в око вже з першого погляду. Не маю сумніву в тому, що знайду багато серйозних похибок так само і при детальному вивченні проекту, на основі яких доведу вам, що проект Навратіла — нездійснений...

Слова попросив академік Хотенков, керівник дослідницького Інституту міжпланетних польотів...

— Мабуть, ви всі усвідомлюєте, що в дискусії, яка розгорнулась з приводу проекту академіка Навратіла, вирішується питання далеко важливіше, аніж суперечка двох учених. Тут йдеться про те, чи наважимося ми подолати відстань між двома зірками, чи цю думку заздалегідь оголосимо безнадійною.

Ніхто не заперечує, що йдеться про дуже сміливий експеримент. Але хіба не потрібно було стільки ж відваги, щоб людина вперше сіла в ракету і вирушила космічним простором на Місяць? Або зважилась на першу небезпечну подорож до Венери? Тоді, правда, людина вже володіла невичерпною атомною енергією, але ще не знала всіх небезпек, які чигали на неї в міжпланетному просторі. Не було в кого запозичити досвіду, довелось покладатись тільки на розрахунки.

Незважаючи на це, людина вже розбила пута, які тримали її на Землі, і хоробро ступила у Всесвіт. Ми всі знаємо краще за інших, яке величезне наукове значення мали ті перші подорожі.

Нема сумніву, що проект академіка Навратіла цілком відповідає прагненням та зусиллям людства продовжувати свою подорож за знаннями. Мабуть, я говорю від імені більшості, стверджуючи, що ми цей проект палко вітаємо. Поки що я його переглянув побіжно; для остаточного рішення будуть потрібні більш ґрунтовне вивчення та дослід, але й так можна сміливо заявити, що проект — науково обґрунтований і старанно продуманий майже до деталей. Тому я не згоден із запереченнями академіка Ватсона, як не погоджуюсь і з його поглядами на існування людства.

Його висновок, що в радіусі п'ятнадцяти світлових років тільки наша Земля має умови для розвитку мислячих створінь, — ненауковий. Настільки ненауковий, що навіть нагадує твердження середньовічної церкви, яка заявляла, що Земля є центром Всесвіту. Життя на Землі справді зумовлене багатьма факторами, але це ще не значить, що таке ж складне життя не може розвиватись і за інших умов.

Ми дуже поважаємо наукову працю академіка Ватсона в галузі фізики. Але його твердження про виключність людини у Всесвіті ми повинні якнайрішучіше відкинути, як непрогресивне і навіть реакційне. Поки що ми дослідили тільки нашу Сонячну систему. Що нам дає право стверджувати, що ні в одному з тисяч світів у радіусі п'ятнадцяти

світлових років нема життя, схожого на те, яке є в нас на Землі?

Я не згодний також з твердженням академіка Ватсона, що речовина не може рухатись з половинною швидкістю світла. Загальновідомо, що матеріальні частки космічних променів летять міжпланетним простором майже з такою швидкістю. Найбільше мене вразив сумнів, чи витримає таку швидкість людина. Це мені нагадує час появи залізниць, коли деякі вчені запевняли, що людина не може витримати більшої швидкості, ніж сорок кілометрів на годину. Вони забували при цьому, що в цей же час летять Всесвітом разом з усією земною кулею з швидкістю тридцять кілометрів на секунду.

Можливо, що в проєкті академіка Навратіла буде потрібно ще багато чого виправити і вдосконалити, але ясно також і те, в чому я глибоко переконаний: цей проєкт буде рано чи пізно реалізований. Гадаю, що час, коли людина наважиться переступити межі нашої Сонячної системи, вже не за горами.

— Правильно! Правильно! — закричала, не стримавшись, Алена. Але її голос потонув в оглушливих аплодисментах.

Навратіл знову взяв слово. Зачекав, поки зал замовк.

— Я хотів би відповісти на деякі заперечення академіка Ватсона, — сказав він тремтячим від хвилювання голосом. — Я повинен признатись, що при розробці проєкту я їх ставив перед собою також. Над проблемою приземлення гігантського корабля на планеті ми, наприклад, сушили собі голову дуже довго. А сьогодні це здається мені сміхотворним запитанням, бо вихід, який запропонувала астробіолог Свозилова, був настільки очевидний і простий, що, певно, здивує так само і вас. Великий ракетний корабель не приземлятиметься взагалі...

Зал зашумів.

— На планету приземляться тільки менші допоміжні літаки, які будуть прикріплені до тулуба гіганта... — продовжував академік після короткої паузи. — Більший, — скажімо, материнський, — корабель перетвориться на штучний супутник, який буде без подальшого використання енергії обертатись навколо планети за інерцією. Це, по-перше, полегшить встановлення зв'язку з Землею, а по-друге, він легко знову перетвориться на міжзоряний корабель, призначений для тривалої подорожі Всесвітом.

Зв'язок з Землею під час польоту, звісно, буде ускладнений, бо якщо ми полетимо з половинною швидкістю світла, наші повідомлення будуть щораз більше запізнюватись, поки нарешті не почнуть долітати до Землі за чотири роки. Зрозуміло, на Землі їх одержать значно перекрученими, — це вплив ефекту Доплера, про який вже згадував тут академік Ватсон. Тому в проєкті ми розраховуємо на те, що будуть поставлені демодулятори, які усунуть перешкоди і будуть сприяти нормальному, не спотвореному, сприйманню. Схожими ж інструментами можна буде компенсувати вплив зсуву ліній у спектрі, щоб була можливість бачити.

Нарешті я б хотів ще раз повернутись до проблеми швидкості міжзоряного корабля. Пропоную запустити з Місяця експериментальну ракету без людей, обладнану контрольною апаратурою та автоматичними передавачами. Якщо вона буде заряджена

атомним паливом з максимальним використанням енергії, як це запропонував Зайцев, не маю сумніву, що вона досягне запланованої швидкості.

Розділ XVII НОВА ПРОФЕСІЯ СЕВЕРСОНА

Настав вечір.

Засідання було перервано і відкладено на наступний день. Академік Навратіл із Свозиловою і Северсоном повечеряли на терасі головного палацу і на запрошення Алени вийшли прогулятися містом.

За кількост метрів від Академічного містечка, утворюючи велику літеру «У», з'єднувались воедино два широкі канали. По високо піднятій над рівниною гладіні води пливли кораблі найрізноманітніших видів і форм: швидкі скутери, неквапні самохідні баржі, ошатні пасажирські лайнери.

Троє людей зійшли сходами на дамбу і, прямуючи облямованим квітами тротуаром, наблизились до великої сталеві конструкції край височезної греблі.

До шлюзової камери саме заходили кораблі. Тільки-но вони зупинились, як одразу ж камеру закрили сталеві ворота, і вона між плечей конструкції повільно опустилась до нижнього б'єфа каналу.

— Канал подекуди піднімається на велику висоту, — пояснив академік Навратіл. — Щоб каскади не перешкоджували плаванню кораблів, вони обладнані отакими «ліфтами». Цей канал має велике економічне значення не тільки для транспорту, — він з'єднує Чехословаччину з трьома морями, — але й для землеробства.

— Чудесна споруда! — схвильовано сказав Северсон і додав: — Все, що ви робите, справді, чудесне!

Алена зрозуміла причину суму, що забринів у голосі друга. Вона враз пригадала розмову, яка відбулась під час перерви між засіданнями у головному залі Академії.

— Чому ви завжди говорите «робите», «живете»?.. Чому не скажете «робимо»?! Все, що ви бачите навколо, належить усім, отже, й вам. Адже, досліджуючи крижані пустелі Арктики, ви ризикували життям не задля власної наживи, а заради загальної справи. Отак і ми всі.

— Бачу, товаришу Северсон, що ви нудьгуєте, — встряв у розмову академік Навратіл. — Я розумію вас, бо й сам без інтенсивної праці не витримав би й тижня. «В труді та знанні — наш порятунок!» — це знав ще Коменський п'ятсот років тому. Не хотів би давати вам марні поради. «Пораду дасть кожний дружок, та не всякий дасть збіжжя мішок», — говорив колись Гавлічек. Пропоную вам цілком конкретну справу: хочете разом з нами будувати міжзоряний корабель? Адже ви — льотчик, отже, технік...

Пропозиція Навратіла була така несподівана, що Северсон не міг вимовити й слова. Зате Аленка кинулась до академіка, палко потиснула йому руку:

— Дякую вам!.. Я сама хотіла вас про це просити...

— А я вас, як завжди, випередив! — по-хлоп'ячому задерикувато сказав

Навратіл. — Ну, то як, товаришу Северсон, згода?

— Боюсь, що не впораюсь... — відповів той нерішуче.

— Почнемо з нескладних завдань. Вам допомагатимуть... Але... — академік лукаво посміхнувся. — Але працівником нашого інституту ви станете тільки в тому разі, коли мій проект буде прийнято. Згода?

— Погоджуйтесь, Северсон! — жартівливо підморгнула Алена. — Це значить, що посада вам забезпечена.

І справді, другого дня проект академіка Навратіла був прийнятий абсолютною більшістю голосів. І зразу ж по тому почалося готування до проведення експерименту з космічною ракетою на Місяці.

* * *

Вперше за багато-багато років Северсон взяв до рук слюсарні інструменти. Звичайно, то були вже не ті примітивні зубила та коловороти, якими доводилось йому працювати в дні своєї юності. Але технікові не треба довго пояснювати; він і сам второпає, що й до чого. Нічого не змінилося і в креслярській техніці: білі лінії на синьці цілком ясно показували порядок монтажу.

Експериментальна космічна ракета виростала посеред величезного елінгу просто на очах. Складові частини для неї виготовлялись на найбільших заводах усього світу; точність розмірів була неймовірною, і все ж при монтажі раз у раз виникали ускладнення й затримки. Щоб встигнути до наміченого терміну, роботи провадились протягом цілої доби.

Северсон працював із запалом, з піднесенням. Коли б не Алена Свозилова, він, мабуть, і ночував би у елінзі. Але та наполегливо й лагідно змушувала його дотримуватись режиму, і відмовити їй він не міг: оця чорноока дівчина набувала над ним все більшої влади.

Космічна ракета була змонтована вже більш як наполовину, коли з Москви до інституту академіка Навратіла приїхала Наташа Орлова. Северсон зрадів, неначе хлоп'я, що побачило після довгої розлуки матір. Але його радість просто не мала меж, коли він дізнався про причину приїзду Наташі: академік Навратіл попросив перевірити стан здоров'я свого співробітника, щоб визначити, чи можна йому полетіти на Місяць.

Після старанного огляду Наташа з підкресленою серйозністю сказала:

— Можна. Але...

Северсон насторожився: може, якісь обмеження?

— Але з умовою: ви повинні писати мені й академіку Тарабкіну про стан вашого здоров'я. Згодні?

— Згодний, Наташо! Обов'язково писатиму! Я вже цілком здоровий.

Так, саме тепер він відчув себе повним сили й снаги. Подорож на Місяць! Та хіба можна було б навіть мріяти про неї?!

Його груди розпирало бажання поділитись з кимось своєю радістю, розповісти про те, що він починає розуміти новий, дивно змінений світ і що цей світ приймає його, як рівного серед рівних... Але це було не властиве йому, небалакучому; він тільки мовчки

посміхався.

— Не боїтесь польоту через Космос? — лукаво запитала в нього Алена.

— Не боюсь. Не боявся ж я польотів з Амундсеном.

— Хороше порівняння! — обурилась Алена. — Чи не хочете ви цим сказати, що політ на Місяць може теж скінчитись нещасливо? Ми літаємо туди тричі на тиждень, і досі не трапилось жодного нещасливого випадку!

— А коли стартуємо?

— Завтра вранці вилетимо до Москви. По обіді, о чотирнадцятій, будемо вже у міжпланетному просторі... — Алена замислилась. — Знаєте що?.. А чи не помилуватися б нам живою природою? На Місяці нам дуже не вистачатиме її.

Северсон охоче погодився: монтаж експериментальної ракети вже закінчувався, лишились тільки астронавігаційні прилади, з якими морочились фахівці.

Вирішили зробити невеличку прогулянку по Влтаві. Алена взяла на прокатній станції моторний човен і сіла за кермо. Попрямували на південь, проти течії ріки.

З ясно-блакитного безхмарного неба посміхалось сонце. Воно пригрівало так щедро, ніби забуло, що вже осінь.

— Як чудесно у вас в Чехії... — сказав Северсон. — Я почуваю себе тут як вдома.

Алена мовчки обдарувала його вдячним поглядом. Так, Чехія справді красива. І не тому, що це — вітчизна. А може, саме тому?

Дорогою їм зустрічались турбоплави з екскурсантами, метушливі моторки, граціозні яхти. Тут і там нерухомо стояли човни з рибалками, що лікували нерви терплячим очікуванням щасливого випадку. На берегах виднілись вілли та будинки відпочинку.

Все, все було красивим, спокійним; все свідчило про щасливе вільне життя.

Канали, греблі, мости... Древня Влтава була вже зовсім не такою, як за часів юності Северсона. Тепер вона стала судноплавною аж до Будейовіц, — повновода, широка.

Двоє на моторному човні їхали все вперед і вперед, аж поки сонце торкнулось зубчастого гребеня ялинкового лісу над скелястим берегом, а потім повернули назад.

Не доїжджаючи Праги, звернули в бік невеликого каналу, що з'єднував Влтаву з штучним маленьким озерцем поблизу Штеховіц. Алена ввімкнула прожектори, бо вже зовсім посутеніло. Гладінь озера замерехтіла тисячею вогнів, які кидали ліхтарі та вікна будинків на узбережжі. З протилежного берега слабкий вітерець доносив звуки вечірнього концерту.

— Зупинимось на хвилинку, тут справді прекрасно... — тихо сказав Северсон.

Алена вимкнула мотор. Човен ще кілька разів підстрибнув на хвилях і зупинився.

Над набережною з'явився Місяць. Все довкола залило його холодне зеленкувате сяйво.

Місяць сьогодні не такий, як був досі. Це вже не та срібна таріль, яка байдуже світила мандрівникам у мертвих просторах Арктики, а величезна куля, що пливе космічним простором навколо Землі. Та невже це не марево: менш як за добу соратник Амундсена ступить вперше на ґрунт чужого, загадкового світу?!

І віриться Северсонові, і не віриться. А може, ще й досі триває крижаний сон?

Ні, це реальність. Просто «людина з минулого» потрапила в майбутнє і все ще не

може отямитись.

Вільних півдня у Москві Северсон використав для відвідин. Він побачився з Тарабкіним, Наташею Орловою, зазирнув до Зайцевих. Але все це проминуло для нього, немов сон. Він жив майбутньою подорожжю і схаменувся тільки тоді, коли з гучномовців у залі чекання космодрому пролунали довгождані слова:

— Пасажири на Місяць можуть займати місця!

Звичайна ракета. Звичайна кабіна з герметичними дверима. Біля круглого ілюмінатора прикріплені два складані крісла з наповненими повітрям подушками. Стюардеса принесла Алені та Северсону скафандри з прозорими шоломами та гумові захисні каски на час перебування в ракеті.

З допомогою Алені Северсон прив'язався до крісла. Широко розкритими очима дивився на синяву неба за вікном кабіни.

— Увага, стартуємо! — посміхнувся пілот з екрана відеофону.

Северсон затамував подих і заплющив очі. Він чекав, що ракетоплан рвучко шпурне вперед. Але нічого подібного не трапилось. Просто тіло глибше занурилось у подушки, які обняли його ще міцніше.

Ракетні двигуни гуркотіли все дужче й дужче. Приглушений ізоляційними перегородками звук пробивався через стінки, проникав у кістки. Це було неприємне відчуття. Але ось зненацька все затихло. Пружні подушки підкинули тіло догори, ремені затримали його в неприродній позі. Северсон кліпнув очима, випростався.

— Ну, як? — посміхнулась до нього Алена. — Ми досягли швидкості одинадцять кілометрів на секунду і до Місяця летітимемо майже весь час за інерцією.

Северсон підвівся і визирнув в ілюмінатор.

Небо перестало бути блакитним. Його огорнула темна ніч з безліччю зірок. Глибоко внизу за хмарами ховалась Земля, обмежена овальним горизонтом.

Незабаром місцевість внизу перетворилась на частину величезної кулі, яка повільно оберталась проти напрямку польоту. Пізніше цю кулю вже можна було охопити одним поглядом.

Людина, що сидить у кріслі біля круглого вікна, не може відірвати очей від незвичайної картини.

Людство з своїми радощами й турботами; сувора Північ і середня Чехія — все це за кілька годин польоту злилось у єдине поняття: планета Земля. Вона зараз висить нерухомо над розписом спокійних зірок, а її поверхня здається мертвою, ніби на ній враз згасло все життя.

Плечі Северсона здригнулись; він ніби струснув з себе обтяжливу напівдрімоту.

— Аленко, ви спите? — прошепотів він у присмерк кабіни.

— Ні, Северсон. Уже з годину, як прокинулась, але не хотіла вас турбувати.

На нього з ніжністю, з щирістю дивились великі чорні очі чудової дівчини, друга.

Розділ XVIII ПРОГУЛЯНКА МІСЯЦЕМ

Збурюючи хмари пилу, ракетоплан важко опустився на ідеально рівний космодром, ще трохи проїхав на широких гусеницях і зупинився біля ангара. Відчинились великі ворота проміжної камери. Ракетоплан заїхав всередину.

— За хвилину можемо вийти. Камеру наповнять повітрям, — сказала Алена.

— Скафандрів надівати не будемо?

— Ми сіли на головному аеродромі, а тут в цьому немає потреби. Ангари обладнано бездоганно, так що ми опинимось просто в «земному» середовищі.

Пасажири пройшли головним коридором до виходу з ракетоплана і почали повільно сходити приставленою драбинкою. Северсон по-молодецькому стрибнув з п'ятого щабля... і вирячив очі від здивування. Він опускався повільно, як на парашуті.

Алена зареготала:

— Не забувайте, що сила тяжіння тут шестеро менша, ніж на Землі. Ви повинні пересуватись обережніше, бо ненароком можете опинитися на вершині якогось кратера.

Назустріч їм поспішали «місячани». Незважаючи на те, що між Місяцем і Землею вже давно було встановлено регулярні рейси, приліт кожного ракетоплана був тут радісною подією. Космічні кораблі ніби прихоплювали з собою трошки «земної атмосфери», будили спогади про рідний край; вони ж приносили листи та подарунки від родичів і друзів.

Навіть з деякою заздрістю Северсон відзначив у думці, що на Місяці Алена — своя людина. З нею віталися майже всі. Привітно посміхались і до нього, але, як йому здавалось, це була зовсім інша увага — увага цікавості.

Пасажири пообідали в їдальні головного будинку космодрому, трохи відпочили, а потім Алена запропонувала вирушити в подорож по Місяцю.

Вони з Северсоном наділи скафандри і сіли у всюдихід, що скидався на танк з прозорим сферичним ковпаком замість башти.

— Прошу до кратера Тіхо, — попросила дівчина водія машини і обернулась до Северсона. — Я хочу показати вам наші визначні місця.

Машина з великою швидкістю помчала до високого пасма гір за недалеким обрієм. Незабаром подорожні опинились у вузькій долині, облямованій прямовисними химерними скелями. Ущелина привела їх до оточеної маленькими кратерами рівнини.

— Чи не хочете зазирнути в один з кратерів? — запитала Алена. Заздалегідь упевнена в згоді, вона відчинила дверцята кабінки й стрибнула вниз. Северсон і собі стрибнув слідом за нею, — цього разу далеко обережніше, бо пам'ятав про пересторогу.

Підйом скелястим схилом був не важким: адже сила м'язів лишилась тою самою, а тіло стало легеньким. Мандрівники й незчулися, як опинились на вершині кратера. Перед ними розкрилось вузьке глибоке провалля, дно якого було вкрите дивною склоподібною речовиною.

— Цей кратер, як і більшість інших, — вулканічного походження. Гірське пасмо, яке ви бачите на обрії, — результат падіння велетенського метеорита.

До розділу XVIII "Прогулянка Місяцем"

Зацікавившись ущелиною, Северсон схилився над нею, тримаючись за велику брилу.

— Обережніше! — вигукнула дівчина, хапаючи його за рукав скафандра. — Камінню тут не можна довіряти! Ось погляньте! — вона сильно штовхнула брилу; камінь зрушив з місця і, як у сповільненій зйомці, покотився до жерла. Дорогою він прихопив ще кілька інших, таким чином до вулкана посипалась уже лавина. Все це відбувалося в абсолютній тиші: адже навколо — космічна порожнеча, якою звуки не проходять.

— Мабуть, ви знайомі з твердженням, що життя можливе без кисню й білка... — сказала Алена, коли все навколо заспокоїлось. — Раніше гадали, наприклад, що вуглець можна замінити кремнієм, а воду — аміаком. Але тут, на Місяці, ми переконались, що за таких умов про життя не може бути й мови. Можете пройти увесь Місяць уздовж і впоперек і не знайдете не тільки примітивних лишайників, а й мікробів. Не справдилось навіть припущення, що тут можна відшукати вірусоподібні частинки, які нібито мандрують Всесвітом під тиском світла і розсіюють у ньому життя...

Дівчина зробила знак Северсону і попростувала ліворуч, в ущелину, утворену двома закам'янілими лавовими потоками. Незабаром перед мандрівниками показався темний вузький отвір. Алена зайшла туди першою і ввімкнула прожектор, укріплений на шоломі скафандра.

— Ця печера виникла при вулканічному вибуху близько п'ятдесяти тисяч років тому. Вона відома у науковому світі, бо саме тут розбились останні ілюзії тих, хто гадав знайти на Місяці хоч якісь форми життя. Печера з усіх боків, крім входу, закрита, — і все ж вона абсолютно безповітряна і не має ані найменшого сліду води.

Повертаючись назад, вони підійшли до перепони, яка здалась Северсону непереборною: ґрунт прорізала глибока тріщина завширшки не менше як п'ять метрів.

— Ця перепона не зможе нас затримати! — сказала Алена, і Северсон не встиг навіть опам'ятатись, як вона плавним стрибком перескочила на протилежний бік. — Ось одна з переваг меншої сили тяжіння! — додала вона.

Всюдихід знову рушив уперед. Фантастичні обриси скель швидко змінювали свої форми. Перед мандрівниками з'явилась напроти зоряного неба прямовисна стіна. Всюдихід їхав уздовж неї, аж доки зупинився біля входу в широкий тунель, який вже з зовнішнього вигляду свідчив про діяльність людей.

Всередині широкого коридора сяяли вогні.

— Цим тунелем ми потрапимо на протилежний бік гір? — запитав Северсон.

Алена похитала головою:

— Він веде до багатющих копалень, друже мій. Тут ми видобуваємо уран, вольфрам, хром, марганець, кобальт та залізо.

Всюдихід заїхав у широке приміщення, закрите з усіх боків скляними стінами. Гостей привітали кілька чоловік. Вони піднялись від довгих пультів з екранами і вийшли їм назустріч.

— Рекомендую вам тутешніх гірників. Як вам здається, вони виглядають дуже виснаженими? — лукаво запитала Алена, помітивши подив на обличчі Северсона.

— Не кепкуйте з нас, товаришко Свозилова, бо не дамо вам на побудову «Променя» й грама металу! — засміявся один з гірників. — Хіба ж це важко — керувати високочастотними випромінювачами на відстані? — звернувся він до Северсона. — Випромінювачі індуктують такі могутні струми, що проти них не встоїть найміцніша гірська порода. А втім, погляньте самі...

На великому екрані виднілась одна з ділянок рудника. На передньому плані проступав випромінювач — непоказний на вигляд металевий циліндр на гусеницях, до якого тяглося кілька броньованих кабелів.

Безлюдно... Тихо... Чисто...

А стіна перед загадковим апаратом під впливом невидимої сили тріскається, розпадається на дрібне каміння, яке осипається на нескінченну стрічку транспортера і пливе геть.

Северсону мимохіть пригадалась каторжна праця в старій копальні, де він побував свого часу з шкільною екскурсією. Там було...

— На нас ще чекає довга, цікава подорож! — відірвав його від спогадів голос

Алени. — Їдьмо!

Машина поїхала до вузької ущелини, стиснутої стрімкоспадними стінами. Освітлені сонцем гірські верховини відбивали вниз так мало світла, що водій не бачив ані на крок уперед. Тому ввімкнули прожектори, щоб вчасно обминати тріщини та брили каміння, що траплялись на шляху.

— Проїжджаємо крізь кільцюватий вал кратера Клавіус, — сказала Алена. — Оцю ущелину видно з Землі в найсильніші телескопи, як незначну рисочку.

Машина їхала швидко. Велетенські рухливі тіні, вималювані прожекторами на хвилястих стінах, впливали гнітюче.

Северсон з полегкістю зітхнув, коли машина виїхала з вузької ущелини на всіяну дрібними кратерами рівнину.

З зоряного неба сяяло сліпуче Сонце, облямоване зеленкуватою короною. Недалеко від нього тьмяно світив серп Землі. Стіни дрібних кратерів, зірки, великий глобус на небі, навіть саме Сонце — все справляло своєю нерухомістю таке сильне враження, що Северсон аж затремтів.

— З ваших слів я зрозумів, що ми в'їжджаємо до цирку Клавіус, а ми тим часом проїхали якимись горами, — дивувався він. — Все ще не можу при звичаїтись до чудесного краєвиду: гори й рівнини внизу яскраво освітлені, а нагорі — чорне небо з зірками, Сонцем та Землею.

— Я відчувала те ж самісіньке, що й ви, коли потрапила сюди вперше, — задумливо сказала Алена. — І хоч це здається неймовірним, однак зараз ми проїжджаємо циркум.

— А чому, в такому разі, ми не бачимо його кільцюватого валу?

— Для цього ми повинні були б піднятись на кількасот метрів вище. Цирк Клавіуса — один з найбільших на Місяці. Він має діаметр понад двісті двадцять кілометрів.

— З такої відстані ми повинні були б бачити хоча б верхів'я гір, тим паче, що вони мають, як ви кажете, п'ять тисяч метрів висоти! — вперто стояв на своєму Северсон.

Алена не стрималась від сміху:

— Мені подобається, що ви так послідовно захищаєте свою точку зору. Але цього разу вам доведеться трохи виправити її. Місяць набагато менший за Землю, отже, його поверхня більш закруглена. Тому гори, які знаходяться від нас більш як на сто кілометрів, ховаються за обрієм.

— Так, ваша правда... — Северсон раптом посмутнішав, знітився. — Ви завжди праві. А я...

Алена подивилась на нього пильно, стурбовано. Тільки тепер вона усвідомила, що Северсон все ще не позбувся душевної депресії і досі страждає від хворобливого самоприниження.

— Чому ви повсякчас бачите в мені навчительку, а не подругу? — прошепотіла вона. — Звісно, в цьому винна я сама: я намагаюсь пояснювати, а замість того — повчаю...

Вона стиснула йому руку з каяттям. Обоє посміхнулись одне до одного.

Розділ XIX НЕБЕЗПЕЧНИЙ ДОЩ

Всюдихід рвучко зупинився, обкрутнувся майже на місці і помчав до гірського масиву.

— Що трапилось? Чому повертаємо назад? — стурбовано запитала Алена, перестроївши передавач свого скафандра на хвилю водія.

— Радіолокаційна станція Південної обсерваторії виявила групу дрібних метеоритів. Найбільша небезпека загрожує ділянці біля Клавіуса.

Не встиг водій це вимовити, як за кілька кроків від всюдихода заклубочилася курява, наче від вибуху гранати. Потім здійнявся вгору ще один конус пилу. На схилі стрімкої скелі блиснув і згас криваво-червоний вогник.

Всюдихід на повній швидкості влетів у вузьку улоговину і зупинився, притиснувшись до вертикальної стіни.

— Їдьте далі, там буде безпечніше! — вигукнула дівчина.

Водій замість відповіді заперечливо похитав головою і показав угору, де між скель прозирав вузький пруг неба з Чумацьким Шляхом.

Коли Алена й Северсон глянули туди, жах стиснув їм груди. В сяйві прожекторів згори повільно падали величезні кам'яні брили. Вони натикались на виступи в стінах ущелини, з тупою впертістю троцили скелі і, розсипаючись на дрібніші уламки, сунули вниз.

Все це відбувалось в абсолютній тиші. Зрушене метеоритом каміння падало на дно улоговини, здіймало коричнювато-сірий пил і лягало внизу конусоподібним насипом.

Ще довго після того, як упав останній камінь, Северсон і Алена не могли прийти до тями.

— Добре, що метеорити не влаштовують нам отакі концерти частіше... — порушив мовчанку водій. — Поки не збудували метеостанцій на полюсах, їзда по Місяцю була схожа на гру в лотерею. Тепер — зовсім інша річ. Дивуюсь, що сьогодні про небезпеку оголосили так пізно. Мабуть, хтось заспав біля радіолокатора: метеоритний дощ можна виявити значно раніше.

— А що, коли такий дощ покропить ангари на аеродромі? — запитав Северсон. — Адже метеорити легко можуть пробити скляні стіни...

— Ми тепер знаємо досить точно, коли Місяць на своєму шляху зустрінеться з роєм метеоритів, бо вони обертаються навколо Сонця так само регулярно, як і Земля. Крім того, радарні станції ведуть безперервні спостереження, щоб не трапилась якась несподіванка. А якщо будь-який рій прямує на будови, автомати одразу ж вмикають над ними захисну завісу з високочастотних променів, які розпорошують метеорити на дрібний пил. І якщо якомусь камінчику вдасться прорватись крізь цю запону, його затримають стіни будови, бо вони зроблені з трьох шарів особливо пружного скла. Силу удару метеорита послаблює також заповнений повітрям простір між стінками.

— А як захищається від метеоритів міжпланетний літак?

— Пілоти завжди точно проінформовані про рух метеоритів, тому заздалегідь

обходять великі рої. Проти поодиноких небесних тіл ракетоплани захищені так само, як і будови на Місяці: потрійними стінками та високочастотними променями. А втім, на невеликій відстані між Землею та Місяцем метеорити трапляються дуже рідко... Ну, друзі, небезпека минула, продовжимо нашу подорож.

Водій натиснув на кнопку управління, але машина не зрушила з місця. Тоді він вийшов назовні. Схилився над задньою частиною всюдихода і безнадійно махнув рукою:

— Все!.. Двигун розтрощено вщент!.. І коли б метеорит упав на метр ближче, то... — водій не закінчив, але все було ясно і без пояснень.

— Що ж робити? — занепокоїлась Алена.

— П'ятсот кілометрів, які лишилися до кратера Тіхо, до вечора пішки не пройдеш. Доведеться просити допомоги... — водій ввімкнув головний передавач всюдихода, приєднав до нього мікрофон свого скафандра. — Алло!.. Алло!.. Говорить всюдихід номер сімнадцять... Викликаю кратер Клавіус, академіка Шайнера...

— Я — Шайнер... — почулося одразу ж в навушниках шоломів Северсона та Алені. — Що трапилось, Пельтон?

— Машину пошкоджено метеоритом. Ми стоїмо край Моретуської ущелини. Просимо допомоги...

— Вилітаємо негайно... Лікар потрібний? — схвильовано запитав Шайнер.

— Ні, у нас все гаразд.

Водій вимкнув передавач і обернувся до пасажирів:

— Запрошую вас на невелику прогулянку. Не будемо ж ми тут чекати склавши руки.

Всі вийшли з машини і попрямували до широкої розколини в скелі.

— Це — найкоротший шлях до озера Перемоги, — пояснював водій. — Я тут як вдома...

В кінці розколини з'явилась невелика площа, обмежена прямовисними кам'яними стінами.

— Озеро, правда, без води, — посміхнувся водій. — Але це не має значення. Коли хочете знати, тут — найвидатніше місце всього Місяця... Чи бачите, товаришу Северсон, отой великий курган посеред рівнини?

Курган вражав своїми правильними обрисами. Довга темна тінь, що простяглась від нього по рівнині, теж мала чіткі, рівні краї.

— Цю піраміду побудували люди? — запитав Северсон.

— Так, — ствердила Алена. — Ходімо ближче. Може, ви розшифруєте таємничий напис на цьому кургані.

Лише за кілька десятків метрів від піраміди Северсон звернув увагу на те, що на її вершині, на невеликому майданчику, стоїть чудний гусеничний всюдихід.

Северсон зупинився, згорнув руки і схилив голову.

— Не треба скорботи, Лайфе! — насмішкувато вигукнула Алена. — Це не могила, а пам'ятник слави!.. — Вона взяла Северсона за рукав скафандра і підвела до освітленої сонцем піраміди. З прикріпленої до неї чорної дошки сяяли золоті літери.

— Це — російський шрифт! — вигукнув Северсон і швидко почав читати: — «На

цьому місці приземлилась перша ракета, запущена з Землі на Місяць. Честь і слава великому Ціолковському, який показав нам шлях у Всесвіт! Слава науці, яка увінчала людство вінком перемоги над космічним простором!» — Він замовк, пильно подивився на всюдихід. — І хто ж отой щасливець, що першим став на поверхню Місяця?

— Оцей всюдихід. Його екіпажем були тільки керовані по радіо апарати. Після приземлення, — вірніше, примісячення, — ракети всюдихід виїхав з неї на оцю рівнину. Телевізійні камери були тими першими очима, що глянули на Місяць зблизька і передали зображення на Землю. Пригадую цю хвилюючу мить так яскраво, наче це було вчора, а я ж тоді ходила в перший клас! Ту передачу з Місяця ретранслювали всі телевізійні станції світу...

Мандрівники ще якийсь час оглядали рівнину Перемоги, а потім в навушниках шоломів їхніх скафандрів пролунали сигнали виклику; на зоряному небі з'явилися два рухомі ясні вогники, — наближався рятувальний ракетоплан.

По гостей прилетів сам академік Шайнер. Він радісно привітав Алену і Северсона, з захопленням розповідав їм про особливості місць, над якими пролітав ракетоплан, прямуючи до кратера Тіхо. Однак політ тривав недовго. Незабаром літальний апарат опустився на дно широкого кратера, пасажери пересіли у всюдихід, і машини попрямували до неосвітленої частини плоскогір'я.

Академік Шайнер замовк. Він тільки чомусь лукаво посміхався, поглядаючи то на Северсона, то на Алену. Скидалось на те, що він підготував їм якийсь сюрприз.

І справді, тільки-но вони проїхали останню освітлену сонцем скелю, що самотньо

стирчала на рівнині, як у світлі прожекторів перед ними з'явилась величезна мереживна конструкція, схожа на поставлений похило залізничний міст.

— Як у вас справа з стартовою естакадою? — поцікавилась Алена, ковзнувши поглядом по фермах конструкції,

— Непогано, — з підкресленою байдужістю сказав академік. — За дві години буде готова.

— Готова? Не може бути! — дівчина подивилась на Шайнера з недовірою. — Адже ви запевняли, що на естакаду ми можемо розраховувати не раніше як за п'ять днів.

Академік знизав плечима і знову хитро посміхнувся: — Що вдієш — «все вже готове, готове, готове!» — затягнув він арію з «Проданої нареченої». — Це — наш сюрприз номер один... А як ваші справи з монтажем експериментальної ракети?

— В середу має бути закінчена. В четвер її переправлять сюди. Прилетить не тільки Навратіл з представниками Академії, а й Ватсон. Мабуть, сподівається побачити нашу невдачу на власні очі, щоб потім висміяти нас.

— Подивимось, хто сміятиметься останнім! Цілком можливо, що саме я! — загадково сказав Шайнер. — Почекаємо до завтра.

— А що буде завтра?

— Ви цікава, як усі жінки! — посміхнувся академік. — Не скажу. Навмисне не скажу... І — пробачте мені — я повинен зараз податись до обсерваторії. Поки я звільнюсь, — годинки так через дві, — ви маєте змогу оглянути наші підземні заводи. А потім я покажу вам дуже інтересну річ...

Алена і Северсон скористались з поради, але великого задоволення від огляду підземних заводів не дістали. Те, що колись причарувало б і захопило їх, стало тепер звичайнісіньким, буденним. Лінії автоматичних верстатів працювали так само чітко, як і на Землі; всіма процесами керували такі ж розумні електронно-обчислювальні машини, — тож хіба не все одно, де міститься завод?

Але коли мандрівники знову піднялись на поверхню Місяця, вони побачили таке, що аж закам'яніли в першу мить: в кориті стартової естакади, в її нижній частині, виблискувала величезна металева ракета.

— Це — марево чи галюцинація? — вигукнула Алена. — Ви бачите, Лайфе?

— Але ж це... — він теж був здивований до краю. — Це ж наша експериментальна ракета! Як вона сюди потрапила з Праги?

— Ракета, але не ваша! — пролунав у навушниках голос академіка Шайнера. — Оце й є мій сюрприз номер два. Сподіваюсь, колега Навратіл не гніватиметься на мене, якщо я перевірю граничну швидкість ракети трохи раніше, аніж зробить це він з представниками Академії? Можливо, моя спроба допоможе вдосконалити його ракету ще перед запуском.

Коли б раптом перед Аленою провалилась земля, дівчина не була б здивована дужче.

— Мовчите — отже, не заперечуєте, друзі! — переможно сказав Шайнер. — Ну, то йдіть до мене. Експеримент ми почнемо незабаром.

Чудно було слухати оцей голос у навушниках: на довгі гони ніде нікого, а чути так, ніби Шайнер стоїть зовсім поруч. А й справді, де він є?.. Невже ота цяточка, що суне повільно від стартової естакади назустріч гостям з Землі?

— Швидше, друзі, швидше. Баритись не можна.

Северсон і Алена прискорили ходу. Через кілька хвилин — уже втрюх — вони зайшли до бункера управління, осторонь стартового майданчика. Там на них чекали помічники академіка Шайнера біля астронавігаційної апаратури супроводження польоту ракети.

— Все перевірено? — запитав академік.

— Так, — відповів один з помічників.

— Старт!

З срібного тулуба ракети раптом вирвалось яскраве червоне полум'я; вона просто підскочила похилим ажурним мостом, покинула його вже з швидкістю блискавки, прокреслила довжелезну багряну риску на зоряному небі і зникла з очей.

Розділ XX СМЕРТЬ У ПУСТЕЛІ

— Чи не хочете прослухати надзвичайну музику? — запропонував Цаген, заходячи до кабінету Чан-су.

— Може, ви склали кантату на честь невідомої планети? — посміхнувся Чан-су, натякаючи на схильність Цагена до складання гімнів на честь Всесвіту.

— Ні, цього разу невідома планета склала собі кантату сама. Щойно мені вдалось прийняти і записати на стрічку майже всю програму. Це якийсь концерт; одверто кажучи, не дуже приємний для вуха людини. І все ж уявляю, як скривиться Ватсон, коли його почує!.. Зараз передають якусь лекцію. Ходіть, послухаєте, яке це чудесне скигління!

Вчені вже попрямували до лабораторії, коли це з відеофону раптом пролунав голос чергової з Центральної станції:

— Викликаємо товаришів Цагена і Чан-су... Вам треба негайно прибути до лікарні кратера Тіхо...

— Може, сталося нещастя під час спроби Шайнера? — стурбувався Чан-су.

— Не повинно б... — знизав плечима Цаген. — Адже ракета стартувала нормально...

В усякому разі, треба поспішати.

Через кілька хвилин ракетоплан покинув обсерваторію на Південному полюсі Місяця і попрямував на північ, до кратера Тіхо.

Пілот майстерно приземлив апарат за кілька десятків метрів від головного входу в підземний металургійний завод.

Наваров, лікар заводської лікарні, вже чекав на вчених. Вибігла назустріч їм і Алена Свозилова, — така бліда, що Цаген аж злякався.

— Життя Северсона в небезпеці! — кричала вона, на силу переводячи дух. — Навіщо тільки я брала його з собою!

Лікарня була поруч заводу. Через кілька секунд вчені вже заходили до залу, де лежав Северсон. Пацієнт не рухався.

— Спить... — сказав лікар у відповідь на німе запитання відвідувачів. — Все гаразд.

Він звихнув ногу, а слідом за тим у нього почався серцевий припадок.

— Як же це трапилось? — стурбовано запитав Чан-су.

— Дві години тому чергові спостерігачі перехопили по радіо одчайдушний заклик. Невідомий двічі закричав: «Допоможіть!» — а потім ще кілька хвилин було чути хрипіння. Бідолаха не вказав місця, де перебуває... Цей заклик почув і Северсон. Він забув, що радіоприймач скафандра не дає можливості визначити напрямок звуку, помчав на допомогу, але, непризвичаєний до зменшеної сили тяжіння, упав під час стрибка через камінь і звихнув собі ногу. Серцевий припадок стався вже тут... Зараз йому легше.

— А той нещасний, що благав про допомогу?

— Його й досі не знайшли.

— Кого не вистачає?

— Інженера Фаухера. Виходячи з заводу, він сказав, що йде подивитись на випробування швидкісної ракети. З центрального входу звернув ліворуч... Зараз вирушає в дорогу рятувальна група, щоб оглянути склади під головним валом кратера.

— Прошу, скажіть їм, щоб зачекали, я піду з ними теж, — попросив Чан-су.

— І я, — вирішив Цаген. — Одверто кажучи, я не розумію, що могло трапитись? Сьогодні, якщо судити з передачі головної станції, метеоритного дощу не було...

Рятувальна експедиція рухалась вперед у густому напівмороку тіні від прямовисного валу кратера. В сьйві прожекторів з темряви проступали гострі скелі та каскади застиглої лави.

Біля підніжжя хаотично нагромаджених горбів експедиція звернула в гори понад вертикальною кам'яною стіною.

— Сліди! — вигукнув чоловік, що йшов попереду.

Справді: шар ніжного сіро-блакитного попелу на вузькій стежці був порушений. Місцями були виразно видні відбитки важких черевиків скафандра. Ці сліди змусили всіх насторожитись: інженеру Фаухеру в цій пустелі нічого було робити. Куди ж він прямував?

Одинокий пішохід тримався створеної природою стежки ще кількасот метрів. І він, і люди, які йшли його слідами, мусили пересуватись з великою обережністю, бо з лівого боку була прямовисна стіна, а з правого зяло провалля. Там, де стежка повертала ліворуч, сліди загадково уривались.

Може, Фаухер подерся на скелю? Ні, цим шляхом пройти він не міг: згори піддашком нависала зморшкувата хвиля лави. Отже, спустився вниз?

— Треба зазирнути в провалля... — сказав Чан-су. — Тут, безперечно, щось трапилось: погляньте, як розворушено шар пилу край майданчика...

Члени рятувальної групи прикріпили до скелі мотузяну драбинку, і Цаген почав спускатись у темну ущелину. Він ще не добрався й до дна, як побачив людину в скафандрі. Кинувся до неї. Присвітив ліхтариком.

— Друзі, до мене!.. Фаухер тяжко поранений, він спливає кров'ю.

За кілька секунд всі були вже внизу.

— Мертвий... — тихо сказав один з учених.

— Порвано скафандр... Ззаду на поясі і ось, на лівому боці...

Всі схилили голови.

— Швидше до лікарні! — вигукнув Чан-су. — Можливо, його ще врятують повним переливанням крові!

Але було вже пізно: інженера Фаухера повернути до життя не вдалось.

* * *

Спалахнув екран службового телевізора в кабінеті академіка Навратіла, і на ньому з'явилося лукаве обличчя Шайнера.

— Вітаю вас, великий завойовнику Всесвіту! — вигукнув він задержувато. — Я хотів зробити вам сюрприз тільки тут, на Місяці, але не можу більше стримати себе... Чи хоч припускаєте ви можливість того, що шість годин тому я запустив експериментальну ракету, яка нині мчить з швидкістю п'ятдесят тисяч кілометрів на секунду?!

— Яку ракету, любий? — іронічно посміхнувся Навратіл. — Її закінчать монтувати тільки післязавтра!

— А ми були такі нетерплячі, що виготовили таку саму ракету самотужки, на наших заводах.

— Гм... Це дуже мило з вашого боку, але боюсь, що спроба не вдасться. Гадаю, що вам бракує удосконаленого приймача радіосигналів ракети. Не забувайте, що зі збільшенням швидкості на основі принципу Доплера буде змінюватись і частота радіоколивань. А головне: наша ракета буде рухатись за найдосконалішою системою використання атомної енергії на сімдесят дев'ять процентів...

— ...що запропонував Зайцев, знаю! — перебив Шайнер. — Справа в тому, що наша ракета рухається за тією ж системою. Інженер Зайцев позичив нам копію проекту, надісланого вам. А приймач у нас також удосконалений, системи академіка Чан-су. У нього в цій галузі чималий досвід, завдяки полюванню на сигнали з Проксіми.

Навратіл з хвилину не міг отямитись від здивування.

— Це блискуча ідея, дякую вам за допомогу! Але чому ви не повідомили мене про це раніше? Ми могли б зекономити час для інших невідкладних справ.

— Я теж думав так само, але зрештою сказав собі: «Хлопче, а що, коли під час випробування що-небудь зіпсується? А так ти собі тим часом гарненько розкриєш усі недоліки, усунеш їх, а дослід повторимо».

Академік Шайнер оглянувся:

— Хвилиночку, зараз до мене прийшли повідомити, як іде справа. Ну, хлопці, скільки?

— Вісімдесят тисяч — і кінець!

— Як це? Який кінець?

— Зверх п'ятдесяти тисяч швидкість наростала нерегулярно, а хвилину тому ракета замовкла зовсім.

Навратіл зблід:

— Не може бути, щоб здійснилось пророкування Ватсона! Хіба це можливо, щоб тіло, яке летить з швидкістю близько сто тисяч кілометрів на секунду, розпалось на атоми?!

— Даруйте, я перевірю апарати, чи не трапилось якогось пошкодження, і за хвилину викличу вас знову, — перепросив Шайнер, і його обличчя зникло з екрана телевізора.

Навратіл підвівся з крісла і почав нервово походжати по кімнаті.

Нарешті заблимає червоне світло виклику.

— На жаль, не можу вас нічим порадувати, — сухо сказав Шайнер. — З приймачем усе гаразд, а ракета мовчить. Навряд чи можна припустити, що зіпсувалась апаратура. Для гарантії ми встановили три автоматичні передавачі; коли б вийшов з ладу один, ми чули б сигнали інших.

— Отже, ви теж припускаєте, що ракета вибухнула під впливом надмірної швидкості? — стурбовано запитав Навратіл.

— Звичайно, ні. Навпаки, я переконаний, що ваш проект нас не підведе.

Навратіл гірко посміхнувся:

— А от підвів, та ще й у найважливішому пункті. Якщо не можна досягнути швидкості понад вісімдесят тисяч кілометрів на секунду, значить, увесь мій проект нездійснений. Незважаючи на те, що нам вдалося продовжити людське життя, вирушати в космічну подорож, яка триватиме двадцять років, немислимо.

— Не втрачайте надії. Завдяки моїй передбачливості ми маємо змогу повторити дослід! — пожартував Шайнер, намагаючись підбадьорити приятеля.

— А якщо не перейдемо через оті вісімдесят тисяч?

— Значить, спробу завоювати сусідню сонячну систему пересунемо трошки в майбутнє. А натомість — вирушимо в бій у іншому напрямку. Недослідженого перед нами ще багато.

* * *

До однієї з дослідницьких лабораторій підземного металургійного заводу в кратері Тіхо зайшов чоловік у білому халаті, обвів поглядом завалені приладами столи і, хоч нікого

не побачив, дуже тихо запитав:

— Дітріхсон, ви тут?

— Так, тут і чекаю на вас, — раптом з'явився серед апаратів високий стрункий чоловік з трохи відстовбурченими вухами й густими бровами.

— Побоююсь, що ми зайшли надто далеко. Ми могли б змусити Фаухера мовчати й іншим способом.

— Невже їм вдалось повернути його до життя? — злякано запитав Дітріхсон.

— Ні, але трапилось ще гірше. При детальному дослідженні виявлено, що скафандр був пошкоджений ще до того, як Фаухер вирушив у путь. Якби він загинув зразу біля валу кратера, в цьому не було б нічого дивного. На жаль, костюм розірвався пізніше, аніж ми припускали, і тепер ніхто не може збагнути, чого Фаухера понесло в гори... Нам загрожує небезпека, що схованку буде виявлено: Чан-су наполягає, щоб скелі, де загинув Фаухер, були обшукані якнайпильніше.

— Треба якомога швидше завалити вхід до схованки. Східний бік валу тепер в тіні, так що ми доберемось туди непомітно. Прожекторів можна не вмикати: цілком вистачить відбитого світла з протилежного валу... Їдьмо негайно!

— Якщо хочете, — їдьте, але без мене! — рішуче сказав відвідувач. — Я не хочу скінчити так, як Фаухер.

— Обережніше, приятелю! Ви якраз і йдете його шляхом... Чи не погрожуєте ви зрадою? — глузливо запитав Дітріхсон.

— Ні, я не донощик. Але весь наш план оволодіти невідомою планетою вважаю безглуздя. Я скорше примирюсь з тим, що ми вже ніколи не досягнемо могутності наших батьків. Добре вам говорити: «Divide et impera!» — «Поділяй і володарюй!» — але це вже не так легко робиться, як нам хотілося б.

— Бачу, що ви незабаром вийдете з гри, боягузе! — прошипів Дітріхсон і одвернувся.

Розділ XXI ДРУГА СПРОБА

Стан здоров'я Северсона настільки поліпшився, що хворий уже без особливих зусиль пересувався по лікарні, але, незважаючи на це, йому влаштували ґрунтовний медичний огляд за участю Наташі Орлової, що спеціально задля цього прилетіла з Москви на Місяць.

— Все гаразд! — запевняла вона Алену Свозилову, яка все ще тремтіла за життя Северсона. — Він просто перехвилювався, тому й стався випадок.

— А може, на нього несприятливо вплинули незвичні умови життя на Місяці?

— Гадаю, що ні. Скафандри прекрасно дотримують потрібну температуру, не пропускають космічних променів. З цього боку йому не загрожує ніякої небезпеки, навіть коли зважати на те, що його організм чутливіший за наші.

Алена палко стиснула руку Орлової. Та посміхнулась, її очі говорили: «Розумію, розумію!»

— І все ж я тепер його не відпущу від себе й на крок!

Прибувши на Місяць, академік Навратіл марно шукав Алену і в обсерваторіях, і на металургійному заводі. Аж через кілька годин він знайшов її в оранжереї. Вона гуляла з Северсоном серед пишних, химерних рослин, виведених у середовищі з вшестеро меншою силою тяжіння.

— Бачу, що ви хворобам не скоряєтесь! — привітав Северсона Навратіл.

— А це тому, — пожартував Северсон, — що я хочу взяти участь у випробуванні ракети. Дозвольте?

Навратіл почухав потилицю:

— Ой друже, вирішальне слово мають лікарі. Запитайте Наташу. Я особисто нічого не маю проти, але попереджаю заздалегідь: багато надій на спробу не покладайте.

— Чому? — здивувався Северсон.

Алена, стоячи за його спиною, щосили моргала академікові, щоб той не продовжував розмову.

— А тому, щоб ви не розчарувались при можливій невдачі.

Наташа Орлова, звісно, заборонила Северсону навіть думати про експериментальну ракету. Пацієнт, мовляв, ще потребує повного спокою; пацієнт буде хвилюватись, отже, хай собі лежить та чекає, поки спроба закінчиться, а тоді йому все розкажуть.

Як не сперечався Северсон, йому довелося скоритись.

* * *

Експериментальна ракета академіка Навратіла готова до старту.

Представники президії Всесвітньої Академії наук сидять біля приймачів у приміщенні поблизу стартової естакади. Ватсон, поглядаючи на металеву сигару, яка зараз помчить у темний Всесвіт, іронічно посміхається.

— Старт! — розрізає напружену тишу голос Навратіла.

Червоне полум'я на естакаді; ракета, що зникає в неозорій далині, — це вже багатократно бачена, цілком прозаїчна картина. І все ж сьогодні кожен стежить за нею напружено, з хвилюванням. Очі ще довго не можуть відірватись від того місця, де розпливається останній слід міжзоряного мандрівника, який ніколи не повернеться назад.

Періодичні сигнали радіопередавача ракети монотонно відбивають час, як метроном. Тільки дуже чутливе вухо розрізнить збільшення інтервалів між окремими звуками.

Ватсон витягає з кишені записну книжку і спокійно читає свої зазначки. Швидкість — мізерна, якихось там кількості кілометрів на секунду; те, що відбувається навколо, його ще не цікавить.

Складні апарати точно вимірюють збільшення інтервалів між сигналами і з тихим шерехом перераховують їх на швидкість ракети.

Тридцять п'ять тисяч кілометрів на секунду...

Шістдесят тисяч кілометрів на секунду...

Сімдесят тисяч!

Ватсон починає скося поглядати на циферблат покажчика.

Навратіл заплющує очі й прислухається, ніби побоюється, що ось-ось в далях Всесвіту пролунає оглушливий удар. На чолі в нього виступають холодні перлинки поту.

Шайнер почуває себе приблизно так, як родич пацієнта, покладеного на операційний стіл.

— Сімдесят тисяч п'ятсот!.. — чується тремтячий голос оператора електронно-обчислювальної машини.

— Критична мить... — шепоче академік Шайнер, стискаючи руку Навратіла.

— Вісімдесят тисяч!

Всі підводяться з крісел.

Кожен звук метронома нагадує Навратілу удар серця.

— Та... та... та... Серце не зупиняється.

А швидкість все зростає: 80 500... 81 000... 85 000... 90 000...

Хотенков знову сідає і гладить собі коліно.

— Ну? — обертається він до Ватсона.

Але не задирливе запитання виводить того з удаваного спокою.

— Не кажіть гоп, поки не перескочимо! — відповів він тихо.

Навратіл чує це, але не гнівається, його теж мучать сумніви: «А й справді, чи перескочить ракета через сотню тисяч?»

Бурхливу радість після кожного наступного повідомлення виявляє тільки академік Шайнер. Він навіть пробує жартувати в цій напруженій обстановці. Але його жарти не зустрічають відгуку.

* * *

А Северсон, не підозрюючи, що історична спроба вже розпочалась, тим часом нудьгує у великій оранжереї Тіхського металургійного комбінату. Завідувач лікарнею наказав обладнати йому чудесний куточок серед тропічних рослин, — з ручним кріслом, бібліотечкою, письмовим столом, тахтою та телевізором. Тут красиво й затишно, але сьогодні пацієнтові якось не по собі.

Він думає про минуле й про сучасне.

«Я живу у величній епоху... — каже він сам до себе. — Війни зникли назавжди, але боротьба людства проти природи якраз сягає своєї вершини... Час летить, і незабаром ці славетні роки збіжать у минуле, як і незабутні подорожі з Амундсеном... Я повинен їх якось затримати... Почну писати щоденник».

Хід його думок уриває Алена, що бурею вривається в оранжерею:

— Лайфе, любий! — кричить вона, насилу переводячи дух. — Ракета досягла швидкості сто двадцять тисяч кілометрів на секунду! Швидкість дедалі зростає... Лайфе, ми виграли!

Северсон зробив крок назустріч дівчині, міцно взяв її за обидві руки:

— Аленко, я хочу піти туди.

— Ходітьте, Лайфе, ходітьте! Це справді для вас буде потрібно.

Коли вони зайшли до бункера біля стартового майданчика, електронні покажчики швидкості ракети показували сто сорок п'ять тисяч кілометрів на секунду.

— Ура! — вигукнув Шайнер. — Це — швидкість, з якою вже можна вирушати в путь!

Тепер його підтримали й інші. Перемога була беззаперечна. Політ до іншої зоряної системи з неймовірної фантастики перетворювався на цілком реальну річ.

Академік Ватсон довго сидів мовчки, потім підійшов до Навратіла:

— Я радий, що помилявся... — сказав він тихо. — Якщо ракета досягне запланованих вами ста п'ятдесяти тисяч, я охоче візьму участь в експедиції на Проксіму.

Навратіл глянув на нього здивовано:

— Ви це кажете серйозно?.. Ви, принциповий противник мого проекту?!

— Так. Ось вам моя рука! Я б хотів на власні очі побачити, як виглядають оті ваші квакаючі люди.

— О, перший доброволець! — іронічно посміхнувся академік Хотенков. — Чи усвідомлюєте ви, яким ризикованим буде цей політ?

— Можливо, я усвідомлюю це краще, ніж академік Навратіл. Саме тому й хочу взяти участь в польоті.

Хотенков повільно похитав головою й подумав: «Він ще відмовиться від своїх слів або ж сподівається, що ракета отих ста п'ятдесяти тисяч кілометрів не досягне».

Коли індикатори показали швидкість сто сорок дев'ять тисяч кілометрів на секунду, Ватсон ледь помітно зблід. Він напружено стежив за екранами апарата і мовчав.

Збігала хвилина по хвилині, минула година, а швидкість не підвищувалась. Сигнали не замовкали; вони повторювались через довгі проміжки часу, але інтервали вже не збільшувались.

— Мабуть, ракета вичерпала все пальне... — з досадою сказав Навратіл.

— В такому разі можна вважати, що спробу закінчено... — академік Хотенков підвівся і потиснув руку Навратілу. — Закінчено з дуже хорошим результатом. Дозвольте мені ознайомити президію Академії з експериментальними даними і запропонувати, щоб було дано наказ розпочинати побудову міжзоряного корабля.

— Одночасно повідомте, що я добровільно зголошуюсь бути членом екіпажу цього корабля! — попросив академік Шайнер і глянув скося на Ватсона. — Оті тисяча кілометрів, яких не вистачає до ста п'ятдесяти, мене не зможуть зупинити.

Ватсон здригнувся:

— Зачекайте! Я ще не сказав, що вони зупинять мене. Я наполягаю на своїй заяві: я теж хочу взяти участь у польоті!

Сидячи в куточку, Северсон мовчки спостерігав за вченими. Йому було сумно й тоскно; його також вабила мандрівка в далекі зоряні світи, але можливість такої подорожі виключалась. На Проксіму Центавра його ніхто не візьме.

Розділ XXII ПРАПЛЕМІННИК

(З щоденника Северсона)

15 листопада. Скільки несподіваних змін за один-єдиний місяць! За весь цей час я не брав пера в руки, хоч і обіцяв собі, що всі події буду записувати щодня. Мене не виправдовує навала роботи; просто я все ще непослідовний, — нема чого дурити самого себе.

Хоч кожную вільну хвилину я віддаю навчанню, в моїх знаннях ще й досі зустрічаються величезні прогалини. Мене тішить тільки те, що я вже позбувся страху перед завтрашнім днем і, лягаючи спати, не боюсь прокинутись вранці серед крижаної пустелі Арктики.

Погода стоїть чудова, здається, що осінь триватиме тут до весни. Прага подобається мені дедалі більше.

Деталі міжзоряного корабля вже виготовляються на багатьох заводах світу. Протягом минулого тижня зголосилися взяти участь в експедиції на Проксіму вісім учених: керівник астронавтичного відділу Всесвітньої Академії Хотенков, академіки Цаген і Чан-су, Надія Молодінова, диспетчер атомної електростанції, де працює Зайцев; Мак-Гарді з американської академії, Мадараш — з угорської; Вроцлавський з Варшавського університету та Грубер з астронавтичного інституту в Берліні.

Останнім часом Алена поводить себе дуже дивно. Побоююсь, що вона приховує щось від мене. Чи не хоче вона записатись також?

28 листопада. Моє передчуття, на жаль, справдилось. Навратіл прохопився під час нашої останньої бесіди, що з ним полетить і Алена. Отже, дні нашої дружби вже злічено. Старт «Променя» розлучить нас. На сімнадцять років? Назавжди?.. Я був би радий відговорити її від цієї подорожі, але не наважуюсь. Боюсь за неї, а при цьому знаю, яке значення матиме для неї ця подорож. Вона зі мною розлучиться, як з добрим приятелем. А я?

3 грудня. Під час вечірньої прогулянки Алена призналася, що хоче летіти з Навратілом. Не говорила, мовляв, мені досі лише тому, що ще не мала твердого рішення. Я намагався прикидатися веселим, але жарти мої звучали якось вимушено. Сподіваюсь, що вона цього не помітила. Вчора вона полетіла на Місяць.

31 грудня. Зараз повернувся з новорічної вечірки. Не дочекався й півночі. Мені було сумно. Алена все ще на Місяці. Обіцяла, що повернеться до кінця року — і не додержала слова. Звичайно, це не її провина, а все ж мені неприємно. Чи, можливо, її затримав Краус з Тіхського металургійного?.. Він далеко привабливіший, ніж я...

2 січня. Алена повернулася. Монтаж головної стартової конструкції просувається швидше, аніж передбачали. І радий з цього, і не радий.

5 січня. Фізичний інститут, на пропозицію Навратіла, подарував мені чудовий вертоліт. Мені сказали, що це нагорода за зразкову й самовіддану працю. Однак я добре знаю, що Навратіл просто хотів мене потішити. Тепер бачу, яка це чудесна людина.

Раніше я вважав його трохи суворим; іноді мені навіть здавалось, що він трохи ревнує Алену, але цікавиться тільки наукою. Коли б так...

6 січня. Вчора у мене промайнула думка, яку я навіть не наважився записати. Я сподівався, що викину її з голови, але вона вперто поверталась знову, в'язла до мене. Навіть не дала мені спати сьогодні. Яке глупство: пробратись як-небудь на «Промінь» і летіти разом з Аленою!

Коли б я одверто попросив зарахувати мене до екіпажу, мене б взяли на глум: Навратіл вже багато разів говорив, що кожен член екіпажу повинен бути здатний першої-ліпшої хвилини взяти на себе керування кораблем. Якщо ж я пролізу на «Промінь» потай, то обікраду інших членів екіпажу на частку продуктів, кисню, води та частину жилої площі.

Шалена думка, але я все ж, мабуть, спробую, бо знаю, що інакше Алену вже ніколи більш не побачу.

10 лютого. Завтра закінчую курс керування вертольотом. Алена обіцяла Навратілу, що спочатку літатиме зі мною, щоб я став більш впевненим. Нині ситуація змінилась. Алена помічає, що я щось приховую. Повсякчас мене запитує, що зі мною, чи не гніваюсь я на неї. Шкода, що не можу звіритись їй; то, мабуть, був би кінець нашої дружби.

15 лютого. Сьогодні я такий вражений і збентежений, що в мене й досі аж тремтять руки.

Учора ми з Аленою домовились про невелику прогулянку вертольотом в околиці Праги. Вранці, коли ми зустрілись біля ангара, я побачив по обличчю Алені, що не все гаразд. У неї були червоні заплакані очі. На моє запитання вона відповіла, що мало спала, — мовляв, було багато роботи. Завжди така весела й балакуча, вона сьогодні мовчала. Не вдавалося почати розмову й мені. Ми піднімались над засніженою Прагою, як двоє німих.

Погода випала чудова. Небо було безхмарне. Сонце викликало в засніженому краю розкішну гру теплих і холодних тонів. Ми летіли над влтавською долиною до Дечина. І все мовчали.

— Приземліться, прошу, на отій гірській рівнинці... — показала нарешті Алена вниз. — Невелика прогулянка нам не завадить, а сніданок у тихому ресторані буде навіть корисний... — посміхнулась вона майже болісно.

Вертолёт я посадив м'яко, немов на перину (повинен тут похвалитись; це було, мабуть, єдине, з чого я радів).

Ми опинились на маленькій просіці над скелястим берегом Лабе. Проти нас простягло місто Усті (я визначив це за картою), а недалеко під нами — середньовічний замок Стржекув.

Зробивши кілька кроків, Алена побігла і вигукнула:

— Доганяйте!

Я навмисне біг за нею не на повну силу, щоб дати їй задоволення. Коли вона це помітила, то зупинилась і схопила в руки сніжку:

— На неозброєного не нападаю! Захищайтесь!

Тільки тепер я зрозумів, що вона хоче розважитись, забути про щось неприємне.

Це їй справді вдалось. Ми билися сніжками і сміялись, як діти.

— Тепер будемо снідати з більшим апетитом. Ресторан у Стржекуві чудесний! — показала Алена на старий замок.

Зміїста дорога, вікна з шибками, оправленими свинцем старовинні стіни, припорошені іскристим снігом, — все це справило на мене сильне враження. Мені справді здалось, ніби ми з Аленою опинились у казковому світі, світі королів і принцес та жорстоких боїв на бастіонах. Кращого місця для своєї сповіді Алена вибрати не могла.

В ресторані вона знову замовкла. Під час сніданку в неї з очей викотились дві сльозинки. Я вдав, що не бачу щьог.

— Що вас мучить? — запитав я трохи згодом.

— Нічого мене не мучить... — сказала вона тихо і спробувала посміхнутись. — Я знову посварилась з Навратілом.

Я намагався її втішити, але вона похитала головою:

— Цього разу справа стоїть серйозніше. Боюсь, що Навратіл розгнівався на мене назавжди. Учора ввечері я йому сказала, що в польоті на Проксіму брати участі не буду.

Я був такий приголомшений, що не міг сказати й слова. Вона запитала мене, чи радий я з цього, а я хоч і несміливо, але все одно радісно ствердив. Це її трохи заспокоїло.

Тільки тепер, коли я все як слід обміркував, я усвідомив, що вчинив егоїстично. Тільки тепер я зрозумів, що Аленка зреклась польоту заради мене. Чи можу я допустити, щоб я став причиною її відмови від мети всього життя?.. Чи можу вимагати від неї такої великої жертви?.. Боюсь, однак, що я надто егоїстичний і надто боягузливий, щоб вчинити по-іншому.

6 березня. Алена тримається свого рішення, а я все ще не знайшов у собі сили, аби її розряти. Працюємо разом по підготовці польоту ще з більшим запалом, аніж раніше, щоб хоч чимось віддячити Навратілу, але, незважаючи на це, мені здається, що між нами лежить якась тінь. Навратіл до мене весь час уважний і лагідний, — ба навіть ще більше, аніж раніше, — але я добре почуваю, що він бачить у мені причину відступу Алені. Бачу й по Алені, що вона вже не така весела, як колись.

Побудова корабля просунулась так далеко, що в травні можна буде починати монтування. З заводів усього світу шодня надходять складові частини та пристрої для внутрішнього обладнання, а академік Шайнер повідомив, що за місяць буде закінчена робота на головній стартовій конструкції. Боюсь, що не зможу взяти участі у завершальному монтажі в майстернях, на Місяці, бо Навратіл мене туди, мабуть, не запросить.

21 березня. Доля мстить мені за мою боягузливу поведінку. Я потрапив у дивне становище. Мушу стати зрадником чи донощиком.

Алена вчора вилетіла до Москви в Ядерний інститут, де для «Променя» конструюють атомні реактори. Я гуляв один увечері по Празі. Попрямував до Петржина; хотів оглянути Палац чеської та словенської культури. Коли я піднімався мармуровими сходами, то звернув увагу, що якийсь чоловік іде весь час назирцем за мною. В першу мить я запідозрив, що це — шпигун. Щоб дізнатись, чи справді він іде назирцем, я несподівано повернувся і пішов сходами вниз. Чоловік на мить зупинився, потім знову

попрямував слідом за мною.

Під Петржином я звернув ліворуч, в напрямку середньовічної частини Праги.

Незнайомий настирливо йшов за мною. Це мене, звісно, роздратувало. Я зупинився, зачекав, поки він мене наздожене, і вже відкрив був рота, щоб вилаяти його, але він мене випередив:

— Ви — пан Северсон, правда ж?

— Навіщо запитуєте, якщо знаєте це так само добре, як я? — сказав я сухо. — Хто вам наказав шпигувати за мною?

Чоловік похитав головою:

— Я б хотів з вами познайомитись, бо ми не тільки земляки, але навіть родичі. Я — Олаф Дітріхсон... — несподівано заговорив він норвезькою мовою. — Його вимова, вузьке обличчя й світле волосся — все ніби свідчило, що він каже правду.

Він заявив, що доводиться мені двоюрідним онуком (як кумедно: він старший за мене!) і хотів би поговорити зі мною, але, звичайно, не на вулиці, а хоча б за склянкою кави в якій-небудь тихій кав'ярні. Я охоче погодився: повинен признатися, що це несподіване знайомство мене дуже потішило: після довгої перерви приємно поговорити рідною мовою. До того ж я ще зустрів і родича!

Дорогою Олаф перерахував мені всіх наших предків. З його детального родоводу виходило, що його бабуся була моєю сестрою.

Ми поминули кілька покручених вуличок, поки нарешті знайшли на Малій-Страні під Градом у середньовічному будинку з арками кав'ярню, яка сподобалась моему праплеміннику: склеписта стеля, підтримувана круглими стовпами; стіни, покриті на висоту людського зросту дерев'яною обшивкою; дерев'яні лави. В кав'ярні було безлюдно й тихо.

Коли праплемінник почав говорити, я спочатку подумав, що на нього просто вплинуло оточення, дух минулого. Однак тепер я вже розумію, що він завів мене до тієї кав'ярні навмисне.

— Ви задоволені, дядю? — запитав мене Олаф і, не чекаючи на відповідь, продовжував: — Побоююсь, що цей світ — не для вас, що ви в ньому почуваете себе чужим...

Я погодився, бо таке почуття ще недавно охоплювало мене досить-таки часто; але зразу ж почав виправдуватись:

— Все ж я вже починаю розуміти вашу епоху... Я побачив, що люди тепер живуть щасливіше, ніж за моєї молодості...

На мій превеликий подив, праплемінник покрутив головою:

— Не вірте цьому. Нинішня епоха забрала у заповзятливої людини всяку можливість розвитку.

— Не може бути! — заперечив я рішуче. — Погляньте хоча б на академіка Навратіла: щоб він міг здійснити свій блискучий план завоювання сусідньої сонячної системи, йому допомагає Всесвітня Академія наук, а це значить — все людство.

— Це правда, дядечку. В науці він може висунутись, але тільки в науці... Але якщо й так: що він з усього того матиме?.. Його думка незабаром стане загальною власністю,

і сусідньою сонячною системою оволодіє не він, а все людство, якщо вжити ваш вираз.

Ці слова мене безмежно здивували:

— Я вас не розумію, Олафе! Адже й Амундсен не хотів заволодіти Північним полюсом!

— А пригадайте-но старих англійських мандрівників, що першими з білих проникли в чорну Африку, або тих, що відкрили Австралію і неznані острови. Чи не були вони розвідниками англійської армії, яка скоро по тому заволоділа всіма цими відкритими землями?.. Всяке нове відкриття збільшувало могутність Англії, а разом з тим і могутність того, хто відкривав нові землі. І це було справедливо. Людина має не тільки природжену жадобу до життя, але й жадобу до влади. Прагне не тільки жити, але й володіти іншими. І тепер народжуються сильні обранці, яким судилося б володіти людством. Але вони не мають умов для розвитку. Їхні благородні поривання придушуються ще в зародку.

Праплемінник замовк, щоб дати мені можливість осмислити його філософію. Повинен визнати, що я його не дуже зрозумів: адже я ніколи не прагнув панувати над іншими людьми. Здавалось, Олаф читав мої думки:

— І ви, дядю, людина шляхетного духу. І вам, членові нашої славетної родини, наперед визначено володарювати...

— Ким і чому? — затиноючись, запитав я, побоюючись, що мій родич збожеволів.

Олаф посміхнувся:

— Це не так безглуздо, як вам здається на перший погляд. Коли я розкрию вам нашу велику таємницю, ви зрозумієте, що я говорю цілком розсудливо... — він притишив голос. — Я твердо вірю, що ви, людина нашої крові, не станете підлим донощиком, і те, що вам тепер скажу, не викажете нікому — ні Навратілу, ні панночці Свозиловій, з якою, як я помічаю, у вас досить близькі стосунки...

— Ми тільки друзі! — запротестував я. — Можете спокійно говорити... З тим, що я десь почую, на торг не ходжу.

— Так, це правильно, — сказав він. — Видно, що я не помилився в вас... — І продовжував: — Отже, ніхто навіть не уявляє, що існує таємне товариство, до якого входять всі шляхетні духом, люди колишнього вищого світу. Я також член товариства. Ми називаємось «Братством сильної руки». Нас небагато, і однак між нами є обранці майже з усіх білих націй. Кольорових нижчої раси до «Братства» не приймаємо. Кілька наших «братів» виконують нині важливі функції в людському суспільстві...

— А чому ваше товариство таємне? — здивувався я. — Всі народи живуть тепер вільно і однако, як я помітив, нічим не обмежуються у своїх діях...

— І все ж ми мусимо ховатись. Коли б ми поткнулись з своєю програмою на люди, всіх нас заарештували б, такий тепер час. Раніше наші могли вільно робити що завгодно, — навіть публічно висунути програму завоювання світу, — і ніхто б нічого не вдіяв. Та й не міг би, бо ми мали владу. А тепер ми таємно боремося за повернення тієї влади...

Я не переставав дивуватись:

— А навіщо вам ця могутність? Кожен сьогодні одержує те, чого потребує, ніхто не боїться стати безробітним і загинути з голоду...

— Однак ніхто не сміє також сказати: «Я вам наказую, а ви повинні коритись!»
— Чого ж тоді прагне це ваше «Братство»?
— Я вже вам говорив: знову завоювати владу.
— Як? Зі зброєю в руках? — затремтів я.
— Так, і зі зброєю. В момент, коли світ чекатиме на це найменше, ми оголосимо йому шах і мат. Серед нас є багато фахівців-енергетиків, які зуміють відновити славу атомної зброї.

В університетській бібліотеці я бачив знімки двох страшних вибухів атомних бомб у Хіросімі та Нагасакі — в Японії. Пригадав я про них, і мене охопив жах.

— Невже ви хочете знову вбивати матерів і дітей?! Олаф схопив мене за руку і боляче стиснув:

— Ради бога, тихше, щоб ніхто не почув! — засичав він мені на вухо. — Можливо, в цьому й не буде потреби, а з вами так чи інакше нічого не трапиться... — намагався він мене заспокоїти. — А втім, у вас зараз ще слабенькі нерви, і ви надто сентиментальний. Чи вас обходять кілька мільйонів незнайомих людей?.. На світі людей досить... Хіба плачете ви над худобою, яку забивають в різниці?

Мені зробилось погано, і, признаюсь, я почав боятись свого праплемінника.

— Ви мене розшукали, щоб розповісти тільки це? — промимрив я несміливо.

Про себе я вже виміряв відстань від столу до дверей, щоб утекти при нагоді. Але Олаф мене увесь час тримав за зап'ястя.

— Я потребую вашої невеликої допомоги, — сказав він з крижаним спокоєм.

Я вперто не відповідав, вирішивши мовчати до кінця цієї чудної бесіди.

— Я — видатний працівник дослідницького ядерного інституту в Піттсбурзі, — продовжував він невблаганно. — Завтра чи позавтра попрошу прийняти мене до Навратілової експедиції. Я не ліз би туди, — для нашого брата це надто ризикована справа, — але мені доручено дуже важливе завдання. Я був би радий, любий дядечку, коли б ви допомогли мені при виконанні цього завдання. Удвох тягти краще...

Я більше не міг мовчати.

— Я... я вам... — Я хотів, власне, сказати, що ніколи, нізащо допомагати йому не буду, але вчасно усвідомив, що це — небезпечний злочинець, який не посоромиться підняти руку й на власного дядька.

— Радий би вам допомогти, — сказав я обережно, — але не можу. Я, правда, допомагаю монтувати міжзоряний корабель, але в польоті участі не братиму...

Олаф махнув рукою:

— Коли захочете, Навратіл вас, безперечно, візьме з собою, особливо якщо за вас поклопоче ваша наречена...

Я почував себе так, ніби хтось всадив мені ніж у груди.

— Алена теж не полетить... Вона відмовилась через мене.

Олаф, певно, чекав на таку відповідь, бо спокійно запропонував:

— Тоді, значить, допоможе ваше слово. Вам, мабуть, не відмовлять.

Спогад про Алену мене знову трохи підбадьорив:

— Не гнівайтесь, Олафе, але те, чого ви від мене хочете, просто неможливе...

Прапле́мінник примружив очі і пильно подивився в моє обличчя:

— Даю вам двадцять чотири години на роздум. Завтра в цей же час чекаю на вас отут. Моє прохання просте: не забудьте: по-перше, я хочу, щоб ви з допомогою своєї нареченої рекомендували мене для участі в експедиції. Це буде неважко зробити, адже ми земляки, а я до того ж фахівець-астронавт. А по-друге, щоб ви були моїм супутником у подорожі до Проксіми. Це теж не буде для вас надто твердим горішком. Наскільки я поінформований, дядечку, ви — здібний працівник колективу Навратіла, і академік вас дуже поважає. Безперечно, він знайде для вас яку-небудь роботу в міжзоряному кораблі... Застерігаю вас від базікання, бо тоді я мусив би забути про те, що ми близькі родичі. Наша могутність сягає далеко... І ще дрібничка: в разі вашої відмови співробітничати з нами — не можу поручитись за безпеку панночки Свозилової. Випадкове нещастя ви не попередите навіть тим, що мене заарештують при посадці у корабель. Не забувайте, що я — не один у «Братстві»!

Я підвівся і попрямував до виходу. Прапле́мінник затримав мене:

— Хай вам не спаде на думку нацькувати на мене людей на вулиці. Якщо я не повернусь до півночі на умовлене місце, не ручаюсь за Свозилову та й за вас, дядечку... — Він раптом спробував пом'якшити голос. — Не гнівайтесь, що я вам погрожую, але, знаєте, — боротьба є боротьба. Будьте, ради бога, певні, що я вам же зичу добра. Ви відчуєте це самі, коли наші плани здійсняться...

Незважаючи на те, що я був приголомшений і пригнічений, я ще тримав себе в руках.

— Навіщо, власне, ви плачете такі, скажімо, нерозумні плани? — запитав я. — Навіщо хочете летіти до іншої сонячної системи?

— Я зробив помилку, що не сказав вам цього зразу, — спокійно посміхнувся Олаф. — Отже, спочатку кілька запитань: чому туди летить Навратіл?

Я відповів, що Навратіл хоче дослідити незнайомі планети та життя на них, розкрити нові закони природи, яким скоряється наша Галактика, і взагалі прагне поширити обрії науки.

— Таємнича планета Ікс надсилає до нас сигнали, які свідчать про існування невідомих людей, — продовжував мій прапле́мінник. — Саме туди Навратіл попрямує насамперед. Що він хоче робити на тій населеній планеті?

І це запитання не спантеличило мене:

— А хто б не хотів зустрітись з своїм сусідом, хоча б пін і жив самотньо, за багато кілометрів?.. Наукова експедиція хоче познайомитись з життям та культурою невідомих людей і зав'язати з ними дружбу.

Я досі не уявляв, що замислив мій прапле́мінник. Але чекати на розгадку довго не довелось.

— А ви не догадуєтесь, чого могли б бажати на планеті Ікс ми? Це так просто, я трохи вам допоможу... Чи вже відвідали нас оті незнані люди? Чи добрались вони уже до нас, на Землю?.. Не добрались. Це свідчить про те, що вони не мають такої досконалої техніки, як ми; що вони ще позаду нас. Неосвіченими вони не можуть бути, бо інакше не знали б радіо. А це добре, ба навіть чудово! Це будуть гарні працівники, і, головне, буде не так важко розподілити їх на кілька таборів та оволодіти ними.

Аж тепер у мене прояснилось у голові. Так ось чому член «Братства сильної руки» прагне відвідати сусідню сонячну систему! Він хоче там забезпечити своїм «братам» владу над невідомими людьми!.. На Землі це зробити не так-то легко.

— Любий праплеміннику! — сказав я веселіше. — Гадаю, що ви дістали надлюдське завдання! Хіба можете ви сам-один оволодіти незнайомим світом?.. Не забувайте, що ви будете членом численного екіпажу, який поламає ваш план.

Олаф загадково посміхнувся:

— Помиляєтесь. Навпаки, екіпаж мені допоможе при виконанні завдання!

— В це я не вірю! — вигукнув я.

— Побачите! — сказав праплемінник, і на цьому, власне, наша розмова скінчилась. Прощаючись, він мені ще нагадав Про наступне побачення, і ми розійшлись.

Я й досі не опам'ятався після першої зустрічі, а за годину мушу зустрітись з своїм жахливим родичем знову. Я ще не вирішив, як поведеться. На жаль, Алена у Москві. Можливо, що це на щастя — хто знає?..

Що робити?.. Попередити Алену та Навратіла?.. Ні, донощиком не буду. Я це кажу не з страху. Як можу я донести на власного праплемінника?! Отже, я мушу зрадити, зрадити своїх найкращих друзів, які повернули мені життя і оточили мене любов'ю та увагою?.. Мовчати, коли бачу, як холоднокровно готується злочин?.. А з іншого боку, що допоможе, коли я донесу на свого праплемінника? Він сам сказав, що таких, як він, багато. Якщо не вдасться йому, здійснити злочин спробує хтось інший.

Я в розпачі. За хвилину мушу іти на побачення. Краще було б мені не жити!

22 березня. Сьогодні мені вже легше дихається. Я вибрав золоту середину. Обіцяв Олафу допомогти і таки справді допоможу. Гадаю, що так буде найкраще. Попрошу також Навратіла про місце в екіпажі «Променя» для мене. Безперечно, я не допущу, щоб зі мною летіла Алена. Хто знає, може, мені зрештою вдасться поламати Олафу його плани. Якщо під час польоту не вдасться його переконати, — за вісім років для цього знайдеться більш аніж досить часу, — викрию його перед усім екіпажем. Не допущу, щоб злочин було здійснено.

29 березня. Олафа прийняли. Коли я про це дізнався, в мене по спині побігли мурашки. Аленка знову в Празі. Мене мучить сумління.

30 березня. Учора пізно ввечері мені хтось підсунув під двері лист. Олаф попереджає мене, що в екіпажі лишилось тільки два вільні місця і що вже час діяти. Завтра вранці попрошу Навратіла.

1 квітня. Я заспокоював себе тим, що Навратіл вважатиме моє прохання за першоквітневий жарт і чемно мені відмовить. Мене здивувало те, що він поставився до моїх слів серйозно і сказав, що не заперечує, але повинен дістати згоду Тарабкіна. Тепер я вже не можу відступити...

— А полетите і без Алени? — запитав мене Навратіл. Я набундючився, як індик. Академік, однак, добродушно посміхнувся і сказав: — Ви просто як діти! Я догадався зразу, що крилось за тією несподіваною відмовою, і знав, що обоє ви візьметесь за розум... Знає вже Алена про ваше рішення?

— Ні, ні! — сказав я швидко. — Прошу, нічого їй не говоріть. З радістю полечу з вами і без неї.

Навратіл знизав плечима:

— Я говорив завжди, що ви — діти... Може, ви посварились?.. Запевняю, що не допущу того, щоб Алена вас покинула...

Я відчув себе безпорадним. Як перешкодити тому, щоб вона взяла участь в цьому подвійно небезпечному польоті?.. Що я їй скажу?

2 квітня. Алена сьогодні вранці прибігла до мене і, не звертаючи уваги на інших монтажників у залі, обняла:

— Я знала, що ви зрозумієте!.. Ви — хоробрий, мій мужній Лайфе!

В мене замалим не підломились ноги. З першого погляду було ясно, чому вона так зраділа. Навратіл їй все сказав.

Вона посадила мене на якусь скриньку, а сама сіла проти мене. Сяяла, як сонце.

— Ви навіть не уявляєте, як мені було важко... Я так прагнула полетіти на Проксіму... і не хотіла втратити вас, признаюсь. Побоювалася, що надто багато пожертвувала нашій дружбі і що коли-небудь, — можливо, колись у майбутньому, — ця жертва стане між нами... Яка я щаслива, що все вийшло по-іншому!

Я був також щасливий, але й збентежений:

— Отже, ви летите також? Вона засміялась:

— Звісно ж, дурнику! Може, ви б хотіли летіти один, — ви, невиправний егоїст?! Запитуєте, наче не радієте з нього так само, як я!

— Радію... Як не радіти? — сказав я не дуже впевнено. — Але... я боюсь за вас...

До неї одразу ж повернувся веселий настрій:

— Що з нами двома може трапитись?! — засміялась вона. — Що може статись з людьми, які вирушають під керівництвом Навратіла завойовувати Всесвіт?!

Я був обеззброєний. Я здавався собі перед Аленою дурненьким хлопчиськом.

«Можливо, все скінчиться гаразд! — втішав я себе думкою. — За вісім років багато чого зміниться. Можливо, і Олафа вдасться переконати».

26 квітня. Вже майже місяць, як я не брав щоденника до рук.

Признаюсь, навіть не згадував про нього. І не дивно, бо маю тепер ліпшого сповідника. Шкода, ой як шкода, що найпалючішу таємницю не можу розказати Алені! Це мені таки й нагадало про мій вірний щоденник.

День великого старту наближається швидко. Першого травня ми полетимо з Аленою та всім екіпажем на Місяць, щоб допомогти закінчити монтаж. Про нас пишуть зараз усі газети світу. І в телевізійних передачах наша експедиція в програмі щодня. Хотенков нам, мабуть, заздрить. Академія не схвалила його участі в експедиції. Він мусить лишитись на Землі, щоб в разі якогось нещастя керувати рятувальними роботами...

Зараз мені телефонувала Алена, що Навратіл призначив старт на четвер, п'ятнадцятого травня. Цього дня Місяць, Земля та інші планети будуть в найвигіднішому розташуванні щодо сил гравітації.

14 травня. Корабель уже кілька днів як закінчено і перевірено. Учора в присутності членів президії Академії його було охрещено. Він одержав ім'я, яке вже давно

запропонував Навратіл: «Промінь». Адже він теж мчатиме, як промінь, крізь безмежні простори Всесвіту!

Олаф зі мною про свій план вже не говорить.

15 травня. За дві години стартуємо!

ЗАВОЙОВНИКИ

ВСЕСВІТУ

Розділ XXIII

«ВІТАЙТЕ МЕШКАНЦІВ ПЛАНЕТИ ІКС!»

В куполі головної башти висотного будинку, де мешкає Зайцев з родиною, міститься обсерваторія. Сьогодні, напередодні старту експедиції у Всесвіт, вона заповнена вкрай. Звісно, телескопами заволоділи старші піонери, а малюки терпляче чекають, доки їм дадуть зазирнути в окуляр хоча б на хвилинку.

Оточений юрбою хлопчаків та дівчаток, Митько Зайцев з запалом розповідає про особисто знайомих йому героїв майбутньої подорожі: про Северсона, Надію Молодінову, Алену Свозилову. Загальна увага така приємна хлопцеві, що він аж розхвастався:

— ...Вони пообіцяли, що з планети Ікс обов'язково надішлють мені привітання!.. А вони таки полетять, бо тато спеціально для них вигадав надзвичайний атомний двигун!.. Тато теж хотів летіти з ними, але мама сказала, що його не пустить...

Хлопець говорив би ще не знати скільки, але пролунала довгождана команда:

— Малюки, тепер ваша черга!

Розмова вмить урвалась. Спостереження за Всесвітом — важлива справа; тут уже не до балачок.

Митько, як найбільший з найменших, поступається чергою. Відійшовши вбік, до отвору в куполі, крізь який залітає травневий вітерець, хлопчина блукає поглядом по зоряному небу.

«Яка це, мабуть, краса — летіти повз сяючі зірки й дивитись на них зблизька... — думає він. — Шкода, що я ще не дорослий чоловік, як Северсон. Тоді мене матуся, безперечно, пустила б. Цілком спокійно могла б пустити й зараз. Я, звичайно, не побоявся б... От мені б заздрили хлопці в школі!»

Оця фантазія починає Митькові подобатись. Кругле приміщення обсерваторії раптом стає кабіною міжзоряного літака, і хлопець уявляє, що саме він бере на себе керування...

Один рух важеля — і зірки на небі блискавично наближаються, перетворюються на сліпучі сонця, — на крилах фантазії летіти далеко швидше, аніж «Променем»! Посеред

неба сяє велике червоне сонце — Проксіма. Навколо неї обертаються кілька планет. На одній з них блимають вогники, — мабуть, сигнали, які подають мешканці невідомого світу. Так, це — телеграфні значки: «. — ./ . -./ . -./ . -./ . -./ . -./ . -./ . -» — планета Ікс!.. Недалеко від великого красивого міста спалахують прожектори, освітлюючи космодром. «Промінь» приземлюється. Музика грає веселий марш, а тисячі людей на космодромі кричать радісно: «Ур-р-ра! Хай живуть мешканці Землі! Вітаємо вас!»

Митько виходить з корабля першим. Натовпом прокочується гомін здивування. «Тринадцятирічний хлопець хоробро вирушив у Всесвіт!» — шепочуть люди. Піонерки дарують йому великі букети квітів, а хлопчики — моделі кораблів і літаків...

Торжествуючий народ несе славетних мандрівників на плечах до головної зали Академії планети Ікс:

— Насамперед пообідаємо, — говорить академік, дуже схожий на Тарабкіна. — На нашій планеті хлопчики не зобов'язані їсти суп, друже Зайцев. Можете починати зразу з десерту... Увага, зараз прийде президент Академії...

Митько дивиться на двері... і що ж він бачить?.. Президентом у них хлопець, такий же, як і він.

— Добре, що вас взяли з собою, друже Зайцев! — говорить президент. — У нас хлопці перебувають на найвищих посадах. Таким чином, нам легше буде домовитись...

— Ми повинні незабаром повернутись. На нас чекає багато роботи... — застерігає Митько і невдовзі кінчає бесіду.

Настає зворушлива мить розлуки. Мешканці планети Ікс приносять стільки подарунків, що їх повинні складати у «Промінь» аж п'ять великих підйомників. За хвилину корабель знову вдома. Митька на космодромі вітає вся школа. Всі слухають його розповідь, затамувавши подих. «Слухайте уважно! — каже вчителька. — Будете про це потім писати переказ...»

— Чи не хочеш подивитись на Місяць? — раптом пробудив Митька від мрій один з піонерів. — Вся малеча пішла вже додому, можеш дивитись хоч п'ять хвилин!

Тільки погляд на Місяць повертає Митька до дійсності. Він блукає очима по яскраво освітлених кратерах, аж доки не зупиняється на маленькому вогнику, який блискає на неосвітленій частині Місяця. Там, мабуть, Северсон чекає на старт «Променя».

«Як сумно на серці! Обіцяли, правда, що пошлють мені з планети Ікс привітання, та що з того, коли я не можу летіти з ними!»

* * *

Северсон сидить у головному залі космодрому і чекає па сигнал до посадки. Навратіл, Молодінова, Шайнер і Алена вже у «Промені», готують корабель до старту.

Рамена кранів, як сталеві руки, кладуть до нутра гіганта великі ящики, заповнені найрізноманітнішими апаратами, запасними частинами машин, касетами з кіноплівкою. В одному з ящиків міститься вертоліт, призначений для дослідження невідомої планети.

Сонце повільно хилиться до обрію. Гірські пасма, які облямовують космодром,

кидають довгі темні тіні на весь стартовий майдан.

Северсон такий заглиблений у споглядання, що навіть не помічає Цагена, який сів навпроти і щось малює в альбомі.

Серп Землі зазирає через гострі верхів'я скель у долину і своїм блакитнувато-білим сяйвом намагається затьмарити сяйво призахідного Сонця. В цьому дивовижному освітленні могутній корабель справляє враження страховиська. Своїми обрисами він нагадує велетня, який з горло піднесеною до зоряного неба головою чекає на мить, коли, опираючись на конструкцію, яка стискує його тулуб, відштовхнеться і стрибне просто у безмежний Всесвіт. Якими мізерними видаються проти нього люди в скафандрах, що пораються біля кранів; якою маленькою здається тепер і вся Земля!

«У «Промені» наша земна куля має свого першого конкурента! — думає Северсон. — Так само, як вона, наш корабель полетить самотньо темним Космосом; як і вона, мусить стати життєвим простором і захисником для людей... Чоловік походить собі по Землі і не замислюється над тим, що разом з земною кулею мчить з швидкістю тридцять кілометрів на секунду навколо Сонця, і ще в десять разів більшою — нашою Галактикою, йому навіть на думку не спадає, що повітряна оболонка навколо Землі оберігає його від нищівного впливу рентгенівських, ультрафіолетових та космічних променів; що твердий ґрунт під ногами створює земна гравітація; що повітря й вода — така розкіш, про яку у міжзоряному просторі і мови не може бути... Як дотепно мусить бути сконструйований «Промінь», щоб надати чотирнадцяти членам екіпажу ті ж умови для життя, які давала їм рідна Земля!»

До розділу XXIII "Вітайте мешканців
планети Ікс!"

В кількох вікнах циліндричного тулуба зорельота з'явилося світло. Северсон здригнувся. Тільки зараз він повністю усвідомив важливість ситуації. Ця металева будова, що стоїть перед ним, буде протягом багатьох років його єдиним світом. За кілька годин зникне з очей люба Земля, а він з Аленою й друзями опиниться серед нескінченної темної ночі. Досить маленької похибки в розрахунку — і всі рухнуть у провалля, звідки нема вороття...

Цаген підвівся з крісла і легенько поклав йому руку на плече:

— Чи впізнаєте себе? — запитав він, показуючи альбом з карикатурою. — Лоб я вам намалював трохи вугластішим, децю підняв ніс і трішки збільшив рот. А в усьому іншому неначе точно дотримувався дійсності...

Северсон з хвилину дивився на малюнок мовчки. Потім примусив себе посміхнутись:

— Навіть не припускав, що сиджу тут для вас натурщиком...

— Малювання мене заспокоює. Забирає всю мою увагу, так що мені не лишається

часу на зайве хвилювання. Коли полетимо, то буде зовсім інша справа. Матимемо стільки роботи, що швидко забудемо про тугу за батьківщиною.

Северсон з вдячністю подивився на Цагена. Він добре зрозумів, що той хоче підбадьорити його в такій делікатній формі.

* * *

Коли було завантажено останній ящик, великі металеві двері гіганта зачинились, і на його вершині засяяло червоне світло. Члени екіпажу, що чекали на цей сигнал уже в скафандрах, поспіхом ще раз обійнялись з проводжачими, прикріпили шоломи і попрямували до корабля. На сходах Северсон зустрівся з праплемінником.

— Вгору на небо, дядечку! — весело вигукнув Олаф і взяв свого родича під руку. — Дуже шкодую, що Навратіл не призначив вас до мене в електростанцію. Нам працювалося б веселіше. А тепер будемо бачитись лише коли-не-коли.

— Так, дуже прикро, любий праплемінничку! — іронічно зауважив Северсон і, не озираючись, піднявся головним коридором до кабіни управління, де на нього чекала Алена.

В кабіні відбувалась жвава розмова.

— З'єднайте мене, прошу, з усіма службовими приміщеннями, я хотів би пересвідчитись, що все гаразд, — попросив Навратіл Мадараша, який сидів у зручному кріслі біля пульта управління корабля.

На шерензі екранів поступово з'являлись обличчя усіх членів екіпажу на своїх постах у «Промені».

— Ще раз нагадую розклад першої зміни: капітаном буде Молодінова, головним пілотом — Мадараш, головним спостерігачем — Цаген, за контролем пального пильнує Шайнер. Зв'язок з Землею підтримуватиме Мак-Гарді. Через шість годин їх повинні змінити Чан-су, Вроцлавський, Губер, Фратев та Ватсон. Доки не покинемо нашу Сонячну систему, всім бути напоготові!.. — Навратіл глянув на годинник. — За сорок п'ять хвилин стартуємо. Тож маємо ще досить часу, щоб спокійно перевірити всі апарати. Сім раз відмір, один раз відріж! — адже так гласить старовинна приказка. Ми втрюх поки що вільні, — звернувся він до Алені та Северсона. — Огляньмо весь корабель, чи не забули чого. За годину вже буде пізно.

Вони зійшли головним коридором до лабораторій, розташованих у великій кулі в голові гіганта. В обсерваторії застали академіка Ватсона; він саме перевіряв, як працюють радіотелескопи. Побачивши відвідувачів, Ватсон підвівся і вийшов їм назустріч.

— Ну, дотримав я слова? — запитав він з викликом. — Признайтесь, товаришу Навратіл, що ви до останньої хвилини не вірили, що полечу з вами.

— Якщо казати правду — не вірив! — посміхнувся Навратіл. — Я знав, що ви вмієте захищати свої переконання послідовно, але що в своїй суперечці підете так далеко...

— Цього вам навіть і не снилось, правда? — перебив його Ватсон. — Помиляєтесь. Дуже помиляєтесь. Для мене ніколи не йшлося, і тепер не йдеться про суперечку. Я просто

захищаю те, в чому непохитно переконаний. Поки що ви мої погляди спростували лише в одному: довели, що ракета витримає половину швидкості світла. Хай, визнаю свою помилку. Але ж я, однак, цікавлюсь, як цю швидкість будемо витримувати ми, люди. А ще більше мене цікавить, які створіння ми знайдемо на планеті Ікс. Боюсь, що будемо розчаровані обидва. Крім того, на нас, мабуть, чекають багато сюрпризів, про які ми й гадки не маємо.

— Це — ризик кожної експедиції, — знизав плечима Навратіл.

— Боюсь, що занадто великий ризик... Хіба з нас не досить тих блискучих результатів, яких наука досягла?.. Ми оволоділи атомною енергією, продовжили людське життя до ста п'ятдесяти років, навчились передбачати і знешкоджувати стихійні лиха, штучно виготовляти їжу і змінювати елементи, виводити нові породи тварин. Ми проникли в глиб морів і у Всесвіт. Незабаром оволодіємо погодою. Хіба нам цього не досить, щоб жити на Землі спокійно й заможно?.. Чого нам бажати ще?

— Проникнути глибше в Космос і розкрити нарешті таємницю виникнення Сонця й Галактики; встановити подальші закони розвитку матерії; навчитись володіти не тільки поверхнею Землі, але й усією земною кулею, щоб мати змогу пересунути її в критичну мить кудись у вигідніше місце Всесвіту...

— Гаразд, побачимо, — посміхнувся Ватсон. — Ми з вами на одному кораблі, і нас пов'яже спільна доля. Сподіваюсь, ви про це не шкодуєте?

— Чому б я мав шкодувати? — здивувався Навратіл. — Навпаки, поважаю вас і переконаний, що незважаючи на розходження в поглядах, ми йдемо однією дорогою.

Навратіл, Алена і Северсон попрощалися з Ватсоном і продовжували огляд «Променя». Вони побували в радіолокаційній станції, оглянули телевізійні передавачі, гравіметри та астротелевізори, потім опустились з голови корабля до його тулуба.

Два горішні поверхи були поділені на невеликі приміщення, що служитимуть за жилі каюти. Дотепна конструкція меблів свідчила про бажання конструкторів заощадити кожен квадратний сантиметр площі; м'яка пружна пластмаса, якою було обтягнуто стіни та окремі предмети, мала захищати астронавтів від зайвих ударів при несподіваних поштовхах.

Нижчий поверх становив собою великий круглий зал. Телевізори, бібліотека та квіти свідчили, що тут члени екіпажу будуть проводити свій вільний час.

Під клубом були розташовані кухня та хімічні лабораторії. Тут командуватиме Алена.

Інші приміщення корабля Северсона мало цікавили. Він знав, що там — склади кисню, які забезпечуватимуть оновлення повітря, та склади пального, але загалом там було надто багато пристроїв, яких він досі не розумів.

Зате атомну електростанцію він полюбив ще під час монтажу. Беручи участь у роботі над нею, він вважав, що це й його дітище. Однак присутність праплемінника Дітріхсона зіпсувала йому настрої. Він перевірив подих лише тоді, коли огляд корабля повністю закінчився і вони зайшли до кабіни управління.

Молодінова, Цаген і Шайнер уже сиділи разом з Мадарашем на своїх місцях.

— Прив'яжіться, за шість хвилин стартуємо! — нагадала Молодінова, навіть не

підвівши очей від контрольних апаратів.

Северсон сів у крісло поруч Алени і почав затягувати запобіжні пояси. Раптом його рука торкнулась якоїсь кульки в кишені комбінезона.

«Що це може бути, адже я нічого туди не клав?» — майнула в нього думка.

Він витяг згорнутий у кульку папірець.

Северсон запитливо глянув на Алenu. Вона саме дивилась у протилежному напрямку і не помітила його знахідки. Тоді Северсон розгорнув папірець і, на свій превеликий подив, прочитав: «Братство сильної руки» проти вашої участі в польоті. Застерігаємо: краще відмовтесь!»

Северсон швидко засунув листа до кишені. Це було зроблено вчасно, бо Алена повернула голову і запитала тихо:

— Ви раді, що ми летимо разом?

— Так, радий і дуже! — кивнув він і, почувавши, що ного слова прозвучали не досить переконливо, зразу ж додав: — Ви навіть не уявляєте, який я щасливий, що ми не розлучились. Я боявся б за вас...

— Бажаємо вам успіхів у вашій подорожі та щасливого повернення! — пролунало з репродуктора. — Прийміть привітання від усього людства і вітайте від нашого імені далеких сусідів на планеті Ікс!

За знаком Молодінової Мадараш пересунув один з важелів.

Легеньке тремтіння стін засвідчило, що вже загули реактивні двигуни.

— Старт!

Северсон занурився у м'які подушки.

«Хто поклав мені до кишені цього листа? — міркував він. — Це не Олаф; той навіть оком не моргнув, не показав, що не радий мене тут бачити. До того ж він сам мене просив, щоб я летів з ним... Чи, можливо, він має на «Промені» ще одного спільника?.. Хто це може бути?.. Тільки... Ватсон. Так, безперечно, це Ватсон... Отже, тому він і летить з нами. Тому і та несподівана зміна щодо плану Навратіла... Чому це мені не спало на думку раніше?»

Він витягнув листа з кишені і знову крадькома зазірнув у нього.

«Так, це Ватсон, в цьому немає сумніву! Олаф мені не писав би англійською мовою!»

Розділ XXIV КРИЗЬ СОНЯЧНУ СИСТЕМУ

Краєвид з вікна атомної електростанції «Променя» швидко змінювався. Земля, яка нерухомо висіла над обрієм Місяця, сховалась за верхів'я гір. Окремі скелі непомітно зливались у пасма, поступово перетворюючись на справжні кратери та цирки, знайомі кожному із знімків Місяця.

Дітріхсон був повністю заглиблений у спостереження за контрольними апаратами і все-таки раз у раз поглядав на захоплююче видовище, яке розгорталось за вікном. Поверхня Місяця закруглялась; він даленів, зменшувався, перетворився на кулю. На її нижчому пружі знову з'явилось блакитно-зелене обличчя Землі. Здавалось, вона лишається незмінною, тимчасом як Місяць помітно зменшувався.

За кілька годин польоту розміри обох куль зрівнялися. Зоряним небом пливли два різного кольору диски, а на протилежному боці сяяло оповите сліпучою променистою короною Сонце.

Який він порожній, який жахливо порожній отой міжпланетний простір!

Глянувши на даленіючу рідну планету, Дітріхсон затремтів. Правда, він ніколи не відчував тоскної гризоти за домівкою, а любов до вітчизни була для нього незнайомим поняттям, пустим словом. Але зараз його серце стиснула дивна туга. Земля з мальовничими ранками і вечорами, з розкішною природою і життям зникає в темряві ночі. Пізніше й Сонце перетвориться на крихітну зірочку, яка загубиться серед мільйонів інших... Життя чи смерть, перемога чи програш — все тепер залежить тільки від надійності міцно замкненого світу, який створили для себе люди і який тепер летить разом з ними Всесвітом. Досить, щоб зрадила хоча б одна ланка в цьому хитромудро складеному кругообігу матерії — і астронавти помруть з голоду чи спраги або задихнуться. А що чекає їх на цьому довгому шляху? Коли «Промінь» покине Сонячну систему і замовкнуть ракети, настане темна ніч, повна всіляких несподіванок. Чи можна з певністю сказати, що в міжзоряному просторі немає блукаючих космічних тіл, що там не плавають хмари газу, які несуть зорельоту загибель у вогні?

Отак міркуючи, Дітріхсон згадав і про долю експериментальної ракети Шайнера. Яка була причина її несподіваної мовчанки?

По спині в нього пробігли мурашки. Гризотливе відчуття страху він намагався

побороти думкою про мету подорожі. Безумець прагнув уявити, як він віддає накази мільйонам невідомих людей; як гордо заявляє «Братству сильної руки» про свою необмежену владу над планетою Ікс... Але і в ці рожеві мрії вривались похмурі сумніви: а що, коли люди цієї планети перестріляють екіпаж корабля, перш ніж випаде можливість зав'язати з ними ближчі стосунки?.. Або коли виявиться, що невідомі створіння володіють смертоносною зброєю, проти якої досі нема захисту?

До приміщення зайшов Северсон. Дітріхсон здригнувся так, ніби хтось раптом ударив його ножом у спину.

«Ще одна небезпека! — майнуло в нього в голові. — Він може зрадити мене аж перед приземленням!»

— Мабуть, я відірвав вас від плідних думок? — посміхнувся Северсон. Відтінок іронії в його голосі не пройшов повз увагу Дітріхсона.

— Ви праві, — вимушено привітним тоном відповів він. — Я саме думав про нашу атомну електростанцію. Це справді надзвичайно гарна штука. Вона заміняє нам Сонце, допомагає оновлювати повітря та виготовляти штучну сировину, дає нам силу для шаленого польоту...

— Ви маєте рацію, Олафе. Наш викладач хімії полюбляв глузувати з алхіміків, а його власний онук сьогодні вміє з ртуті зробити не тільки золото, але навіть «камінь мудреців» або «живу воду». Але я не за цим прийшов до вас, Олафе...

Северсон засунув руку в кишеню і виловив у ній старанно згорнений папірець.

— Прочитайте це, прошу! — сказав він повільно, не зводячи очей з підступного родича.

Обличчя Дітріхсона лишилось нерухомим. Він розгорнув записку і перебіг очима рядки.

— Хто вам її дав? — запитав він спокійно. — Жоден член «Братства» нічого схожого мені не говорив. Добре, що ви не послухались. Записка — фальшива. Коли ви її одержали?

— Не знаю, — сказав з полегкістю Северсон. — Я знайшов її в кишені за кілька секунд перед стартом, коли для послуху вже не було часу.

— Дякуйте щасливому випадку, а записку краще знищимо... — і, перш ніж Северсон опам'ятався, Олаф розірвав аркушик надвоє і продовжував рвати на все дрібніші шматочки.

— Не робіть дурниць, Олафе! Навіщо ви це? — вигукнув Северсон, схопивши прапелмінника за руку. — Як ми тепер встановимо, хто це писав?

— Хто писав? — засміявся Дітріхсон. — Той, кого тут, на «Промені», безперечно, немає. Запевняю, що автор цього підкидного листа сидить десь на Місяці або ж на Землі. Я маю честь один з усього екіпажу репрезентувати наше велике «Братство»! — сказав він напівжартома, напівсерйозно.

Северсон знизав плечима і глянув на годинник:

— Що ж — хай буде так... Чи знаєте ви про те, що Навратіл довірив мені важливу функцію? Я буду диктором нашого телевізійного передавача.

* * *

Митько Зайцев вийшов з вертольота, вітально помахав пілоту і побіг сходами інституту Тарабкіна. Під пахвою він тримав велику коробку, загорнуту в шовковистий прозорий папір. В ліфті хлопець нетерпляче тупцював; йому здавалось, що той підіймається сьогодні надто повільно. Ледве-но ліфт зупинився, Митько вибіг до коридора і став перед великими білими дверима.

Він вагався з хвилину, потім несміливо постукав. Почувши запрошення, зайшов до світлого просторого залу, в кінці якого стояло кілька медичних апаратів.

— Здрастуй, Митю! — привітала хлопчика Наташа Орлова. — Давненько тебе не було. Тарабкін уже думав, що ти на нас гніваєшся.

— У мене було дуже багато справ... — виправдувався Митько.

— Признайся, що ти просидів, увесь вільний час біля телевізора! — сміялась Наташа. — Не думай, що ми не такі. Повір, що репортаж з «Променя» нас цікавить так само, як і тебе...

Її погляд упав на коробку. Помітивши це, хлопець почервонів:

— Несу вам подарунок, я сам його виготував...

— Подарунок?.. А який, Митю?

— Подивіться самі... Тільки я хотів би, щоб ви коробку відкрили разом з товаришем Тарабкіним.

— Тоді ходімо до нього, він зараз вільний.

Академік Тарабкін, який у своєму кабінеті саме настроював телевізор, щоб послухати репортаж з «Променя», зрадів гостеві. Наташа відкрила коробку, і вчені з цікавістю зазирали всередину.

— Чудесно, мій любий конструкторе! — Тарабкін витягнув модель зорельота, високо підняв її і пройшовся з нею кілька кроків. — А літає?

— Звісно! — гордо відповів хлопець. — Всі мої моделі літають. Що б то був за літак, коли б не літав?

Тарабкін погладив вуса:

— Безперечно, «Промінь» ми випробуємо сьогодні ж, а потім знову повернемо тобі. Ти вмієш з ним краще поводитись, ніж ми.

— Я його робив для вас і назад не візьму!

— Гаразд, у такому разі дуже дякуємо за нього. Він буде нам нагадувати нашого любого Северсона. Хто знає, що він зараз поробляє, крізь яке вікно на нас, на нашу Землю дивиться? — академік злегка провів рукою по моделі.

— ...Вас вітає «Промінь»! — раптом почувся знайомий голос.

Це було так несподівано, що всі злякано обернулись до телевізора. З екрана до них посміхалось обличчя Северсона. Він був трохи блідий, на широкому лобі в нього випнулися жили в формі літери «У». Звісно, він був збентежений, як і всякий диктор-початківець, бо усвідомлював, що на нього зараз дивляться мільйони очей з усього світу.

— ...Насамперед — кілька кадрів з нашого життя...

Картина на екрані змінилась. З'явилась кабіна управління. В кріслах біля пульта

сиділи головний пілот Цаген та Навратіл — капітан корабля цієї зміни.

— Пробачте їх, що вони не зможуть взяти участі у нашому репортажі... — продовжував Северсон. — Незабаром залетимо до смуги астероїдів, а тут необхідна якнайбільша обережність. Щоб уникнути можливого зіткнення, рухаємось великим півколом у напрямі руху астероїдів. Всі вони обертаються навколо Сонця в один і той же бік.

Як я сам пересвідчився, управління зорельотом у міжпланетному просторі — нелегка справа. Ми в повному розумінні слова можемо опиратись тільки на реактивну силу. Дуже складним для нас є і орієнтування. Не можна визначити, де верх, а де низ; єдиними нерухомими точками є тільки найвіддаленіші зірки. Для тих, хто вже літав на Місяць, я не розповідаю нічого нового. Нагадую не нашій молоді, яка мандрує Всесвітом поки що лише в підручниках та романах...

Тепер продовжимо огляд «Променя»...

На екрані телевізора з'являються Молодінова та Чан-су. Вони уважно вивчають карту Сонячної системи з зазначеною траєкторією корабля та перевіряють з допомогою приладів правильність польоту.

На службовому телевізорі заблимав червоний вогник. З екрана до кабіни дивився Мак-Гарді:

— Увага, ми виявили в напрямку польоту, недалеко від Альдебарана, невелику планетку. Діаметр — двадцять шість кілометрів, відстань — двадцять тисяч кілометрів...

Молодінова та Чан-су швидко підбігли до вікна. Альдебаран яскраво сяяв у сузір'ї Біка, а навколо нього спокійно світили менші зірки. Ані сліду далекої планетки. Поки що її помітили тільки чутливі очі астрорадіолокатора.

Але за кілька секунд одна з зірок настільки збільшилась, що затулила й Альдебаран. Вона швидко пересувалась праворуч і виростала.

Глядачі в кабінеті Тарабкіна затамували подих, Митько аж підвівся з крісла і стиснув Наташі руку.

Зірка непомітно перетворилась на планетку яйцеподібної форми. Яйце, освітлене сонцем, рухалось навколо своєї меншої осі так, ніби його поклали на стіл і крутнули. Однак воно оберталось значно повільніше. Зважаючи на те, яким боком воно оберталось до Сонця, змінювалась і інтенсивність його освітлення.

«Промінь» пройде повз планетку, мабуть, з лівого боку, бо тіло, яке весь час збільшується, іде поруч. Воно вже настільки близько, що горби на його поверхні видно простим оком.

Тіло раптом почало зростати значно швидше... і одним стрибком зникло з поля зору. Картина на екрані змінилась. З зоряного неба знову проступило обличчя диктора.

— Небезпека минула, астероїд уже позаду... — сказав Северсон з полегкістю.

Глядачі також перевели дух і сіли в кріслах зручніше.

— Зараз мене академік Навратіл повідомив, що цей нововідкритий астероїд за його пропозицією названий іменем «Северсон»... — додав диктор збентежено.

— Ура! — підскочив Митько і почав аплодувати, його підтримали академік Тарабкін і Наташа Орлова.

* * *

Северсон і Алена вільні. Короткі хвилини свого відпочинку вони проводять у клубі. Сидять біля вікна під миршавою сосною, яка росте з закритого вазона. Ця рослина ніколи не знала Землі. Її виростили садівники в оранжереї на Місяці. Змалку вона пристосувалась до зменшеної сили тяжіння, а в міжпланетних кораблях навчилась рости й зовсім без тяжіння. Звільнившись від ланцюгів гравітації, вона одразу ж скрутила свої гілки в такі дивовижні форми, що їй позаздрили б і штучно вирощені японські сосни. До осяйних лампочок вона тягнеться з такою ж любов'ю, як її сестри на Землі — до Сонця. Можливо, що вона не відрізняє цих ламп від Сонця і, незважаючи на свій досить високий вік, має кору все ще гладеньку, бо давно дізналась, що в цих умовах повинна заощаджувати воду. Краплини вологи, які осідають на неї з пари, що є в повітрі, не лишаються на її гілках сяючою росою. Вони вмить розпливаються по всій поверхні, так що здається, ніби всю сосну хтось вмочив у воду.

Северсон споглядав цікаве дерево і пригадував. Легко догадатись, куди залетіли його спогади. Вгадала це і Алена.

— Сосна вам нагадала Норвегію, правда? — урвала вона задумливу мовчанку.

Він кивнув на знак згоди.

— Щодо цього ми з вами однакові. Я також тепер думкою часто буваю вдома. Знаєте, доки людина десь на Землі, вона не сумує так, бо знає, що може коли завгодно і швидко повернутись. Але тут... Доки ти вдома, усе здається звичайним. А якщо людина від домівки далеко... Пригадую один вірш, який я вчила ще в школі. Сподіваюсь, ви не будете гніватись, якщо продекламую вам уривок з нього...

Багато я пройшов
країв хороших,
та край,
де височіють Крконоші,
я в серці
зберігатиму найдовше.
Коли
у небо синього світанку
підводяться стрімчасті верховіття,
коли долини
п'ють рясні краплини, -
де б я не був,
мені лунає спів
гірських струмків
і гомінких потоків
пробудження любимої землі.
Усі квітки всміхаються мені,
бринить на струнах радості і смутку
моєму серцю пісня пречудова,
і з горлечок пташиних летється спів,
і щебетом одлунує діброва.

Вона замовкла. Повернулась до вікна, щоб не було видно обличчя. Вологими очима дивилась на Землю, яка вже перетворилась на яскраво сяючу зорю.

— Чий це вірш? — запитав Северсон, щоб продовжити перервану розмову.

— Нашого чеського поета Іржі Гавла. Він написав його ще у важкі часи боротьби за мир і безпеку нашої вітчизни. Тому він цю «Пісню про рідний край» закінчив так:

Ти, земле батьківська, співай,
дзвени чудесна пісне!
Тебе ми всі захистимо,
коли біда нависне.

Ми віддаляємось від домівки і не побачимо її багато років, але зате ми в одному більш щасливі, ніж було покоління Іржі Гавла: можемо летіти з хорошим відчуттям на серці, що наша вітчизна і весь світ уже живуть у мирі...

— Подивимось, що в нас нового, — запропонував Северсон і ввімкнув телевізор.

Передавали репортаж про переможне закінчення обводнення Сахари.

В місцях, де кілька років тому була пустеля, тепер зеленіли пальмові гаї, а над ними в небі майоріли прапори усіх народів світу. Люди торжествували. Негр обіймався з американцем, росіянин з англійцем, чех з німцем. У центрі барвистих кущів посміхався великий портрет Жоліо-Кюрі, який ще в 1953 році провістив обводнення Сахари. Він заявив тоді, що людство могло б зросити Сахару за ті кошти, які витрачає на підготовку війни за один-єдиний місяць.

Репортаж закінчено. Починаються вісті Всесвітнього інформаційного та телевізійного центру.

— ...Академік Сирцов запропонував сьогодні президії Всесвітньої Академії наук детально розроблений проект керування погодою... Якщо вдасться його здійснити, ми зможемо не тільки попереджати стихійні лиха, але й створювати найсприятливіші кліматичні умови на всій земній кулі. Проект спирається на перемогу над Арктикою та на нові відкриття в галузі атомної фізики...

Демонструється кілька кадрів з місця роботи академіка Гарінгера. За останнім повідомленням йому пощастило продовжити свердловину в глиб Землі до 305 кілометрів. Дослідження нижчих шарів ствердило припущення радянських вчених: надра Землі, безперечно, складені не з заліза, а з кам'янистої речовини...

Потім — огляд повідомлень, які передавались протягом дня.

— ...Дослідницька група Бергера виявила в кризі поблизу Північного полюса трое мертвих людей. З попередніх знімків припускається, що між ними є і Амундсен...

Северсон схопився і широко розкритими очима дивився на екран. На жаль, на мутних знімках не можна розрізнити деталей.

* * *

«Головний кухар» зорельота Алена Свозилова та її тимчасовий помічник Северсон священнодійсують в кухні, синтезуючи потрібні поживні речовини. Це нелегка робота; вона вимагає зосередженості й пильності. І все ж Северсон часом визирає у вікно, щоб подивитись на невелику кульку, оточену тоненьким перстеньком: на Сатурн, до якого наближається «Промінь».

— Сатурн... — промовляє він задумливо. — Шкода, що ми не пролетіли також мимо Марса та Юпітера...

— Я в цьому не бачу ніякої біди! — засміялась Алена. — Навратіл навмисне обрав такий момент для старту, щоб обминати ці планети. Вони зараз на протилежному боці системи, за Сонцем, і це добре. Ми мусили б неабияк маневрувати, щоб подолати їхню гравітацію, а вона досить велика, особливо у Юпітера... Ви нічого не втратили, Лайфе. Юпітер нецікавий взагалі: він складається з м'якої речовини, хіба тільки трохи густішою за воду, і огорнутий непридатною для дихання атмосферою. Марс — цікавіший, на ньому навіть існує життя. Але що ви побачили б здалеку? А в нас на «Промені» є копія документального фільму, привезеного з Марса радянською експедицією. Якщо хочете, ми переглянемо його сьогодні після роботи.

Северсона не довелось запрошувати двічі. Зразу ж по обіді вони з Аленою пішли до проекційної і ввімкнули апаратуру.

Засяяв екран. Перебігли титри; коротко показано подорож у міжпланетному просторі. І ось уже ракетоплан приземляється на засніженій рівнині чужої планети.

Небо над нею не блакитне, як на Землі, а рожевувате. З ракетоплана виходять вчені в скафандрах — адже повітря на Марсі занадто рідке і для дихання людини непридатне.

Мікроскопічний знімок сніжинок. Вони мають форму зірочок, як і наші, тільки простіші.

Під тоненьким шаром снігу знаходяться рослини, які нагадують лишайники.

Група вчених вирушає досліджувати околиці. За низьким горбом перед ними відкривається дивовижний краєвид: густий чагарниковий лісок. Тремтячими руками вчені досліджують будову рослин. Їх стовбури вкриті шпаристими дірками. На кінцях покручених гілок розкриваються віяла зелено-блакитних тичинок, які, мабуть, виконують функцію листя.

Новий кадр: літак стоїть серед талого снігу, крізь який продираються тисячі дрібних струмочків. Сніг зникає на очах.

З темного мокрого ґрунту швидко виростають низькі рослини. У них немає стовбурів, листя та квітів, як у наших рослин. Це скорше кульки, нанизані на химерно вигнуті дротинки.

Чи живуть тут тварини? Так, і навіть таким чудним життям, що на Землі й не знайдеш схожого на нього. Деякі з них нагадують довгоногого павука, інші — богомола... Чи небезпечні вони для наших вчених? Анітрохи, бо ці тварини є, власне, ходячими рослинами. Вони мають такий же зелено-блакитний колір, як і рослини, а цей колір свідчить про наявність хлорофілу в їхньому організмі. При ближчому вивченні було

встановлено, що вони, так само, як рослини, сприймають енергію безпосередньо від сонця, а матеріал на побудову свого тіла беруть з ґрунту... Чому рослини тут ходячі? Зі зміною пори року і появою снігу ці створіння відступають до теплішої смуги...

Але Северсону того разу так і не вдалось додивитись фільм до кінця: примчав Вроцлавський і, не пояснюючи, в чому справа, потягнув друзів до обсерваторії міжзоряного корабля. Там уже зібрались усі члени екіпажу.

— Ну, друзі, а зараз, прошу, погляньте! — Вроцлавський ввімкнув астротелевізор і показав на екран.

Картина справді була приголомшуюча: на чорному, глибокому тлі неба яскравим червоним світлом палахкотів Сатурн. Ще кілька хвилин тому він сявав спокійно і тьмяно, а зараз на ньому буяло полум'я.

Що спричинилось до такого незвичайного освітлення щільної заони хмар над планетою?

Вроцлавський ввімкнув астрорадіолокатор, і за кілька секунд на екрані з'явився захоплюючий краєвид: ґрунг планети ніби розірвався в тисячах місць. З глибин Сатурна виривались, здіймаючись угору, незліченні пасма вогню.

— Вулкани... — тихо сказав Вроцлавський. — Та ще й які вулкани! Таких Земля, мабуть, не знала і в найбурхливішу свою епоху!

З наказу Навратіла майже всі члени екіпажу взяли до вивчення вулканічної діяльності Сатурна. Але зореліт уже віддалявся від цієї планети; Сатурн меншав і даленів.

«Промінь» перетнув орбіту Урана й Нептуна так, що вчені їх не бачили зблизька. Тільки аж на межі Сонячної системи зустрілися з останньою планетою, Плутоном. Він пропливав одвічною темрявою, наче забутий всіма сирота.

Майже кожного з членів екіпажу «Променя» ця зустріч схвилювала, змусила замислитись, засумувати: адже корабель виходить в міжзоряний простір. Але коли інші могли побороти підсвідомий неспокій, то у Дітріхсона він поступово перетворювався на справжній страх.

Цятки зірок у темряві — і більш нічого. Сонце, те Сонце, яке вранці зазірало до тебе в вікно, в сьйві якого розвивалось життя, давно вже втратило свою зеленкувату корону. Тепер воно сяє не яскравіше за вранішню зорю на земному небі, його світло летить в цю частину Сонячної системи понад п'ять годин!.. Землю ж звідси не побачиш, навіть коли б мав орлиний зір. Вона загубилась десь у нескінченному Всесвіті... Куди ж, куди летить корабель?! Ось уже подаленів і Плутон. Попереду — порожнеча на мільярди кілометрів.

Весь зореліт раптом задвигтів. Ні, це не був страх, що перебіг тілом міжзоряного велетня. Навпаки, це свідчило про величезну відвагу його володарів: було ввімкнуто додаткові двигуни, щоб збільшити швидкість. Тепер вже немає ніяких перепон, отже, вперед, на змагання зі світлом! Недарма корабель носить назву «Промінь»!

Лежачи на ліжку в своїй крихітній каюті, Дітріхсон намагався заснути. Він хотів переспати найважчі хвилини польоту, розлуку з Сонячною системою. Але сон тікав від його очей. Нерви напружились до краю; вуха прислухались до кожного звуку. Як там?.. Що там?..

Раптом постіль під Дітріхсоном смикнулась назад; ремені, якими він був припнутий до ліжка, стиснули йому грудну клітку. Вибухи реакторів замовкли, запала тиша.

«Що трапилось?.. Пошкоджено атомну електростанцію?» Дітріхсон підхопився, намацав вимикач, клацнув... Ні, електрична мережа ціла. Чому ж не працюють двигуни?.. Чи, може, відмовились працювати реактори?

Кораблем прокотився глухий гуркіт; Дітріхсона шпурнуло вперед.

«Ну, все гаразд!» — зітхнув він з полегшенням. Але радість його тривала недовго: реактори замовкли знову.

Страшенно переляканий, Дітріхсон судорожно ухопився за ремені і заплющив очі. Йому здавалось, що міжзоряний корабель падає, — падає у незміряне темне провалля безмежного Всесвіту.

Реактори ще коли-не-коли відгукувались, але то були тільки окремі вибухи з неправильними інтервалами.

— Кінець... кінець... — шепотів Дітріхсон, схопившись за голову. — Навіщо?.. Куди?.. В ім'я чого?.. Прокляття!

Розділ XXV ЧОРНИЙ ПАСАЖИР

Академік Хотенков зайшов до кабінету президента Всесвітньої Академії наук з сяючим обличчям.

— У вас народився син? — пожартував президент.

— Так, прекрасний чорнявий син, товаришу президент! — підхопив з посмішкою Хотенков. — Хлопчина хоч куди!

— В такому разі од щирого серця вітаю вас!

— Син у мене народився, але... — Хотенков примружив очі і зітхнув. — Але, сказати правду, він не мій...

— Цікаво! А чий же він тоді?

— З таким самим успіхом міг би бути й вашим.

— Ви жартуєте? — закліпав очима президент. Він, правда, відчував каверзу: Хотенков полюбляє вступити якусь штуку. Але цього разу в нього дуже серйозний вигляд.

— Справді, ви теж винні, що син не мій! — так само серйозно продовжував академік. — Поясню вам це пізніше... Скажіть-но мені, прошу, — запитав він, показуючи на велику схему Сонячної системи. — Як ви гадаєте, ця карта — правильна?

— Сподіваюсь, що так. Інакше б ми її тут не почепили.

— Незважаючи на це, дозволяю собі стверджувати, що вона — хибна.

— Цього не може бути. Схема не знати скільки разів перевірена старанними спостереженнями... Ви сьогодні говорите самими загадками. Не інтригуйте, а краще кажіть прямо, що замислили.

— Гаразд. Тоді повернемось до мого новонародженого. Хочете бачити його

фотографії?.. — Хотенков видобув з кишені кілька знімків і поклав їх на стіл навмисне перевернутими.

Президент обережно перевернув їх і спантеличено зупинився. Однак одразу ж засміявся:

— Це добре, це добре! Кажете — син?.. — за хвилину він став серйозним. — Ви відкрили ще один супутник Плутона?

— Це не супутник, а планета.

— Отже, дочка!.. Постривайте, що це ви говорите? Тільки зараз я усвідомив... Планета?.. І в нашій Сонячній системі?.. Адже ви стверджували хвилину тому, що карта — хибна?

— Так, я це стверджував. А доказ того, що я правий, лежить перед вами.

— Отже, десята планета?.. Неймовірно!.. Як вона могла так довго ховатись від наших досконалих приладів?.. Може, ви хочете мені сказати, що ми, виявивши планети біля Сіріуса, були настільки сліпі, що не зуміли розгледіти Чорного пасажира, який ховався майже на відстані руки?

— Чорний пасажир! Так, це добре сказано. Ви влучили прямо в яблучко! — засміявся Хотенков. — Щойно відкриту планету так і слід назвати.

— Хто ж її відкрив?

— Важко сказати. Їх було багато: Молодінова, Вроцлавський, Мадараш, Навратіл...

— Екіпаж «Променя»!.. Це дивовижно! Двічі ми облетіли Сонячну систему — і нічого... Прошу вас, не інтригуйте мене більше, розповідайте все, що ви про це знаєте.

— Поки що небагато. Я дістав повідомлення з «Променя» десять хвилин тому, і ще неповне. Воно летіло до нас приблизно шість годин — отже, близько семи годин тому «Промінь» зустрів космічне тіло, яке замалим не спричинилося до катастрофи. Чорний пасажир дістав своє ім'я не випадково. Планета справді, в прямому розумінні слова, чорна. Абсолютно без атмосфери, як наш Місяць, і приблизно така ж на розмір. Її поверхня має дивовижну властивість, яка захистила її від пильних очей астрономів. Вона поглинає сонячне світло. Мабуть, містить в собі великий процент вуглецю і має, найскорше, пилувату структуру. Тому не дивно, що цей Чорний пасажир так довго ховався від нас.

— Я не дивуюсь, що ми його не виявили з наших обсерваторій на Землі та на Місяці, але як могло статись, що його не знайшли навіть наші дослідницькі експедиції? Але чому його не зрадили гравітаційні сили?

— І на це запитання екіпаж «Променя» дав нам відповідь. Чорний пасажир віддалений від орбіти Плутона майже на дві світлові години. Коли наша перша експедиція перетнула орбіту Плутона, десята планета, мабуть, перебувала на протилежному боці Сонячної системи. Подібне до цього сталося і під час другої експедиції. Що ж до гравітаційних сил, то вони, через незначні розміри Чорного пасажира, надто малі, щоб мати будь-який вплив на рух Плутона.

Президент Академії знову уважно переглянув знімки десятої планети:

— Отже, треба сердечно привітати нового сусіду й виправити наші недосконалі карти... — сказав він задумливо. — Шкода, що не знаємо його краще. Можливо, він нам розповість децю з тієї таємниці, якою окутано виникнення нашої Сонячної системи.

Зрештою не слід виключати тієї гіпотези, що він і є тією відсутньою ланкою в менделєєвській таблиці астрономів, яка дасть нам можливість точно визначити закони руху і склад небесних тіл. Коли б ми мали таку таблицю, як хіміки, досить було б виявити біля якогось світила хоча б три планети — то для решти ми могли б з абсолютною певністю лишити вільні віконця, в яких було б точно визначено вагу, швидкість обертання і склад невідомих планет. Нічого не можу вдіяти з собою, — мене раз у раз переслідує думка, що Сонячна система і атом мають багато спільного.

— Ви хочете сказати, що наша Земля є звичайним електроном у якомусь гігантському атомі? — посміхнувся Хотенков.

— Цього я не кажу. Але не можна забути й того, що вивчення зоряних систем вже багато разів відкривало нам очі саме в галузі атомної фізики.

* * *

Десята планета змусила екіпаж «Променя» помітно змінити план подорожі. Після такої неприємної зустрічі довелось збільшувати швидкість польоту далеко повільніше, аніж це передбачалося раніше. Незабаром виявилось, що обережність була цілком виправдана: кількома днями пізніше «Промінь» зустрівся з подальшим мешканцем Всесвіту. Він блукав один-єдиний у нескінченному просторі. Проте цього разу то була не планета, а комета-заброда. Вона з'явилась зовсім несподівано. Її легеньке, майже нематеріальне тіло заяснило на зоряному небі блакитнуватим сяйвом і зникло з поля зору, не лишивши по собі ніяких слідів.

Астрорадіолокатори та астротелевізори безперервно обмацували простір перед собою. Їх повідомлення були такі ж стислі, як і зазначки астрогравіметра: «Шлях вільний!»

Атомні реактори почали працювати на повну потужність. Швидкість польоту весь час наростала, а разом з тим повідомлення з Землі запізнювались щораз дужче.

— Хай я стану першим возом на Чумацькому Шляху, якщо мені не урветься скоро терпець від цієї швидкості світла! — гарячився інженер Фратев. — Роби що хочеш і як хочеш, а одних проклятутих триста тисяч кілометрів на секунду не перестрибнеш. Од цього можна сказитись! Радіохвилі повзуть, як слимаки. В нашій Сонячній системі ще так-сяк, але куди з ними тепер?.. Привітаєшся до приятеля з Альфи Центавра: «Здоров!» — а тоді чекай понад вісім років, доки почувеш його: «Мое шануваннячко!» Що ж буде, коли ми заирнемо до протилежного боку Галактики?.. Тільки через сто років дізнаєшся, що в тебе народився син! Ще добре, що ми навчились продовжувати людині життя, інакше про сторічне немовля й не дізнався б!

Внаслідок дивної випадковості Фратеву відповів не Навратіл, який уже відкрив рот, щоб щось сказати, а передавач з Землі:

— Важливе повідомлення для «Променя»... Важливе повідомлення для «Променя»... — повторив кілька разів диктор. — Повіdomляємо, що братіславський учений доктор Заяц, винахідник астрогравіметра, заявив Всесвітній Академії наук, що він намагається

здійснити новий спосіб зв'язку з допомогою гравітаційного поля. Оскільки гравітація поширюється набагато швидше, ніж світло, це означало б, що так само прискориться космічний зв'язок. Просимо один з астроговіметрів «Променя» повсякчас скеровувати в напрямку Землі та регулярно стежити за його контрольними записами. В разі, якщо припущення Заяця ствердиться, наше перше повідомлення з допомогою гравітації надішлемо телеграфними знаками.

Ця звістка викликала в екіпажу «Променя» бурхливу радість. Та й не дивно: кожна радіограма з Землі на Проксіму нині мандрує понад чотири роки; кому ж не хочеться, щоб звістки надходили швидше?

Але піднесення тривало недовго. Гравітаційний передавач лишався тільки мрією. А радіозв'язок з Землею все ускладнювався: відповідно до зростання швидкості необхідно було безперервно змінювати частоту, бо інакше сигнали не сприймалися б зовсім. Запізнення радіограм уже було дошкульним. Дуже прикро впливало на мандрівників явище, яке хоч і передбачалось, але все одно було незвичайним: що швидше мчав «Промінь» Всесвітом, то дужче змінювались зорі перед кораблем та за ним. Їх жовте світло поступово перетворювалось на оранжеве, потім на червоне, темно-фіолетове. Вони сяяли все тьмяніше, аж поки нарешті погасли зовсім. Наше Сонце сховалось за чорною запоною, крізь яку людський зір проникнути не міг.

Сумно було розлучатись з жовтою зірочкою, яка знаменувала життя для всієї Землі. Вона зникла в темряві разом з усім сузір'ям Андромеди, яке її облямовувало. Так само й мета подорожі — Альфа і Проксіма Центавра — потопали в темряві. Тільки сузір'я, видимі з бічних вікон велетня, продовжували весело сяяти на небі.

Але там, де людський зір виявлявся безсилим, допомогла наука. Навратіл з Цагеном та Чан-су ще перед вильотом «Променя» сконструювали спеціальні демодюлятори, які повертали світлу його видимість.

Зовні це були досить прості інструменти: дві трубки, що нагадували бінокль, прикріплені до них крихітний напівпровідниковий посилювач та пружні паски, якими вчені прикріплювали прилад на голові, щоб не тримати його руками. Такими ж пристроями були забезпечені і телескопи обсерваторії та всі інші апарати, дія яких залежала від світла. Екіпаж міжзоряного корабля не мав права втратити орієнтацію ані на мить.

Минуло кілька днів, а астронавти все ще не могли звикнути до мертвого спокою, який настав після того, як замовкли реактори. Так само важко звикали й до двох великих чорних дірок в небі попереду та ззаду «Променя». Тож тим частіше після служби всі збиралися у клубі, щоб розвіяти тугу і втому.

Тут вчені перетворювались на артистів. З Навратіла вийшов непоганий піаніст, з Мадараша — віртуоз на скрипці та цимбалах. Спочатку їхнє виконання було не дуже досконале: руки в просторі без сили тяжіння не хотіли скорятись; перші спроби з цимбалами були просто сміховинні. Але минуло небагато часу, і в залі пролунали запальний чардаш і чарівна полька.

Вроцлавський незабаром похвалився своїми новими віршами, Цаген — кантатою на честь планети Ікс, а Грубер — фантастичними малюнками. Шайнер дуже шкодував, що не може малювати аквареллю.

— А ви спробуйте! — підступно запропонував Навратіл.

— Гаразд, хай буде всім на сміх, — погодився Шайнер і пішов до своєї кімнати.

Він повернувся з великою палітрою та кількома пензликами. Відкрив опуклу пляшку і рвучким рухом виплеснув з неї трохи води. Вона одразу ж набула форми кулі і попливла в повітрі, немов мильна бульбашка.

Тільки-но новоспечений художник доторкнувся до неї, як вона розтеклась по всій поверхні пензлика і швидко поповзла на руку. Поки пензлик пройшов шлях від фарби до паперу, його щетина стала абсолютно сухою.

— Не смійтесь, прошу! — удавано гнівався Шайнер. — Я ще що-небудь вигадую і намалюю вам стільки акварелей, що й раді не будете!

Пісні, сміх, жарти, задушевні розмови про Землю... Всі прагнули якомога ближче познайомитись одне з одним. Подорож довга і далека, тож тісніше треба з'єднувати колектив, міцнішою повинна бути дружба.

— Мені здається, що Ватсон ніби нас уникає... — зауважила якось Алена. — За весь час польоту я бачила його тут лише один раз.

— Справді, ви маєте рацію, Алено, — погодився Навратіл. — Тепер я пригадую, що він до клубу не ходить. Коли я з ним хотів поговорити вільної години, то знаходив його або в кабінеті, або в обсерваторії, де він мовчки спостерігав за роботою іншої зміни.

— Може, він невиправний відлюдник? — сказала Алена.

— Справа не в цьому, — заперечив Северсон. — Хто був більшим відлюдником, аніж я колись? Особливо після пробудження. А тепер самотність, мабуть, призвела б мене до божевілля. Хіба може існувати на світі людина, яка б у цій нескінченній ночі не засумувала за людським товариством?.. Коли подумаю, що оце зараз я б летів тут зовсім один, то аж здригаюсь від жаху.

— Ваша правда, Лайфе! — задумливо сказав Навратіл. — Чому ж тоді він нас уникає?.. Можливо, не може забути наших колишніх суперечок? Або не довіряє нам?

— Можливо, побоюється, що ми не довіряємо йому! — різко сказав Северсон.

Навратіл поглянув на нього здивовано:

— Ви так гадаєте? Як йому взагалі може спасти на думку щось подібне? Але якщо так... Ні, я поговорю з ним і прямо запитаю, чому він нас уникає.

Через двадцять чотири години по тому Навратіл прийшов до клубу в глибокій задумі.

— Не знаю, що й думати, — сказав він неквапно. — Уявіть собі, відвідав я Ватсона, як обіцяв, і перш ніж я почав говорити, він привітав мене словами: «Знаю, навіщо до мене прийшли. Хочете мене запитати, чому я не ходжу розважатись до клубу? Правда?» Уявляєте, як він мене цим здивував. Тоді я кажу: «Так, я не розумію вашої любові до самотності. Одне наше моравське прислів'я говорить: «Де є димар, там і піч, де є люди, там і веселощі, й розмови». Англійською мовою, правда, не римується, але воно все-таки лишається правдою. Колись у нас на селі любили погомоніти біля печі, особливо взимку. Господині під час бесіди пряли або дерли пір'я. Щовечора збирались старі і молоді, і повірте, у важкі часи їм ставало веселіше. Самотність, любий Ватсон, шкодить...» Говорю йому всілякі слова, які впливають на почуття, переконую його науково, але він тільки похитує головою, посміхається й мовчить. «Не бійтесь, я зовсім не припускаяю, що після

ваших суперечок ви мені не довіряєте!» — каже він мені раптом. «Тисячу туманностей! — кажу я собі. — Ця людина або ясновидець, або читає наші думки!..» — «Що ви!» — кажу я, а сам все ще дивуюсь. А він дає мені зрозуміти, що не хоче далі розмовляти на цю тему. «Не гнівайтесь, але я поки що не можу вам сказати, чому не ходжу до клубу!» — сказав він мені на прощання... А тепер, чоловіче, суши собі голову, що він там замислив...

— Чудій! — посміхнулась співчутливо Алена. — Мабуть, у нього надто хворобливе самолюбство.

Розділ XXVI ПІДСТУПНІ ВІРУСИ

Розповідь Навратіла справила на Северсона дуже сильне враження. Він одразу ж пригадав загадковий лист і свою розмову з праплемінником.

«Мабуть-таки, Дітріхсон спілкується саме з Ватсоном!.. Може, вони вже замислили щось злочинне?»

Підозра швидко зростала й міцніла: так, Олаф, безперечно, не сказав правди. Один він навряд чи міг би заподіяти експедиції багато шкоди, але два злочинці вже становлять велику небезпеку. Мовчати — означало стати їхнім спілльником; виказати Ватсона — значить виказати і свого родича...

Северсон крутився на ліжку з боку на бік, голова в нього палала.

«Викажу! — вирішив він після важкої душевної боротьби... — Але як я доведу, що вони — злочинці? — подумав він раптом. Записку Дітріхсон знищив, інших речових доказів нема. Обидва відмовляться від усього і скажуть, що я божевільний. Нарешті вчені скорше повірять своїм колегам, аніж незнайомому гостеві з минулого...»

«Алена... Алена — мій єдиний порятунок... Вона мені, безперечно, повірить... Але не можна розповісти їй; вона не подарує того, що я так довго замовчував, так довго крився перед нею...»

За всю ніч Северсон так і не склепив очей, але нічого путнього придумати не міг. На світанку він вирішив відкласти розв'язання проблеми на вечір; увечері — на другий день; потім — на майбутній тиждень... І так потекли місяць за місяцем.

А тим часом життя у крихітному самотньому світі в міжзор'яному просторі минало спокійно, без великих пригод. З Землі надходили звістки про нові успіхи людства в боротьбі з природою, а з планети Ікс — незрозумілі програми з верескливою музикою. Вона здавалась увесь час однаковою, тільки чутність трохи поліпшилась.

Северсон ще коли-не-коли дорікав собі за боягузтво й нерішучість, але його нечиста совість вже повільно засинала. Проте одного разу трапилась подія, яка знову збудила його тривогу.

— Чи хоч усвідомлюєте ви, Лайфе, що вже скоро рік, як ми летимо Всесвітом? — сказала якось Алена.

— Час тягнеться повільно лише для нероб, а ми не можемо поскаржитись на брак роботи! — засміявся він у відповідь. — Скільки Клопоту завдає нам сама тільки кухня!

Робінзону було легко: забив якусь тварину, підсмажив, та й годі; моя мама готувала страви за кулінарною книжкою, де було написано: «Візьми три яєчка, півкілограма борошна і сто грамів цукру...» Вона, мабуть, за голову схопилася б, коли б прочитала наші «кухарські настанови»: «Візьми атоми вуглецю, додай до них стільки та стільки електронів і нагривай під тиском три тисячі атмосфер». А це ж ще дуже просто!

— Та додайте, що в нашій їдальні в світі невагомості кожен спочатку повинен навчитись їсти! — засміялась Алена. — Пригадайте, як ви кривились, коли вам вперше запропонували пити чай з пляшки через соску...

Дівчина раптом насторожилась: біля входу в лабораторію почувся чудний шелест. Вона зробила крок, щоб подивитись, що там діється, коли це двері раптом рвучко відчинились.

До кімнати заплив Дітріхсон. Його очі гарячково палали, скуповжене волосся розвівалось навколо голови. Тремтячими руками він притримувався за одвірок і невидючим поглядом тупо дивився в лабораторію.

— Доктор Свозилова, врятуйте мене! — прошепотів він нарешті.

Коли Северсон та Алена кинулись до нього, Дітріхсон був уже непритомний. Голова в нього палала.

Результат медичного огляду був несподіваний: важке вірусне запалення мозкових оболонок.

— Заразне захворювання... Як це могло трапитись? — похитав головою Навратіл.

— Та ще й у наш час, коли заразних хвороб немає вже навіть на Землі! — додала Молодінова. — Тим більш дивно це тут, у герметичному приміщенні, яке ми так старанно перевіряли.

— Лишається припустити, що Дітріхсон носив у собі інфекцію ще до початку подорожі, — висловив здогад Шайнер.

— Це неможливо, — запротестував Вроцлавський. — Як ви знаєте, я був присутній при медичному огляді Дітріхсона перед стартом і можу заприсягтись, що огляд було проведено так само ґрунтовно, як і у всіх. Ніяких шкідливих мікроорганізмів не було виявлено.

Академік Навратіл поклав на стіл кілька знімків.

— А оці проби все-таки ясно показують цілу колонію вірусів у небезпечній близькості до кори головного мозку. Товариш Шайнер, безперечно, правий. Тепер пригадую, що вчора перед початком зміни Дітріхсон зайшов до мене і попросив, щоб замість нього в електростанції почергував академік Ватсон, — мовляв, той погодився. Дітріхсон посилався на те, що відчуває себе не гаразд. Одверто кажучи, я подумав, що він трохи симулює, бо видавався він здоровим...

При нагадуванні про Ватсона у Северсона сильно закалатало серце.

«Чому Олаф попросив саме його? — промайнуло в голові. — Очевидно, вони зустрічались таємно... Чи не причетний часом Ватсон до цього захворювання?.. Ні, тепер уже мовчати не можна... Треба розповісти все Алені... Все?.. І про Дітріхсона?.. Ні, його поки що чіпати не треба. Все одно він хворий, отже, нешкідливий».

Алена, виконуючи обов'язки лікаря, перебувала більшу частину часу біля хворого.

Северсон нудився. Він тепер рідко коли зазірав до клубу і своє дозвілля проводив у бібліотеці, а вечорами, лягаючи спати, обмірковував, як розповісти про свою таємницю Алені. Він старанно обдумував кожну фразу, навіть кожне слово, намагаючись передбачити запитання й відповіді Алені.

Стан хворого тим часом значно поліпшився. Після швидкого втручання Вроцлавського та Алені гарячка одразу ж спала. Причина хвороби — віруси були ізольовані від організму і негайно знищені.

Нарешті настала мить, якої так побоювався Северсон.

— Аленко, я хотів би вам дещо розповісти... — почав він несміливо, коли вони зустрілись у клубі.

Вони були там майже самі. Тільки на протилежному боці круглого приміщення сиділи Чан-су з Цагеном і час од часу пересували металеві фігурки по намагніченій шахівниці.

— Пам'ятаєте, як до нас ввалився Дітріхсон?.. Северсон затнувся, бо раптом усвідомив, що говорить зовсім не те, що завчив. На лобі в нього від напруження проступили краплини поту.

— Що вас непокоїть — говоріть! — підбадьорила Алена, помітивши, що з другом щось не гаразд. — Постривайте, а чи ви часом не хворі? — запитала вона раптом і зблідла. — Коли ви в останній раз зустрічались з Дітріхсоном?

— З місяць тому... Ви припускаєте, що я від нього заразився?

— Будемо сподіватись, що ні, — спробувала посміхнутись Алена. — Як я бачу, ми зробили помилку, що не провели зразу спеціальний медичний огляд всього екіпажу... Надто ми вже звикли до життя без заразних хвороб і забули про пильність. Скажіть мені, хто б чекав на таке тут, у «Промені», який так добре охороняється від незваних гостей?.. Ходіть негайно до амбулаторії!

«Я дурний, що почав цю розмову взагалі! — розгнівався на себе Северсон. — Тепер відступати вже не можна!»

Як і слід було сподіватись, ніяких хвороботворних вірусів у організмі Северсона не знайшли.

— Ну й гаразд, — зітхнула з полегкістю Алена. — А тепер розповідайте, що вас мучить?

— Не знаю, як і почати... — збентежено посміхнувся Северсон. — Те, що я вам скажу, — тільки припущення, з якого, можливо, ви будете глузувати. Але його варто взяти до уваги.

Він на мить замовк, щоб краще обміркувати, як треба сказати.

— Останнім часом я стежив за життям на «Промені» уважніше, аніж раніше, — вирішив він збрехати. — І мені здається, що у нас не все гаразд...

Алена здивовано підвела брови, але промовчала.

— Насамперед мені не подобається Ватсон.

— Тільки й усього? — з полегшенням засміялась дівчина. — А я вже гадала, що вас тут хтось кривдить. Якщо сказати правду, я також його не дуже люблю. Не подобається мені його постійна самотність.

— Йдеться не тільки про його самотність, — перебив Северсон. — Пригадайте, як гостро виступив він проти вас на засіданні Всесвітньої Академії наук. Ви, можливо, скажете мені, що свою помилку він визнав і що зрештою добровільно попросився в небезпечну й ризиковану експедицію. Однак чи не здається вам дивним, що вовк за одну ніч обернувся на ягня?.. Можливо, я кривджу Ватсона, але не поручусь, що він не приєднався до нас тільки для того, щоб перешкодити експедиції і довести цим, що був правий він.

— Чи розумієте, що ви кажете?! — жажнулась Алена. — Ватсон має свої хиби, як і кожен з нас. Можливо, навіть трохи більше. Але вважати його злочинцем — це занадто! Не гнівайтесь, Лайфе; ви знаєте добре, що я вас люблю, але за одне мушу вам докорити: ви ще не позбулись пережитків старого світу. В кожному бачите насамперед недруга, який вас хоче ошукати або експлуатувати. Я не дивуюсь з цього, раніше так велось повсюди. І все ж, благаю вас, усвідомте, що з тих часів світ змінився докорінно, що сьогодні людина людині не вовк, а друг. Чи, гадаєте, ми змогли б підкорити природу і завоювати віддалені закутки Всесвіту, коли б не любили одне одного, коли б не довіряли одне одному?

Северсон почервонів. На широкому лобі в нього випнулися вени.

— Аленко, добре знаю, що я людина старого світу... — прошепотів він схвильовано. — Можливо, саме через це я бачу тепер ті залишки минулого у Ватсоні краще, аніж ви. Боюсь, що сказане вами годину тому про інфекційні захворювання стосується і випадку з Ватсоном. Ви надто покладались на те, що хвороби знищено назавжди. А тепер надто надієтесь на те, що ні в одному з вас не лишилось і сліду минулого. Ви гадаєте, що всі люди хороші. А я в це не вірю. Не забудьте, що імперіалізм рухнув тільки сорок років тому і лишив вам тут своїх нащадків, у яких, можливо, вклав такі ж зародки злоби, якими були віруси в Дітріхсона...

Алена поглянула на Северсона з неприхованим подивом.

— Ось тепер, Лайфе, ви мене справді здивували! І, визнаю, прочитали мені чудову лекцію. Бачу, що зростаєте швидше, аніж я гадала. Пробачте... Чому все ж ви підозрюєте саме Ватсона? Може, маєте які-небудь докази?.. Ви згадали, що за останній час більш уважно стежили за життям навколо себе...

Северсон опинився у глухому куті. Досить розповісти правду, і він розкриє, що існує таємна злочинна організація «Братство сильної руки», яка хоче в слушну мить заволодіти Землею, а з допомогою Дітріхсона, кінець кінцем, і планетою Ікс. Думка, що при цьому він зрадив би власного праплемінника, відібрала в нього всяку хоробрість.

— Ватсон ховається від інших... — повільно почав Северсон після короткої мовчанки. — Чи знає хто з вас, що він робить на самоті? Не знає!.. Часом він зустрічався з Дітріхсоном. А Дітріхсон раптом тяжко захворів. Чи не причетний до цього Ватсон?.. І ще одне: як це, що Ватсон знав, чому приходив до нього Навратіл?.. Коли над цим замислитесь, то ви скажете, що я правий...

Северсон зітхнув з полегкістю. Сповідь кінчилась благополучно. І вплинула, бо Алена після короткого роздуму запитала:

— Може, про це слід розповісти Навратілу? Мені здається, що багато в чому ви праві. Тільки мені все ж не хочеться вірити, що Ватсон так низько опустився. Адже він

насамперед учений.

— Навратілу поки що нічого не говоріть! — швидко сказав Северсон. — Спочатку треба переконатись, чи обгрунтована підозра. Найкраще було б, коли б за ним стежили якийсь час. Треба дізнатись, що робить він наодинці, чим займається в своїй кабіні і як поводить на чергуванні.

— Хоч це не зовсім правильно, але що ж, пограємося в такому разі в детективи. Якщо виявиться, що ми його ображали, попросим у нього пробачення.

Розділ XXVII ДЕТЕКТИВИ

Коли Северсон дізнався, що карантин для праплемінника вже скінчився, він відвідав його в амбулаторії. Вигляд у Дітріхсона був дуже поганий, проте гість, як і годиться, похвалив його:

— О, та ви вже зовсім здоровий! Через кілька днів будете знову як огірочок!

— Ба ні... — сумно похитав головою Дітріхсон. — Мені ще лежати й лежати. Я знайомий з цією проклятущою хворобою і добре знаю, як вона перебігає... — Він підвівся на ліжку і пальцем поманив Северсона. — Не бійтесь, не заражу... Я хочу вас про дещо попросити, але так, щоб ніхто не чув. Стіни часом теж мають вуха...

Северсон нахилився до хворого.

— Все, що я вам скажу, зробіть з якнайбільшою обережністю і так, щоб ніхто не помітив. Не розповідайте навіть нареченій, бо вона тільки ускладнила б справу. Пізніше я вам усе поясню... Отже: коли будете чергувати в лабораторії, візьміть там апарат АУК-235. Наскільки пам'ятаю, він лежить недалеко від печі високого тиску. Непомітно занесіть його до моєї каюти; найзручніше це зробити одразу ж після зміни чергувань, коли одні сплять, а інші їдять... Будьте уважні: перш ніж відчинити двері, тримайте апарат перед собою так, щоб круглий передній отвір було скеровано до каюти. Потім натисніть на червону кнопку з правого боку скриньки. Спалахне червоний вогник — сигнал, що апарат працює. Ні в якому разі не повертайте апарат отвором на себе — на вас може потрапити дуже шкідливе для всього живого поляризоване радіоактивне випромінювання...

Северсон хотів щось сказати, але праплемінник махнув рукою:

— Не перебивайте, дядечку, справа дуже серйозна... Коли ввімкнете апарат, відчиніть двері і зайдіть з ним до каюти. Просвітіть апаратом, як кишеньковим ліхтариком, увесь простір кімнати. Ви, мабуть, вже зрозуміли, навіщо ця процедура? Цим самим ви захистите себе від вірусів, які, можливо, ще ширяться у каюті.

— Пробачте, Олафе, але це за мене вже зробив Вроцлавський, — перебив його Северсон. — Мені розповідала Алена.

Дітріхсон зблід:

— А більш нічого вона вам не казала? Чи не згадувала часом, що в моїй каюті знайдено щось особливе?

— Ні... А що там можна було знайти? — знизав плечима Северсон.

— Незабаром дізнаєтесь... — трохи заспокоївся Дітріхсон. — Словом, хоч каюту й опромінювали, зробіть це вдруге, йдеться про ваше здоров'я... Тепер далі: відчиніть нижній ящик шафи й витягніть з нього всі речі. Натисніть потім на правий кут задньої стінки і з допомогою ножа витягніть її геть. В тайнику знайдете дві металеві коробочки. Заберіть їх з собою і в зручний момент вкиньте в якийсь з реакторів двигунів. Нічого не бійтесь; як ви знаєте, ми летимо за інерцією; двигуни тепер не працюють.

— Гаразд. Однак скажіть одверто, що в тих коробочках? — суворо запитав Северсон. — Чи нема там вибухівки?

Дітріхсон тихо засміявся:

— Чому там мусить бути саме вибухівка? Можливо, гадаєте, що я збожеволів і висаджу корабель, на якому сам лечу? Не бійтесь, вибухівки в коробках немає. А втім, коли б і була, з реактором нічого не трапилося б. Він розрахований на більшу вибухову силу, ніж могли б дати дві мізерні коробочки. Раджу вам, не будьте цікаві і зробіть усе точно так, як я вам говорю. Адже я сказав, що пізніше про все дізнаєтесь; навіть про вміст коробочок. А зараз дуже серйозно застерігаю: не відкривайте їх, ради власного життя!

— Гаразд, Олафе, — сказав Северсон. — Я виконаю все, що ви скажете. Але дайте слово честі, що я не зроблю цим нічого злочинного.

— Злочинного! Фу, яке гидке слово! — знизав плечима Олаф. — Однак коли хочете, — слово честі!

На цьому вони й попрощались.

Северсон довго вагався, чи послухатись йому Олафа, чи ні. З Аленою порадитись він не міг, бо треба було б розповісти всю правду... Повірити Олафу?.. Може, навіть так. Адже він дав слово честі. А тут ще й думки про Ватсона...

— Ну, то що ж ви придумали, містер Шерлок Холмс? — привітала його Алена, коли він зайшов до неї після чергування.

— Я не мав часу для роздумування, — збрехав Северсон. — Але дещо мені спало на думку. Насамперед слід оглянути каюту Ватсона.

— Ви це серйозно? — недовіжливо запитала Алена.

— Серйозно. Якщо в нього совість чиста, він не гніватиметься на нас, навіть якщо дізнається про це пізніше. Мою каюту може оглянути хто завгодно і коли завгодно.

— Але ж ви казали, що пишете щоденник, а його не дають читати нікому, якщо він написаний щиро, — заперечила Алена. — Я, наприклад, його читати не хотіла б. Адже це — ваша особиста річ.

— Так, це правда. Але коли б це було необхідно, я не опирався б, щоб слідчі органи прочитали його.

— Хто ж уповноважив нас, Лайфе, виконувати функції слідчого органу?

— Ми йдемо на це задля спільної справи, — захищався Северсон.

— Все ж я сумніваюся в правильності нашої поведінки, — вагалась Алена.

— Як же ви в такому разі дізнаєтесь, винний Ватсон чи ні?

— Тоді візьмемось за це. І побажаємо собі від щирого серця, щоб підозра виявилась необгрунтованою. Я вже давно стежу за Ватсоном і помітила, що він дуже працьовита

людина. В той час, коли всі вчені сидять після чергування в клубі і розважаються, Ватсон наполегливо працює в обсерваторії. Як я помітила, в більшості випадків він клопочеться біля радіотелескопа, — мабуть, шукає нові радіозірки.

— Або ж ловить якісь спеціальні хвилі з Землі... — загадково додав Северсон.

— Хто б їх надсилав?.. Однак, Лайфе, у вас буйна фантазія!

— Може, якийсь спільник... — промовив Северсон і тут же схаменувся: ще одне слово — і він зрадить Дітріхсона та його «Братство сильної руки».

За годину по тому, коли Ватсон заступив на чергування, наші детективи проникли до його каюти. У Алени сильно стукало серце; вона все ще не могла позбутись неприємного відчуття, що поводить підступно.

Вже в першу мить в каюті було виявлено підозрілі речі.

— Бачите, я був правий! — вигукнув Северсон, піднімаючи догори металеву скриньку з екранами та численними кнопками. — Що це за дивний апарат?!

— Тс-с-с!.. Не кричіть так, щоб нас ніхто тут не застукав! — Алена підійшла ближче. — Гм... Це — потужний приймач з попереднім посиленням... Навіщо Ватсон забрав його з лабораторії?.. Справді, тут щось не гаразд.

В шухлядах настінної шафи Северсон виявив ще цілий ряд предметів, які наводили на тривожні роздуми: кілька касет з фонограмами, звукозаписувальний апарат і товстий блокнот, списаний незрозумілими словами.

— Ось послушайте, Аленко, що тут написано: «вехагете», «есвеелес», «охаогехаім»... «есвееелн», «геха», «вехагете»... Ну, що ви на це скажете?

— А погляньте-но на оці значки, — простягнула йому Алена зошит у цупкій обкладинці. — Це нотні значки... Ля-сі-ля-соль...

— Якщо це ноти, тоді Ватсон позбавлений усякого музичного слуху. Тут немає ніякої мелодії. Найвірогідніше, що це просто шифр!

— Лайфе, Лайфе! Мені здається, що на вас надто впливає романтика пригодницьких повістей! — жартівливо сказала йому Алена. — За хвилину вам здасться загадковим усе. Однак ці апарати й блокнот варті того, щоб на них звернути увагу. Покладіть усе на свої місця, та краще вже ходімо. Порадитись можемо і десь-інде.

В клубі було весело. Навратіл розповідав цікаві історії з Моравської Словаччини — оповідання, які передаються від діда до батька, а від батька до сина: про те, як Францек Пагач обдурив святого Антонічка; як Йожка Несвадбуї чистив вікна сокирою або як на межі, через яку двоє селян доти позивалися, поки втратили свою землю, кожної ночі з'являвся привид.

— Ідіть до нас! — покликав сміючись Шайнер.

— Не чіпайте їх, — хитро посміхнувся Навратіл. — Безперечно, вони хочуть сказати одне одному дещо важливіше, аніж моє базікання. І більшість історій вони вже знають, це мої старі співробітники, я їх завжди пригощаю чимсь схожим.

Алена спалахнула.

— Ходімте до них! — прошепотіла вона.

— За хвилину! — попросив Северсон. — Тільки домовимось, як бути далі.

— Слід було б розповісти Навратілу.

— Зарано. Можливо, натрапимо на більш важливі речі. Мені спало на думку, як простежити за Ватсоном під час роботи.

— Як?

— З допомогою службового відеофону. Не знаю, як це влаштувати, але, можливо, вдасться.

— Гаразд, гаразд, а тепер — тихше, на нас дивляться. Ідея Северсона з відеофоном була ще авантюрнішою, аніж огляд каюти, проте Алена вже не опиралась. Результати обшуку справді давали право на більш активне втручання.

Здійснення плану забрало багато часу, бо в центральній станції необхідно було зробити такі зміни, щоб можна було коли завгодно вимкнути сигнальну лампу в апараті, яким Ватсон користувався найменше.

Проникнути до центральної станції непоміченим — важкувато: вона була розташована поблизу атомної електростанції, де ні Северсон, ні Алена не чергували. Нагода сипала лише через кілька днів, та й то цілком несподівано. Северсон знову був диктором передачі для Землі. Алена була саме вільна, тому прийшла до студії, щоб допомогти приятелеві.

В репортажі, як звичайно, були кадри з окремих робочих місць. Перед початком передачі Северсон відеофоном попросив усіх членів екіпажу приготуватись. Однак службовий апарат Ватсона не працював.

— Викликайте поки що інших, а я навідаюсь до центральної станції, чи нема там якого пошкодження... — Алена багатозначно підморгнула Северсонові і побігла.

— Все гаразд! — посміхнулась вона, повернувшись за хвилину. — Можемо починати передачу... і приймання! — додала вона пошепки.

Обоє ледве дочекались моменту, коли можна було почати експеримент.

Алена прикрила «око» іконоскопа цупким папером і набрала номер кабінету Ватсона.

Затамувавши подих, стежили вони за екраном. На ньому з'явився кадр з обсерваторії. Ватсон сидів спиною до апарата, з якого за ним стежили.

— Вдалось! — прошепотіла Алена. — Сигнальний вогник не світиться.

Раптом Ватсон обернувся. Обвів поглядом обсерваторію і знову поринув у роботу.

— От я перелякався! — з полегкістю сказав Северсон.

— Не бійтесь, все гаразд. Як я помітила, цим апаратом Ватсон майже ніколи не говорить. Головним чином користується тим, що на столі.

Картина на екрані не змінювалась.

— Сьогодні, мабуть, не побачимо нічого особливого, краще вимкнемо... — запропонувала Алена за десять хвилин. — Ватсон надто сумлінний працівник, щоб нехтувати чергуванням біля дослідницького астрорадіолокатора та астрогравіметра.

Северсон уже торкнувся важелька, коли це Ватсон раптом схопився і одчайдушно замахав руками. Швидко крутнув червоний вимикач, яким можна було ввимкнути апарати в усіх каютах одночасно:

— Увага, увага, небезпека!.. Увага, увага, небезпека за двадцять п'ять хвилин перед нами!.. Мчимо до великої туманності. Негайно маневруйте праворуч, в напрямку сузір'я Діви!

Алена страшенно зблідла:

— Тримайтесь!

Тільки-но вона це вигукнула, як уже задвигтіла підлога у них під ногами. Обоє сильно вдарились об стіну, і їхні тіла занурилися в захисні подушки.

За кілька хвилин реактори двигунів загуділи на повну силу.

— З вами нічого не трапилось? — через силу запитала Алена.

— Ні. Що сталося? Чому нас не попередили заздалегідь?

— Адже ви чули Ватсона? Це було найсерйозніше застереження, яке я будь-коли чула. Вирішується питання життя чи смерті, зрозумійте не. Для нас усіх. Ми повинні ухилитись від туманності за яку завгодно ціну, навіть коли б хтось із нас під час маневрування позбувся життя. У нас лишається дуже мало часу. Якщо ми залетимо до туманності, то живцем згоримо разом з «Променем».

— Чому ж Ватсон помітив її так пізно?

— Звідки я можу знати? Я сама з цього дивуюсь. Алена глянула на годинник:

— Отже, все вирішиться за двадцять чотири хвилини... — сказала вона повільно.

Северсон хотів узяти її за плечі, але відцентрова сила надто міцно тримала його на тому ж місці, куди його було кинуте.

— Хай це закінчиться як завгодно, але жити було варто. Люблю тебе, Аленко! — прошепотів Северсон ледве чутно.

— Ти добре знаєш, що й я тебе...

— Гніваєшся на мене?

— Чому, дурнику? Я скорше вдячна, що переживаю цю мить. Коли б ми набралися стільки хоробрості, щоб сказати це одне одному так відверто?.. Я боялась, що мою любов ти засудиш як сентиментальність або все ще лишаєшся вірним дівчині, яку колись кохав...

— Ніякої дівчини я досі по-справжньому не любив. Просто не мав на це часу... Були колись у мене дві коханки, але називались вони Арктика і Антарктика... Скільки хвилин нам ще лишається?

— Забудьмо про час! — попросила дівчина. — Хай собі мчить своєю дорогою. Розповідай мені краще про свою молодість. І про те, як тобі сподобалось у нас. І про Митька з Москви. Ти любиш про нього згадувати. А я люблю слухати.

* * *

В кабіні управління всі мовчать.

Молодінова і Навратіл напружено стежать за екраном астротелевізора; Грубер дивиться на годинник; Шайнер обернувся до тулуба корабля і спостерігає вогняну смугу, яку прокреслюють в небі реактори двигунів.

— Не обминемо... — шепоче Молодінова.

І справді, на тулубі «Променя» одна по одній починають спалахувати яскраві крихітні цяточки: вільно плаваючі в космічному просторі атоми водню з шаленою енергією б'ються об метал обшивки зорельота.

Цяточки спалахують все частіше й частіше; оболонка корабля вже починає розжарюватись. Вона рожевіє, і це — страшно...

Ввімкнено всі охолоджувальні пристрої, але вони вже не допомагають. Обличчя космонавтів заливає піт; вони важко хапають ротом повітря, сухе й пекуче.

Кожна хвилина тягнеться нескінченно; починає затьмарюватись свідомість. Ось-ось настане кінець... І вже навіть хочеться, щоб він настав, бо витримувати далі несила...

Але ось вогниці починають згасати. Тьмянішає метал оболонки. Ще дуже й дуже жарко в зорельоті; двигуни ще працюють з таким перенапруженням, що весь «Промінь» аж здригається. Однак небезпека вже минула.

— Туманність була надзвичайно розрідженою, і ми захопили тільки її край... — сухо сказав Ватсон. — Саме через те я й виявив її надто пізно... Ви, мабуть, дорікаєте мені за неухважність. Але знайте: все, що Ватсон робить, він робить сумлінно.

— Це, безперечно, так, — палко сказала Алена.

Северсон промовчав.

Розділ XXVIII ПРОГУЛЯНКА В БЕЗПОВІТРЯНОМУ ПРОСТОРИ

Відхилення «Променя» бодай на мізерну частку градуса від свого маршруту означало б втрату мети і блукання нескінченим Всесвітом, тому після зустрічі з туманністю вся увага астронавтів була зосереджена на виправленні траєкторії корабля. Виміри виконувались з усією можливою точністю; після порівняння окремих результатів допущені помилки виправлялись, і тільки після цього визначались остаточні дані про маневрування.

Цей час загальної посиленої діяльності Северсон використав для виконання завдання, яке йому дав Дітріхсон. Він потай виніс з лабораторії поляризаційний апарат, опромінив Олафову каюту і, знайшовши в ній описаний праплемінником тайник, забрав дві металеві коробки.

«Половину завдання виконано!» — з полегкістю зітхнув він аж у своїй каюті і взяв до рук одну з коробочок.

Що в ній може бути?.. Шкода, що тут нема сили тяжіння — навіть не визначиш, яка вага предмета.

Матово-білий метал був гладенький, без жодних написів чи значків.

Северсон потрусив коробочку над вухом — всередині нічого не ворухнулось.

Відкрити чи не відкривати?

«Краще не треба... — вирішив він нарешті. — Олаф, безперечно, даремно не застерігав би».

Дітріхсон просив викинути коробочки в реактор. Але щоб це зробити, треба насамперед розвідати обстановку, тому Северсон рушив до атомної електростанції.

Грубер та Мадараш, які чергували біля реакторів, не звернули уваги на Северсона. Вони сиділи перед довгим напівкруглим пультом і уважно стежили за контрольними екранами.

— Пе — триста двадцять сім... Ер — сімдесят два... А — сто тридцять шість... Ка — сімсот тридцять... — пролунав голос Навратіла з гучномовця відеофону.

Вчені покрутили кілька ручок, подивились один на одного, кивнули головами на знак згоди, і Мадараш доповів:

— Пе — триста двадцять сім, Ер — сто сімдесят два, Ка — сімсот тридцять — виконано!

— Чи можу я оглянути реактори двигунів? — запитав Северсон, коли запала пауза.

— Ні! — уривчасто кинув Грубер. — Заждіть.

— Двигуни зараз працюють, — привітнішим голосом пояснив Мадараш. — Коли виправимо траєкторію, — прошу. Я навіть допоможу вам вивчити їхню будову.

— Пробачте, — збентежено промимрив Северсон. — Я зовсім забув про це...

«Який я дурень! — дорікав він сам собі, йдучи до своєї каюти. — Прокляте нещасття! Прокляті коробочки з пра-племінничком і всім його підступним «Братством»!.. Чому я взагалі поводжуся, як ідіот?.. Навіщо мені Олаф наказав кинути коробочки до реактора?.. Мабуть, їх треба просто знищити... Однак не для цього ж він брав їх сюди, на корабель?.. Ні, хай там що, але треба дізнатись, в чому суть справи!»

Розкрити коробочку було не так легко, як здавалось на перший погляд. Кришка прилягала так щільно, що під неї не можна було просунути вістря ножа, та й метал виявився значно твердішим, аніж гадав Северсон.

Чимало поморочившись і зламавши ніж, Северсон з досадою шпурнув коробочку додоу. Чи то сприяла цьому пружна обшивка каюти, чи то удар припав на потрібне місце, але коробочка враз розкрилась, а з неї випливали смужки шовковистого паперу та кілька скляних ампулок, в яких звичайно тримають ліки для ін'єкцій. Він схопив одну і глянув проти світла. Рідина в ампулі була абсолютно прозора.

А коробочка тим часом продовжувала свою подорож по каюті, розсипаючи ампулки. Пружні стіни відбивали летючі предмети в найрізноманітніших напрямках. За кілька секунд каюта стала схожою на вулик, де снує рій.

Коробочку та кілька ампулок Северсон спіймав досить швидко, а потім справа ускладнилась. Вимахуючи шкіряним шоломом, він літав по каюті, нагадуючи самому собі чудакуватого професора-ентомолога, який з сачком у руці бігає луками за рідкісним метеликом. Минуло не менш як двадцять хвилин, поки Северсон скінчив своє полювання. Аж тоді він заходився детально оглядати ампули.

Після марних зусиль розібрати напівстерті написи на склі Северсон поклав ампулки назад до коробки, а одну старанно загорнув у папір і запхнув до кишені, — на всякий випадок, як речовий доказ.

Коробочку він сховав у шухляді, серед білизни.

* * *

Реактори двигунів знову замовкли. Життя екіпажу ввійшло в нормальну колію. На пропозицію Молодінової, розпорядок дня трохи змінили: після шестигодинного

чергування кожному вченому приділялось ще дві години для наукової праці. Для систематичності спостережень розподілили також і області досліджень: Чан-су з Цагеном мали досліджувати радіозірки, Навратіл — центр Галактики, Ватсон — її околиці, Шайнер вивчатиме «нові» зірки. Фратев перевірятиме паралакси світил. Словом, роботи вистачало всім. Ніхто не скаржився, що час тягнеться повільно.

Вільні хвилини, які траплялись у Северсона, він присвячував «розвідувальній роботі», однак Алена до цього вже втрачала інтерес.

— Ми стежимо за Ватсоном багато днів, спостерігаємо його під час роботи, підслухуємо під дверима каюти, а що виявили? — запитувала вона. — Нічого! Правда, в нього в каюті є приймач і блокнот з таємничими зазначками. Але що в цьому злочинного?

Северсон не заперечував дівчині, однак продовжував свою справу потай. Він цікавився не тільки Ватсоном, а й Дітріхсоном та взаєминами між ними.

Олаф нарешті одужав. Коли Северсон дізнався про це, він одразу ж сів до відеофону і набрав номер запасного апарата Ватсона.

Його припущення підтвердились: Олаф справді відвідав Ватсона раніше за інших.

З величезним напруженням Северсон стежив за тим, що відбувається в каюті Ватсона. Господар і гість розмовляли, як давні друзі.

— Як себе почуваєте, болящий? Дуже радий, що бачу вас знову живим і здоровим! — привітав Олафа Ватсон.

— Живий — то правда, але хвороба таки далася мені взнаки... Я вам дуже вдячний, друже.

— За що? — здивувався Ватсон.

— За співчуття й підтримку, за часті відвідини в лікарні... Хіба це мало?.. Ну, а як просувається ота справа?

Ватсон схопив його за руку і притулив палець до уст:

— Тс! Тихіше, друже!.. Поки що все гаразд. Ото буде сюрприз, коли... — І він почав говорити так тихо, що не можна було розібрати жодного слова.

— Гарний з тебе детектив, Лайфе! — почувся раптом за спиною Северсона голос Алени. — Не лякайся, це я. Але міг би бути і хто-небудь інший. Обережним тебе назвати ніяк не можна, мій Шерлок Холмс!

— Ти стоїш тут давно? — запитав він збентежено.

— Ні, щойно зайшла. Що у Ватсона нового?.. О, та в нього гість!.. Про що ж вони розмовляють?

Северсон зблід і нахилився до відеофону, щоб Алена не бачила його обличчя:

— Погано чути, а посилити не можна. Але ти нічого не втратила, Аленко. Розповідали анекдоти, до того ж трошки пікантні, тому продовжують пошепки...

Олаф справді засміявся, і Ватсон також.

— Коли дізнаєтесь про щось нове, — покличете мене, — сказав Дітріхсон, прощаючись. — Я піду. Треба ще представитись Молодіновій та Навратілу.

— Е, таки нікчемні з нас детективи! — поблажливо посміхнулась Алена і вимкнула апарат.

«Нікчемні... Справді нікчемні! — снувалось у мозку Северсона, коли він, попрощавшись з Аленою, ішов до своєї каюти. — Ці злочинці таки уклали спілку; вони замислили щось лихе, а ми й досі не можемо вивести їх на чисту воду... Що ж робити?»

Він не спав усю «ніч», як за звичкою називали час, призначений для сну. На «Промені», звісно, не було ні дня, ні ночі, ні весни, ні зими; тривалість періодів визначав тільки атомний годинник; але екіпаж жив за земним календарем.

Згідно з таким розпорядком для Северсона був ранок, коли він нарешті обміркував детальний план дій, проте виконання задуму довелося відкласти, бо саме вранці проводились передачі на Землю для Всесвітньої Академії наук. То були тижневі зведення про результати наукових досліджень, — переважно цифри, значки та незрозумілі аббревіатури. Сьогоднішня передача була цікавішою, ніж звичайно: експедиція повідомляла, що Мадараш виявив невідомі досі нуль-промені, які руйнівню впливають на ядра атомів. Але Северсон навіть не вчитався як слід в це повідомлення, що мало викликати на Землі цілу сенсацію; він насилу дочекався кінця передачі, щоб взятись до важливішої справи.

Як справжній детектив, він нишком пробрався до складу, видобув там удосконалений фотоапарат з автоматичним еспонометром, прихопив довгий трос. Все це було йому потрібно, щоб здійснити подорож у безповітряний простір, за межі «Променя».

Северсону щастило. Ніким не помічений, він проплив до шлюзової камери, напустив у неї повітря, надів скафандр. Один кінець троса припнув до пряжки біля пояса, а другий — до кільця на одвірку.

Забезпечивши себе таким чином, Северсон натиснув на важіль зовнішніх герметичних дверей. Натиск повітря рвучко відчинив їх. Перед людиною відкрився вільний міжзоряний простір.

Від страху в Северсона мимохіть стиснулось серце. Судорожно вчепившись у одвірок, він притискувався до гладенької стінки велетня. Зоряне небо відбивалось у ньому, як у кривому дзеркалі.

Ні звуку, ні руху. Здавалось, «Промінь» втратив свою шалену швидкість і просто висить нерухомо в безповітряному просторі.

Северсон обережно повернув голову. Його погляд упав на велику кулю, де містився «мозок» велетня; кабіна управління, обсерваторія, передавальна станція. За великими вікнами рухаються вчені. Вони навіть не підозрюють, що на них дивиться хтось ззовні.

«Але чи й справді не підозрюють?.. Чи не побачив мене хтось часом?» Северсон глянув на свій скафандр. На нього падали тільки слабенькі бліки світла; з великої відстані навряд чи їх помітиш. Отже, все гаразд. Вперед!

Пересуватись було важко. Рукавиці скафандра ковзали по гладенькому металу; тіло намагалось відірватись від поверхні зорельота і зринуть в простір. Подеколи Северсону здавалось, що рухається не він, а корабель, — оптична ілюзія, характерна для світу невагомості, де немає ні «верху», ні «низу»: людина весь час вважає, що «верх» там, де голова.

Тільки за годину важкої подорожі Северсон добрався до мети — шостого вікна в другому ряду. Воно було яскраво освітлене.

З надзвичайною обережністю Северсон зазірнув до каюти. Так, Ватсон вдома. Він

сидить біля столу, спиною до вікна, і щось пише. Перед ним лежить купа словників, а також оті загадкові таблиці, які вразили Северсона й Алену.

Ватсон підозріло заворушився, і Северсон хутко сховав голову в тінь. Коли він за хвилину зазирнув до каюти знову, Ватсон, — уже з навушниками на голові, — сидів біля магнітофона і крутив ручки настройки.

«А, любий, то ти записуєш передачу від якогось спільника з Землі?!» — зловтішно подумав Северсон і, націлившись фотоапаратом, натиснув на спуск. — Один знімок вже є. Зробимо для певності ще один».

Але апарат раптом випав у нього з рук, а «Промінь» рвонувся, окрутився навколо своєї осі, помчав кудись вбік. Від страху Северсон заплющив очі. Йому здалось, що він падає в безодню; навіть не падає, а його просто тягне туди невідома сила...

«Але що ж трапилось з кораблем?.. Катастрофа?»

Коли Северсон розплющив очі, то насамперед побачив на фоні освітлених дверей шлюзової камери характерний силует голови Навратіла в прозорому шоломі скафандра. Академік швидко змотував трос, притягуючи до себе невдачу-мандрівника.

Не встиг Северсон отямитись, як уже опинився в шлюзовій камері, а потім у коридорі. І тільки там Навратіл сердито сказав:

— Ви збожеволіли, друже?! Що ви там шукали в міжзоряному просторі?.. Вам набридло жити?!

— Я... я... фотографував... — Северсон затинався, мов учень, якого вчитель застав на списуванні.

— Фотографували?! Що там можна було фотографувати, скажіть мені, прошу?

— Я фотографував «Промінь». Хотів одержати цікавий знімок для телевізійної передачі... — Северсон оволодів собою і говорив тепер далеко впевненіше. — Коли ви потягнули мене за трос, апарат випав з рук.

— От так ідея!.. Цікавий знімок, гм... А чи подумали ви про те, що найдрібніша порошок, яка летить Всесвітом, може пронизати вам серце?.. А чи не припускаєте, що вам могли завдати непоправної шкоди нуль-промені? Адже ми ще не знаємо навіть, чи затримує їх скафандр... Ви повинні негайно пройти медичний огляд.

— Пробачте мою нерозсудливість, товаришу Навратіл. Мені дуже прикро, що я вам завдав стільки неприємностей. Більш ніколи цього не зроблю, присягаюсь!

— Я в цьому твердо переконаний. Ваше щастя, що я вас помітив з кабіни управління. «Глечик ходив по воду, аж поки вухо одірвалось!» — пам'ятайте про не. Якщо вам ще колись спаде на думку щось подібне, порадьтесь зі мною або з товаришем, який тоді буде капітаном. Сподіваюсь, ми зрозуміли один одного?

— Так. І не кажіть про це, прошу, нікому.

— Вже пізно. Всі в кабіні управління вас бачили. Алена одразу ж вгадала, чому Северсон вийшов з «Променя».

— Бачиш, скільки разів я тобі казала, щоб ти вже облишив свій розшук, все одно це ні до чого не приведе, — докоряла вона йому. — Адже я замалим не втратила тебе! Коли б ти хоч одним слівцем натякнув мені! З цим розслідуванням ми повинні покінчити. Розповімо просто про все Навратілу, та й годі.

— Ні, ще ні! — з одчаєм запротестував Северсон. — Ще не настав слухний час. Обіцяю тобі, що вже не зроблю ніякої дурниці. Однак ми повинні ще трохи постежити за Ватсоном. Адже, крім речей у каюті, ми не маємо проти нього ніяких речових доказів. Втратив я і знімок, який так важко здобував. Можливо, що Ватсона ми застукаємо ще на чому-небудь. Для цього нам цілком вистачить відеофону.

— Стара помилка повторюється... — тихо сказала Алена. — Але я не можу з тобою сперечатися.

Незабаром після цього Северсона відвідав Олаф.

— Здрастуйте, дядечку! Як ваші діла, парашутисте?.. Ну, не гнівайтесь. Я прийшов запитати, що ви зробили з коробочками.

— Знищив їх, як ви просили.

— Справді? Ну, гаразд. А чому, власне, ви полізли з корабля? Чи не висліджуєте мене? — сказав він насмішкувато. — Не радив би я вам цього робити. Знаєте, не люблю шпигунів.

Северсон почервонів і мимохіть стиснув кулаки:

— Коли б ви не були моїм родичем, я покарав би вас тут же, на місці, ви, «brate сильної руки»! Занадто багато собі дозволяєте! Але я вас попереджаю: не грайтеся зо мною! Досить одного слова — і ви будете в пастці. Адже знаєте Навратілове прислів'я про глечик і його вухо?

Дітріхсон злякано відступив:

— Я не хотів вас образити, дядечку... — сказав він примирливо. — Не гнівайтесь... Прогулянку в безповітряний простір, отже, з'ясувати не можете?

— Можу! — одрубав Северсон. — Ліз я туди, власне кажучи, через вас. До реакторів я потрапити не міг, тому ваші проклятуці коробочки шпурнув у Всесвіт!

— Шкода. Все заспокоїлось, і я їх ще міг би використати. Але все ж я вам дуже вдячний! — сказав іронічно Дітріхсон.

Розділ XXIX ТАЄМНИЦЯ ВАТСОНА

Збігали тижні, місяці... Рік змінювався роком.

В праці й розвагах час для відважних астронавтів минав непомітно. Після відкриття нуль-променів працювати стало ще цікавіше: виявилось, що ці промені можуть стати добрим помічником у цілому ряді галузей науки. Вони допомагали точніше дослідити будову атомного ядра, значно прискорювали процес перетворення елементів у лабораторіях. Однак джерело нуль-променів усе ще лишалось невідомим; безрезультатними були й спроби відтворити їх штучно.

Академік Навратіл час од часу переглядав контрольні записи скерованого на Землю астрогравіметра і хитав головою:

— Марно, марно... Випущеного слова не спіймаєш, а світла не наздоженеш. Побожуюсь, що доктор Заяц поставив перед собою непосильне завдання. Гравітація — це

стоголовий дракон: одну голову йому відрубаш, а п'ять нових виростуть. Скоріше поголишся сокирою, аніж промодулюєш гравітацію!

Перспективи зв'язку з допомогою гравітації для екіпажу «Променя» становили вже не теоретичний, а практичний інтерес. Радіохвилі з Землі долітали сюди з запізненням на два з половиною роки. А повідомлень з рідної планети всі чекали з великим інтересом.

Перші спроби керувати погодою на Землі з допомогою атомної енергії викликали на «Промені» захоплення. Менш радісним були повідомлення про хід оживлення Амундсена. Операції просувались дуже повільно, бо тіло героя було в кількох місцях поранене. Однак Тарабкін, на превелику радість Северсона, надії не втрачав.

Так минуло п'ять років. Щоб відсвяткувати знаменну річницю, всі зібралися в клубі на урочистий обід.

— О, смажена курка! — радісно вигукнула Надія Молодінова. — Та це ж моя улюблена страва!

— Фарширований перець! — приєднався до неї Мадараш. — Чудесно.

— Свинина, кнедлики і капуста із шкварками! — зрадів Навратіл.

— Хай я буду президентом на планеті Ікс, якщо ця печеня не краща за ту, яку готувала матуся! — тріумфував Фратєв.

— Ви чарівниця, Алено! Як це вам вдалося догодити усім? — здивувався Чан-су.

— А що ж тут складного? — весело посміхнулась Алена. — Скільки разів ви у клубі згадували свої улюблені страви! А я ще на Землі, складаючи план нашого меню на вісім років подорожі, не забувала про національну кухню.

— І потай протягнули до «Променя» ящик з консервами, щоб порадувати нас після отієї штучної їжі, правда? — продовжив за неї Навратіл.

Северсон потиснув руку коханій і прошепотів:

— Я радий за тебе.

Тільки-но обід закінчився, як Навратіл затягнув стару пісеньку:

Це річниця, це річниця,
Ходім, стара, до пивниці -
Гой-я-я, гой-я-я,
Гой-я-я, гой-я-я!
Гой-я-я, я!

Всі приєднались, і в клубі весело залунало:

Будемо до ранку
Танцювать голана.
Гой-я-я!

* * *

— Товаришко Молодінова, я маю сказати вам щось дуже важливе, — почувся голос Ватсона з гучномовця відеофону в кабіні управління. — Чи не можете ви зайти до мене?

— Не можу, Ватсон. «Промінь» трохи збився з шляху, зараз визначаємо причину.
— Тоді — коротко: я виявив на планеті Ікс ще одну радіостанцію. Говорить на іншій мові, аніж перша, і трохи слабкіша. Слід сподіватись, що...

Його перебив різкий сигнал тривоги, а слідом за тим на екрані службового відеофону з'явилося схвильоване обличчя Цагена:

— Товаришко Молодінова, астрогравіметри показують велике тіло в напрямку Пенеболи... І ще одне — трохи менше — в напрямку Регула...

Цього разу небезпека була виявлена заздалегідь, тому гарячкувати не доводилось. З наказу Молодінової начальник радіолокаційної станції Вроцлавський старанно обстежив простір і приблизно через півгодини повідомив:

— Напрямок Регула: темне тіло, величина нуль-три, відстань двадцять шість цілих і сім десятих хвилини... Напрямок Пенеболи: темне тіло, величина нуль-нуль-вісім, відстань тридцять дві цілих, дев'ять десятих хвилини. В напрямку до центра сузір'я Леа: темне тіло, розмір нуль-нуль-чотири, відстань тридцять дев'ять хвилин...

Молодінова швидко ввімкнула всі відеофони на «Промені».

— Увага... Увага... Прив'яжіться! Вмикаємо реактори двигунів!

Точно за хвилину з дюз корабля вилетіло червоне полум'я.

— Як у нас кажуть, мали більше щастя, ніж розуму, — зауважив Навратіл. — Згасла сонячна система, чи що там ще було, могла б з таким же успіхом стояти просто у нас на шляху.

— Тоді б я виявив її вже давно, — заперечив Мадараш, який саме був головним пілотом. — Я не спускаю очей з головного астрогравіметра.

З екрана зазирнуло до приміщення завжди усміхнене обличчя Фратєва.

— Уявіть собі, найбільше тіло біля Регула є радіозіркою! — вигукнув він радісно. — А як інтенсивно випромінює! Це вже не шум, а просто гуркіт водоспаду!

Навратіл надів навушники і підійшов до радіотелескопа.

— Фратєв був правий, послушайте! — подав він навушники Молодінової. І з посмішкою додав: — Я гадав, що він трішки перебільшує, як завжди.

— Нема сумніву, джерело радіохвиль не може бути далеко. Перевірте, будь ласка, чи точно скеровано радіотелескоп на найбільше темне тіло.

Навратіл підійшов до великої дошки і примруженими очима обвів кілька екранів.

— Так, дані астрогравіметра, радіолокатора і телескопа збігаються. Радіохвилі виходять з тіла величиною нуль-три.

— Отже, ми стоїмо на порозі розкриття таємниці радіозірок! — зраділа Молодінова. — Це, безсумнівно, згасаючі сонця, температура яких знизилась настільки, що вони вже не випромінюють видимого світла.

— Ви праві, — показав Мадараш на екран астротелевізора. — Погляньте: згасаюче сонце ще випромінює інфрачервоні промені.

— Проксіма з цієї хвилини не по праву носить своє ім'я. Найближчим сонцем є... Як його назвемо? — почухав потилицю Навратіл.

— Радіа Фратєва. Хай зрадіє Фратєв! Він перший почув її голос! — запропонував Чан-су.

За хвилину Северсон сів до мікрофона і почав говорити.

— Увага, увага! Спеціальне повідомлення для Землі!.. Насамперед ми розкрили таємницю радіозірок... Це темні тіла, або, краще сказати, згасаючі сонця. Одне з них недалеко від нас. Ми назвали його... Ради бога, що сталося?! До кабіни ззовні проникло сліпуче сяйво!.. Момент!.. Темне сонце засяяло! Вибухнуло!.. Навколо нього поширюється вогненний пруг!.. Вимикаю... Викличу вас за хвилину...

Несподіваний спалах нової сліпучої зорі викликав на «Промені» тривогу.

— Реактори двигунів — на повний хід! — скомандував Навратіл.

Ватсон залетів до кабіни управління:

— Не робіть цього! Не збільшуйте швидкість понад сто п'ятдесят тисяч кілометрів! Це може погано скінчитись!

— Або пан, або пропав! Важко зараз вибрати, на це нема часу. Далеко менше ризикуємо від підвищеної швидкості, аніж коли б ми плентались на досяжній відстані від нової зірки і згоріли б, — відповів Грубер.

— Так, крильця нам може обсмалить! — Мадараш намагався приховати свою тривогу за жартами, але це йому погано вдавалось.

Тільки Чан-су лишався абсолютно спокійним.

— Я згодний з академіком Ватсоном, — сказав він так, ніби йшлося про звичайну наукову суперечку. — Не слід збільшувати швидкість: ми так розтринькаємо пальне, а воно нам ще придасться. Облишмо Радія Фратєва, та й годі. Вивержена розжарена маса не полетить швидше, аніж дві тисячі кілометрів на секунду. Вона ніколи нас не зможе наздогнати.

— ...За три роки, саме тоді, коли до вас долетить мій голос, на вашому небі засяє нова зоря! — продовжував Северсон передачу. — Коли побачите її, згадайте про нас і назвіть ту зорю Радія Фратєва...

* * *

Вибух космічного масштабу на відстані п'яти світлових годин — не дуже приємне видовисько. Але для наших завойовників Всесвіту це була просто ідеальна нагода вивчити життя космічного тіла.

Раптові спалахи зірок астрономи Землі спостерігали неодноразово. Однак явища відбувались так далеко, що результати спостережень були дуже скромними. І тільки тепер космонавти могли дослідити фізичні та хімічні зміни на поверхні щойно виниклого сонця та в короні, яку зірка викинула з себе з неймовірною силою.

Одразу ж після спалаху «Промінь» опинився в усенаростаючому потоці рентгенівських та космічних променів. Також і нововідкриті нуль-промені сяяли дедалі інтенсивніше.

— Так воно прилучилося, що щастя за біду зачепилося, як у нас кажуть! — посміхнувся Навратіл. — Ну що ж, нам лишається тільки шанобливо подякувати нашій любій Радія Фратєва за надзвичайно цінні факти, які вона дала науці. Нема сумніву, що

вони допоможуть розкрити таємницю виникнення нових та інших зірок, а також походження космічних променів.

— Так, ми збираємо багатший урожай, аніж сподівались, — кивнула Молодінова. — А скільки нових великих відкрить ще чекають на нас у сонячній системі Проксими Центавра!

— А може, вдасться навіть розкрити таємницю походження всієї Галактики? — мрійливо сказала Алена.

Яскраво-жовтий колір Радія Фратева за кілька днів перетворився на оранжевий, потім — на рожево-червоний. Видимість зірки настільки зменшилась, що її вже можна було спостерігати тільки через сильні телескопи.

— Слід було б назвати її не Радія, а Пирскавка! — жартував Фратев. — Засяяла, натворила бешкету та й зникла... Бачите, яка швидкоплинна людська слава?!

* * *

Життя на «Промені» знову ввійшло в нормальну колію. Вчені скерували об'єктиви своїх апаратів до мети подорожі, до сузір'я Проксими Центавра.

Северсон під час усіх цих бурхливих подій майже забув про Ватсона. Нагадала йому про нього тільки розмова з праплемінником. Олаф поскаржився на безперервний головний біль, який іноді доводить його до нестями.

«Бодай би у тебе луснув мозок, то я б хоч позбувся клопоту! — подумав Северсон. Коли ж за мить усвідомив зміст свого потаємного бажання, здригнувся: — До чого вже я дійшов?! Такі думки може мати тільки боягуз! — гнівався він сам на себе. — Час летить, і мета подорожі наближається. Треба діяти!»

Тепер він стежив за Ватсоном в обсерваторії щодня. Після багатьох марних спроб йому вдалось нарешті його застукати.

Северсон ввімкнув відеофон і без особливої уваги спостерігав картину на екрані. Вона не зацікавила його, бо була надто схожа на всі попередні. Северсон уже знав кожен Ватсонів рух. Не було нічого особливого й у тому, що той набрав якийсь номер на відеофоні.

Однак те, що сталося потім, Северсона безмежно вразило. На екрані Ватсонового апарата з'явився кадр з кабіни управління. Чан-су розмовляв з Навратілом про нововиявлену планету в сузір'ї Альфа Центавра А. Ні один з учених відеофону не помічав.

«Хіба там не спалахнула сигнальна лампочка?»

Коли Ватсон наситився виглядом кабіни управління, він з'єднався з клубом. Там якраз було весело. Вроцлавський розповідав анекдоти, все товариство сміялось. Іноді посміхався й Ватсон.

В клубі також ніхто не помітив, що відеофон працює.

Северсон лягнув себе по лобі:

«Я просто дурень! Як це я не догадався зразу: Ватсон робить те саме, що й я — підслухує з допомогою відеофону. Що ж він хоче вивідати?.. Ні, тепер уже справді настав

час втрутитись».

Він вирішив одразу ж після чергування розповісти про все Алені й попросити, щоб вона поінформувала Навратіла про обох змовників.

Та тільки-но він зайшов до клубу, де мав зустрітися з Аленою, як зупинився вражений.

В порожньому залі біля вікна з покрученою сосною сидів... Ватсон. Він так заглибився в перегляд якихось паперів на столику перед ним, що нічого не помічав довкола.

«Ватсон у клубі?! Ніколи раніше він сюди не ходив. Що це він замислив?» — промайнуло в голові Северсона.

Ватсон тримався спокійно, його очі часом навіть посміхались двома віями зморщок біля скронь. Переглянувши папери, він акуратно склав їх у великий стос, сперся ліктем на раму вікна і, машинально погладжуючи посріблене сивиною волосся, задивився у зоряне небо.

До залу поступово збирались усі астронавти. Кожен з них, помічаючи Ватсона, дивувався так само, як і Северсон, але ніхто з цього приводу не сказав ані слова.

— Як тобі подобається цей відвідувач? — прошепотів Северсон, коли до нього підсіла Алена.

— Я йому рада. Нарешті набрався розуму.

— Ти знала, що він сюди прийде?

— Так, мені про це сказав Навратіл.

— Звідки така зміна? Чого йому треба?

— Ти — невинуватий! — засміялась Алена. — В усьому бачиш якусь таємницю.

— А отой приймач і зашифровані позначки — то нічого не означає?! — ображено запитав Северсон.

Алена вже не встигла відповісти. Навратіл підвівся і зробив знак рукою:

— Сідайте, друзі, послухаємо академіка Ватсона. Він хоче розповісти нам щось дуже важливе.

Северсон запитливо глянув на Алену. Вона знизала плечима.

— Знаю добре, що багато хто з вас вважає мене відлюдком, мізантропом... — сухо й холодно заговорив Ватсон. — Саме тому я хотів би звітувати за свою самотність... — Він помовчав і обвів поглядом присутніх. — Сьогодні я вже можу сказати, чому я не ходив до клубу. Мені потрібно було багато часу. Я намагався розгадати зміст слів незнайомої мови мешканців планети Ікс...

Серед нечисленної аудиторії прокотився рух здивування, але Ватсон не звернув на нього ніякої уваги.

— Сподіваюсь, мені це частково вдалося зробити... Алена злегка штовхнула Северсона і багатозначно підморгнула.

— Як я вже доповідав товарищі Молодіновій, планета Ікс надсилає свої передачі двома станціями. На жаль, другу я виявив тільки недавно, і передає вона на зовсім іншій мові, аніж перша. Тому вся моя робота стосується виключно потужнішої станції, яку ми вже чуємо багато років...

Ватсон підійшов до магнітофона і клацнув вимикачем. По залу розлігся скиглячий голос.

— Так говорять мешканці планети Ікс нормально. А тепер пустимо плівку повільніше... Будьте уважні... Найчастіше почуєте слова: «вехагете», «есвеелес», «охогхім», «есвеелен», «гехе»... Очевидно, це найбільш вживані незнайомими людьми вирази.

Я встановив слова, які найчастіше вживаються в більшості мов світу, і дійшов до висновку, що серед тих слів, які ви щойно почули, насамперед повинні знайтись займенники, дієслово «бути» і таке інше.

Було б надто довго описувати, як крок за кроком я розкривав зміст невідомих слів. Хто зацікавиться цією проблемою ближче, може вивчити цей ось матеріал, — поклав він руку на грубий стос паперів. — Я б хотів звернути вашу увагу, що шлях до розв'язання був дуже складний. Спочатку я звернувся до найрізноманітніших дешифрувальних систем, які відомі з найдавніших часів. Це нічого не дало. Потім я вивчив наукові праці академіків Грозного та Лекси, які розшифрували невідому письменність на написах зі Сходу. Але й це мені небагато допомогло. Тільки після цілого року марних шукань я помітив, що деякі слова, хоча й мають однакові літери, коли б це було сказано нашою мовою, вимовляються щораз по-іншому. Різниця тільки у висоті тону складів. Невідомі люди, власне, не говорять, а співають. Для нашого слуху це не дуже приємно, а для них — має велике значення. Окремі тони їм заміняють літери.

А тепер я прочитаю вам переклад кількох фраз, які мені вдалося зрозуміти...

«Математичний турнір (поєдинок чи олімпіада) мав хороший перебіг і високий рівень. Абсолютним переможцем є... (незрозуміле ім'я)».

«Ворожа держава (чи континент) прагне знищити нашу цивілізацію (чи релігію). Бог нам вклав у руки меч (чи зброю), щоб ми покарали боговідступників. Наша земля (континент) для нас занадто мала. Найурожайніші місця мають безбожники (незрозуміла назва народу), а ми голодуємо. Ми повинні поширити свій життєвий простір. Наш терпець уривається. Оголосимо священну війну...»

Здається, наше відвідання планети Ікс не буде приємним. З результатів, які я дістав ціною довгої і наполегливої праці, видно, що там наближається буря. Можливо, ми потрапимо саме в розпал...

Він замовк. В залі стояла важка тиша.

— Признаюсь, — і, мабуть, я кажу від імені усіх, — що мене академік Ватсон приємно здивував, — заговорив Навратіл. — За його гігантську працю ми повинні висловити йому щирі й палку подяку...

Захоплені оплески підтвердили його слова.

— В усякому разі, для нас ця робота має велику цінність. Вона полегшить нам зав'язати стосунки з мешканцями планети Ікс. Проте не гнівайтесь, товаришу Ватсон, якщо покажу вам і на темний бік питання. Безперечно, ви знаєте, що і вам, і нам я бажаю на цьому шляху найбільшого успіху. Я не беру також під сумнів і вашу сумлінність. Однак боюсь, що при всій ретельності в розшифровці, ми можемо легко піддатись омані. Не забувайте, що наше мислення надто «земне», щоб ми могли проникнути в мислення

невідомих створінь тільки на основі звукових записів. Припускаю, правда, можливість, що академік Ватсон розкрив закономірності невідомої мови, але боюсь, що зміст слів у багатьох випадках інший, аніж той, якого надаємо йому ми.

Почалась жвава дискусія. Одні стали на бік Ватсона, інші погоджувались з Навратілом.

— Я вирішив вивчити музику невідомих людей, — заявив Мадараш, коли вчені розходились до своїх кают. — Для відкриття її закономірностей словники не потрібні.

Северсон був такий приголомшений повідомленням Ватсона, що всю бесіду спостерігав немов увісні.

«Він самовіддано працював, а я його підозрював... Але чому він так часто зустрічається з Олафом? Навіщо підслушує розмови? А хто мені запхнув до кишені отой застережний лист?.. Ні, ще не все гаразд. Чи не розшифрує він ту мову з інших міркувань?»

Розділ XXX ГАРНИЙ СЛУГА – СТРАШНИЙ ХАЗЯЇН!

— Увага, увага! За десять хвилин вмикаємо реактори двигунів! Приготуйтеся, корабель почне обертатись!.. — голос чергового капітана Надії Молодінової лунає з репродукторів урочисто.

— Ура, наближаємось до мети! — вигукнула Алена. — Подорож була чудова, але всьому свій час. Признаюсь тобі, Лайфе, що ця одвічна ніч вже іноді починала дратувати мене. Навіть не уявляєш, яка я рада! Ти теж, правда?.. От буде чудесно, коли відчуємо під ногами твердий ґрунт, а над головами в нас засяє справжнє сонце. І навіть не одне, а цілих три зразу!

Вона витягла з футляра демодулятор і простягнула Северсону:

— Поглянь, як весело сяють вони нам назустріч! Северсон дивився на сонця, затамувавши подих. Які вони барвисті! Одне — жовте, як наше, друге — оранжеве, а третє — яскраво-червоне.

— До якого з них ми летимо? — запитав він задумливо.

— До отого найбільшого, червоного. Кажу, правда, до найбільшого умовно, бо насправді Проксіма Центавра — найменша в тризір'ї. Воно здається великим, бо до нас найближче.

— Як далеко від нього інші сонця?

— Приблизно за чотирнадцять світлових днів. Наш «Промінь» пройде таку відстань максимум за шість тижнів. Туди також зазирнемо, коли розпрощаємось з мешканцями планети Ікс. Це буде цікава подорож! Жовте сонце — Альфа Центавра А — має сім планет, а оранжеве — Альфа Центавра Б — чотири. Цілком можливо, що па якійсь з них знайдемо мислячі створіння типу земних людей. Обидва сонця взаємно обертаються з своїми сонячними системами навколо спільного центра ваги. А навколо цієї пари рухається Проксіма з своїми планетами.

Ззаду «Променя» почувся шум і гуркіт атомних двигунів. Тризір'я зникло з поля зору апарата. Небо почало обертатись; з'явилось сузір'я Діви, потім Волосся Вероніки, Малий Віз з Полярною Зіркою, Кассіопея та сузір'я Андромеди, посеред якого сяяла непоказна зірочка — Сонце нашої Сонячної системи.

Тільки-но «Промінь» зайняв нове положення — кормою вперед, — Северсон розстебнув запобіжний пояс і підвівся з крісла. Він злякано скрикнув: ноги його не тримали.

— Я просто дурень! — почервонів він. — «Промінь» гальмує, і тому до нас повернулась сила тяжіння... Знаю про це, а забув...

— Не звертай на це уваги. Чи мало чого забуде людина за п'ять років?.. Перш ніж почнеш ходити, Лайфе, перевзуйся. Черевики з сталевими підшвами зайві; підлога вже не намагнічена.

Северсон пройшов кілька кроків, тупнув ногою.

— Безперечно, до ваги звикнеш швидше, аніж до її відсутності. У мене таке приємне відчуття, ніби я вже стою на твердому ґрунті.

Він витяг з кишені олівець, підняв його вгору й пустив. Той не повис у повітрі, як це сталося б півгодини тому, а досить швидко упав на підлогу.

— Справді, як на Землі!

На відеофоні заблимав червоний вогник:

— Алєно, зайдіть до кабіни управління! Северсон лишився один.

За ці довгі роки роботи в лабораторії він вивчив усі апарати так досконало, що міг уже працювати самостійно.

— Ще двадцять хвилин... — сказав він, глянувши на годинник, і поклав перед собою великий блокнот-щоденник.

«З чого почати? — роздумував він, неухважно покусуючи кінчик олівця. — Стільки вражень!»

— Будьте здорові та веселі, дядечку! Як ся маєте? — пролунало раптом з дверей. Олаф! Чого йому тут треба?

Северсон глянув на нього з подивом і замість відповіді тільки кивнув головою.

— У вас такий вигляд, ніби ви кислещу вкусили! Може, не раді мені? — солодко посміхнувся Дітріхсон. — Я повинен тут на годинку замінити Свозилову. Вона на нараді капітанів. Бачу, що ви були б їй більш раді, аніж власному праплемінникові. Ну, та це не має значення... Яка тут у вас серйозна справа?

— За десять хвилин повинен витягнути з міжзоряного простору штучний білок. Я виставив його для опромінювання нуль-променями. Дослід номер вісімсот двадцять три. Втім, я це зроблю сам.

— Як я бачу, ви сьогодні не в доброму гуморі, дядечку. Ну, як хочете. Подивлюсь тоді, як іде приготування їжі.

— І про це я потурбуюсь сам, — пробурчав Северсон. В очах Дітріхсона спалахнули зелені вогники, але він одразу опанував собою. Сів у крісло і задивився на контрольний щит котла високого тиску.

— Послухайте, в мене виникла ідея, — звернувся він за хвилину до Северсона. —

Чи хотіли б ви порадувати свою наречену?

— Порадувати?.. Чим же це? — запитав той неохоче.

— Дослідом вісімсот двадцять чотири, який, можливо, принесе несподівані результати. Потім можете вільно сказати, дядечку, що це була ваша ідея. З радістю вам її дарую.

— Не варто. Не люблю хвалитись чужим пір'ям, як каже Навратіл... Як ви собі цей дослід уявляєте?

— Загалом просто. Дослідимо, які зміни викличе в штучному білку радіоактивне опромінювання. Поки Свозилова повернеться, дослід буде закінчено. Вона здивується, коли ми їй запропонуємо оглянути білки під електронним мікроскопом!

Северсонові ця пропозиція сподобалась. На якусь мить він навіть позбувся неприємного відчуття од присутності Олафа.

— Погляньте... — Дітріхсон витягнув з шафи плескуватий закритий резервуар з білками і подав його Северсону. — Зайдіть з цим до атомної електростанції. А втім, не заходьте туди через головний вхід, щоб даремно не турбувати чергових біля реакторів. Пройдіть задніми дверима номер чотирнадцять. Прямо проти дверей побачите стіну з кількома засувками. Відкрийте одну з них і покладіть туди касету з білками. Лишіть їх там на п'ять хвилин, цього цілком вистачить. Потім принесіть їх сюди, оце й усе. Нічого складного в цьому немає. А я тим часом подбаю про дослід номер вісімсот двадцять три... Коли витягнути касету?

— За дві хвилини. Я ще вам допоможу...

— Хіба я маленька дитина?.. Ви спокійно собі йдіть, шкода часу. Свозилова може незабаром повернутись, і наш сюрприз не вдасться.

Біля дверей номер чотирнадцять Северсон зупинився.

«Чи не послав мене Олаф геть тільки для того, аби щось натворити в лабораторії?» — спало йому на думку. Він уже хотів був повернутись, але передумав: за десять хвилин його відсутності Олаф нічого не встигне зіпсувати. А втім, все потім доведеться як слід перевірити.

Заглиблений у свої думки, Северсон не помітив скафандрів, що висіли на протилежній стінці вузького коридора. Підвівся навшпиньки, схопився за металеве колесо герметичної засувки і кілька разів крутнув його.

— Ще мало... — сказав він після першої невдалої спроби відчинити грубезну заслону. Крутнув колесо далі.

— Зупиніться, ради бога, зупиніться! — закричав хтось, схопивши його за руку.

Северсон здригнувся і швидко озирнувся... Ватсон!

— Ви що — збожеволіли, чоловіче?! Вам життя остогидло?! Хіба ви не знаєте, що, коли відкриєте цю заслону, вас прониже смертоносне радіоактивне випромінювання?!.. Дивуюсь Навратілу, що взяв до корабля такого невігласа! А ще більше мене дивує Дітріхсон. Чому він вам, дурень, не сказав, що тут ніхто не повинен перебувати без скафандра? Хіба ви їх не бачите?.. Оцеї ваш ідіотський дослід з білками міг легко скінчитись розпадом білків вашого тіла!

В першу мить Северсон взагалі не міг зрозуміти, що сталося і чому Ватсон так лає

його. Однак останні слова одразу ж примусили його опам'ятатися.

— Дітріхсон не винен, я сам мусив це знати... Але як ви мене тут знайшли? Звідки знаєте, що мене послав сюди Дітріхсон і що я провадив дослід з білками?

— Як я знаю це? Я просто чув вашу розмову. Але про це поговоримо пізніше. А тепер — надіньте скафандр та закінчіть цей ваш окаянний дослід... Що ви хочете виявити? Нічого нового не одержите, це вже давно досліджено.

— Ви підслухуєте відеофоном. Можете сказати, навіщо ви це робите? — прямо запитав Северсон.

— Ваша правда, підслухую. І раніше частенько цим розважався. Це моя слабкість і до деякої міри невихованість, визнаю. Але зрештою чому іншому, як не оцій моїй дурній звичці, ви зобов'язані своїм життям?

— Я вам вельми вдячний, товаришу Ватсон, — тепло сказав Северсон після великої паузи. — Тепер я бачу, як я помилявся щодо вас. Ви — добра людина, і тому мені не йде з думки, чому ви підслухуєте чужі розмови.

— Ви допитуєте, як прокурор. Якщо ви вже так наполягаєте, скажу вам усе. Просто мені було тоскно. Самотність я витримую далеко гірше, аніж ви гадаєте. Планета Ікс вимагала всього вільного часу. На розваги його не лишалось, тому я відвідував клуб і кабінку капітана хоч відеофоном. Ніяких секретів там не буває. До вас у лабораторію я потрапив цілком випадково. Сам того не знаючи, мене з'єднав Фратев, коли апаратом, з яким я був з'єднаний, викликав товаришку Свозилову. Сподіваюсь, що оцю мою слабкість ви не використаєте проти мене. До мене й так не дуже прихильно ставляться на «Промені» через мої старі суперечки з Навратілом. Я майже шкодую, що тоді так нерозсудливо попросив включити мене до експедиції.

Северсон міцно потиснув йому руку:

— Навпаки, всі ми вас дуже поважаємо й любимо, повірте мені!

Цього разу він говорив щиро.

* * *

Про те, що сталося на атомній електростанції, Северсон не сказав Алені ані слова. Ватсона тепер він відвідував часто. Намагався дрібними послугами виявити свою вдячність та заглушити цим голос нечистого сумління.

Олафа Северсон всіляко уникав.

«Чи послав він мене на електростанцію навмисне, щоб позбутись небажаного свідка, чи, може, тому виною нещасливий випадок і моє прокляте невігластво?» Відповіді на ці запитання він поки що не знаходив.

Дні тепер не бігли, а повзли, як слимаки. Відважні завойовники Всесвіту жили в постійному збудженні.

Швидкість уже настільки зменшилась, що чорні дірки в небі почали оживати. Спочатку з'явилися три тьмяні зірочки сузір'я Центавра. Невдовзі після цього виступили з темряви й інші зірки і, нарешті, з'язилась і маленька зірочка — наше Сонце.

Світло трьох сонць сузір'я Центавра вже проникало до кабін, як слабеньке сяйво серпика нашого Місяця.

Один з астротелевізорів був встановлений у клубі, щоб вчені могли спостерігати за планетою Ікс і у вільний час.

Спочатку вона заявила на екрані як макове зернятко. Повільно виросла до розміру горошинки, потім стала як горішок, як тенісний м'ячик...

Складні електронно-обчислювальні машини запрацювали на повний хід. Слід було якнайшвидше обчислити шлях усіх чотирьох планет біля Проксіми, і насамперед орбіту планети Ікс; точно визначити час її обертання навколо центрального світила та навколо власної осі, — так само, як і відстань між Проксімою та окремими планетами. Розрахунки, які раніше вимагали б праці десятків учених протягом довгих років, електронно-обчислювальні машини провели за кілька годин.

До розділу ХХХ "Гарний слуга —
страшний хазяїн"

«Промінь» уже наблизився до планети настільки, що астротелевізором можна було спостерігати її поверхню. Чотири п'ятих планети було вкрито океаном, решту посідали два континенти та кілька невеликих островів. Точну карту планети вчені ще не могли скласти, бо перешкоджала густа запона.

— Якщо невідомі люди мають більш досконалі телескопи, ніж ми, то вони, безперечно, вже помітили нас, — міркував Вроцлавський. — Яке ж враження справить на них наш «Промінь»? Чи догадуються вони, що до них прибувають гості з іншої сонячної системи?

— Знаєте, що я придумав? — вигукнув Северсон. — Перевіримо, наскільки правильно академік Ватсон зрозумів їхню мову. Надішлемо їм повідомлення, щоб вони, бува, не злякались, коли ми з'явимося на їхньому небі.

— Чудесно! Хай я стану атомом торія, якщо це погана ідея! — захоплено погодився Фратєв.

— Ідея справді непогана, але не знаю, чи зможу я здійснити її, — посміхнувся Ватсон. — Хіба я вмію так скиглити, як вони?

— Це дуже просто, — озвався Мадараш. — Перекладіть нашу передачу на «іксовщину» і напишіть до тексту ноти. Я проспівую їх, як соловей! Їхню мову я трішки засвоїв, коли вивчав музику.

— Ото буде сюрприз, коли ми раптом всунемося в їхню програму! — засміявся Фратєв.

Як сказали, так і зробили. Наступного тижня радіохвилі з чудними звуками вже помчали до планети Ікс. Мадараш зіграв свою роль бездоганно.

Ватсон тепер не відходив від приймача. Він чекав, чи не дадуть відповіді незнайомі створіння.

— Увага! — раптом закричав він переможно. — Вони почули наш заклик! Передавач замовк!

За десять хвилин станція планети Ікс заговорила. Ватсон увімкнув магнітофон на запис. За якийсь час передавач замовк знову.

— Повторіть наше повідомлення. А я тим часом спробую розшифрувати текст.

Ватсон узяв свій дбайливо складений словник і почав перекладати... Записавши першу фразу, покрутив головою:

— Якась нісенітниця! Тут взагалі немає логічного зв'язку: «Війна робить мир, за ліс кидати каміння, час приборканий не може...»

— Або вони нас погано зрозуміли, або не розуміємо їх ми, — посміхнувся Навратіл. — Спробуйте перекласти наступні фрази.

— Момент! Відновили передачу. Ватсон знову почав записувати.

— Погано їх розумію, передача має багато перешкод. Ось послухайте! — переключив він приймач на репродуктор.

Пролунав шум і тріск, які зовсім заглушили голос диктора.

— Це схоже на грозу, — сказав Фратєв.

— На планеті Ікс спостерігаю чудні спалахи! — повідомив Цаген з кабіни управління. Вчені підбігли до астротелевізора.

— Це не гроза, а скорше вибухи вулканів, — сказав Чан-су.

— Вулканічна діяльність, мабуть, захопила тільки ліспи континент.

Ватсон швидко перестроїв приймач.

— Друга станція мовчить. Мабуть, міститься на континенті, який зазнав стихійного лиха.

Навратіл увімкнув відеофон:

— Товаришко Молодінова, збільшіть швидкість. Є загроза, що прибудемо надто пізно.

— Почалися вибухи вулканів вже й на другому континенті! — вигукнув Броцлавський.

Всі замовкли. З жахом в очах спостерігали картину на екрані.

— Перша станція також замовкла...

Ватсон витягнув з кишені хусточку і повільно витирав пітне чоло.

— Своїм нещасливим пророцтвом я ніби накликав катастрофу... — сказав він скрушно. — Адже я казав, що тут ми не зустрінемо ніяких людей...

— Не випереджайте події, — заспокоював його Навратіл. — Вулканічна діяльність справді страшне явище, але все життя на планеті вона знищити не може. Особливо коли йдеться про все людство. Мешканці планети все-таки розумні створіння. Знають радіо, а отже, — цілком імовірно, — мають і авіацію. В найгіршому разі, врятуються в повітрі.

* * *

«Промінь» уже наблизився до планети настільки, що її поверхню можна було спостерігати простим оком. Вулканічні спалахи досі ще не згасали.

Мадараш вбіг до кабіни управління і похитнувся. На його обличчя впало багряне сяйво червоного сонця, яке сліпучо світило з зоряного неба. В руці він судорожно стискував щойно проявлену, ще мокру, фотографію.

— Товаришко Молодінова, товаришу Навратіл...

На знімку була зображена частина планети з правим континентом. В кількох місцях з її поверхні здіймалися вогненні кулі. На вершині однієї з них, як терновий вінець, химерно клубочився дим. З мороку яскраво-фіолетовим кольором світилося зубчасте гірське пасмо.

— Це не вибухи вулканів, це... — голос Молодінової урвався.

— ...вибухи атомних бомб! — прошепотів Навратіл. Мадараш витягнув авіаційні знімки вибухів у Хіросімі та Нагасакі і поклав їх поруч з фотографією.

— Сумніву немає...

— Планета Ікс дуже радіоактивна! — почулося повідомлення з кабіни спостереження.

— Ми прибули надто пізно!.. Безумці, чи для того дала їм природа розум, щоб вони взаємно знищували одне одного? — Молодінова стиснула кулаки. — Вони самі собі проголосили смертний вирок... І яка жахлива смерть! Ті, що не загинуть одразу, будуть

довго конати в страшних муках...

«Промінь» наблизився до планети ще більше. І тільки тепер, побачивши згасаючу атомну війну на власні очі, кожен ясно усвідомив, що тут, за мільярди кілометрів від Землі, зараз відбувається трагедія, якої Всесвіт досі не знав.

Всі, хто був вільний, зібралися в клубі й мовчки спостерігали грізну сцену. Ніхто не хотів зараз лишатись на самоті, усіх тягло до колективу.

Ватсон притулювся лобом до холодної шибки вікна й прошепотів:

— Ніколи я не думав, що побачу наяву Дантове пекло! «Земля, сліз повна, вихор підганяє, жахлива блискавка в багрянці промайнула...»

Ще кілька вибухів — і на планеті Ікс запала мертва тиша. Тільки то тут, то там хмари диму та пилу проривало багряне сяйво вогню.

«Промінь» спустився ще нижче і обертася навколо планети на мінімальній висоті.

На екрані астротелевізора пробігала жахлива картина суцільної руїни: палаючі міста, села і ліси; спалені на вугіль поля. Де-не-де валялись трупи тих, кого вибухи застали на більшій відстані. Гірські масиви та металеві конструкції світилися зеленкувато, як натерті фосфором. Так само сяяла й уся атмосфера не освітленої сонцем півкулі.

А над усім цим палала кривава Проксіма. Здавалось, вона також плакала. Довгі язики протуберанців вилітали до чорного неба і повільно відривались від своєї вогненної матері.

— Нагорі атомна енергія, яка дарує життя, а знизу — та, що це життя знищує...

Плакали всі, і ніхто цього не соромився.

— Радіоактивне випромінювання має незвичайні властивості. Воно таке ж потужне, як і космічні промені. За всіма ознаками, проникає на п'ятсот метрів у землю, — почувся голос у репродукторі.

Северсон схопився за голову.

— Товариші! — закричав він. — Я вас зраджував. Тепер бачу, яким злочинцем є Олаф, якими вбивцями є «Браття сильної руки»!

Мадараш від несподіванки впустив кінокамеру, якою саме вів кінозйомку найбільш приголомшливого в історії людства документа. Вчені підбігли до Северсона, гадаючи, що той збожеволів.

— Що ти кажеш, мій любий?! Опам'ятайся! Не втрачай розуму! Така катастрофа нашій Землі вже не загрожує, ми давно послали атомних авантюристів під три чорти!

— Не бійся, Аленко, я не збожеволів. Тільки я вже більше не можу мовчати. Цей жах унизу одкрив мені очі. Не можу мовчати! — він через силу підвівся. — Я вам усе повинен сказати... З нами летить убивця! Убивця, який за вашою спиною готується влаштувати ось таке! — показав він на планету Ікс. — Це — Дітріхсон; так, мій праплемінник Олаф! А я його приховував!

— Але ж Дітріхсон не може бути вашим праплемінником, я знаю його вже давно, — похитав головою Ватсон. Його пращури переїхали до Америки щось близько тисяча вісімсот шістдесятого року. Заспокойтесь, Северсон, у вас трошки розгулялися нерви, але незабаром все це мине. Катастрофа на планеті Ікс сильно вплинула і на нас... Вроцлавський, та не стійте, ж ви, як соляний стовп! Принесіть якихось ліків, чи що!

— Нічого не треба, дайте мені говорити. «Братство сильної руки» існує, це не моя вигадка. Про це сказав мені сам Дітріхсон, коли ми з ним зустрілись у Празі... Тут, у моєму щоденнику, ви прочитаєте все! — він витяг з кишені блокнот і кинув його на стіл. — Це злочинці, які гадають, що вони вищі за інших людей і що їм судилось володіти світом. Сила і влада — ось їхня мета. Можливо, вони мають і приховану атомну зброю, яку колись скинуть вам на голову. Зараз ми, а після нас — хоч потоп! — показав він тремтячою рукою за вікно.

— Безглуздя! — різко запротестував Грубер. — Хіба може на нашій Землі існувати зараз хоч одне створіння, що називається «гомо сапієнс», «розумна людина», яке б не знало, що атомна війна насамперед знищить агресора?.. Така людина вже давно повинна була б лікуватись у божевільні.

— Облиште, хай говорить! — урвав його Фратєв.

— Так, «Братство сильної руки» готує війну! — вперто повторив Северсон. — Дітріхсон сказав мені це ясно й відверто. Він обіцяв мені, що в разі їхньої перемоги я буду таким же володарем, як і вони. Я цього ніколи не прагнув, повірте мені. Я просто не хотів зрадити свого праплемінника і заспокоював себе тим, що, зрештою, переконаю, умовлю його... Але тепер, над домовиною планети Ікс, я з жахом зрозумів, кого приховував. Я зрозумів, що про злочин не можна мовчати, бо замовчувати — значить бути співучасником злочину... Чому я так пізно усвідомив це?

Я чітко розрізняв, — Аленка мені не раз дорікала за це, — «я» і «ви». Ватсона я підозрював у відлюдності, а тим часом ізолювався від вас сам. Правда, я виконував свою роботу чесно, але не зжився з вами — і, по суті, лишився відірваним від колективу. Тепер я вже знаю це, але як дорого я заплатив за таку мудрість!

Алена обняла його і погладила по волоссю:

— Це нічого, любий, все вже минуло...

Навратіл недовірко похитував головою. Северсон помітив це. Він звільнився з обіймів Аленки і вигукнув:

— Ви мені не вірите? Один доказ є у мене в кишені. Не знаю, правда, що це таке, але певен, що тут щось не гаразд. Інакше, навіщо б Дітріхсон просив мене, щоб я знищив дві коробочки таких ампул? Можу вам їх показати, я заховав їх у себе в каюті, в шухляді з білизною...

Навратіл оглянув ампулку під електронним мікроскопом.

— Негайно заарештувати Дітріхсона! Це справді злочинець! — сказав він хрипло. — Наймерзенніший злочинець! Він готував бактеріологічну війну. Погляньте: віруси мозкового грипу...

Він помовчав, щоб перевести дух.

— Яке щастя, друзі, що людство вчасно побачило, в чому криється корінь зла, і зрозуміло, якою небезпекою є для його існування капіталізм та імперіалізм! Яке щастя для людства, що у цих злочинців вирвано з рук атомну зброю, що Радянський Союз вчасно мобілізував народи на бій за мир... З атомною енергією — все одно як з вогнем: вона хороший слуга і страшний господар. Тепер, на щастя, вона тільки хороший слуга, що дав нам силу для багатьох перемог. Який добробут створили ми з цією силою на Землі!

Без неї ми сьогодні не були б тут, у сонячній системі, віддаленій від наших домівок більш як на чотири світлових роки... Безумці, які в хворобливому прагненні влади забувають про людяність і чесність і навіть втрачають природний інстинкт самозбереження, повинні пам'ятати, що той, хто сіє вітер, збирає бурю! Та буря змете тільки їх. Людство не допустить, щоб повторився жах минулого. Воно хоче жити спокійно й мирно і тому безжально знищить кожного злочинця...

І ще один повчальний висновок дають нам ці застережні сигнали з Всесвіту: у радісному мирному житті ми перестали бути пильними і обережними. Ми покладались на те, Що пережитки імперіалізму назавжди зникли з свідомості людей... Як бачите, заспокоюватись зарано... Товариші, ми повинні негайно скликати суд і поставити перед ним підступного злочинця!

Однак Дітріхсона не знайшли ні на атомній електростанції, де він мав чергувати, ні в лабораторії, ні в його каюті.

* * *

— Хотів би я вам, Алено, сказати кілька одвертих слів, якщо ми вже випадково лишились на самоті... Пам'ятайте: любов не сліпа і не пасивна. Справжня любов облагороджує людей, робить їх кращими. Ви повинні були більше допомагати Северсонові... Ну, нічого, ви все це ще виправите. Все життя у вас попереду.

— Товаришу Навратіл, знаю, що на мені лежить велика провина...

До клубу зайшов Северсон. Навратіл враз пригадав, що має зазирнути до кабіни управління, і вийшов. Северсон нахилився до Алені і запитав пошепки:

— Гніваєшся на мене?

— Дуренький! — посміхнулась вона. — Навпаки...

— Ті дві коробочки лежали між нами, як камінь... Зачекай хвилинку. Побіжу по них, щоб вони вже більш не пекли мене...

— Ходімо. Я піду з тобою.

Северсон відчинив двері своєї каюти і зразу ж вискочив назад. На його ліжку, серед розкиданої білизни, сидів Дітріхсон. В лівій руці він судорожно стискав металеву коробочку, а правою вибирав з неї ампулки і трошив їх об підлогу.

— Фаухер, Йонес, Северсон — усі так скінчите! Замордую вас, як собак! — очі в нього були божевільні, вирячені, і він весь час тіпався. — Іди геть, убивця! — закричав він, побачивши Северсона. — Ти знищив планету Ікс!

Коробку з ампулками він пошпурив до дверей.

— Збожеволів! — Северсон сильно причинив за собою двері і схопив Алену за руку. — Швидше поклич Навратіла!

Алена побігла. Северсон сперся на двері, щоб затримати безумця.

Дітріхсон кілька разів посмикав за ручку і затих. Здавалось, він заспокоївся. Та ось двері раптом широко відчинились. Божевільний вискочив з каюти, наштовхнувся на стінку, впав. Одразу ж схопився і, не помічаючи Северсона, побіг до виходу з корабля.

Перш ніж Северсон опам'ятався, Дітріхсон відчинив двері шлюзової камери, які автоматично зачинились за ним, потім зовнішні двері; відштовхнувся і стрибнув у безповітряний простір.

Його обличчя й руки вмить залилися кров'ю.

Мертве тіло потонуло в темряві.

* * *

— Який він гидкий і який жалюгідний! — тихо сказав Навратіл. — Чи послали вже ви, Северсон, повідомлення на Землю?

— Так. Повідомив їх також, що через надзвичайно високий рівень радіоактивності приземлитись на планеті Ікс не можемо.

— Для людства і для «Братства сильної руки» це буде серйозною пересторогою. Справді, застережні сигнали з Всесвіту, як сказала Алена. Шкода тільки, що наші повідомлення почують аж через чотири роки... А тепер — вперед до сузір'я Альфа Центавра!

— Зачекайте, товаришу Навратіл, — поклав йому Мак-Гарді руку на плече. — Чи не заждати нам тут деякий час, поки розвіється радіоактивність, а потім послати вниз допоміжний літак з групою дослідників? Ми вивчили б там залишки культури й результати атомної війни. Можливо, розкрили б також таємницю смертоносного випромінювання і збагатили б цим нашу науку.

— Я не згоден з вами, товаришу Мак-Гарді. Безперечно, вони не знали, що таке культура. А потім, навіщо нам таємниця смертоносних променів? Що хорошого дало б нам вивчення гігантського кладовища невідомого людства?.. Те, що ми знаємо про нього, з нас цілком досить: воно одержало невігойну рану, бо зловживало атомною енергією. Далі йти вже не можна. Тут і наука стоїть на грані, за яку не скоро сягне.

Він увімкнув відеофон і повторив наказ:

— Напрямок на зірку Альфа Центавра А — вперед! До кабіни управління зайшов Чан-су.

— Я перехопив повідомлення з Москви. Людство з допомогою атомної енергії оволоділо погодою на всій земній кулі. Починається наступ на льодовики Південного полюса... Амундсен посилає привітання Северсону і всім нам...

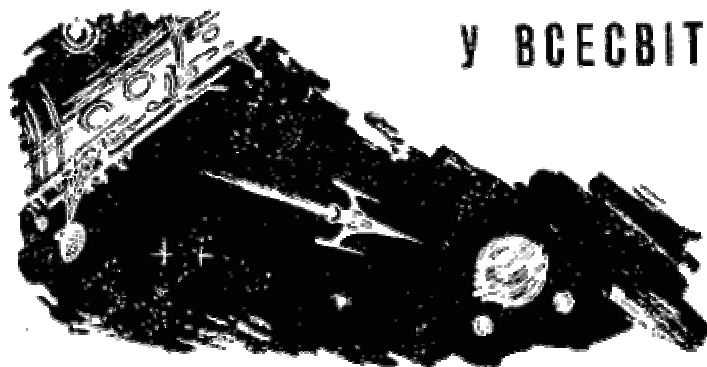
Кінець першої книги

КНИГА ДРУГА

ПЛАНЕТА
ТРЬОХ
СОНЦЬ

ЧАСТИНА ПЕРША
РОБІНЗОНИ
У ВСЕСВІТІ

Розділ I
ФАТАЛЬНІ ВИБУХИ

Випадають часом дні, які з особливою силою закарбовуються в пам'яті і надовго й міцно пов'язуються з долею багатьох людей. Ось таким днем і була неділя 15 травня початку третього тисячоліття нашої ери, коли увагу всього людства раптом було повернуто до східного узбережжя Південної Африки.

Того дня ще ніхто навіть не уявляв, як пов'язані між собою приголомшуючі події в Африці та в космічних далях і яку роль відіграє у цих подіях скромний словацький геолог, доктор Мартін Заяц. Не знав цього й він сам. Його остання наукова праця була опублікована дванадцять років тому, коли Всесвітня Академія наук надала йому звання члена-кореспондента за винахід надзвичайно чутливого гравіметра, і відтоді, здавалось, його життя протікало буденно. День у день разом з групою геологів він вирушав спеціальним вертольотом на розвідку корисних копалин Словаччини і, уважно стежачи за екранами гравіметра та всіляких локаторів, дбайливо наносив на детальні карти родовища цінних руд та металів.

Після польотів він прямував на протилежний бік Дунаю, до великої лабораторії, яку побудувала йому Академія. Мало хто знав, що він там робить. Навіть для його дружини лабораторія на Петржалці⁵ була таємничою, хоч їй було відомо, над чим працює чоловік.

* * *

Тільки-но перші ранкові промені травневого сонця проникли в спальню, як доктор Заяц прокинувся і, глянувши на відчинене вікно, посміхнувся:

«Знову Ганочці не пощастило мене обдурити!» Він швидко вдягнувся і попрямував

⁵ Петржалка — район м. Братіслави в Чехословаччині.

до виходу, але не встиг узятись за клямку, як двері сусідньої кімнати відчинились і пролунав голос дружини:

— А куди це так рано? Адже ще немає й пів на п'яту! — Гана Заяцова зазирнула до приміщення. — Ну, звісно, підняв штори! Просто не знаю, що мені з ним робити! Щосуботи ховаю будильники, запинаю вікна, щоб він міг хоча б у неділю поспати, але де там! За цілий тиждень немає хвилини, якої він не присвятив би праці, і навіть у неділю не виділить часу для себе! Хіба можна так жити?

Звертання у третій особі свідчило, що Гана Заяцова серйозно гнівається.

— Незабаром усе скінчиться, Ганочко, — сказав доктор Заяц заспокійливо. — Мета вже близька. Хіба я можу тепер спати?

— Ти повторюєш це ось уже вісім років. Не тільки можеш, а повинен більше спати, — хоча б у неділю. Ти зовсім не відпочиваєш! Я люблю працювати не менш за тебе, але так, як ти, не поведжусь. Ти вже блідий як стіна і щораз дужче худнеш. Хіба я можу на це спокійно дивитись?.. А наша дитина?.. Ти про неї думаєш?.. Ось піду в Академію, попрошу Хотенкова, щоб він звільнив тебе від цього завдання. Або щоб дав його як основне. З мене досить!

— Та ти тільки підллеш масла в вогонь! — злякався доктор Заяц. — Адже ти сама добре знаєш, що Академія хоче того ж самого: щоб я присвятив себе лабораторії, а геологічні дослідження лишив іншим... Припустімо, що я послухався б, а потім мене спіткає невдача. Тоді ці роки було б втрачено безповоротно. Я просто втратив би шматок свого життя...

— А чому б твоїм дослідам не бути вдалим? — раптом змінила тон розмови Гана Заяцова. — Адже хвилину тому ти сам сказав, що мета близька. Згадай-но час, коли ти працював над новим гравіметром! І тоді тебе мучили сумніви. А тепер? Тепер гравіметр Заяца — незамінна зброя геолога!.. Безумовно, ти здобудеш перемогу й цього разу, Мартіне!.. Як у тебе йдуть справи? Адже ти зовсім нічого не розповідаєш.

Доктор Заяц ожив:

— Уяви собі, я нарешті вибрався з глухого закутка. Мені пощастило зруйнувати гравітаційне поле. Ще не знаю, на яку відстань поширюватиметься його дія, але перший крок я зробив. Учора ввечері гравіметр відчутно реагував навіть на незначну зміну центра ваги тіла, яке висіло в сусідньому приміщенні... — він помовчав з хвилину. — Я переконаний, що йду вірним шляхом, Ганочко... Тож хіба я можу тепер сидіти склавши руки, коли знаю, що людству на планеті Ікс загрожує небезпека?

— «Промінь» уже не наздоженеш, марні твої зусилля. Наші, можливо, давно прибули на планету Ікс, і там усе гаразд. Вони й без нашого попередження зуміють знайти вихід із становища, яке у них склалося.

Заяц заперечливо похитав головою:

— Я був би радий, коли б твої слова справдилися. Але хто з нас може сказати з певністю, де зараз «Промінь»?.. Ох, ота черепащача інформація! Можливо, екіпаж виявив у Всесвіті яку-небудь блукаючу планету і зупинився на ній для вивчення. На «Промені» не догадуються, що планеті Ікс загрожує небезпека, тому й не поспішають. А для наших сусідів у Всесвіті втрата часу може призвести до катастрофічних наслідків.

— Якщо взагалі вже не пізно... — тихо додала Заяцова. Запала обтяжлива пауза. Її порушив дзвінкий дитячий голос із спальні:

— Татусю, ти не забудь, що сьогодні «Промінь» святкує річницю?

— Чи бачиш? — кивнула Заяцова. — Який батько, такий і син! Уже також прокидається вдосвіта... Чому не спиш, Юрко?

— Боюсь, щоб татко не пішов. Я обіцяв хлопцям з гуртка запитати, чи можемо ми прийти сьогодні о десятій в лабораторію подивитись репортаж... Татусю, правда ж, можна?

— Не знаю, не знаю... — почухав потилицю Заяц. — В мене на сьогодні стільки заплановано, що... За сьогоднішній репортаж ти мені краще вибач. Подивитись його можна добре і вдома або на вашому телевізорі в обсерваторії.

— Ні, татусю, краще в тебе, на Петржалці! — попросив хлопець. — Я вже друзям пообіцяв... Побачиш, тебе ніяк не потурбуємо. Адже це в день річниці, тату...

— Ну, хто встоїть перед вами, наукові працівники! — засміявся Заяц. — Але попереджаю, що вас до лабораторії не покличу. Лишіться в кімнаті для гостей. Мені потрібна повна тиша.

Юрко з'явився у садку біля лабораторії Заяца ще о пів на десяту. Обійшов навколо будинку, зазираючи в вікна. Помітивши батька, який, схилившись над приладами, щось записував у блокнот, хлопець постукав у шибку і привітально помахав рукою. Потім побіг тротуаром до берега Дунаю, сів у траву і з насолодою підставив обличчя ранковому сонцю.

Блакитним небозводом снували вертольоти та конвертоплани, які цього чудесного недільного ранку переносили екскурсантів у наймальовничіші куточки природи; Дунаєм пливли прикрашені прапорцями плавучі готелі. Але Юрка сьогодні не приваблювали подорожі в незнані країни. Він нетерпляче поглядав на башту висотного будинку біля моста, — власне, на стрілки годинника.

«За п'ять хвилин десята, а хлопців ще нема! — думав він досадливо. — І треба ж їм запізнитись саме сьогодні!.. Ну, чекати не буду: хто пізно приходить, той сам собі шкодить!»

Юрко помчав до лабораторії, навшпиньки зайшов у довгасте приміщення з кількома рядами крісел, сів до круглого столика і ввімкнув телевізор. З проектора ринув потік променів. На протилежній стінці з'явилося неясне зображення. Хлопець ще трошки покрутив ручки настройки. І ось вирисувався малюнок космічного корабля з написом: «Промінь».

— Через три хвилини починаємо телевізійну передачу для молоді, — оголосив диктор. — Як ми повідомляли минулої неділі, сьогоднішній репортаж про подорож «Променя» у Всесвіт буде ювілейним. Вісім років тому зореліт стартував з головного космодрому на Місяці й вирушив у далеку подорож. За останнім повідомленням, одержаним з «Променя», всі члени екіпажу здорові, подорож відбувається точно за розрахунками академіка Навратіла... Юрко так захопився репортажем, що навіть не помітив, що він у приміщенні вже давно не один. А на екрані один по одному проходять кадри, передані свого часу з зорельота.

— Що глибше проникає «Промінь» у Всесвіт, то важче стає зв'язуватись з

Землею, — продовжує диктор. — Як ви знаєте з школи, радіохвилі поширюються простором з швидкістю світла. А відстань, яку повинен подолати «Промінь», вимірюється світловими роками. Тому на ці роки запізняються повідомлення з «Променя», а також наші передачі, надіслані завойовникам Всесвіту. А це — великий недолік. Зараз ми дізнаємось чому... Пригадаємо те, що трапилось три роки тому, в п'яту річницю подорожі «Променя» Всесвітом...

На екрані з'являється кабінет президента Всесвітньої Академії наук. Заходить академік Лесной. Видно, що він схвильований.

— Товаришу президент, мені вдалось розшифрувати загадкові сигнали з Всесвіту. То — благання про допомогу. Істотам з Проксіми Центавра чомусь загрожує велика небезпека. Чому саме — я досі не зрозумів.

Президент вітає академіка з великим науковим досягненням, а потім запитує стурбовано:

— Ви переконані, що це справді прохання про допомогу?

— Так, сумніву немає... — простягає академік президенту катушку магнітофонної плівки з записами сигналів та товстий стос паперів. — На жаль, екіпаж «Променя» одержить це повідомлення надто пізно...

На екрані знову з'являється обличчя диктора.

— Це повідомлення, надіслане Академією екіпажу зорельота, й досі мандрує міжзоряним простором, а «Промінь», за розрахунками академіка Навратіла, має сьогодні досягнути планети Ікс сонячної системи Проксіми Центавра. Будемо сподіватись, що небезпека, яка загрожувала нашим сусідам, уже минула.

На честь відважних завойовників Всесвіту сьогодні в усіх містах світу будуть влаштовані фейєрверки, а на небозводі засяє світловий напис: «ПРОМІНЬ» — ПЛАНЕТА ІКС»...

Шкода, що повідомлення екіпажу «Променя» про прибуття на планету Ікс надійде до нас тільки через чотири роки.

* * *

Поки хлопці у думці супроводять «Промінь» у його подорожі Всесвітом, доктор Заяц у сусідній кімнаті намагається теоретично осмислити практичні результати вчорашніх дослідів. Дещо в його обчисленнях не збігається.

— Ну, що ж... — говорить він сам до себе. — Ще раз повторимо дослід, а тоді й побачимо, де була помилка...

Доктор Заяц сідає до широкого пульта управління конструкцією і тягнеться до важеля, щоб увімкнути апарати. Проте його рука залякає в повітрі: що трапилось з гравіметром?.. Яскраво-зелена лінія на екрані тремтить, хоч у лабораторії все нерухоме, потім починає витанцьовувати... Невже землетрус? Але сейсмограф цього не показує...

Доктор опускається в підвал, де на монолітній базальтовій брилі розташовані прилади. Ні, там усе гаразд. Повертається знову до свого кабінету. Тепер уже й

сейсмограф поводитьсь, як при землетрусі.

«Бісова малеча!» — доктор розлючено біжить в кімнату для гостей. Ні, хлопці сидять тихенько, як мишенята, не зводючи очей з екрана. Вони сполохано озираються: доктор Заяц перечебився об стілець.

— Пробачте... Я гадав, що ви мені тут щонайменше трощите меблі... — ніяково пояснив доктор. — Бачите, щось незрозуміле діється з моїм гравіметром...

Він швидко набрав номер на відеофоні і, як тільки в маленькому віконці з'явилося обличчя літньої людини, сердито запитав:

— Даруйте, щось трапилось?.. Так, це Заяц... Де працюють з надпотужними вибуховими речовинами?

Людина на екрані здивувалась:

— Я не розумію вашого хвилювання, товаришу Заяц! Ви забуваєте, що сьогодні неділя... А потім, наскільки мені відомо, останнім часом з вибухівкою не працюють ніде... Момент!.. У мене зараз термінове зведення, викличу вас за хвилину.

Зацікавлені хлоп'яки посхоплювались з крісел і з'юрмились навколо відеофону. Збігло кілька хвилин, поки спалахнув червоний вогник виклику.

— Ви мали рацію, докторе! — голос чоловіка на екрані тепер звучав стурбовано. — Зараз надійшло повідомлення, що на східному узбережжі Африки, між Порт-Шепстоном та Мгандулі, в небі з'явилося червоне сяйво, а потім пролунав сильний вибух, схожий на вибух атомної бомби... Викличу вас ще, коли дістану звістку від комісії, яка щойно вилетіла на місце нещасного випадку.

«Де б у наш час узялась атомна бомба? — міркував доктор Заяц. — І хто б експериментував з нею?»

Звістка була така приголомшуюча, що хлопчачки навіть втратили інтерес до недільного репортажу. Вони тихенько вмостились біля відеофону і разом з Заяцом чекали на повідомлення з Африки.

Збігали секунди, хвилини... Минула година.

— В Академії про нас, певно, забули; вже дванадцята. Ввімкнемо радіо, послухаємо останні вісті, може, почуємо щось нове, — запропонував Юрко.

Повідомлення про подію в Африці було передано першим. Диктор розповів те, що було вже відомо, а потім продовжував:

— ...Причини вибуху досі невідомі. Радіоактивне випромінювання, яке зараз не дає можливості ближче дослідити місце вибуху, свідчить, що йдеться про дію атомної зброї. Звідки взялась атомна бомба тепер, коли людство вже ніякої зброї не виробляє, — важко збагнути. На щастя, вибух стався на безлюдному скелястому узбережжі, тому, за даними попереднього слідства, жертв не було. За сорок кілометрів від місця вибуху підібрано невідомого з важкими симптомами променевої хвороби...

Ще одне важливе повідомлення: в південній частині неба, в сузір'ї Центавра, точно в напрямку польоту нашої експедиції, сьогодні вночі з'явилась «нова».⁶ За обчисленнями

⁶ «Нова» — яскрава зоря, на яку перетворюється часом тьмяна зірочка внаслідок досі не вивчених процесів, що відбуваються в надрах світила.

паралаксом ця зірка рухається між Сонцем та Проксімою Центавра і, таким чином, є найближчою від нас зорею.

Будемо сподіватись, що несподіваний вибух невидимої досі зірки не завдав шкоди «Променю». Нетерпляче чекаємо на повідомлення від експедиції. Воно надійде незабаром, бо летить Всесвітом з швидкістю світла...

* * *

Кінчився день, такий багатий на події. На столі в доктора Заяця задзвонив відеофон.

— Говорить Хотенков. Не гнівайтесь, що турбую вас так пізно. Чи не могли б ви відвідати мене тут, у Академії?

— Прибути негайно? — здивовано запитує вчений, дивлячись на годинник. Рівно північ.

— Дуже прошу. Питання термінове. Літак Академії чекає вас на аеродромі.

Через п'ятнадцять хвилин доктор Заяць вже сидів у реактивному літаку, а ще через п'ятнадцять хвилин вийшов з аеродрому Всесвітньої Академії наук в Пржеруві. Його зустрів академік Хотенков.

Мабуть, справа дійсно була невідкладна, бо Хотенков без всякого вступу запитав:

— Як далеко ви сягнули своїми дослідженнями?.. Я чув, що ви знайшли принцип, як руйнувати гравітаційне поле?

— Одверто кажучи, не знаю, — знизав плечима Заяць. — В суботу це мені вдалось на мить зробити, але коли я хотів повторити дослід сьогодні, саме трапився вибух у Африці. Другої половини дня я був такий схвилюваний, що дослідів не продовжував. Візьмусь за них найближчим часом.

Хотенков мовчав, поки вони піднялись сходами і зайшли до кабінету, а потім сухо сказав:

— Дослід ви повинні повторити завтра, тобто вже сьогодні, вранці. А щодо подій у Африці... то вони повинні тільки підштовхнути вас продовжувати роботу.

Доктор Заяць глянув на академіка здивовано, але нічого не відповів.

— Ви — єдина людина, яка може не допустити того, щоб вибух у Африці відгукнувся аж у Всесвіті.

— Ви говорите це серйозно?

— Цілком. Ніколи я не говорив так серйозно, як зараз. А втім, переконайтесь самі.

Обернувшись до столика біля стіни, Хотенков увімкнув магнітофон. З динаміка почувся стогін і одчайдушні зойки: «Хочу жити!.. Хочу жити!.. Врятуйте мене, я хочу жити!» Знову стогін, знову крики: «Я ніколи не хотів убивати, то тільки Сміт та Морган погрожували всім бомбою... Боже врятуйте мене!.. Все розповім... На «Промені» є ще троє: Грубер, Мак-Гарді та...» — подальші слова зливаються у невиразне бурмотіння.

Хотенков вимкнув апарат.

— Зрозуміли?.. На плівці записано голос пораненого, якого підібрали недалеко від місця вибуху. Разом з іншими кількома безумцями він ховався в скелях Африканського

узбережжя. Біс його знає, де ці божевільні взяли атомну бомбу. Вона стала для них фатальною: під час вибуху загинули майже всі. Живим лишився тільки оцей поранений та ті три, які поки що спокійно подорожують на борту «Променя»... Вони називають себе «Братством сильної руки»... — Хотенков зробив паузу. — Звісно, «Промінь» ми попередили одразу ж, але радіограма вже не допоможе. До Проксіми вона дійде, як ви знаєте, тільки за чотири роки, а корабель ось-ось досягне мети, якщо не загинув, звичайно, при вибуху нової зірки... Від результатів вашої праці залежить тепер доля всієї експедиції... Розумієте, чому я вас викликав?

Вчений зосереджено кивнув головою:

— Розумію... Я навіть не уявляв... Зроблю все, що тільки зможу.

Розділ II КАТАСТРОФА

— Увага, увага! — урочисто проголошує інженер Фратев, головний спостерігач «Променя». — Корабель перетнув орбіту планети Октава. Це означає, що ми вступили в сонячну систему Альфа Центавра А!

Ніби чудом, усіх покидає втома багатоденної напруженої праці. Наближення «Променя» до яскраво сяючого двозір'я потребувало все більше і більше складних і точних розрахунків. Ще до прильоту в сонячну систему необхідно було «зважити» й «виміряти» планети, встановити їхню температуру та склад атмосфери. За відносно короткий час учені повинні були розрахувати орбіти всіх восьми планет, які були виявлені у Центавра А. У цій титанічній праці неоціненним помічником їм став «електронний мозок» чеського вченого Свободи — машини, яка за кілька хвилин виконувала ті розрахунки, що вимагали б багаторічних, зусиль цілого колективу обчислювачів.

Академіки Навратіл та Чан-су з допомогою радіолокаторів проникали крізь атмосферу планет і вивчали їхні поверхні. Повідомлення Фратева застало їх саме тоді.

коли вони на екрані астротелевізора уважно розглядали зображення Терції — Третьої, — планети, що, як і всі інші планети невідомої сонячної системи, дістала свою назву за порядком віддаленості від центрального світила.

— Наша Земля теж третя від Сонця, але з Терцією її не порівняти! — почував потилицю Чан-су. — Погляньте: море й море... Де-не-де острівцець — і знову море. Для рослин і вищих істот тут просто не лишається місця.

— Мене це й не дивує, — сказав тихо Навратіл, не зводячи погляду з зображення планети. — Зірка Центавра А за своєю яскравістю, температурою, масою та розмірами справді дуже схожа на наше Сонце. Але ми не повинні забувати, що Центавр — тризір'я, тоді як Сонце — самотнє. Це означає, що на планети цієї системи впливають ще два світила, розташовані порівняно близько. Можна припускати, що найкращі умови для вищих форм життя могла б мати планета, більш віддалена від Центавра А, — наприклад, Кварта або Квінта.

Академік Чан-су замість відповіді натиснув на одну з кнопок відеофону:

— Товаришу Северсон, прошу, скеруйте імпульси радіолокаторів на планету Кварту. Навратіл обернувся до вікна. На його обличчя впало сяйво далекого Сонця.

— Гадаю, що навряд чи слід це робити, — сказав він задумливо. — Три найближчих планети особливої надії не подають. То чи не краще просто вирушити до Кварту та оглянути її на власні очі?

— Ви маєте рацію, — погодився Чан-су. — Все одно наближається час, коли треба приземлитись де завгодно. Молодінова вже давно твердить, що слід поповнити запаси ядерного пального, не лишаючи це на останню мить.

— Ну, гаразд. Порадимося з екіпажем. Навратіл схилився над пультом управління і натиснув на кнопку загального виклику. На екрані поступово з'явилися обличчя всіх космонавтів.

Пропозицію Навратіла схвалили. Надія Молодінова запропонувала також, щоб один з допоміжних ракетних літаків вилетів дослідити Квінту. Таким чином, одночасно будуть вивчені умови життя і на четвертій, і на п'ятій планетах.

Одразу ж були розподілені завдання: група академіка Навратіла опрацює точний план польоту на Кварту, керування «Променем» візьме на себе Чан-су, наукові дослідження очолить професор Мадараш. Станцію зв'язку на «Промені» обслуговуватиме Мак-Гарді. Лишилось нерозв'язаним питання, хто виконуватиме функції капітана допоміжного ракетного літака «Ластівка». Бажаючих було багато, але після короткої дискусії очолити експедицію на Квінту доручили Надії Молодіновій.

Нарада скінчилась. Знову заспівали «електронні мозки» хитромудрих обчислювальних апаратів. За три години всі підготовчі роботи було закінчено.

До розділу II "Катастрофа"

З дюз допоміжного ракетного літака вилетіло червоне полум'я, і «Ластівка», мов курча від квочки, відділилась від «Променя». З хвилину вона ще летіла паралельним курсом, потім попрямувала до Квінти. Своєю дорогою до Кварти пішов і «Промінь».

* * *

Хтось неделікатно поторсав Мак-Гарді за плече:

— Прокинься нарешті, сплюхо! Проспиш царство небесне!

— Це ти, Грубер? Що трапилось? — злякано буркнув той спросоння. — Може, вибухнула ще одна планета?

— Прокинься та послухай. Дивна річ! Уяви собі: планета Кварта має такі ж умови життя, як і наша Земля. Хвилину тому я на власні очі переконався в цьому біля

астротелевізора. На планеті є суходіл і море, а знімок свідчить про гори та рослинність. Увесь екіпаж торжествує. Свозилова запевняє, що на Кварті, цілком імовірно, живуть вищі тварини, і не виключена можливість, що там ми зустрінемось з людьми.

Мак-Гарді схопився з ліжка:

— Це б означало... це б означало, що ми незабаром досягнемо мети! Що наш план здійсниться!.. А якої думки Краус? Ти вже розмовляв з ним?

Грубер махнув рукою:

— Співає все тієї ж. Атомні вибухи на планеті Ікс та смерть Дітріхсона його так схвилювали, що я боюсь, аби він не відступив та не зрадив нас.

— Краще не заводь з ним таких розмов. З тебе поганий тактик, і ти занадто нерозважливий, — ще накличеш на нас біду. Покладись у цьому на мене, я вже з ним зумію порозумітись... Говори тихіше, — стіни мають вуха, друже! — Мак-Гарді притулив вказівний палець до губів. — «Не кажи гоп, доки не перескочиш!» — як часто любить говорити Навратіл. Козирі на стіл — тільки тоді, коли настане слушний час. А з людьми Кварті ми ще не зустрілись. Зрештою, навіть тоді ми не зможемо обійтись без допомоги нашого екіпажу. Хай нам спочатку приготують ґрунт на Кварті.

— Це буде чудово! — не втримався Грубер і з насолодою прочесав обома руками світле кучеряве волосся. — Я завжди говорив, що ти справді хороший дипломат. Навіщо нам вступати в бій з планетою тільки втрюх, коли нам у цьому зможе допомогти цілий колектив здібних людей? Коли ж матимемо все в жмені, легко з ними упораємось.

— Я вже сказав: не радій завчасно. Життя на Кварті, можливо, буде таким важким, що ми з радістю повернемося. А втрюх на Землю не добратись.

— Ну, гаразд, гаразд, — трохи охолов Грубер, але одразу ж знову схопив товариша за руку. — Ми повинні скласти план наступу. Слухай. Припустімо, що на Кварті зустрінемось з людьми, які перебувають на такому рівні розвитку, на якому були дикі племена в стародавні віки. Або ж, навпаки, з розвиненішими за нас. Як у такому...

— Побачимо! — холодно перебив його Мак-Гарді.

— Зачекай! Ні, так не можна говорити! Необхідно опрацювати точний план. Не покладайся на нагоду. Вже зараз слід було б визначити, хто і які функції виконуватиме в новому світі.

Мак-Гарді єхидно посміхнувся, але промовчав.

— Гадаю, що тобі, при твоїй розсудливості та спритності, найкраще пасувала б роль прем'єр-міністра. Просто ти керував би урядом, який ми складемо, зрозуміло, з представників народу Кварті. Саме так, як це робили наші предки в минулому. Квартян перетворимо на покірних рабів трошки згодом...

— Раби? Фе, яке огидне слово! — посміхнувся Мак-Гарді. — Навпаки, квартянам ми дамо повну свободу думки і дії. Панувати можна і без цієї бруталної системи. Коли американці після другої світової війни заволоділи половиною світу, хіба вони говорили, що прийшли наказувати та експлуатувати? Навпаки, вони твердили, що несуть свободу й допомогу!.. Це, звичайно, питання тактики... Гірше стоїть справа з твоїм уявленням про склад влади на Кварті. На твою думку, я повинен бути прем'єр-міністром, а ти будеш королем або президентом, так? Ти не такий дурний, як здається. А що робитиме Краус?

— Я призначив би його міністром внутрішніх та військових справ. Це буде важлива функція, бо за сталого миру панувати не вдасться. Людям на Кварті ми не повинні надовго давати спокій, інакше вони об'єднаються та й дадуть нам чосу... «Divide et impera!» — Поділяй і владарюй!.. А потім, рано чи пізно настане хвилина, коли на Землі почнуть турбуватися про «Промінь» і вирушать його шукати. Завдяки цьому ми одержимо ще один бойовий корабель, а можливо й кілька, бо одним навряд чи вирушать у Всесвіт. Квартян познайомимо з нашою технікою, навчимо їх виробляти зброю та водневі бомби, зробимо їх добрячими солдатами і, нарешті, повернемося з ними на Землю. Непідготовлене, беззбройне людство підкоримо легко. Чи ти знаєш взагалі, що це означає? Ми станемо володарями двох сонячних систем! Хазяїнами всього Всесвіту!.. Визнаєш, що військовий міністр має в нас велике майбутнє?

— Красиво ти собі малюєш, приятелю! Все в тебе йде як по писаному: вже мало не почуваю себе прем'єр-міністром і воджусь з якимись химерними людьми, пояснюю їм теорему Піфагора і навчаю ремесел. А ти ласкаво даєш мені поради, — чисто як новоспечений президент!

— Ну, побачимо!

* * *

«Промінь» наблизився до Кварті настільки, що коричнево-зелені материки та темно-блакитні моря вже було видно неозброєним оком. Де-не-де їх вкривала густа запона хмар.

Навратіл і Северсон вивчали незнайому планету з допомогою сильних телескопів. Більшу частину суходолу вкривали ліси. Узбережжя, скільки сягало око, були пустельні. Ніде ані найменшого сліду міст чи будь-яких інженерних споруд.

— Будемо сідати на море? — запитав Северсон.

— На море? — Навратіл випростався і потер очі, втомлені тривалим спостереженням. — Гадаю, що краще зовсім не сідати.

— Чому?

— Пробачте, я висловився не досить точно. Звісно, я за те, щоб приземлитись, але не «Промінем». Корабель може зазнати катастрофи, і тоді важко буде повернутись на Землю. А лишатись тут робінзонами — навряд чи варто.

— Отже, ви пропонуєте відвідати Кварту допоміжним літаком, а «Промінь» перетворити на штучний супутник планети?

— Саме так. Як ви пам'ятаєте, я передбачав це ще в проекті польоту. «Промінь» буде зручною перехідною станцією в безповітряному просторі, звідки в першу-ліпшу мить можна вирушити додому чи в дальшу подорож. Водночас він служитиме досконалою обсерваторією та радіоцентром, який, не зазнаючи атмосферних перешкод, підтримуватиме зв'язок з Землею. Словом, «одним махом кількох мух побивахом!»

— Блискуча ідея! — посміхнувся Северсон.

— Але не оригінальна.

— Отже, наказати Краусу, щоб він починав підготовку?

— Це залежить тільки від вас! — Навратіл підморгнув по-змовницькому і поклав руку на плече Северсона. — Ви сьогодні наш капітан, на якого ми звіряємось.

Скоро по тому весь «Промінь» ожив, як розворушений мурашник. Відчинились бічні дверцята, і з зорельота вийшли в безповітряний простір люди в скафандрах. Плавними рухами вони наблизились до корми велетня, де лишалися прикріпленими ще три допоміжні ракетні літаки. Відчинився і головний вантажний люк. В ньому з'явилися дві людини, які тягли великий металевий поплавок. Невтаємниченого спостерігача ця картина, мабуть, вразила б: люди, здавалось, не докладали ніяких зусиль. Але так воно й було насправді: в міжпланетному просторі найважчі вантажі майже зовсім невагомі, тут не відчувається сила тяжіння.

За якихось півгодини металевими поплавками були обладнані всі три допоміжні літаки — «Стріла», «Сокіл» і «Чайка»; до першого з них було перенесено все потрібне обладнання. І нарешті в кабіні управління «Променя» прозвучав голос Крауса:

— Приготування закінчено!

— Вертоліт не забули? — запитав Северсон.

— Він на своєму місці.

— Човни перевірені?

— Гак, все гаразд. Ніяких пошкоджень.

— Тоді готуйте «Стрілу» до старту.

* * *

Склад екіпажу експедиції на Кварту вирішили визначити жеребкуванням. Ніхто не наважився проситись у політ на «Стрілі», але кожен цього прагнув: адже цим визначалась честь побувати першим на незнайомій планеті незнайомої сонячної системи.

Жеребок витягли академік Навратіл, професор Мадараш, Цаген, Свозилова, Грубер та Краус. Капітаном «Стріли» було обрано Навратіла.

Перед вильотом до каюти Навратіла прийшов Северсон. Він мовчки стояв у дверях і збентежено гладив кишеню, як школяр біля дошки.

— Що у вас таке, друже?

— Хотів би вас попросити... Чи не можу я полетіти разом з вами?

Навратіл вражено звів густі брови:

— Як це? Чому? Адже ви не витягли жеребка. «Промінь» можуть покинути не більш як шість чоловік, кого ж мені виключити з екіпажу? Адже всі ми однаково хочемо побачити на власні очі незнайомий світ.

— Цаген поступився б для мене місцем, я вже з ним розмовляв про це. Все залежить тепер від вашої згоди.

— А чому вас так цікавить бути серед тих, що першими ступлять на Кварту?

Северсон схилив голову:

— Боюсь за Алену. Адже ви знаєте, я і вона...

— Так он воно що! Може, ревнуєте? Не довіряєте нашим колегам? Чи, може, гадаєте, що Алена — слабенька жінка, яка потребує, щоб біля неї був лицар? То їх буде аж п'ятеро... Я розумію, ви хочете бути повсякчас разом. Я не проти цього. Але усвідомте, що ми не на прогулянці. Завойовуючи невідомі краї Всесвіту, без дисципліни ми скоро б зазнали поразки. Як колишній солдат, ви це повинні були б знати краще, аніж я. «Дивлячись на гарне личко — ситий не будеш!» — казали наші предки... — посміхнувся Навратіл, глянувши на зажурене обличчя Северсона. — Щоб ви знали моє добре серце, яке б'ється під грубою блузою, спробуємо умовити Цагена. Якщо він справді поступиться місцем в «Стрілі», полетите разом з нами.

Цаген охоче передав Северсону спорядження та особисті запаси харчів. Щасливі обранці попрямували до «Стріли». Услід їм лунали побажання:

— Щасливої дороги!

— Сердечний привіт квартянам! — До скорого побачення!

Отвір герметично закритися. Кілька чоловік швидко відокремили «Стрілу» від велетенського «Променя».

Атомні реактори очікували тільки сигналу, щоб звільнити неймовірну енергію для реактивних моторів.

— Вперед! — наказав Навратіл.

Літак вислизнув з об'ємів «Променя» і попрямував униз, до великого живого глобуса.

Через дві години він уже плив на висоті сто двадцять кілометрів над поверхнею Кварти.

— Оглянемо спочатку всю планету, — звернувся Навратіл до Крауса. — Кінозйомка нам багато допоможе при складанні карти, а до того ж так легше буде знайти підходяще місце для посадки літака.

Головний пілот мовчки кивнув головою на знак згоди.

Глибоко внизу швидко чергувалися суходоли й моря. На обрії, в багряно сяючій атмосфері висіло найбільше сонце — жовта Центавра А; пізніше виплила Центавра Б, трошки менша, оранжева. Найменша з дружної трійці — криваво-багряна Проксіма — з'явилась уже при польоті над протилежною півкулею.

— Маю сумнів, чи квартяни знають, що таке санки й лижі, — жартував Краус.

— Я теж такої думки, — погодився Мадараш. — Здається, тут снігу не розживешся. А може, тепер на всій планеті палюче літо? Спробуй-но вгадати, коли ще не знаєш цих трьох дивних сонць!

— Погляньте, — показав Краус пальцем вниз. — Бачите оту он широку протоку між двома суходолами? Ідеальне місце для посадки. Як ви гадаєте, капітане?

— Можливо, — труснув головою академік. — Але хто нам дасть гарантію, що саме в тих місцях ми не розіб'ємось об дно? Безумовно, ми повинні подивитись з близької відстані.

— То, може, спустимось нижче? — запитав Краус.

— Так, знижуйтесь до двох тисяч метрів...

* * *

«Промінь» тим часом встановив постійну швидкість вісім кілометрів на секунду. Така швидкість була йому необхідна для того, щоб перетворитись на штучний супутник Кварти.

Біля апаратів лишилися тільки чергові, а решта астронавтів сіли до телевізорів і з напруженням стежили за передачею з «Стріли».

— Повітря містить, крім азоту, ще й гелій, але цілком придатне для дихання! — повідомляє Свонилсва. — Тиск на висоті тисяча метрів над планетою дорівнює нуль цілих вісім десятих атмосфери. Це значить, що внизу ми зможемо вільно пересуватись без скафандрів...

— Чудесно! — вигукнув Вроцлавський, присуваючись ближче до телевізора. — Отже...

Він так і не встиг закінчити фразу, бо пролунав такий удар, що весь корабель аж затремтів. Усі повилітали з крісел. Відцентрова сила через мить показала, що «Промінь» набув обертального руху.

Першим опам'ятався Чан-су. Він насилу добрався до відеофону і натиснув на кнопку загального виклику. Лампочка не спалахнула.

— Струму нема! — вигукнув він. — Тривога номер один! «Промінь» пошкоджено!

Всі вмить одягнули скафандри. За аварійним розкладом кожен помчав на свою дільницю: Вроцлавський — до кабіни управління, Чан-су — до електростанції, решта — до складів ядерного пального та кисневих камер.

Відчинивши сталеві двері атомної електростанції, Чан-су ніби остовпів на порозі: крізь велетенський рваний отвір у стіні на нього дивилось зоряне небо. Від апаратури лишилися самі уламки.

Старанно замкнувши за собою герметичні двері, щоб з зорельота не виходило повітря, Чан-су помчав до головної кабіни.

Там на нього чекали невтішні повідомлення:

— Прилади не працюють...

— Склади пального й продуктів знищено... Знищено обидва допоміжні літаки...

— Швидкість «Променя» від удару знизилась... Чан-су чітко й енергійно давав розпорядження:

— Ввімкніть резервні газові ракети й вирівняйте зореліт... Перевірте акумулятори... Як кисневі камери?

— Там усе гаразд. Акумулятори цілі, — сказав Вроцлавський.

Чан-су ввімкнув допоміжний передавач і сів до мікрофона:

— Алло! Алло!.. «Стріла», «Стріла»!.. Говорить «Промінь»... Корабель сильно пошкоджено. Причини ще не знаємо. Мабуть, метеорит... Знищено атомну електростанцію, а також обидва нижніх склади...

В ту мить, коли Навратіл почув цей одчайдушний заклик, поплавки «Стріли» торкнулись поверхні моря.

Перед астронавтами розкрився новий, досі не бачений світ.

Розділ III ПІД ТРЬОМА СОНЦЯМИ

— Біля апарату — Навратіл. Ви чуєте мене?

— Я — «Промінь». Біля апарату Чан-су. Чуємо вас добре... Зореліт ми вже вирівняли, так що тепер небезпека зруйнування не загрожує. Ми всі здорові.

— В нас також усе гаразд. «Стріла» сіла на море без пригод. Зараз пливемо до континенту. Погода стоїть чудесна. В небі світять два сонця, а з берега дме слабкий вітерець... Чи з'ясували, як саме пошкоджено «Промінь»?

— Всіх пошкоджень ще не знаємо, але й без того ясно: ударом метеорита корабель зруйновано так, що про тривалу подорож міжзоряним простором не може бути й мови.

Академік Навратіл зблід:

— Це значить... Це значить, що ми тут полонені надовго... Робінзони в чужій сонячній системі...

— На жаль, так, — озвався Чан-су. — Але в нас ще лишаються два допоміжні літаки: «Стріла» і «Ластівка». Вони, звичайно, не можуть подолати колосальну відстань між Альфою Центавра і нашим Сонцем, зате дадуть нам змогу пересуватися між планетами системи...

Запала пауза. І коли вона вже почала ставати гнітючою, раптом спалахнув екран телевізора в кабіні «Стріли», і на ньому з'явилось обличчя Молодінової:

— Я — «Ластівка»... Що сталося, Навратіл? Ми викликаємо вас уже три години!.. Щойно облетіли навколо Квінти. Знайшли на ній тільки найнижчі форми життя. Атмосфера надто розріджена, для дихання людини непридатна. На освітленому боці планети дуже висока температура, а на нічній стороні великі морози. Отже, Квінта не заселена... Яке життя на Кварті? Чи є там люди?

Навратіл примусив себе посміхнутись:

— Поки що ми встановили, що вищі форми життя на Кварті не виключені. Хвилину тому ми спустились на море і пливемо до берега. Видно, що він вкритий буйною рослинністю. Що в ній криється — невідомо.

— Дякуємо за повідомлення. Повертаємось на «Промінь». До побачення на Кварті!

— На них чекає гарненький сюрприз! — зітхнув Накратіл. — Єдиною нашою надією тепер лишається Кварта.

— Справді, єдиною, бо більша частина запасів знищена, — додав Чан-су. — Гадаю, нам вистачить продуктів не більш як на два місяці.

* * *

Берег уже наблизився так, що його можна було бачити неозброєним оком. Над морем нависали дикі скелі, які не давали можливості причалити. Над ними на довжелезній гірській рівнині росли низькі дерева з товстими лускатими стовбурами й великим листям.

Погойдуючись на поплавках, «Стріла» повільно просувалась понад берегом. Грубер

безперервно вимірював ультразвуковим апаратом глибину, щоб літак міг вчасно обійти підводні скелі та мілини.

— Температура повітря? — запитав Навратіл.

— Тридцять вісім градусів, — відповів Мадараш. — Зими тут не дочекаєшся.

— Ступінь радіоактивності невисокий, — оголосила Свозилова, не підводячи голови від екрана детектора.

— А як вода в морі?

— За попередніми даними містить ті ж солі, як і морська вода Землі, але має трохи більшу питому вагу, — можливо за рахунок важкого водню.

— Це було б для нас дуже вигідно... А аналіз повітря, Северсон?

— Досі я не знайшов ніяких слідів отруйних випарів.

— Незважаючи на це, буде краще, якщо ми вийдемо на берег у скафандрах. Дослідження слід повторити кілька разів. Береженого й бог береже! Ми в незнайомому середовищі і не знаємо...

— Дивіться, дивіться! — раптом вигукнув Мадараш, вимахуючи щойно проявленою кіноплівкою. — Це — кадри з неосвітленої півкулі Кварти.

— Але ж на них немає нічого особливого! — розчаровано сказав Северсон, переглянувши знімки.

— Ви кажете — немає? А погляньте-но крізь лупу!

— Світло! — здивовано вигукнула Свозилова. — Безперечно, це світло мислячих створінь! Я завжди твердила, що тут ми знайдемо людей...

— Тільки не поспішайте так, дівчино! — посміхнувся Навратіл. — Поки я з ними не погомоню, — не повірю. Для вчених повсякчас повинно діяти гасло: не твердити, а досліджувати...

Алена спохмурніла:

— Завжди ви зіпсуєте людині радість!.. Ну, то почекаємо і побачимо, хто був правий... Ось тільки змонтуємо вертоліт.

Вона не встигла договорити, як «Стріла» раптом рвонулась і помчала вперед так, що поплавки ледве торкались води.

— Що трапилось? Навіщо ви збільшуєте швидкість? — крикнув Мадараш до Крауса.

— Погляньте праворуч, — похмуро озвався той. — Бачите острівце? Ми на нього мало не наскочили. Виринув просто перед літаком.

Навратіл узяв бінокль і уважно розглядав чорний предмет.

— Здається, це не острівце, а хребет якоїсь великої риби. Загальмуйте.

— Може, й так, але зустріч з цією потворою теж не була б приємна.

Живий острівце швидко віддалявся, потім зник під водою.

— Мабуть, весело тут буде, якщо так гарно починається, — похмуро пожартував Навратіл. — В усякому разі, вивчення життя квартянського моря залишимо на пізніше, коли трохи оговтаємось. А зараз, Краус, найкоротшим шляхом до суходолу!

— Вірно, — погодився професор Мадараш, найрозсудливіша людина в експедиції. — Вісім років живемо без твердого ґрунту під ногами, час уже й стати де-небудь на якір.

* * *

Лабораторія доктора Заяця на братіславській Петржалці, як ніколи, сповнена руху й шуму. В найпросторішій кімнаті група інженерів під керівництвом славетного вченого закінчує монтувати дивовижний апарат, що скидається і на атомний реактор, і на циклотрон для прискорення заряджених часточок атомів.

Доктор Заяць востаннє перевіряє апаратуру. Все гаразд.

— Струм! — командує він тремтячим голосом і впивається поглядом у контрольні екрани. — Сто двадцять тисяч... сто вісімдесят тисяч... двісті тисяч... — шепоче він, і його очі сяють. — Стоп!

Доктор Заяць прямує до квадратної металевої дошки, прикріпленої над конструкцією, повільно витягає з кишені свинцеву кульку, завбільшки, як тенісний м'ячик, кілька секунд тримає її над апаратом, потім пускає.

Кулька ніби втратила свою вагу. Вона знижується повільно, як мильна бульбашка.

— Ура-а-а! — лунає в лабораторії. А доктор Заяць біжить до відеофою і швидко набирає номер.

— Всесвітня Академія?.. Прошу академіка Хотенкова!

— Ну, які новини? — з'являється на екрані обличчя академіка. — З виразу ваших очей бачу, що непогані.

— Так. Вибух атомної бомби в Африці скерував мене на вірний шлях. Я весь час сушив собі голову, чому це мій гравіметр так сильно реагував на вибух. І ось у мене виникла думка... А втім, це занадто складна штука. Розповім пізніше.

— Ну, а результати, результати?

— Моє припущення підтвердилось.

— Я хочу бачити все на власні очі. Приїду до вас негайно.

Не минуло й півгодини, як Хотенков уже в лабораторії Заяця.

— Ну? — запитує він схвильовано, зацікавлено поглядаючи на дивовижну споруду в центрі приміщення.

Заяць замість відповіді бере гостя під руку і веде до конструкції. Очима шукає щось скляне, щоб дослід справив більше враження. Його погляд падає на радіолампу, що лежить на робочому столі. Доктор бере її, кілька секунд тримає над блискучою металевою плитою, потім випускає... і засуває руки до кишень халата.

Радіолампа висить у повітрі майже нерухомо, — в усякому разі, око навіть не помічає, що вона знижується.

Академік Хотенков стежить за цим чудом, затамувавши подих.

Доктор Заяць витягає з ящика стола ще одну металеву кульку і мовчки подає її академіку. Той зважує в руці:

— Свинець!

Заяць забирає кульку, стає на стілець біля конструкції, піднімає предмет якнайвище. Вже хоче випустити кульку з рук, але раптом йому на думку спадає щось інше:

— Прошу, дайте мені драбинку!

Драбинку принесли. Доктор Заяць залізає на її горішній щабель.

— Так... А тепер я покладу кульку в кишеню, і ми спустимось разом! — вигукує він раптом, нахилиється над металевою дошкою конструкції, пускає драбинку... і вільно пливе в повітрі, наче підвішений до невидимого балона з воднем...

— Чи ви хоч усвідомлюєте, що ваш винахід означає революцію в науці? — захоплено вигукнув Хотенков, коли Заяц опустився і став поруч нього. — Відтепер людство може передавати повідомлення з допомогою не тільки електромагнітного, а також і гравітаційного полів! А тому, що гравітація поширюється значно швидше за світло, настільки ж швидший буде й зв'язок на космічних відстанях!

— Думаю, що ви переоцінюєте моє відкриття, — збентежено захищався Заяц. — Поки що успіхи дуже скромні. Не знаю, чи вдасться взагалі поширити вплив гравітації хоч на більш-менш значну відстань...

Академік схопив Заяца за плечі:

— Принцип відкрито, шлях знайдено. Тепер від учених всього світу залежить знайти спосіб, як використати ваше відкриття практично... Дозвольте бути першим, хто має честь привітати вас від щирого серця!

І приятелі обнялися.

* * *

А «Стріла» тим часом пливла далі понад берегом незнайомого континенту Кварти. Неприступні прибережні скелі ставали все нижчими, поки поступились місцем вільній піщаній рівнині.

— Пристанемо? — урвав мовчанку Навратіл.

Літак наблизився до самого берега. Його поплавки черкнули по міліні.

— Всім надіти скафандри!

Натиснувши на кнопку, Краус опустив східці. Грубер відімкнув двері і обережно відчинив їх. Навратіл зійшов східцями і став на дно моря. Вода сягала по пояс його скафандра. Слідом за ним вийшли й інші вчені. Тільки Краус зостався в літаку, щоб не лишати його, на всякий випадок, без нагляду.

П'ятеро вчених взяли за руки і швидко пішли вперед. Серця у всіх прискорено билися, груди високо зводились.

Урочиста мить!.. Члени міжзоряної наукової експедиції вперше стали на твердий ґрунт незнайомої, віддаленої на мільярди кілометрів планети іншої сонячної системи!

Високо над головами п'ятох учених замайорів під вітром прапор Всесвітньої Академії наук, і люди урочисто заспівали гімн Академії. І не біда, що їх було тільки п'ятеро. Це були представники всього людства Землі, і голос кожного з них, перетворений у електромагнітні коливання портативними радіостанціями скафандрів, летів, не знаючи перепон, над невідомим морем, над пустелями і джунглями, над всією Квартою.

— Друзі, а тепер — за діло! — сказав Навратіл, коли гімн замовк. — Найкраще буде, коли ми розподілимо завдання. Северсон і Мадараш дослідять ще раз склад повітря, а ми з Аленою вивчимо будову і хімічний склад рослин. Незабаром ми будемо повністю

залежати від них, — адже не можна чекати, поки наші запаси будуть вичерпані до краю.

Вчені винесли на берег кілька чемоданів з обладнанням і нап'яли тент для захисту від спеки. Алена почала устатковувати невеличку ботанічну лабораторію, а Навратіл, озброєний сумкою, ножицями, ножем та сачком, подався на полювання. Сторожко озираючись, він перейшов піщану рівнину і зупинився біля першого куща заростей, які трохи далі переходили у прадавній ліс.

Насамперед він оглянув через збільшувальне скло дивні квіти рослин. Вони мали форму турецької чалми і висіли на тоненьких ниточках. Листки теж мали незвичайну форму, були товсті й цупкі. Їхня блакитнувато-зелена поверхня, звернена до найбільшого сонця, райдужно блищала, а ніздрювата «підкладка» нагадувала спорангії мухоморів.

Академік поклав до сумки кілька квіток та листок і обережно попрямував у хащі. Зачудовано оглядав він різноманітні низькорослі дерева з величезним лапатим листям, під яким людина могла б вільно сховатись від дощу. І це листя було на кілька сантиметрів завтовшки, а знизу мало такий покрив, як у грибів.

За хвилину сумка Навратіла наповнилась. Він вже хотів повертатись назад, коли це над головою щось задзижчало. В повітрі сновигав якийсь великий жук чи птах, — вид створіння визначити не вдалось, бо воно під час польоту так швидко рухало всіма частинами тіла, що мало вигляд темної розпливчастої плями. Після кількох невдалих спроб Навратіл спіймав істоту сачком, але навіть при близькому огляді не зміг встановити, що це таке.

Коли він повернувся на узлісся, у нього від подиву мало не випала з рук сумка: од літака до берега, несучи на плечах ящик, брели Краус та Грубер — без скафандрів, в самих плавках.

Навратіл щодуху побіг до них:

— Ви з глузду з'їхали, нещасні?! Чому ви зняли скафандри?

— А навіщо вони? Дослідження на радіоактивність та склад повітря задовільні, так чому ж за такої спеки ми повинні ховатись у шкаралупи, мов слимаки?

— Невже ви позбавлені інстинкту самозбереження і кмітливості вчених? — Навратіл швидко зазирнув під брезентовий тент і, побачивши, що Свозилова й Северсон у скафандрах, зітхнув з полегкістю. — Що ж ви гадаєте, ми втрьох смажимося у захисних костюмах через боягузтво?.. Чи усвідомили ви, що і себе, і нас наражаєте на велику небезпеку?

— Навпаки, ми показали вам шлях, дослідивши на собі, що атмосфера Кварті для людини безпечна. Якби ви знали, як нам чудово дихається!

— А ви забули, що, можливо, разом з повітрям вдихаєте смертоносні мікроби? Категорично вимагаю, щоб ви знову наділи скафандри!

Грубер і Краус неохоче скорились.

— Чи дозволите продовжувати роботу? — запитав Грубер з відтінком іронії.

Навратіл, не відповідаючи, попрямував до літака, щоб допомогти переносити ящики з деталями вертольота. Він був прикро вражений і не хотів продовжувати неприємну розмову.

* * *

Вертоліт ще не було змонтовано й наполовину, а найбільше сонце вже зайшло за обрій. Небо потемніло, набуло кольору індиго. Невисоко над горизонтом тьмяно сяяла кривава Проксіма. Третє сонце досі не з'являлось.

Щоб видніше було працювати, увімкнули головні прожектори літака. Монтаж тепер ішов повільніше, але п'ятеро вчених роботи не припиняли. Вони навіть не помітили, як над морем піднялась густа імла, що запнула червоне сонце, поступово затигнула все небо і огорнула узбережжя пітьмою.

Раптом високо над головами вчених пролунав вибух.

Всі злякано підвели голови і помітили велику вогненно-фіолетову кулю, яка повільно пливла в повітрі.

Ще один вибух — і нова куля...

— Електрична буря! — вигукнув Мадараш і побіг до літака. Інші подались за ним. Щойно за останнім втікачем зачинилися двері, як пролунав ще один удар неймовірної сили.

Не втрачаючи самовладання, Северсон схопив кіноапарат — зафіксувати це дивне явище. Але довго знімати не вдалось. За кілька секунд налетів шквал. Він підняв «Стрілу», мов п'р'їнку, і кинув її на голий пісок, аж до заростей.

Море розбушувалось. Величезні хвилі, набігаючи на берег, настирливо били об стіни літака, який зачепився поплавками за кущі. Вітер вив і лютував. Небом хрестнавхрест, освітлюючи його, як ракети, з громовим гуркотом літали вогненні кулі.

Об стіни літака розбивались все нозі й нові хвилі. Мандрівників кидало в кабіні з боку на бік; вони судорожно хапались за предмети. А «Стріла», як на диво, все ще витримувала натиск.

— Наш вертоліт! — вигукнув у розпачі Северсон. — Та він же...

Слова застряли у нього в горлі. Недалеко від літака з шаленим гуркотом розірвалась куляста блискавка неймовірної яскравості.

Мандрівники знепритомніли.

Коли вони прийшли до пам'яті, навколо було тихо. На обрії знов зловісно сяяла Проксіма, а в її сьйві червонувато поблискував на березі мокрий пісок.

Розділ IV ПЕРШІ КРОКИ

— Це можна назвати хрещенням вогнем. Небезпечний фейєрверк! — похмуро сказав Северсон.

— Так... — нахилившись до вікна, академік Навратіл уважно вивчав темне небо. — Все заспокоїлось, проте краще лишитись у літаку. Якщо буря налетить знову, все може скінчитися значно гірше.

— Але як там наші прилади та вертоліт?.. Дозвольте піти подивитись.

— Ні, краще почекаємо до ранку, — заперечив Навратіл.

Грубер страдницьки посміхнувся:

— До ранку?.. А як довго триватиме ніч?.. Хіба ми знаємо, коли яке сонце сходить, а коли заходить? В календарі тут коїтиметься таке, як у божевільні!

— Ви торкнулись дуже важливого питання, — серйозно сказав Навратіл. — Нам справді треба якнайшвидше скласти календар на майбутнє. Це не так просто, як на Землі, бо тут тривалість днів і ночей, в залежності від розташування усіх трьох сонць, безперервно змінюватиметься, а це, безумовно, матиме великий вплив і на погоду. Несподівані атмосферні зміни для нас найнебезпечніші. Ми повинні якомога швидше організувати на Кварті кілька метеорологічних станцій, щоб передбачити погоду.

— Мабуть, є ще невідкладніше завдання: побудувати десь тут більш зручне і безпечне приміщення, аніж наша «Стріла», — заперечила Алена Свозилова. — Нам дуже пощастило, що вона не розбилась під час бурі.

— Стривайте, стривайте! — пробурчав Краус. — Я ще не скінчив огляду.

Зелений вогник на пульті управління свідчив, що реактор працює. Однак ракетні двигуни мовчали, що не робив Краус.

— Тільки цього ще нам бракувало! — сказав він пригнічено й похнюпив голову.

— Ну, не занепадайте духом! — підбадьорював Навратіл засмучених супутників. — Можливо, пошкодження вдасться легко усунути. Завтра буде видніше!

Сіла за обрій і червона Проксіма. Все узбережжя потонуло в темряві ночі. Сяк-так вмостившись на кріслах, мандрівники поснули.

Коли за дальніми горами зарожевіла ранкова зоря, професор Мадараш прокинувся. Він напружено очікував, яке з світил впливе на небозвід першим.

В пишному сьйві з'явилося найбільше й найяскравіше сонце — Альфа Центавра А.

Мадараш обережно відчинив дверцята і з хвилину уважно прислухався... Тихо-тихісінько... На Землі радісно зустрічає схід Сонця пташиний спів, а тут мертво, як у домовині... Яка гнітюча тиша!

Погляд Мадараша впав на піщану міліну. Вся вона була вкрита жовто-зеленими в'ялими водоростями... а від недобудованого вертольота не лишилося й сліду!

Забувши про все на світі, вчений стрибнув з літака на пісок і помчав до того місця, де вчора стояла тимчасова лабораторія. Але там нічого не було.

«Може, ящики та апаратуру занесло піском?» — спало раптом йому на думку. Він розсунув товстий шар водоростей і почав розгрібати мокрий пісок. Викопав чималу яму, але нічого не знайшов.

«А може, це не тут, а ближче до моря?» — Мадараш знову взявся до роботи, але все було марно.

— А, ось де він! — раптом пролунав голос Северсона. — Ми вас шукаємо скрізь, а ви ховаєтесь у пісок, немов страус. Чи, може, ви хочете знайти вертоліт?

Мадараш підвів голову:

— Тут не до жартів, Северсон!

— А погляньте на узлісся, чи не стане вам веселіше?

Мадараш швидко обернувся. Серед кущів Краус і Грубер лазили по якомусь

предмету, густо облутаному ліанами.

— Наш любий вертоліт так вдало замаскувався, що ми насилу розрізнили його від кущів! — засміявся Северсон. — Де-небудь поблизу від нього, мабуть, знайдемо й ящики.

— Цілком можливо, — кивнув Мадараш, не припиняючи роботи. — Вертоліт і ящики хвилі могли занести аж у джунглі. Але апарати... Надто вони маленькі та важкі. Гадаю, що гребуть тут немарно.

Северсон поплескав Мадараша по спині:

— Це правда. «Навіть курча марно гребеться!» — як каже Навратіл. Але зараз ви все це облиште, ходімо снідати.

* * *

— Вертоліт загалом не пошкоджено, — повідомив Краус, заходячи до літака. — Більшість ящиків ми також відшукали. Не вистачає тільки одного. Що в ньому було, зараз дізнаємось — Грубер саме перевіряє за списком.

Нарешті повернувся до «Стріли» й Грубер. Вже з виразу його обличчя можна було судити, що він несе недобру звістку.

— Я сподівався знайти найголовніше — пропелер...

Ну, і... — Грубер безнадійно махнув рукою. — Ящик я справді відшукав: якимсь чином його занесло аж на дерево. Але в ньому — ні дна, ні кришки. А під деревом — нічого... Ходіте зі мною, може, я погано дивився.

Тепер уже всі гуртом оглянули місце, де було знайдено останній ящик, — лазили на дерева, розгортали й трусили кущі — і все марно.

— Дивіться, дивіться! — вигукнула Алена, нахилившись до землі.

На м'якій глині виднілись свіжі сліди якоїсь тварини. Вона явно ходила на двох ногах, і на кожній мала по чотири пальці.

— Ходіте по слідах! Не виключено, що їх лишила якась вища істота, — можливо, мислячий мешканець Кварти.

Вона одразу ж подалась у похмурій праліс. За нею — Северсон.

— Куди ви? — затримав їх Навратіл. — Для подорожі в джунглі треба озброїтись, з голими руками вирушати туди не можна. Крім того, всім іти не варто, треба комусь подбати про «Стрілу»... До того ж Алена повинна дослідити тутешню рослинність. Не забувайте, що нам треба якнайшвидше знайти будь-які джерела харчування.

— Я виявила ці сліди, а тепер повинна братись до ботаніки?! — обурилась Алена. — До того ж мої апарати лежать десь у піску... Признайтесь: ви просто боїтесь за мене?

Навратіл знизав плечима:

— Ходімо краще готуватись до майбутньої розвідки. Йдеться не тільки про сліди. Я не дуже вірю у ваших квартах... — Перед літаком Навратіл зупинився і здивовано підвів густі брови. — Ви йшли останнім, Краус? То було не дуже обачно — лишати двері літака відчиненими.

— Я справді йшов останнім... — збентежено відповів Краус. — Але двері я зачинив,

пам'ятаю твердо. Може, вітер...

— Вітер? — перепитав академік. — Але ж зараз повний штиль!

Краус швидко забіг до літака.

— Погляньте, тут хтось був! — показав він на розкидані по підлозі чашки, які після сніданку лишились на столі. — Мабуть, сюди проникла якась тварина, бо мисляче створіння їх просто забрало б... Але постривайте: одна, дві, три...

— Чотири! — охнула Алена. — Двох не вистачає! Так, дві чашки зникли, і знайти їх не вдалось.

— Може, справді квартаїни? — неначе сам себе запитав Навратіл. Він вийшов з літака, пильно роздивився навколо. — Еге, друзі, та тут сліди! Такі самі, як і оті, в джунглях!.. — академік пройшов кілька кроків і знизав плечима. — А ось тут вони зникають, — так, ніби загадкова істота випарувалась у повітря...

Це здавалось неймовірним, але кожен міг переконатись на власні очі: сліди зникали там, де вони мусили бути найвиднішими.

— Що ж це за істоти? Може, вони для нас небезпечні? — міркував уголос Краус — Чи мають вони зброю?

Груберу, який понад вісім років тішив себе думкою про зустріч з квартаїнами — «майбутніми рабами», — стало страшно.

— Може, нам з Краусом слід одразу ж узятись за ремонт літака? — звернувся він до Навратіла. — А ви тим часом оглянете околиці. Не виключено, що незнайомі істоти мають житло десь недалеко від нас.

— Це слушно, — погодився Навратіл. — Ми вирушимо в дорогу негайно.

Крім механічних пилок та найнеобхідніших приладів, вирішили взяти й зброю — звісно, про найгірший випадок. Слід було уникати будь-яких конфліктів, берегти природу й життя незнайомих тварин та істот.

Що глибше просувалась у джунглі невеличка експедиція, то важчою ставала дорога. Сліди загадкового створіння незабаром загубились у хащах.

— В цьому напрямку ми далеко не проберемось, — сказав Северсон, що йшов перший. — До того ж ми не натрапили досі ні на одну річ, яка свідчила б про будь-яку цивілізацію. Тут немає навіть протоптаних стежок. Мабуть, краще повернутись до моря й вирушити в глиб континенту річкою, яку ми бачили недалеко звідси.

— Вірно, — погодилась Алена. — Понад річкою можна швидше виявити яке-небудь селище.

Група звернула праворуч, продовжуючи продиратись крізь плетиво ліан. Хащі були такими густими, що довелося ввімкнути кишенькові ліхтарики. Їхнє світло в кількох місцях потривожило дивних дрібних птахів. Тріпотливим льотом вони втікали від небажаних гостей у крони дерев. Поки що це були єдині живі створіння, з якими зіткнулась експедиція.

Години через дві, подолавши хіба метрів триста, вчені несподівано вибрались на узлісся. Вони стали на березі річки, про яку згадував Северсон, і з захопленням дивились на чудні рослини, що коливались над гладінню води.

— Таких прекрасних і таких величезних квітів я ще ніколи не бачила! — вигукнула

Алена.

— Хочеш, нарву тобі букет? — запропонував Северсон. Він схопився за найближчу рослину, але вона, як гумова, вигнулась у нього під рукою. Велика квітка опустилась майже до землі і одразу ж знову піднялась.

— Надзвичайно! — здивувався Мадараш. — Скидається на те, що вона плаває в повітрі.

— Мабуть, вона легша за нього, — міркувала Алена. — Зараз ми перевіримо, чи так це?

Дівчина витягла з сумки механічну пилку і перерізала стовбур на рівні своєї голови. Велика квітка легенько затремтіла і, як повітряна куля, повільно попливла догори.

— Неймовірно! — вигукнув Северсон. — Я почуваю себе, як уві сні.

Відрізавши шматок стовбура, Алена уважно розглядала його крізь збільшувальне скло.

— Таємницю відкрито! Такий букет можеш мені вільно нарвати, Лайфе! Його буде легко нести, бо клітини цієї рослини наповнені якимсь легким газом.

— Лишіть поки що цей букет, нарвете, коли повертатиметесь, голубчики! — зауважив Навратіл. — Незабаром нам, мабуть, будуть потрібні вільні руки. Сюрпризами тут хоч греблю гати.

Як і запропонував Северсон, далі вирішили продовжувати подорож річкою. Мадараш видобув з рюкзака гумовий човен і наповнив його киснем з балона скафандра. Северсон дбайливо поскладав речі членів експедиції.

— Мене вражає, що річка тече не праворуч, в напрямку моря, а в зворотному напрямку, — сказав Навратіл, коли човен відплив уже досить далеко.

— Мабуть, в цих місцях вона робить крутий поворот, — припустив Северсон.

Пливли повільно: гребти проти течії було важко, а до того ж їм хотілося краще розглянути праліс обабіч річки. Береги її в багатьох місцях були зовсім не прохідні; над водою схилялись могутні, химерно покручені дерева з великим товстим листям. На превелике їх здивування, річка текла увесь час рівно, без будь-яких закутів.

— Чи не зрадила мене здатність орієнтуватись? — крутив головою Мадараш. — Ми увесь час пливемо проти течії і в напрямку моря.

— Ні, до моря не доберемось, — показав перед собою Навратіл. — Річка, звісно, повертає. Б'юсь об заклад, що за отим он вигином ми повернемось на сто вісімдесят градусів та й попрямуємо в глиб континенту.

Коли б академік справді побився об заклад, він неодмінно програв би. За поворотом джунглі розступились, перед здивованими мандрівниками з'явилось море.

— От так штука! — вигукнув Северсон. — Виявляється, річка не впадає в море, а витікає з нього!.. Ну, що ж, таємниця розгадана.

— Не розгадана, а тільки виявлена. Але нам, я гадаю, ця кварталська особливість ніяк не перешкоджатиме, за течією буде плисти легше, — правда, друзі? — весело сказав Навратіл, беручись за весла. — Отже — вгору, а власне, вниз, в глиб континенту!

Відтепер мандрівники попливли значно швидше.

Річка незабаром покинула прибережну рівнину і потекла долиною поміж скелястих

схилів. Ще кілька кілометрів її облямовували джунглі; вони все рідшали і, нарешті, зникли зовсім.

Місцевість тут була пустельна, мертва. Тільки де-не-де понад річкою височіли яскраво-зелені рослини, схожі на очерет. То тут, то там в річку водоспадами котились з гір бурхливі струмки.

— Навряд чи зустрінемо ми тут кварта́нське селище! — сказав Северсон з сумнівом.

— То давайте видеремось на оту он гору, — запропонувала Алена. — Можливо, побачимо щось цікаве, а може, виявиться вигідна місцина для нашого майбутнього житла.

Пропозицію Свозилової схвалили. Мандрівники пристали до берега, човен склали в рюкзак і продовжували подорож пішки.

Підйом на гору був важкий. Її схили, вкриті численними тріщинами й канавами, всіяні камінням найрізноманітнішої величини й форми, були голі й круті.

— Наскільки зручніше було б досліджувати Кварту з нашого вертольота! — зітхнув Северсон, коли мандрівники зупинились, щоб трохи перепочити.

Річка вже лежала глибоко під ними. Ще кілька кілометрів вона текла рівно, а на, обрії зникала за крутим поворотом. На протилежному березі, трошки віддалік, проти неба вимальовувався високий конус. З його вершини виходила пара.

— Неприємний сусіда! — зауважив Навратіл. — Будемо сподіватись, що вулкан перебуває в стані спокою... Ну, рушаймо далі!

Все вище й вище — крок за кроком крутим схилом. І ось, нарешті, підйом скінчився. Вчені опинились на плоскогір'ї.

— Яка краса! — захоплено вигукнув Мадараш.

Весь край було вкрито зеленим килимом, перетканим барвистими цятками квіток. Чагарник на передньому плані поступово переходив у густий праліс. А за ним рівнину замикали прямовисні гори.

— Мені здається, ніби я несподівано сіла до накритого столу! — торжествувала Алена.

— Гарне порівняння! — погодився Северсон. — Цю рівнину нанесемо на наші карти під назвою «Накритий стіл», — що ви на це скажете, друзі?

Поки мандрівники милувалися чудесним краєвидом, позаду, над горами, зійшло ще одне сонце. Велике зелене листя дерев і кущів у його сяйві перетворилось на щире золото.

— Край справді чудесний! — сказав Навратіл.

* * *

Допоміжний літак «Ластівка» повернувся з розвідки. Він облітав Кварту, щоб знову приєднатись до материнського корабля. Всі члени екіпажу уважно вивчали незнайому планету.

— Коли б я міг на хвилюку забути, що ми вісім років летіли Всесвітом, піхто не переконав би мене, що під нами — не наша Земля. Погляньте: моря і континенти, смуги хмар... — радів академік Ватсон, який управляв літаком.

Перед «Ластівкою» далеко на темному тлі неба з'явилась сліпуча цятка — залитий променями сонць велетенський космічний корабель. Цятка швидко виростала, перетворювалась на пляму. Все ближче і ближче.

— Щось трапилось! — стривожено вигукнула Молодінова. — Погляньте-но на задню частину «Променя»!.. Пробито величезний отвір... Розтровоєно «Чайку» й «Сокола»!.. Поспішаймо, можливо, ми ще встигнемо їх врятувати!

— В кабіні управління світиться!

— Живі! — вигукнув Ватсон. — Я бачу Цагена, Вроцлавського і Чан-су!

Тільки-но «Ластівка» пришвартувалась до «Променя», як відчинилися головні двері. З них виплив одягнений у скафандр Чан-су.

— Дуже радий, що ми знову разом, друзі, — сказав він. — На нас чекає важка боротьба за життя. Допомоги з Землі не можна чекати раніше як через тринадцять років: адже тільки звістка про катастрофу долетить туди через чотири роки. Не менш року триватиме побудова нового міжзоряного корабля, та вісім років подорожі сюди...

Екіпаж «Ластівки» був приголомшений лихом, що звалилось не знати звідки. Тепер уже всі разом оглянули пошкодження і зібрались в приміщенні клубу.

— Неушкоджені реактори треба якнайшвидше переправити на Кварту і відбудувати там атомну електростанцію, — сказала після довгої паузи Молодінова. — Без атомної енергії ми нічого не зможемо зробити.

— Я — Навратіл! Викликаємо «Промінь»! — почулося раптом з динаміка приймача.

— Я — Чан-су. Слухаємо.

— Біля річки, яку ми назвали ріка Надія, знайшли зручне місце для будівництва тимчасового житла. За даними попередньої розвідки небезпечних тварин та комах немає. Повітря — без отруйних випарів. Все плоскогір'я захищено від вітрів високою кам'яною стіною. В скелях є розгалужений печерний лабіринт, що нас дуже втішило. Це буде чудесний захисток від бурі й поганої погоди, а також зручні сховища-склади. Водночас ці печери полегшать нам геологічну розвідку нижчих шарів ґрунту.

Розділ V НЕПРИЄМНА ЗУСТРІЧ

— Працює як годинник! — спокійно сказав Краус і вимкнув двигун «Стріли». — Це була таки каторжна робота, але ми з нею впорались. Мабуть, скоро почне розвиднятись. Не завадило б трохи поспати, що ти на це скажеш?

— Не заперечую, — озвався Грубер. — Треба тільки добре замкнутись. Отим загадковим чотирипалим, які вкрали в нас чашки, може хтозна-що спасти на думку. Добре, хоч стінки літака броньовані.

Вони ще з хвилину розмовляли про незнайомих істот, а потім поснули.

Першим прокинувся Грубер. Він хруснув суглобами, сів. Його дуже здивувало те, що в кабіні літака темно.

«Невже я проспав аж до вечора?» — подумав він і, глянувши у вікно, ахнув з подиву.

До літака прихилився величезний лист з товстим міцелієм. За цим — ще один і ще. Все довкола було так щільно заповнене лускатими стовбурами, паростками та листям, що неба зовсім не було видно.

— Вставай, вставай! — Грубер почав торсати свого товариша. — Хтось переніс нашу «Стрілу» в чагарник!

— Що?.. Що таке?.. — загорлав спросоння Краус. — Що за дурниці ти плетеш? — він схопив пістолет і підскочив до вікна, — Овва!.. Негайно треба подивитись, чи не сталося чого з літаком!

Він підбіг до дверей, відімкнув. Але знадвору їх щось тримало. Тільки при дуже сильному натиску вони трошки відчинились. Краус ледве просунув голову назовні.

— Двері підпирає товста гілка... Як ми могли потрапити в ці хащі — не розумію!

— Замкнись! Можливо, для нас тут приготували якусь пастку, — крикнув Грубер і підбіг до радіостанції. — Я негайно покличу на допомогу Навратіла.

Одчайдушний заклик Грубера зразу зіпсував приємний настрій розвідувальній групі, яка вже вирушила назад до річки після огляду плоскогір'я.

— «Стріла» важить кілька десятків тонн, адже це не іграшка! — похмуро сказав Мадараш.

— Таку іграшку може зрушити з місця хіба тільки велетень, — додала пригнічена Свозилова. — Я так тішила себе думкою про майбутню зустріч з мислячими створіннями, а тепер треба боятися, що нас ненароком розчавлять...

Северсоню хотілося підбадьорити Алену, але він марно шукав заспокійливих слів.

Подорож проти течії ріки була значно важчою. Чоловіки часто змінювали один одного біля весел. Свозилова боязко озиралася на всі боки.

— Не знаю гіршого почуття, аніж невизначеність і невідомість, яка витікає з незнання, — урвав напружену мовчанку Мадараш. — Ми зараз на становищі первісних людей, які від страху перед невідомим вигадували різноманітних духів, релігію. Зважимо тверезо: якщо квартали — велетні, як могли вони пролізти в наш літак і вкрати дві чашки?

Слова Мадараша трохи заспокоїли вчених.

— Тваринний світ планети також цього не підтверджує, — жваво погодився Навратіл. — Ми тут не бачили досі більшої тварини, аніж...

Він не закінчив. Весла креснули повітря. За інерцією академік похитнувся назад і випав з човна.

Северсон і Мадараш одночасно перекинулися через борт, щоб допомогти товаришеві, і враз вигукнули злякано. Човен, піднятий невідомою силою, був уже за кілька метрів від поверхні ріки. Навратіл одчайдушно махав руками у воді. Він показував кудись перед собою і швидко, наскільки вистачало сили, поплив до берега.

Тільки тепер учені помітили, в яку небезпеку вони потрапили. З води висувався величезний ящір. Човен з пасажирами сидів на його голові.

Потвори, видно, не сподобалась незвична шапка. Велетень стріпнувся і одним махом скинув з себе неприємний тягар.

— До берега! Аленко, тримайся мене!! — вигукнув Северсон, тільки-но троє потерпілих виринули на поверхню.

Гнані інстинктом самозбереження, вони через кілька секунд були біля Навратіла. Він допоміг їм вибратись на твердий ґрунт.

Часу на тривалі роздуми не лишалося. В такі хвилини єдине правильне рішення — втеча. На щастя, берег в цих місцях був пустельний, і ніщо не заважало пересуванню.

Мадараш озирнувся.

— Зачекайте, зачекайте! — сказав він, одсапуючи. — Потвора видається миролюбною. Слід було б трохи подивитись на неї.

Величезна тварина з плескуватою головою була, очевидно, потривожена мандрівниками так само, як і вони нею. Вона витягувала шию і вилуплювала червонуваті очі, щоб краще розглядіти небачених гостей, але за хвилину втратила інтерес до людей, які стояли нерухомо. Потім зацікавилась човном. Нахилилась до нього, розкрила хвилясто викроєну пащеку і спробувала схопити його зубами. Рот був замалий для того великого шматка: човен вислизнув і поплив за течією. Потвору це вразило. Вона підвела голову і скоса стежила за рухомим предметом; потім, набравшись хоробрості, посунула за ним.

— Рухається дуже швидко! — занепокоєно зауважив Навратіл.

— Будемо сподіватись, що тільки в воді, — прошепотіла Свозилова.

До розділу V "Неприємна зустріч"

— Не втрачаймо виграного часу, — сказав Мадараш. — Адже ми зовсім безбройні: рушниці лежать десь на дні річки.

Северсон стурбовано роздивився круг себе.

— Треба якнайшвидше досягти безпечного місця. Погляньте — ідеальні оборонні позиції! — показав він на схил, усіяний величезними брилами каміння. — За мною!

Як тільки потвора помітила, що люди тікають, вона залишила човен і кількома моторними рухами досягла берега.

— Це не плазун! Дивіться, воно має ноги! — вигукнув Северсон.

Справді, насилу витягаючи з води своє важке тіло, чудовисько гупало по мокрому піску чотирма товстими кінцівками; за мить над гладінню води з'явилась наступна пара ніг, а потім — ще одна...

— Жах! Має ніг більше, аніж усі ми вкупі! — прошепотіла Алена. — А за нами — голий схил...

— Угору! Швидше! — Северсон, тягнучи за собою Алену, почав видиратися на високий уламок скелі. Слідом за ним видерлися й Навратіл з Мадарашем. Майданчик на вершині скелі був такий крихітний, що довелось притиснутись одному до одного.

— Якщо судити з лебединої шиї, це мав би бути плезіозавр, який харчується рибою... — міркував Мадараш. — А втім, кінцівки в нього — як у нашої сороконіжки, а загалом нагадує травоїдного бронтозавра.

Ящір витягнув на берег уже все тіло. У воді лишався тільки кінець лускатого хвоста.

— Не рухайтесь! — прошепотів Навратіл. — Він, мабуть, звертає увагу лише на рухомі речі.

Здавалось, припущення академіка підтверджується. Якийсь час потвора допитливо озиралась, ніби шукала свою жертву, потім простягнула ноги і всією вагою лягла жовтим черевом на пісок. Вона спокійно грілась під променями двох сонць і тільки час од часу махала важким хвостом, аж виляски йшли по воді. Голова її була звернена до групи вчених, що нерухомо стояли на скелі.

Збігали секунди, хвилини...

— Ця гра в схованку мене дратує! — сказав пошепки Северсон. — Не будемо ж ми стояти тут до вечора!

— Спокій і розсудливість! — озвався Навратіл. — Незабаром усе це скінчиться.

* * *

— Не будемо гаяти часу, друзі! — підвелась з крісла Молодінова. — Цаген і Балдік лишаться на «Промені», а ми всі полетимо на Кварту. Мене не стільки турбує оте загадкове перенесення «Стріли», скільки мовчанка групи Навратіла... Чи не могли б ви встановити, де міститься ріка Надія, яку вони досліджують? — звернулась вона до Мак-Гарді.

Стрункий високий мужчина витяг з кишені карту і розстелив її на столі.

— Приблизно в цьому районі, — показав він на широку протоку між континентами. — Карта ще не точна, спостереження ускладнюють хмари та туман. Але протоку знайдемо легко, бо вона розділяє два найбільші суходоли. Той, де зараз перебуває наша експедиція, ми назвали Новою Європою.

— Гаразд. А як справи у Фратєва?

— Хвилину тому він повідомив, що атомні реактори вже в «Ластівці». Там же і непошкоджені деталі електростанції. Лишається перенести до літака лабораторію, припаси і можна стартувати.

Не минуло й години, як «Ластівка» була готова до старту. А ще через годину, облетівши навколо планети, щоб знизити швидкість тертям об атмосферу, вона опустилась у безіменній протоці, про яку згадував Мак-Гарді.

Повз круглі вікна ракетоплана промчало віяло водяних бризок. Через мить «Ластівка», сповільнюючи рух, уже спокійно пливла морем. Оранжеве сонце саме заходило. Хилилося до обрїю також і жовте.

— Нам пощастило! — вигукнув Фратев, оглянувши узбережжя в бінокль. — Ми в гирлі ріки. Сподіваюсь, що це й є наша Надія.

Але коли «Ластівка» наблизилась до берега, Чан-су розчаровано похитав головою:

— Бачите буруни? Ця ріка впадає в море, а не витікає з нього. Отже, це не Надія.

Вроцлавський, що виконував обов'язки головного пілота, дужче натиснув на педаль, літак помчав уперед ще швидше, ледь торкаючись поплавками води.

Вже й друге сонце сховалось за щільною запоною туману, яка висіла низько над обрієм. День згасав у райдужному сяйві вечірньої заграви.

Вигляд узбережжя мінявся на очах. Стрімкоспадні скелі, піщані рівнини, порослі джунглями плоскогір'я. Перетворений на своєрідний кратер, літак саме минав велику затоку, коли Мак-Гарді раптом подав знак:

— Зупиніться, Вроцлавський! Тут, мабуть, і починається ріка Надія... — Він увімкнув радіостанцію і сів перед мікрофоном. — Грубер, Краус! Ми біля затоки, з якої витікає ріка в центральну частину континенту... Чуєте нас?

— Чуємо! — пролунало з динаміка. — Праворуч — дикі хвилясті скелі?

— Точно. А лівий берег зводиться похило, вкритий густим чагарником.

— Вірно. Приблизно за вісімсот метрів звідти знайдете широченну піщану міліну з пеньками дерев. Там лежала наша «Стріла». Пошукайте гарненько, — певно ж, лишилися сліди, які приведуть до нас.

— Хай тобі атомний вибух! — засміявся Фратев. — Ми таки їх знайшли!

Ті вісімсот метрів, які лишилися, «Ластівка» пройшла за кілька секунд. Але даремно всі напружували зір: ніде не було й сліду піщаної мілини з пеньками. Характер берега лишався увесь час однаковим: вузька прибережна смуга піску, а зразу ж за нею — густі хащі.

— Мабуть, це не тут, — сказав Мак-Гарді. — Попливемо далі.

— Постривайте! — махнув рукою Фратев. — На березі щось блищить.

Вроцлавський скерував туди літак. Поплавки «Ластівки» торкнулись мілини.

— Хай я провалюся на двадцять метрів під землю, коли це не мікроскоп! — вигукнув Фратев і кинувся до дверей. Молодінова марно намагалась затримати його: кількома стрибками він досягнув берега і підняв напівзасипаний піском прилад.

— Ні, — засміявся Мак-Гарді, — Грубер похвалитись окоміром не може. Оця смужечка піску, за його визначенням, — широченна!

— Як би там не було, ми йдемо їхніми слідами, — сказала Молодінова. — Тепер швидко готуйте пилки, сокири і зброю. Ми повинні оглянути місцевість, поки не смеркло.

Вроцлавський лишився охороняти літак, а всі інші відважно рушили в темні хащі. Фратев і Чан-су прокладали шлях, Мак-Гарді з Молодіновою тримали напоготові зброю. Гілки та стовбури дивного чагарника були, на щастя, такі м'які, що експедиція просувалась вперед досить швидко. За нею лишалась вузька стежка, схожа на тунель.

Механічна пилка Фратєва раптом дзенькнула об щось металеве, в присмерку блиснуло кілька іскор.

— Друзі, «Стріла»!

Лишилося зрубати кілька покручених гілок та лускатих стовбурів — і вчені опинились

перед дверима літака, які вмить відчинилися. Не встиг Фратев опам'ятатись, як опинився в обіймах Грубера. Поруч нього обіймались Краус і Чан-су.

— Де ми перебуваємо? Куди нас оті примари занесли? — запитав Грубер, коли затихли радісні вигуки.

— У вас надзвичайний окомір, герою! — єхидно посміхнувся Мак-Гарді. — «Стріла» стоїть на тому ж самому місці, куди її посадила вночі буря: не далі як за сто п'ятдесят метрів від берега.

— Це неможливо. Як далеко ми від гирла Надії?

— Точно так, як ви визначили. Метрів за вісімсот.

— Не робіть з мене блазня! — розгнівався Грубер. — В тих місцях була не менш як двохсотметрова смуга голого піщаного берега...

Він побіг щойно прорубаною просікою, але через кілька метрів озирнувся:

— Чи не зіткнулись ви часом з якою-небудь потворою?

— Сміливіше вперед! — посміхнулась Молодінова. — Ми не зустріли жодної живої істоти. Для певності я піду разом з вами.

На узліссі вражений Грубер зупинився. За кілька кроків від нього по піску плюскотіли неквапливі хвилі спокійного моря.

— На цьому місці ми справді зійшли на берег... — сказав він розгублено. Але звідки тут взялися хащі?! Вчора їх зовсім не було...

— Мабуть, вирости, як же інакше можна ще з'ясувати? Оце товсте ніздрювате листя нагадує за своєю будовою брилики наших грибів, а про них навіть дитина вам скаже, що вони з'являються на голому місці за одну ніч.

Поглянувши на темно-багрянний небосхил, Молодінова стурбувалась:

— Поки ще не зовсім смеркло, ми повинні знайти Навратіла. Увага, по місцях! «Ластівка» помчала поверхнею моря.

* * *

У людей на уламку скелі від утоми вже підломлювалися коліна.

— Мені здається, ящір заснув, — прошепотіла Свозилова.

— Я теж так гадаю, — погодився Мадараш. — До ранку, однак, тут стояти не будемо, треба знайти місце для ночівлі. Без човна про повернення годі й думати...

Вони обережно спустилися з каменя і швидкими кроками попрямували вгору по схилу. Алена озирнулась.

— Потвора повзе за нами! — вигукнула вона з жахом і кинулась бігти. Северсон схопив її за руку і побіг поруч неї.

Навратіл на мить зупинився. Ящір справді підвівся. Його довге тіло вкрилось брижами, незграбно, але досить-таки швидко ящір посунув уперед.

— Хоч ця істота і пересувається на суші, але нас не наздожене! — вигукнув скоромовкою академік і побіг за товаришами. — Незабаром ми зникнемо з поля її зору.

Та, видно, Навратіл поквапився з висновком: хоч як швидко бігли втікачі, відстань

між ними й ящером все зменшувалась. А сховатись ніде — схили вкривали тільки трава та низькі кущі. Порятунок можна було б знайти хіба що на приступку кам'яної стіни за неширокою смугою лісу.

Северсон рвучко повернув праворуч і разом з Аленою вбіг у лісок. Їх одразу ж поглинули сутінки хащів. Зрозумівши манер, услід за ними кинулись Мадараш і Навратіл. Не відставав і ящір, — його гучне сопіння й тріск галуззя чулися зовсім близько.

— Сюди, сюди! — закричав Северсон. — Тут печера! У вертикальній кам'яній стіні виднівся великий темний отвір. Вчені побігли широким коридором. Алена ввімкнула прожектор на скафандрі.

Тунель завертав то ліворуч, то праворуч, але не вужчав. Навпаки, місцями він перетворювався на просторі печери, які тисячами блискіток відбивали проміння прожектора.

— Тут лишатись ми не можемо, ящір сюди пролізе... І справді, підземеллям котився шум, багатократно посиленій відлунням.

Вчені уже втратили уявлення про те, як глибоко забралися в надра скелі. А шум безперервно наближався.

— Туди! — вказав Мадараш на розколинку в стіні і без роздумів прослизнув у неї. Інші полізли за ним.

Переслідувані притиснулись одне до одного і, затамувавши подих, чекали на появу потвори. Вона, очевидно, пересувалась цілком вільно і в темряві; гудіння посилювалось з кожною секундою. Але ось воно замовкло.

І в ту ж мить почувся оглушливий постріл. Ще один...

— Ви чули? — невпевнено запитала Алена.

— Дуже схоже на постріли рушниці...

— Це, безперечно, наші! — зрадів Мадараш і швидко почав просуватись назад у печеру.

— Зачекайте! Береженого й бог береже! — затримав його Навратіл, який навіть у найтяжчі хвилини не забував приказок.

Всі знову притихли, з напруженням чекаючи, що ж буде далі.

— Товариші, ви живі? — долетів здалеку приглушений крик.

— Це — наші!.. Ми тут, тут!..

— Як ви нас тут знайшли? — вигукнув Северсон, коли друзі наблизились.

— Як? Я теж дивуюсь цьому! — засміялась Молодінова. — Вас можна спокійно посилати на спартакіаду — не осоромитесь!

— Хай я буду королем кварталів, якщо ви не завоювали б там усі золоті медалі! Але то був спринт! — сказав Фратев схвально. — Мало не втекли від нас разом з потворою.

— Ну, через неї голову сушити вже не варто. Трьох пострілів їй цілком вистачило! — Мак-Гарді з насолодою зважив рушницю в руці.

— Так воно вже йдеться на білому світі: «Коли лихо найбільше, — божа поміч найближче!» — знову повернувся гумор до Навратіла. — Так ще моя бабуся говорила.

Вся експедиція повільно поверталася назад, щоб оглянути ящера зблизька. В сяйві електричних ліхтарів він справляв ще страшніше враження, аніж здалеку.

— Насувається буря! — почувся голос Вроцлавського, який лишився на варті біля входу в печеру. — Тільки що зійшло червоне сонце, а воно, видно, завжди віщує негоду.

Вирішили заночувати в підземеллі.

— Будемо тут в захистку і від бурі, і від дванадцятиногих красенів! — схвалив це рішення Мак-Гарді.

Розділ VI ПЕРША ОСЕЛЯ

У Заяців сьогодні смеркують. Світло в кімнаті загашено, в каміні палахкотять кілька ялинових полін. Весело тріщить і приємно пахне смола. Юрко сидить на краєчку крісла, ліктями уткнувся в коліна, обличчя сховав у долоні. Замріяно дивиться на полум'я і слухає.

Доктор Заяц, як уже ввійшло у звичку, в ці години смеркування розповідає про свою молодість, згадує цікаві випадки, що трапилися на роботі. Миготливі вогники на стінах збуджують фантазію, дають їй крила, щоб вона вільно линула у простір.

— Татуню... — тихо озвався Юрко, коли доктор Заяц на хвилину замовк. — Скажи, будь ласка, чи долетів уже «Промінь» до планети Ікс, чи, може, ще в дорозі? Під час учорашньої телепередачі з «Променя» Северсон сказав, що вони вже пройшли три чверті шляху...

Запитання хлопчика вивело доктора Заяца з мрійного настрою.

— Коли б то я знав! — зітхнув він. — Але це відомо тільки їм, на «Промені». Будемо сподіватись, що вони щасливо прибули. Можливо, саме домовляються з тамтешніми мешканцями випробуваною міжнародною мовою жестів, — невесело пожартував він. — Шкода, що наші засоби зв'язку надто повільні для такої колосальної відстані. З учорашнього репортажу ми не дізнались нічого нового: адже за три роки польоту Всесвітом він значно постарівся. Не забувай, що репортаж, який надсилають з «Променя» саме зараз, долетить до нас аж через чотири з гаком роки, бо радіохвилі, які його несуть, не можуть летіти швидше за світло... Я турбуюсь, власне, не про «Промінь». Він добре збудований і бездоганно обладнаний. Непокоять мене люди. Ті троє злочинців, які летять з ними, можуть щось вступити. То — безумці.

— Слід сподіватись, що все скінчиться гаразд, — сказала заспокійливо Гана Заяцова. — Злочинці не підуть так далеко, щоб забити своїх супутників, адже вони лишилися б тільки втрюх проти цілої планети. А крім того, я переконана, що незабаром удасться попередити екіпаж.

— Коли б так! Хоч принцип використання гравітації для зв'язку на велику віддаль вже відкрито, до його практичного застосування нам ще далеко.

— А чи дізнаються на «Промені», що ви вже навчились використовувати гравітацію? — запитав Юрко.

Доктор Заяц посміхнувся:

— Ти хочеш сказати, що на «Промені» нема приймача, який би міг перехопити наші гравітаційні хвилі? Не турбуйся, такий приймач є. Це — звичайний астрогравіметр. Коли

його брали з собою в подорож, звісно, ще не уявляли, яку важливу роль зможе він зіграти. Лише через кілька місяців після старту ми повідомили їх, над чим працюємо, і попросили, щоб один з астрогравіметрів був завжди скерований на Землю, — на випадок, якщо нам вдасться використати гравітацію.

— А як швидко поширюється гравітація у просторі? — запитала Заяцова.

— Точно ще не знаю, але, безперечно, набагато швидше за світло.

— Здається, хтось подзвонив. Юрко, біжи подивись... — урвала розмову Заяцова.

— Так, тато вдома. Прошу, заходьте! — почувся за хвилину голос хлопця в передпокої. Заяц швидко підвівся і ввімкнув світло.

До кімнати зайшов високий широкоплечий чоловік з чорним кучерявим волоссям і усміхненим обличчям.

— Пробачте, що турбую вас на квартирі, але справа в мене дуже спішна. В лабораторії на Петржалці я вас уже не застав... Я — інженер Краскін з Москви.

Заяцова з сином пішли геть, щоб не заважати серйозній розмові, а інженер Краскін розкрив портфель і витягнув товстий стос паперів.

— Я вже давно працюю над тією ж проблемою, що й ви: шукаю шлях використання гравітаційного поля для техніки зв'язку. Довго не міг зрушити з місця. Тільки ваше відкриття розкрило мені очі. Під час своїх дослідів я йшов трохи іншим шляхом, але прийшов до того ж висновку. На основі вашого відкриття та свого власного досвіду я опрацював проект гравітаційної передавальної станції. Хочете його переглянути?

Заяц пожадливо перегортав папери і перебігав очима складні розрахунки.

— Так, це правильний шлях — квадратична система передавача, — сказав він нарешті. — Дозвольте вас привітати з величезним успіхом. Ви вже запропонували свій проект Всесвітній Академії?

— Поки що ні. Хотів би запропонувати його разом з вами: втілюється в життя все-таки ваша думка. До того ж ще не вистачає кількох креслень, які ми могли б виконати разом. Якщо ви не дуже втомились, можемо взятися за роботу хоч зараз. Адже йдеться про життя людей на «Промені»...

Заяц охоче погодився.

Не минуло й півгодини, як у темряві засяяли вікна лабораторії на Петржалці.

* * *

Перша ніч у печері минула неспокійно. Хоч як втомились мандрівники, але гуркіт кулястих блискавок, що долітав аж у надра скель, гнав від очей сон.

Рано-вранці всі були вже на ногах. Пересвідчившись, що «Ластівка» ціла й неушкоджена, і одержавши аналогічне повідомлення по радіо від Грубера щодо «Стріли», вчені взялись до роботи. Насамперед дослідили підземний лабіринт і знайшли підходящу печеру для атомної електростанції.

Чудесне відкриття зробив Мадараш. Випадково притулившись до кам'яної стіни, він почув дивний шум — плюскання, булькіт і дзюрчання. Спочатку він не зрозумів, що це,

але потім догадався:

— Друзі, десь тут дзюрчить вода! Недалеко від нас є підземний водоспад.

Пробна свердловина підтвердила припущення Мадараша: метрів за два від головного коридора вертикальною шахтою в темну глибіню спадав потік холодної води. Де брав початок підземний струмок — ніхто не знав. Та над цим і не сушили голови. Вода є, а це — найголовніше. До того ж ще й придатна для пиття, як встановила Свозилова в своїй похідній лабораторії.

Важче було з транспортуванням атомних котлів. З «Променя» на «Ластівку» група Молодінової перенесла їх без будь-яких зусиль, бо там не було сили тяжіння, яка безжально давала про себе знати внизу, на планеті. А такий атомний котел — не якась там дрібничка. Навіть при найбільшій економії матеріалу і найдосконалішій конструкції він важить кілька тонн, бо не можна обійтись без захисної оболонки, яка робиться з найважчих металів.

Спочатку спробували переправити атомні реактори через крутий схил на плоскогір'я, використавши як возик шасі «Ластівки». До скелі над схилом прикріпили великі блоки і протягли через них довжелезний трос. Один його кінець прив'язали до шасі з реактором, а другий — до літака на річці.

Фратев сів до важелів управління і ввімкнув двигуни «Ластівки». Трос натягнувся. Шасі з котлом трохи просунулось піщаною мілиною до схилу.

Однак радіти було зарано. Тільки-но шасі дійшло до підніжжя горба, літак рвонуло назад. Фратев посилив дію ракетних двигунів, та це вже не допомагало: почав тріщати трос.

День було втрачено, а результатів ніяких. Тільки Грубер та Краус повідомили по радіо, що їм вдалося прокласти в хащах десятиметрову смугу і цим частково звільнити «Стрілу» з полону.

Хоч цілоденна праця страшенно виснажила всіх, мандрівники довго не могли заснути в своїй підземній спальні: кожен думав про те, як би знайти спосіб переправити реактори до печери.

Вже було далеко за північ, коли Северсон нахилився до Навратіла і зашепотів:

— Не спите?.. Почуваю, що ви теж сушите собі голову... А в мене вже готово...

— Як? — тихо запитав Навратіл.

— Хай це буде для вас сюрпризом. За результат я ручаюсь, можете спокійно спати.

На добраніч!

Вранці Северсон розкрив свій план:

— Використати вертоліт ми не можемо. Отже, нам повинна допомогти «Ластівка». Завантажимо реактори на неї знову, на плоскогір'ї побудуємо аеродром і приземлимося точно проти входу в підземелля. Що ви на це скажете?

— Не забувайте, що для «Ластівки» потрібна посадочна смуга завдовжки мінімум п'ятсот метрів, — заперечив Навратіл.

— А що нам перешкоджає зробити її ще довшою? Все одно рано чи пізно вона буде потрібна. Чи, може, ви хочете всі вантажі тягати через гору на плечах?

Северсон зрештою переконав своїх товаришів. Надія Молодінова, обрана

начальником усієї експедиції на Кварті, розділила екіпаж на дві робочі групи. Перша дістала завдання дослідити умови життя на планеті, а друга — обладнати аеродром.

Свозилова з Броцлавським взялись за дослідження фауни і флори.

Квартянські рослини дуже відрізнялись від земних, їхні клітини мали довгасту форму, а в діаметрі були набагато більші, аніж клітини рослин на Землі. На щастя, вони містили великий процент вуглецю, як і наші рослини, так що могли служити їм паливом.

Вивчення величезного ящера також дало чимало цікавого. З форми зубів Свозилова зробила висновок, що ця тварина — трав'юдна. Розтин підтвердив це: у шлунку потвори знайшли рослини, схожі на морські водорості. Розкрилась і таємниця незвичайних дванадцяти ніг: то були, власне, відростки ребер, які давали змогу незграбній тварині швидше пересуватися по суходолу. Її предки, мабуть, жили виключно у воді, — про це свідчили недорозвинені зябра. Згодом природні умови змусили ящера перебратися на суходіл. Рух з допомогою ребер, як пересуваються наші плазуни, обмежувався великою вагою тіла, тож природа видовжила і перетворила на якусь подобу ніг ребра колосального звіра.

— Ніяк не можу збагнути, чому ящір переслідував вас, якщо він харчується виключно рослинами? — дивувався Броцлавський.

Ця таємниця лишалась нерозгаданою.

Всі працювали наполегливо, проте за цілий день роботи не встигли навіть прорубати просіку до печери від майбутнього аеродрому.

— Справа просувається надто повільно, — втомлено сказала Молодінова, коли всі зібралися на борту «Ластівки», щоб по вечеряти. — Треба щось робити.

— Хай я стану бронтозавром, якщо оці скафандри не замучать нас зовсім! — Фратєв роздратовано шпурнув шолом на крісло. — Пріємо, як лицарі в панцерах, а в ім'я чого? Чи не краще розвідати місцевість і знайти придатніше місце для поселення, щоб на шляху не стояла гора принаймні? Добре було б на березі річки: тоді літаки сідали б на воду...

— Я також думаю про це, — кивнула на знак згоди Молодінова. — Але не забувайте, Дмитрію, що ми — на становищі первісних людей і, як вони, змушені ховатись від негоди і звірів у печерах. Ось коли налагодимо атомну електростанцію, то... — вона спантеличено заговорила. — Стривайте, а чому б нам не взятись до цього негайно?

— удесна ідея! — палко підхопив Фратєв. — Справді, реактор може тимчасово попрацювати й просто неба...

— А коли так, — підтримав Чан-су, — то візьмемось до роботи негайно.

Тієї ночі про встановлені шість годин сну ніхто навіть не згадав. Северсон з Мадарашем взяли на себе монтаж насосів і труб, Навратіл з Молодіною порались біля реактора, Чан-су з Броцлавським прокладали тимчасову електричну мережу до печери. «Ластівку» було поставлено на якір біля берега так, щоб її прожектори освітлювали місце роботи.

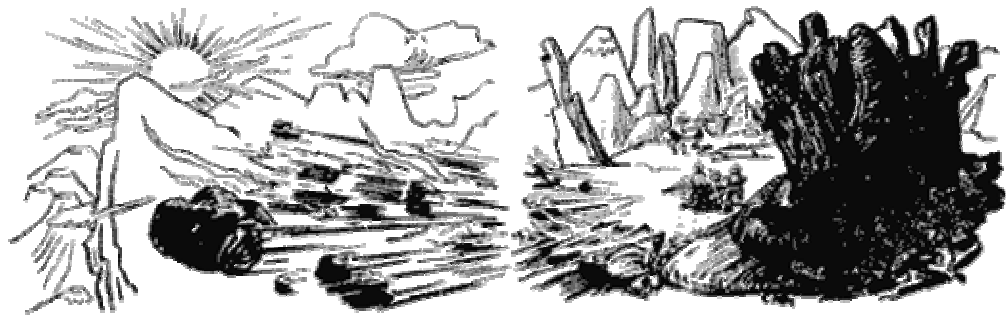
Надвечір другого дня реактор дав струм. В печерах засяло електричне світло. Новітні робінзони раділи з цього, мов діти.

О, з атомною енергією справа пішла вже по-іншому! Чан-су і Навратіл негайно змонтували високочастотний випромінювач, який не тільки спалював дерева до пня, але

й руйнував найтвердіше каміння. Протягом тижня на плоскогір'ї були випалені всі рослини і розтрошено на порох більшість валунів. Ще тиждень витратили на вирівнювання аеродрому та на приготування місця для атомної електростанції в печерному лабіринті.

І ось нарешті настала довгождана мить. Реактори навантажили на «Ластівку», літак знявся в повітря і через кілька секунд вже почав знижуватись над аеродромом. Северсон вів його майстерно: шасі торкнулись землі точно на початку стартової смуги; «Ластівка» зупинилась якраз біля головного входу в підземелля. А через кілька годин на аеродромі приземлилась і звільнена від зелених пут «Стріла». Мандрівники були знову вкупі.

Навряд чи слід описувати наступний місяць життя експедиції. Він був повністю відданий монтуванню підземної атомної електростанції та обладнанню житла, — виснажливій праці, коли доводилось часом використовувати навіть такі примітивні знаряддя, як лом та важіль.

Після пуску реакторів можна було б і спочити. Але на мандрівників навалилися нові турботи: запаси урану, торію та інших ядерних матеріалів вичерпувались; харчів лишалось не більш як на два місяці. Всі мусили перетворитись на геологів і вирушити на розшук радіоактивних елементів.

Спочатку дослідили надра планети в печерах, але геологічна розвідка не дала позитивних результатів. Через кілька днів марної праці стало ясно, що за ураном треба вирушити кудись далі.

Лікарі експедиції — Алена і Броцлавський — не гаяли часу марно. З допомогою поляризатора радіоактивного випромінювання вони винищили хвороботворні бактерії в печерному лабіринті та в околицях аеродрому; виготовляли і прищепили кожному з мандрівників спеціальні універсальні вакцини проти можливих квартянських хвороб.

Члени експедиції поскидали скафандри. Вперше за багато років учені вдихнули в себе повітря вільної природи.

Розділ VII СВІТЛО В ДОЛИНІ

Група Навратіла лишилась у підземеллі, щоб закінчити побудову житлових приміщень і подбати про атомну електростанцію, а група Молодінової вирушила в похід

по атомне пальне. Спочатку дослідили прямовисну кам'яну стінку осторонь головного входу в лабіринт. Показання приладів та геологічна структура скель давали надію, що десь поблизу мають бути значні поклади корисних копалин, але розпочинати роботу в цих місцях навряд чи варто.

Вище вгору було знайдено ще один хід, що вів у надра скель.

— Чудесно! — вигукнула Молодінова. — Скидається на те, ніби сама природа заощаджує наші сили. Мабуть, вона шкодує, що так негостинно зустріла нас.

Прожектори освітили широкий коридор. Він одразу ж круто повернув ліворуч, а потім подерся вгору. Підйом ставав усе важчим.

В одному з місць коридор розширився у печеру.

— Я знайшов жилу вольфраму! — почувся голос Чан-су.

— А я — цинк і молібден, — додала через хвилину Молодінова.

Грубер обійшов печеру і зазирнув до одного з отворів у стіні.

— Казка! — вигукнув він так, що всі злякались. — Йдіть швидше сюди! Б'юсь об заклад, що нічого схожого ви досі не бачили!

Поки мандрівники добігли, Грубер зник у глибині скелі. За ним обережно посунулись і інші. Тільки-но вони вступили в печеру, як їх засліпило яскраве сяйво. Світло прожекторів тисячами відблисків відбивалося од золотої стіни.

Грубер швидко відкрив пляшечку з кислотою і капнув з неї на один з виступів.

— Це справді щире золото! Ми в печері, яка вся з золота!

Молодінова зразу ж опам'яталась від здивування:

— Це справді прекрасна знахідка, але далеко кориснішим був би уран або торій. З золота багато енергії не дістанеш.

— Це так! — погодився Грубер. — Але згадайте лишень, яку роль воно відіграло в історії людства на Землі. Може, буде корисним і тут. Не виключена можливість, що ми скоро зустрінемося з квартянами і що золото в них — такий же платіжний засіб, яким було раніше в нас. Воно не завадить, якщо доведеться торгувати з ними. Та і в разі конфлікту, можливо, деяких з них за золото перетягнемо на свій бік...

— Ви здатні на такий підлий вчинок, Грубер?! — жахнулась Молодінова. — Якщо зустрінемося тут з мислячими істотами, підійдемо до них по-дружньому. Вони не заплатять нам злом за добро!

— Та звісно ж, звісно! — виправдувався Грубер. — Хіба ви не зрозуміли, що я жартую?

— Пробачте, не зрозуміла. Тобто мені здавалося, що з питанням про війну і мир не жартують.

Грубер прикусив язика. Злостився сам на себе, що так необережно дав можливість зазирнути в свої думки.

— Продовжимо дослідження, час не жде! — намагався виручити товариша Краус.

Біля входу в другу печеру він підійшов до Грубера, ніби ненароком штовхнув його ліктем у бік і глузливо прошепотів:

— Герой!

Грубер промовчав.

Через кілька хвилин було знайдено свинець. Йому зраділи більше, ніж золоту: там, де є свинець, повинен бути і уран.

І справді, вже в сусідніх печерах апарати зафіксували підвищену радіоактивність. Молодінова глянула на годинник.

— Ми виграли. Але на сьогодні — досить.

— Якщо вже ми так далеко забралися, слід було б дослідити, куди ведуть ці підземні ходи, — запропонував Краус — Ми піднялись більш як на сто метрів над входом в печеру, — можливо, що вершина скелі десь недалеко.

Цікавість перемогла втому. Вчені рушили далі. Краус, який увесь час ішов першим, раптом обернувся і вигукнув:

— Бачу небо!

За кілька хвилин мандрівники опинилися на маленькому майданчику серед диких скель. Обидва більших сонця вже давно сховались за обрій. Серед мерехтливих зірок сяяла тільки червона Проксіма.

Грубер піднявся на великий плескуватий уламок скелі, роздивився навколо. Перед його очима відкрився чудесний краєвид улоговини, посеред якої блищало озеро.

«Мабуть, з цього водоймища і бере початок наш струмок, — подумав він і повернувся в другий бік. — Стривайте, а це що?»

В широкій долині сяяли сотні вогнів...

— Йдіть усі сюди! Можливо, мене зраджують очі... Я виявив місто, освітлене електрикою!

Не встиг Грубер і обернутись, як всі стояли поруч нього.

— Отже, я не помилилася! — прошепотіла Молодінова і швидко ввімкнула передавач. — Говорить група Молодінової. Ви чуєте нас, Навратіл?! Чуєте нас, товариші на «Промені»? Ми виявили місто мислячих створінь. Окремих предметів поки що не можемо розгледіти навіть у бінокль. Нам перешкоджає ліс, а світло від нас надто далеко. Воно має жовтуватий колір, який давали стародавні електричні лампочки...

* * *

На аеродромі Всесвітньої Академії наук горять тисячі вогнів. Зелене світло та потужні прожектори вказують шлях літаку «Ракета», який мчить стартовою смугою. Ось він одривається від землі і зникає в півночі беззоряної ночі.

Тільки аж над суцільною запоною хмар та імлі з'являється усміхнений Місяць і небо з ледве помітним сузір'ям Центавра. Перший погляд доктора Заяця та інженера Краскіна скеровано саме туди, до трьох скромних зірочок.

— Побоююсь, що наше повідомлення надто запізниться, — порушує мовчанку доктор Заяць. — За місяць ми навряд чи налагодимо всі чотири передавачі...

— То я більший оптиміст, ніж ви, — посміхнувся інженер Краскін. — Я вже бував у Африці і знаю її людей. Працював на будівництві гідроцентралі на водоспаді Вікторія, брав участь у побудові атомної електростанції на Зімбабві і наглядав за регулюванням

рівня води в річці Замбезі. Ви не можете собі уявити, з яким запалом працюють люди, які звільнились від колоніальної тиранії. Не маю сумніву, що з чудовим народом Родезії ми скінчимо передавач раніше аніж заплановано.

Краскін розклав на столику карту Південної Африки.

— Металургійний завод біля водоспаду Вікторія був нещодавно перебудований на новий спосіб плавки. Він виробляє сталь безпосередньо з руди. Це означає, що спеціальну конструкцію виготовлять раніше аніж за чотирнадцять днів, як ми розраховуємо. У Зімбабві, як ви знаєте, для передавача вже готують площу. В Капірі Мпоші місце приготувала нам сама природа. Єдиною затримкою стане побудова передавача перед гирлом Замбезі, але й там ми знайдемо вихід. Побудуємо просто на скелі. Якщо роботу організуємо добре, передавач здамо вчасно.

Літак приземлився на аеродромі поблизу Лівінгстона. Вчені пересіли у вертоліт і попрямували до відомого водоспаду Вікторія. Аж у кабіну пасажирів долітав потужний шум ріки, що спадає з висоти 110 метрів. Два потоки понад берегами скуті волею людини і змушені працювати на її користь. І тільки середина прекрасного водоспаду залишена в природному вигляді — на втіху туристам, які приїжджають сюди з усього світу.

Вертоліт повис у повітрі над самісіньким водоспадом. Ціточки-двірники на вікнах кабіни тихо поскрипували і з монотонною ретельністю витирали краплини вічного дощу, який далеко круг себе розбризкував бурхливий потік.

Доктор Заяц задумливо спостерігав освітлену місяцем захоплюючу картину і пригадував відомих мандрівників минулого. Під шум води вони мріяли про майбутнє Африки, про її пробудження, яке сьогодні вже стало дійсністю.

* * *

У просторій печері, що правила за вітальню, панувало пошвавлення. Всі були схвильовані загадковими вогнями в долині за згаслим вулканом, підземний лабіринт якого став першою оселею робінзонів на Кварті.

— Я не згодний з Молодіною, — жестикулює присадкуватий кремезний Краус — Я за те, щоб у сусіднє місто вирушити одразу ж, тобто вранці, як тільки розвидниться. Хоч дізнаємось про стан речей. А то будемо повсякчас боятись сюрпризів з боку кварталю. Хто знає, що то за істоти? Миролюбні чи ворожі?

Навратіл задивився на настінні малюнки, якими Вроцлавський і Мадараш прикрасили «вітальню».

— Я, навпаки, цілком погоджуюсь з Молодіною, — задумливо озвався він. — До речі, треба поважати її рішення, адже ми обрали її керівником експедиції. А вона вирішила правильно. Квартяни в сусідньому місті нам ніяк не заважають. Вірогідно, що вони про нас навіть не знають. Не можна діяти необачно і піддаватися авантюристичним бажанням, Краус. Насамперед мусимо добре зважити, як підійти до місцевих мешканців, щоб їх не злякати й не роздратувати. Адже не дарма кажуть у нас: «Добре слово залізні ворота відчиняє!» — правда, ця мудрість нам тут багато не допоможе, — посміхнувся він. —

Поговори з квартянином, коли його не розумієш! Найкраще було б за ними деякий час таємно постежити. Коли познайомимось з їхнім побутом і звичаями, зможемо краще до них пристосуватись.

— Боюсь, що ви не зовсім праві. І насамперед у тому, що квартяни про нас досі не знають. Вони, безперечно, бачили наш літак, коли він кружляв над Накритим столом, і таємно нас відвідують. Пригадайте хоча б украдені чашки. Клептоманія у них, як мені здається, досить поширена хвороба. Гадаю, що вони вкрали також пропелер з вертольота. Сліди на узліссі говорять про це.

— Хіба це крадіжка? — палко заперечила Алена. — Якби ви, Мак-Гарді, на прогулянці в околицях Пітсбурга знайшли частину крила міжпланетного корабля марсіан або навіть наткнулися б на цілий літак, — безперечно, ви хоч що-небудь узяли б з собою. І ніхто не зміг би сказати, що ви це вкрали.

— Цілком можливо, що наша поява на планеті викликала у квартян велике хвилювання, — зауважив Чан-су. — Жодна їхня делегація нас досі офіційно не відвідала. Мабуть, вони бояться і роблять те саме, що хочемо зробити ми: стежать за нами.

— Добре, якщо вони просто бояться виткнути носа з дому! — встряв у розмову Грубер. — А що, коли вони мають небезпечну зброю і кого-небудь з нас підступно застрелять? Я згоден з Краусом. Найкраще було б, коли б ми добре озброїлись і попрямували у місто. Обидва літаки хай кружляють над нами — для охорони. Хай квартяни приймають нас дружньо, інакше ми оголосимо їм війну. Коли вже боротьба, то боротьба. Такого вогняного дощу, яким би ми їх покропили, вони ще не бачили!

— Це вже занадто! — почервоніла Молодінова. — Ви в запалі говорите, немов якийсь агресор-імперіаліст, а не як учений. За яким правом ми б почали війну з місцевими мешканцями? Ми тут тільки гості, — не забувайте про це навіть тоді, коли втрачаєте владу над собою. Хто сіє вітер, — збирає бурю! Ми прийшли сюди з добрими намірами, і квартяни це зрозуміють, який би не був їх спосіб мислення...

Мак-Гарді вдав, що так само обурений з слів Грубера:

— Куди завів вас страх, Грубер?! Знаю, у вас запальна вдача, але вміння володіти собою вам не завадило б. Це зрештою смішно, — пусті фрази, висловлені в нестямі. Хто з нас, — скажіть мені, — хто з нас, людей, які звільнились від жаху війни, серйозно думав би сьогодні про війну?

— Не будемо більш про це говорити. Грубер справді, мабуть, сказав це не подумавши, — намагався заспокоїти товариство Северсон. — Безперечно, я погоджуюсь, щоб ми тепер діяли дуже обережно і щоб була посилена нічна охорона. Не завадило б також час од часу поглядати в напрямку міста.

— Гаразд. Хто ж добровільно піде в охорону? — запитала Молодінова.

Всі піднесли руки.

— Це, здається, трохи більше, ніж потрібно, — засміялась вона. — Тоді поступимось насамперед тим, хто боїться квартян. Із зброєю в руках вони почуватимуть себе безпечніше, ніж коли спатимуть у ліжках.

— Вірно, оце — слово! — вигукнув Краус. — В охорону тоді підемо втрьох: Мак-Гарді, Грубер і я. Згодні, хлопці? — захопувально глянув він на них.

Вони не були в захваті, але погодились, щоб їм не закинули боягузтва. Взяли зброю і пішли.

— Однак цей Грубер — дика натура, — посміхнувся Навратіл. — Всю дорогу прикидався миролюбним ягнятком, і раптом ось таке. «Тиха вода греблі рве», — недарма так кажуть. Мабуть, нерви сплохували. І не дивно: отих вісім років даються взнаки нам усім. — Він махнув рукою. — Так, всі ми різні... як клавіші на роялі, — кожен грає свій тон. Та головне в тому, що всі разом ми створюємо одну гармонійну мелодію...

* * *

До печери вбіг Фратев:

— Тисяча розжарених туманностей і жодної холодної! Наші колеги нагорі, на «Промені», надто вже нетерплячі. Зараз я з ними розмовляв. Звістка про освітлене велике місто так захопила їх, що їм уже не подобається в Космосі. Хочуть вниз, до нас. Словом, ми їх повинні змінити. Я їм дивуюсь, адже вони там у більшій безпеці, аніж ми. Хіба ми знаємо, який сусіда живе поряд з нами?

— Справді, вже давно пора їх змінити, — сказала Молодінова і звернулась до Навратіла. — Хай вирішить жеребок, хто піде на їхнє місце. Що ви на це скажете?

— Безперечно. Я розумію їхню нетерплячку. Екіпаж літака хай візьме звідти інструменти, котел високого тиску та обладнання лабораторії. Таким чином, краще буде використано політ, а ці речі нам дуже потрібні. Поки що мені тут випадає, як у тій приказці: «Накрій на стіл! — Нема чим! — Подавай на стіл! — Нема чого! — Тоді прибирай!»

Розділ VIII НІЧНИЙ ПОХІД ДО СУСІДІВ

— Треба думати про те, що говорите, Грубер! — накинувся на Грубера Мак-Гарді, як тільки три нічні вартові опинилися біля виходу з печери. — Надміру висуваєте ріжки, — глядіть не обпечіться! Не радив би вам зраджувати нас своїм базіканням; з вами може статися те, що й з Дітріхсоном.

— Відколи це ми «викаємо»? — спалахнув Грубер.

— Пан Грубер почуває себе вже володарем Кварту і забуває друзів... А оте вічне очікування впливає мені на нерви. Вісім років корчити з себе розумненького хлопчика, який слухається матусі, — це понад силу навіть слонові, а він таки силу має!

— Не сваріться, друзі! Грубер вчинив по-дурному, і, сподіваюсь, цього більше не буде! — встряв до суперечки Краус. — Найголовніше, що мислячих створінь, які нам потрібні, виявлено. А ми вже з ними якось упораємось. І з нашими товаришочками також. Радійте з того, що тут не трапилось так, як на планеті Ікс, що тут ми не гуляємо кладовищем після атомної війни... Грубер має рацію тільки в одному: не можна даремно гаяти часу, треба діяти. Зброю маємо, тож рушаймо в місто як делегація нашої експедиції.

— Зараз?! Уночі?! — перебив його Грубер. — Хочеш дістати несподівано кулю в потилицю або бути розчавленим дванадцятиногим ящером? Мені такого б і на думку не спало.

— Герой! Ти базікав більше всіх, а тепер з'явився? Похід у місто буде для нас вигідним з усіх точок зору. Побачимо наших загадкових сусідів раніше за інших, раніше з ними потоваришуємо і зможемо, таким чином, набути деякої переваги. Скажемо їм, — тобто, що я говорю, — натякнемо їм як-небудь, що ми до них ставимось добре, а інші прийшли їх пограбувати. Але ми, мовляв, цього не допустимо.

— Попутно можемо набрати трохи золота в золотій печері. Може, воно вплине на тубільців. Це все добре придумано. І однак я відклав би похід на завтра, коли розвидниться. Людина вдень відчуває себе більш безпечно.

— Теж боягуз... Ти перший тягнув мене до «Братства сильної руки», а тепер задкуєш. Чи можеш ти пояснити мені, як гадаєш зникнути з печери завтра на тривалий час, щоб ніхто не помітив?.. Я не боюсь і зволікати не люблю. Або ходімо туди зараз, або... або я пориваю з нашою троїстою спілкою!

— Ну, ну, заспокойся і не погрожуєш. Ти добре знаєш, що потягне за собою порушення присяги! — погрозово глянув на нього Мак-Гарді.

— Ви хотіли б заповідати мені щось лихе? Та я раніш постріляю вас усіх! Спробуйте-но тільки доторкнутись до мене! — Краус відскочив на кілька кроків назад і направив на своїх спільників ствол автоматичної гвинтівки.

Мак-Гарді зблід. Примружив очі і спробував посміхнутись:

— Друже, опам'ятайся! Адже ми на одному судні...

— То не втікай з нього, як пацюк! — одрубав Краус, але гвинтівку все-таки опустив. — Грубер, ідеш? — запитав він суворо.

Грубер мовчки кивнув.

— Тоді й я піду також. Не думай, що боюсь...

— А ти також не думай, що я дурний. Рушайте обидва поперед мене. Не маю ніякого бажання дістати кулю в потилицю.

— А хто з нас вартуватиме? — спитав Грубер.

— Біжи попроси кого-небудь, та не забудь додати, що йдемо на нічну прогулянку! — глузливо посміхнувся Краус. — Ходімо! Хай тут повартує святий Петро. А наших товаришочків хай чорти візьмуть!

— Е, ні, ще рано, вони ще нам придадуться. Але будемо сподіватися, що з ними нічого не трапиться, адже вони не маленькі діти, — заспокоював себе Мак-Гарді, коли вони вже проходили вузькою просікою понад кам'яною стіною.

Вітер час од часу ворушив важке листя покручених дерев, немов для того, щоб нагнати ще більше страху на кандидатів у володарі планети.

Незабаром увійшли в підземний лабіринт. Подеколи зупинялись і прислухались. Але скрізь було тихо, лише десь у глибинах скелі неголосно дзюркотіла вода.

Краус весь час ішов позаду. Його ліхтарик малював на стінах підземного ходу карикатурно спотворені тіні зляканих змовників. Мак-Гарді раз у раз озирався і допитливо поглядав на Крауса. Але той здавався спокійним. Уста його іронічно

посміхались, а очі поблискували зловісно.

— Зачекайте мене, я заскочу по золото, — порушив довгу мовчанку Мак-Гарді.

— Грубер, біжи з ним, а я почекаю вас тут, — уривчасто сказав Краус.

За хвилину вони повернулись з кількома чималими самородками. Позапихали їх до кишень і з важкою ношею пішли до виходу з печерного лабіринта.

Вийшовши з тунелю, вони видерлися на уламок скелі, де стояли увечері, і довго мовчки дивились на мерехтливе світло в долині.

До розділу VIII "Нічний похід до сусідів"

Праворуч проти неба вирисовувався вулкан, а з лівого боку обрій заступали дикі скелі.

Звідси в долину спускався кам'яний схил. Кількомастами метрів нижче він губився в непроглядній пільмі джунглів.

— Ми зробили дурницю, як завжди, коли робиш що-небудь поспіхом, — промовив

Мак-Гарді. — Не взяли з собою ноктовізорів.⁷

— З нас цілком вистачить ліхтариків. Закрийте їх блакитними фільтрами, щоб квартяни не помітили нас ще здалеку. Через кілька хвилин зійде Проксіма, і можна буде їх знову загасити... Ну, рушаймо. До міста ще кілометрів чотири з гаком, а ми повинні повернутись до ранку.

Вони зійшли з уламка скелі і почали обережно спускатися схилом.

Краус спіткнувся і голосно вилаявся. Його компаньйони злякано озирнулись: повз них, підстрибуючи, прокотився камінь.

— Чи тобі повилазило? — напав на нього Мак-Гарді. — І, ради бога, прошу вас, не стріляйте даремно! Тільки в крайньому разі. Квартяни могли б у цьому вбачати напад. Самі знаєте, чим це може скінчитися.

Увійшли в праліс. Ліхтарики ввімкнули на повну силу і старанно освітлювали ними кожен закуток. Світло прожекторів незабаром збудило сплячу природу. Над головами мандрівників прошумів якийсь птах і одразу ж зник у заростях. Через мить він повернувся і почав кружляти над Грубером. Той злякано замахав руками, нагнувся і сховав голову в плечі, мов черепаха.

Краус підскочив, і прикладом гвинтівки збив птаха на землю. Мак-Гарді, опам'ятавшись, швидко наступив на нього ногою.

То була дивовижна істота з міцним циліндричним тілом і маленькими товстими крильцями, якими вона трохи нагадувала пінгвіна. Тіло кінчалось круглою головою з широко розверзнутою пащею.

— Це зовсім не птах, а літаючий ссавець! — міркував Краус. — А як ця потвора літає? Такі крильця навряд чи піднімуть її.

— Дивно... — крутив головою Мак-Гарді. — Можливу вона використовує принцип ракети?.. Але навіщо сушити собі цим голову, — ми ж не на біологічній екскурсії...

— Правильно, ходімо далі! — коротко сказав Краус. Подібних сюрпризів праліс ховав у собі чимало, але нарешті мандрівники благополучно пройшли хащі.

Повернули праворуч. На узліссі росла густа стеблиста трава, в якій увесь час заплутувались ноги. Довелося іти отак ще з кілометр, аж поки вийшли на голу рівнину, що кінчалась скелястим гребенем, — безперечно, вулканічного походження.

— Проксіма сходить, це дуже добре! — вигукнув Грубер, показуючи на сяйво над скелястим гребенем.

Подорожні зупинились, пригасили ліхтарики і чекали, доки з'явиться червоне світло.

Аж ось раптом Краус припав до землі. Мак-Гарді до болю стиснув руку Грубера, а Грубер затремтів усім тілом.

Усі з жахом дивилися на скелю.

Над нею в сяйві Проксіми чітко вимальовувався силует якоїсь людини. За формою голови й тіла можна було подумати, що це — мужчина невисокого зросту, немов одягнутий у довгополий фрак. Він стояв нерухомо і дивився кудись вдалину. На круглій голові в

⁷ Ноктовізор — прилад для бачення вночі.

нього, здавалось, був капелюх, або він мав великі круглі вуха. Постать була надто далеко, щоб розглядіти її детальніше.

Збігали секунди, тяглись хвилини, а постать все ще не рухалась...

— Чи не статуя це часом? — прошепотів нарешті Краус.

Мак-Гарді затулив йому долонею рота, бо дивна постать трохи повернула голову.

— Гаууііі, — пролунало в нічній темряві.

Постать повільно підняла руки, а з ними й фрак, підігнула ноги і одірвалась од скелі. Як примара, піднялась у повітря. Фрак перетворився на крила, якими вона кілька разів махнула. Через мить її вже не стало видно.

— Повернемось? — заїкаючись запитав Мак-Гарді.

Грубер схопився перший і побіг униз зі скелі. Вже біля підніжжя гори він спіткнувся і з зойком упав на землю. Мимо нього, не зупиняючись, промчали Краус і Мак-Гарді.

— Допоможіть, я зламав ногу! — заволав услід їм Грубер. Однак його супутники навіть не озирнулись. Мак-Гарді забіг просто в трясовину. Краус за ним. Земля під ними розверзлась; вони одчайдушно махали руками і марно шукали опори, за яку можна було б ухопитись.

Мак-Гарді почав кликати на допомогу. А Грубер тим часом рачки доповз до трясовини.

— Собаки, вас слід було б лишити гинути, як ви хотіли це зробити зі мною! — Хапаючи ротом повітря, він з великим напруженням підвівся, стогнучи від болю, зламав з куща довгу гілку, присунувся ближче і простягнув її Мак-Гарді. Той судорожно схопився, підтягнувся до берега. Вирвав гілку у Грубера з рук і, тримаючись за кущ, підсунув її до Крауса. Як тільки той вирвався з трясовини, обидва знову кинулися навтьоки.

Грубер схопив камінь і шпурнув його їм навздогін, потім ще і ще...

Мак-Гарді скочив у джунглі, як людина, що зовсім втратила розум.

Десь у кроні дерев почувся глухий удар, і одразу ж по тому він відчув сильний біль у спині. Потім — знову удар. Повз його голову пролетів круглий предмет, — камінь, пошпурений Грубером.

— По нас стріляють! — закричав Мак-Гарді до Крауса, ховаючись за товстий стовбур. Зірвавши з плеча гвинтівку, він натиснув на спуск. Джунглями прокотилась голосна стрілянина.

— Захищайся, не стій як стовп! — кричав Мак-Гарді.

— Я загубив рушницю... Швидше тікаймо! Зупинилися тільки біля підземного лабіринта. Сіли на землю і довго не могли перевести духу.

— Що ж тепер? — запитав Мак-Гарді. — Це була твоя ідея!

— Не скигли. Ходімо краще до річки та виперемо одяг, бо ми скидаємось на опудала.

— А що з Грубером?

— Хай зглянеться на нього господь бог, — може, якось доповзе. Адже од зламаної ноги не вмирають...

Грубер справді незабаром приповз. На кожному плечі він тягнув по рушниці.

— Найкраще було б вас постріляти, боягузи! — хрипів він. — Ну, я ще з вами

розрахуюсь... Що ж ми скажемо Молодіновій?

— Що, що! Що ти побачив літаючого квартянина, побіг за ним по схилу і зламав собі ногу. Що ж ще?

* * *

Світає.

Літаки й люди, які снують навколо них, ще тонуть в зеленкуватій півтемряві, а кам'яна стіна над Накритим столом вже освітлена сонцем. Оранжеве сяйво перетворює хаос уламків скель на золотий водоспад.

Крізь важку імлу над обрієм продирається друге сонце. Маленькі хмарки диму над вулканом виблискують, як осяйний фонтан.

В потоці світла прокидається і схил на протилежному березі річки. Однак що з ним сталося за ніч? Ще вчора своїм жовто-зеленим кольором він непомітно доповнював характер місцевості, а сьогодні буяє найбарвистішими кольорами, як палітра художника.

— От була б картина! — зітхнув Мадараш. — Шкода, що саме сьогодні ми так поспішаємо. Найдосконаліший фотоапарат не може схопити красу природи так живо й вірно, як це уміє зробити рука митця. Я хоч і не художник, але цей мотив мене захопив би! — посміхнувся він.

— Ще вистачить часу й на картини! — засміявся Навратіл. — Ну, дітки, програма у нас величезна, а час дорогий. До праці!

— «Стріла» — старт! — вигукнула Молодінова. Позаду ракетного літака вирвалося яскраве полум'я.

Над посадочною площадкою заклубочив пил. Через кілька секунд «Стріла» сліпуче заблищала в сонячному сяйві і пішла круто догори, в стратосферу.

— «Ластівка» — старт! — знову почувся голос Молодінової, цього разу вже в кабіні управління літака. Другий літак промчав аеродромом і піднявся з повітря.

Чан-су притиснув лоб до вікна і уважно спостерігав місцевість під «Ластівкою». Гірські ущелини і джунглі поступилися місцем морю. Обидва сонця малювали на його поверхні мерехтливі строкаті смуги, які увесь час бігли за літаком.

Незабаром на обрії з'явився другий континент.

— Ракетний літак ніяк не може бути зручним засобом для вивчення! — порушив мовчанку академік Навратіл. — Ми мчимо так швидко, що про місцевість під нами я не можу дістати кращого уявлення, аніж з карти, яку зробили колеги на «Промені».

— Повільніше летіти вже не можу, товаришу Навратіл, — виправдувався Фратев. — «Ластівка» має надто малу поверхню площин і впаде на землю, як стигла слива.

— Я зовсім не дорікаю вам, друже, — посміхнувся Навратіл. — І навіть не раджу спускатися нижче. Єдине, що можна тепер зробити, — повернути назад по дузі і вилетіти точно до Надії. Кінокамери працюють добре? — звернувся він до Молодінової.

— Все гаразд. Однак вони багато нам не допоможуть. Погляньте... — показала вона на континент. — В улоговинах все ще повзе імла. Я зараз увімкну радіолокатор.

— Не боїтесь, що квартяни обстріляють наш літак? — запитав Чан-су, не відриваючи голови від вікна.

Молодінова махнула рукою:

— Для цього я повинна була б зватися Грубером. Взагалі цей Грубер мені останнім часом чомусь не подобається.

— Ви несправедливі до нього. Я не з числа боягузів, ви ж мене знаєте. Однак невідомо, як би я почував себе, коли б серед ночі зустрівся з літаючою людиною... — озвався Фратев.

— Я не маю на увазі нічну пригоду, коли він звихнув ногу. Але його ставлення до незнайомих мешканців Кварті мені здається дивним. Не сподівалась, щоб ще й досі хтось мав такі войовничі наміри...

Фратев замість відповіді стиснув сильніше важіль управління і потягнув його на себе. Літак почав швидко підніматись.

Молодінова, Чан-су і Навратіл подивились на пілота.

— Гори ще далеко. Та вони до того ж не досягають висоти нашого польоту! — здивувалась Молодінова.

— Тоді погляньте вниз. Хай я буду атомом для розщеплення, якщо ота згряя внизу, яка виринула з імлі, не літаючі квартяни!

Молодінова і Навратіл швидко притулили до очей біноклі і напружено спостерігали рухомі темні цятки.

— Квартяни вислали патрулі, — міркував Навратіл. — Технікою, безумовно, вони володіють досконало. Дивіться, як геніально розв'язано питання про літак для однієї особи. Друже, поверніть праворуч і покружляйте над долиною, щоб ми могли їх краще розглядіти! — попросив він Фратєва і знову підніс до очей бінокль.

Крилаті створіння ще з хвилину політали над долиною, а потім, як за командою, розтанули в імлі.

Розділ ІХ АСТРОГРАВІМЕТР ГОВОРИТЬ!

— Ура, «Стріла» вже наближається, — вигукнув інженер Балдік, наймолодший член екіпажу «Променя».

Іншим разом його неприхована радість викликала б подив, бо інженер поведився завжди тихо й стримано, але сьогодні все було природно: четверо астронавтів на «Промені» з однаковим нетерпінням чекали на мить, коли нарешті після довгорічного польоту стануть на твердий ґрунт.

Допоміжний літак підплив до велетня і притиснувся до нього. Вчені в скафандрах швидко перейшли у материнський корабель і поспішили до кабіни управління. На порозі вони зустріли Цагена.

— Ой, як нам тут було тоскно! — сказав він, потискаючи їм руки. — Сідайте, друзі, та розповідайте. Що нового на Кварті? Як вам там подобається? А що квартяни?

Краус знизав плечима і засміявся:

— Не знаю. Ми вже дві години як звідти. Ну, що ж, ми з квартанами руки одне одному ще не подали.

— А як почуває себе Грубер? Уже отямився від переляку? — запитав Шайнер.

— Вроцлавський знову поставив його на ноги, — відповів Мак-Гарді. — Нога вже ніби загоїлась. А серденько теж заспокоїлось.

— Товариші, не продовжуйте собі даремно ув'язнення на «Промені»! — посміхнувся Мадараш. — Ніхто з нас не зможе вам описати Кварту так живо, як ви побачите її на власні очі. Краще навантажуйте необхідне спорядження та вирушайте в дорогу.

Краус та Мак-Гарді неохоче заступили на чергування біля апаратів. Заздрими очима проводжали вони вчених, які вирушали на планету.

* * *

Карта місцевості поблизу ріки Надії, складена на основі знімків, зроблених під час польоту, мала ще багато білих плям. На ній не вистачало насамперед рівнин та долин. Досить детально були зображені високі горби та гори, які піднімались над суцільною запоною густої імлі. Конусоподібний вигляд високогір'я свідчив про те, що околиці підземного житла астронавтів багаті на вулкани. На щастя, більшість з них були недіючими.

Після приходу четвірки з «Променя» вчені розділилися на три робочі команди. Одна взяла на себе атомні реактори і житло, друга — наукові дослідження, а третя — околиці, головним чином Долину вогнів, як її тепер називали.

Група Молодінової готувалася в похід до кварталів дуже старанно. Склали детальний список апаратів, інструментів та зброї, які слід було взяти в дорогу. Не забули також про альпіністське спорядження та палатки, на випадок, якщо де-небудь доведеться отаборитись. Коли все це склали в купу, то жахнулись.

— Цього б не потягли й велетні, а везти нема на чому! — бідкався Фратев.

— Машина теж не допомогла б, — засміялась Молодінова. — Квартани навряд чи побудують нам асфальтовану дорогу аж до виходу з підземелля.

— Хай я буду четвертим сонцем над Квартою, якщо я не натрапив зараз на геніальну ідею! — вигукнув за хвилину Фратев.

Ватсон, який стояв біля нього, здригнувся:

— Хоча б був такий геніальний, як крикливий!.. Хіба можна отак горлати?!

— Коли я вам розповім, то й ви закричите з радості! Сідайте, друзі, та тримайтесь за землю. Починаю... Отже, вантаж нам понесе балон, наповнений гелієм...

— Ви маєте на увазі рятівний балон ракетного літака? Це справді дотепна думка! — жваво погодився Ватсон. — Я про нього зовсім забув.

— Скільки рятівних балонів є взагалі на «Стрілі» й «Ластівці»? — зосереджено запитала Молодінова.

Фратев підрахував і показав на пальцях:

— Рівно десять... Ага, я зрозумів! Я вже знаю, куди ви цілите цим запитанням. Адже я не такий уже й дурень! Ви маєте на увазі, що ми можемо використати балони не тільки як носіїв, а й як літальні апарати. Чи правий я? Чи вірно я проник у тайники ваших думок?

— Ви, безперечно, ясновидець! — засміялась Молодінова. — В дорозі ми, безумовно, зустрінемося з багатьма перепонами, — хоча б з такими, як провалля та кам'яні стіни, які без балонів довелося б долати з труднощами, і даремно витратити дорогоцінний час.

— Наші балони дадуть ще одну перевагу: вони допоможуть нам втекти від небезпеки, якщо квартяни несподівано нападуть на нас, — міркував Ватсон.

— Навряд! — струснув головою Фратев. — Я квартян бачив на власні очі, хай здалеку. Не забувайте, що це — хитрі створіння, та ще й озброєні досконалішими літальними апаратами, аніж наші незграбні балони. Уявляю, як скінчилася б для нас така сутичка!

— Не малюйте чорта на стіні, цілком досить з нас настінного живопису наших художників-початківців! — засміялась Молодінова.

До «вітальні» зайшов Северсон. Він був мокрий, немов його щойно витягли з води.

— З якого часу ви купаєтесь у одязі? — запитав його Ватсон з посмішкою.

— Хай би отак чортів скупало! — обурювався Северсон. — Ще ніколи в житті не потрапляв під такий душ., Я ото собі спокійненько гуляю Накритим столом, коли це раптом примчав вихор, а з ним перевалили через наш «дах» важенні хмари. Потім полив такий дощ, як перед всесвітнім потопом. Я завжди говорив: ця Проксіма — хазяїн поганой погоди. Ще по обіді, коли я її бачив над обрієм, я відчув, що вона не принесе нам нічого доброго.

— Бурі й дощі, на щастя, тут довго не тривають. Коли вирушимо? — звернулась Молодінова до членів своєї групи.

— Хто зволікає, — час у себе викрадає! Я за те, щоб вирушити завтра ж уранці. В усякому разі, будемо мати гарантію хорошої погоди, — запропонувала Свозилова.

Але цього разу злива вже не була короткочасною. Цілу ніч лило як з відра, а вранці так само. Небо увесь час було затягнуто темними хмарами, які й не збирались розвіюватись. Похід змушені були відкласти на день, потім ще на один день...

Настав довгий період дощів.

* * *

Краус влетів до обсерваторії «Променя» захеканий, урочисто махаючи в повітрі мокрою фотографією.

— Поглянь, що я виявив на не знайомій нам частині планети!

Мак-Гарді дивився на приятеля так, ніби не розумів змісту його слів. До фотографії він не виявив ніякого інтересу.

— Чого стоїш як стовп? Опам'ятайся! Чи не знаєш взагалі, яке значення має для нас ця фотографія?! Це — перший речовий доказ, що квартяни є цивілізованими людьми.

Далеко переконливіший, аніж вогні в долині. Дивись, тут містяться якісь будови, а од них розбігаються на три боки рівні дороги. А ось — ось нарешті аеродром! — показав він на прямокутний майданчик на знімку.

Мак-Гарді продовжував мовчати.

— Що трапилось? Може, тобі погано? Ти блідий як стіна!.. — глянув на нього Краус уважніше.

— Мені погано... — насилу вимовив нарешті Мак-Гарді і погладив собі шию. Підійшов до відеофону і накрив його екран аркушем паперу. — Я не хотів би, щоб нас зараз тут побачив Мадараш. Береженого й бог береже!

— Скажи мені нарешті, що з тобою сталося? — наполягав Краус.

— Не поспішай так, бо нема чого поспішати. Чи, може, ти ніяк не дочекаєшся, поки тобі накинуть петлю на шию?

— Петлю на шию? Чому? — збентежився Краус.

— Доктору Заяцу вдалося використати гравітацію для зв'язку...

— Це, звичайно, чудесно, але який зв'язок має це з шибеницею?

— А ось який... — Мак-Гарді витягнув з кишені круг паперової стрічки і розмотав перед очима у Крауса.

— Контрольний запис з астрогравіметра... Як ти розгадав? Я не розумію ані бєльмєса!

— Три хвилясті рисочки — тире. Дві хвилясті рисочки — крапка. Одна хвиляста риска — розділовий знак між словами та фразами, — сказав глухим голосом Мак-Гарді і почав висвистувати сигнали азбуки Морзе.

— Зрозумів: «Повідомлення для «Променя»... — Краус вихопив у Мак-Гарді стрічку з рук і почав читати уголос: — «Увага, увага! На борту вашого корабля перебувають три небезпечні безумці, які називають себе членами «Братства сильної руки». Їхні колеги ховались у Африці. При необережному поводженні з атомною бомбою вони були знищені. Єдиний з них, що пережив вибух, зізнався перед смертю, що це — Грубер та Мак-Гарді. Третього смертельнопоранений не назвав. Ви повинні розкрити самі... Тримайте злочинців у ізоляції та чекайте дальших повідомлень... Президія Всесвітньої Академії наук, Хотенков... Повторюємо: важливе повідомлення для «Променя».

Голос зрадив Крауса.

Жахливо! — прошепотів Мак-Гарді. — Повідомлення я виявив півгодини тому, коли перевіряв апарати. Щастя, що запопав його я, а не хтось із них...

— Даремно себе заспокоюєш. Академія, безперечно, буде повторювати повідомлення доти, поки про нього дізнаються й інші. Ну, що тепер?

— Потягнеш з нами далі чи зрадиш? — запитав замість відповіді Мак-Гарді і одразу ж додав: — Тебе в повідомленні не називають... Але попереджаю, що тобі це все одно не допоможе. Подбаю, щоб ти разом з нами тягнув до кінця...

— Я не маю сумніву щодо цього, адже ти — джентльмен! Але твої побоювання — марні... Зараз важливіше вирішити: що робити?.. Найкраще, гадаю, буде, коли це повідомлення ми приховаємо й покаємось самі. Самокритично битимемо себе в груди, заявимо, що усвідомили злочинність своїх планів і що все спокутуємо сумлінною працею...

— І ти гадаєш, що хто-небудь спіймається на цей гачок? Стань на хвилину на їхнє місце. Чи панькався б ти з своїм найзапеклішим ворогом? Та ти б йому для певності краще скрутив в'язи, як, мабуть, зроблять і нам...

— Не вірю в це. Станемо просто полоненими. Воїнами, які склали зброю до ніг переможця.

— Ти уявляєш собі все ідеально і дуже наївно. Знищать нас, безперечно, знищать, як зробили б це ми, коли б перемогли. Нам не лишається нічого іншого, як утекти, зникнути. На Кварті досить місця, щоб сховатись.

— А що ми зробимо втрюх на незнайомій планеті, повній небезпек? З одного боку нам загрожуватиме голодна смерть, з другого — перспектива бути розтерзаними чи розчавленими, — не забувай про дванадцятиногого ящера та про квартал! І найбільша небезпека — це те, що нас можуть виявити і спіймати. Чи ти гадаєш, що нас не будуть переслідувати?

— А ти вважаєш за краще власноручно накинути собі зашморг на шию? Тільки втеча дає нам надію на порятунок! Але ми не повинні піти з голими руками. Захопимо з собою «Стрілу» чи «Ластівку», зброю і апарати. А з квартянами згодом можемо так потоваришувати, що вони стануть нашими спільниками. Потім порухуємось і з товаришочками. Можливо, що таким чином навіть швидше здійсниться наша давнішня мрія.

— Ну, гаразд, а як ти тепер сподіваєшся потрапити вниз? Нас змінять не скоро, а до того часу Мадараш може виявити повідомлення, адже він час од часу оглядає астрогравіметр. Зіпсувати прилад — не варто. Мадараш замінить його іншим.

— Я завжди казав, що тобі бракує кмітливості. Рішення дуже просте: запропонуємо керувати «Променем» з планети. Адже це не становить ніяких труднощів...

Мадараш з цією пропозицією не погодився.

— Автоматичні апарати можуть зіпсуватись, і ми лишимось без зв'язку з Землею. Цього допустити не можна. А потім, як ми дізнаємось, чи вдалось Заяцу розв'язати проблему гравітаційного поля?

У Мак-Гарді раптом щось обірвалось і похолонуло в грудях. Він швидко перевів розмову на іншу тему.

Другого дня Мак-Гарді заявив Мадарашеві, що через сильний головний біль не може виконувати своїх обов'язків і просить перевести його на планету. Негайно після цього ж у Крауса з'явилися шлункові спазми.

Мадараш був наляканий:

— Може, ви внизу заразились якимось мікробом чи вірусом з повітря? Свозилова, мабуть, була неправа, коли запевняла, що вони не шкідливі для нашого організму... Я зараз попрошу, щоб по вас прилетіли...

Розділ X ДОЛИНА ВОГНІВ

Період дощів надовго прив'язав учених до підземного житла, однак ніхто не сидів склавши руки. Група Навратіла наполегливо працювала над проектом нової атомної електростанції та ливарні, група Чан-су кінчала плани житлових будинків, а група Надії Молодінової будувала в підземеллі сучасну кухню. То, власне, була велика лабораторія, в якій за допомогою атомної енергії видозмінювались елементи, а з них потім виготовлялись штучні страви, — не пілюлі, як міг би хтось судити з назви, а бездоганні продукти, що своїм зовнішнім виглядом, смаком та споживністю були рівноцінні природним. Без такого забезпечення подорож до іншої сонячної системи взагалі не можна було б здійснити, бо запаси харчів забрали б більшу частину обсягу міжзоряного корабля.

Житлові будинки, атомну електростанцію і металургійний завод вирішили побудувати на Накритому столі. Плоскогір'я було добре захищене від вітрів і лежало так високо над річкою, що його не затопило б навіть у найбільшу повінь. Геологічні дослідження ствердили правильність рішення: під порівняно тонким шаром землі залягала тверда гранітна основа — найпридатніший ґрунт для великих будов.

Вчені працювали багато, але не забували и про розваги. Як колись на «Промені», у «вітальні» в надрах гори щовечора лунали музика, жарти, сміх. З «хворими» Краусом та Мак-Гарді з «Променя» привезли рояль та інші інструменти, які в цілому склали непоганий оркестр. «Хворі» не відставали від інших: після ретельних досліджень Броцлавський виявив у них лише деяке розладнання нервової системи і приписав їм більше спати.

Тільки через два місяці дощ почав слабшати, а імлісті хмари розірвались. Над Накритим столом знову засміялись сонця, та ще й усі три зразу, немов бажаючи надолужити те, що втратили.

За час дощів Надія перетворилась на величезну ріку. Рівень брудної води майже сягав плоскогір'я.

— Дощі скінчились вчасно, — сказала з полегкістю Молодінова. — Ще б кілька днів — і мали б ми тут Венецію!

— Красенько дякую! — бурчав Фратев. — На гондолі не люблю плавати. Погляньте, Надіє, що викомарює ваша Надія! — показав він на стовбури дерев, які ніс бурхливий потік.

— Що ж тут особливого? — озвалася Молодінова. — Під час усякої поводи... Ні, ні, постривайте, ви праві!.. Річка змінила напрям течії, вона тече тепер до моря, а не навпаки, як раніше... Дивно!..

— Хай я буду королем кварталів, якщо ми таки не збагнемо, що має на думці оця загадкова сусідка! Чи не вивчити нам її ще до того, як вирушимо в Долину вогнів на бесіду з кварталіанами?

— Важко сказати, що для нас зараз важливіше! — задумливо сказала Молодінова. — І річка, і загадкові мешканці Кварті можуть однаково відчутно втрутитися в наше життя... А втім, є вихід: будемо досліджувати Надію та Долину вогнів одночасно.

— Немарно ми вас обрали начальником експедиції! Адже це — ідея! — вигукнув Фратев. — Дивуюсь, як люди раніше могли думати, що жінка в рішучості та мудрості поступається перед чоловіком...

— Ви знову жартуєте?! — засміялася Молодінова. — Коли б я вас не знала, то подумала б, що ви глузуєте з мене.

— Зголошуюсь на дослідження Надії, — вступив до розмови Мак-Гарді. — Я себе почуваю добре: голова вже не болить, а прогулянка незнайомим краєм мені тільки на користь.

— Я теж зовсім здоровий, — приєднався до нього Краус. — Для дослідження можемо використати «Ластівку». На поплавках вона сидить добре, а при небезпеці ми швидко піднімемось в повітря. Пілотом можу бути я, Мак-Гарді — другим пілотом, а спостерігачем — Грубер. Все одно Долина вогнів його не вабить. Гадаю, з нього цілком досить першої зустрічі з квартянином.

— Чи не хочете ви цим сказати, Краус, що я боягуз? — почервонів Грубер. — Ріка Надія ховає в собі, можливо, більше підступності, аніж усі квартяни, разом узяті. Тільки через це погоджуюсь вирушити на її дослідження і я.

* * *

— Як пояснити те, що квартянські рослини так швидко ростуть? — задумливо сказала Алена, витираючи пітний лоб носовою хусточкою. — Гадаю, що ця таємниця криється в особливості хлорофілу, який нам досі не вдається дослідити хімічно.

— До всіх атомів, навіть до розщеплених! — цей хлорофіл впливає мені на нерви! — гарячився Фратев. — Якщо ми його якось не здихаємось, заростемо коли-небудь зовсім. Це просто нестерпно — після кожного дощу вирубуватися з джунглів! Погляньте, які в мене пухирі на долонях! А що, коли б у нас не було випромінювачів, які виконують дев'ять десятих роботи?

— Ми тепер лаємо рослини за швидкий ріст, але хто знає, може, ця їх дивна здатність принесе нам пізніше користь? — заспокоював його Навратіл. — Коли ми привеземо ці рослини на Землю, вони можуть стати основою нового виду землеробства.

Вчені були такі втомлені прорубуванням просіки в лісі, який раптом виріс перед входом у підземелля та на аеродромі, що поснули враз, тільки-но лягли. І спали так міцно, то вартовий ніяк не міг збудити їх перед світанком.

— Дали б хоч ще хвилинку поспати! — бурчав сонний Фратев. — Мені саме снилось, що я був на Землі і гуляв вулицями Софії...

— Докажете ваш сон по дорозі, — сказав йому Навратіл. — Ми повинні поспішати, щоб удосв. та вирушити. Не боїтесь подорожі через горб?

— Я і страх?! Хто поєднає ці два терміни, тому співчуваю заздалегідь! — засміявся Фратев. — Балон і ракети в порядку, що ж може зі мною трапитись?.. Як надворі?

— Поки що тиша. Штиль. Однак треба поспішати. Боюсь, що на світанку здійметься вітер.

Всі зібрались на аеродромі. Туди винесли и вантаж. Посідали в коло, і Молодінова ще раз повторила план обох експедицій.

— Не забувайте про радіозв'язок, — звернулась вона до Крауса. — І ми подаватимемо звістку не менш одного разу на годину.

— «Стріла» увесь час буде готова до старту; в разі потреби одразу ж поспішимо на допомогу. Ну, бажаємо вам успіху! — Навратіл міцно потиснув руку Молодіновій, потім попрощався з рештою членів обох експедицій.

«Ластівка», яка в світлі прожекторів спокійно хиталась на річній гладіні, пирхнула червоним полум'ям і повільно рушила річкою. За хвилину з глибини темної ночі, даленіючи, світила тільки скляна кабіна літака. Група Молодінової також зникла в п'їтьмі. На аеродромі лишились Навратіл, Цаген, Шайнер і Фратев.

Цаген одкрутив кран великого балона із стисненим гелієм. М'яка тканина, що прикривала складений вантаж, почала швидко зводитись і роздиматись. За кілька секунд вона перетворилась на велетенську кулю, яка, ліниво гойдаючись, почала повільно підніматись у небо.

Фратев надів на голову шолом з біноклем, прикріпленим на шарнірах так, щоб льотчик міг одним рухом поставити його перед очима.

— Я б хотів перевірити ноктовізор. Загасить-но на хвилинку світло, — попросив він Навратіла.

— Вірно, сім раз відмір, а один раз відріж! — кивнув Навратіл на знак згоди і натиснув на кнопку вимикача.

Аеродром зразу ж занурився в п'їтьму. Тільки в небі мерехтіли німі зірочки.

— Бачу краще за кішку чи сову! — вихваляв прилад Фратев. — Погляньте — там праворуч горб і повзе по ньому мурашка з поламанною ногою!.. Ну, не будемо гаяти часу, додайте газу, та й рушимо у дорогу!

Фратев скочив на перев'язані мотузком ящики, надів лямки, замкнув застібки. Однією рукою він тримався за стропи, а другу поклав на апарат, прикріплений до грудей.

Повільно покрутив одну з ручок. За кілька метрів над його головою спалахнув довгий язик тонкого полум'я, і нічною тишею розлігся тріскучий удар, посилений відлунням. Куля смикнулась убік.

— Отже, все гаразд! Бувайте!

Троси натягнулись, і куля попливла до зоряного неба.

На аеродромі йому махали на прощання, аж поки чудний транспорт зник за гребенем кам'яної стіни.

Під ним пропливав романтичний краєвид. У водяному дзеркалі гірського озера мерехтіли відблиски зірок. Праворуч височів вулкан, який величаво пахкав димком. Подеколи з його конусоподібного кратера виривалось червоне сяйво.

Густий праліс, що тягнувся від гірського схилу аж до долини, не виявляв ніяких ознак життя.

За зубчатим верхів'ям гори перед очима Фратева з'явилась освітлена Долина вогнів. Жовті вогники утворювали довгий вихиястий пояс, який губився за голими горбами. Долиною текла річка.

На невеликій площадці поміж скель з'явилося червоне світло, описало невелике коло, згасло і засвітилося знову. То був умовний знак групи Молодінової, яка пройшла цю відстань пішки. Фратев помахав ліхтариком, щоб приготувались допомогти при посадці.

Тільки-но кулю прикріпили до скелі, як кожен схопив свій вантаж і насамперед розгорнув та наповнив гелієм легенький балон, — треба було поспішати.

Одна по одній відривались від землі і зводились над головами мандрівників шість великих повітряних куль.

— Наскільки можливо, будемо пересуватись по землі, це надійніше, — запропонувала Молодінова. — Побоююсь, що після сходу Проксіми подме вітер.

— Та й у кварталнському місті зчинимо менше тривоги, — додав Броцлавський.

Вчені з балонами над головами вирушили в похід, обережно спускаючись кам'янистим схилом до джунглів. Іти було зовсім легко, бо вантаж зрівноважувався підйимальною силою газу. Але перед хащами довелось зупинитись: дороги далі не було.

— Нічого не вдієш, друзі, піднімемось у повітря! — вигукнув Фратев.

Не встиг він це вимовити, як пролунав глухий постріл, і зразу ж ще один.

Фратев від несподіванки пустив трос, яким притримував балон, повалився на землю. Інші інстинктивно полягали теж.

— Починається! — прошепотів Северсон, відтягуючи затвор автоматичної рушниці. Знову залягла мертва тиша.

— Постріли чулися з джунглів, піду подивлюсь, — рішуче сказала Молодінова. — Коли почуєте стрілянину, — поспішайте на допомогу.

— Я з вами, — прошепотів Фратев, підводячись з землі.

В хащі заходили обережно, — зупинялись, прислухались. Ніде ані шелесне. Наблизились до товстого лускатого стовбура розлогого дерева і причаїлись.

— Трах! — пролунав ще один постріл, просто над їхніми головами. Зразу ж по тому якийсь предмет гупнув об землю недалеко від Молодінової.

Фратев спрямував рушницю на крону дерева.

— Почекайте! — затримала його Молодінова. — Подивлюсь, чим квартални стріляють.

Не чекаючи відповіді, вона хоробро відійшла на кілька кроків і підняла чудний предмет, що нагадував кокосовий горіх. Один кінець його був розірваний.

— Схоже на гранату... — Молодінова уважно подивилась у гущавину гілок і раптом зареготала.

— Хай я стану стегозавром, якщо ви не збожеволіли! Чи ви хочете, щоб вас застрелили?

— Хто? Адже тут нікого немає! — сказала вона голосно. — Знаєте, хто нас обстріляв? Оце дерево.

— Дерево?! — перепитав Фратев. — Ви справді збожеволіли. Як може...

Він не договорив. В кроні дерева пролунав ще один постріл.

З рушниці Фратєва вилетіло полум'я. І знову ж по тому йому на голову посипався дощ чудних кавунів.

— Не бійтесь, ми вже тут! — вигукнув засапаний Северсон, влетівши у джунглі.

— Спокійно! Нічого не трапилось. Це тільки Фратев на мить розгубився в бою з оцим ворогом, — підняла Молодінова догори овальний предмет. — Це всього-на-всього плід цього дерева. Після досягання він перетворюється на примітивну ракету, щоб потрапити якомога далі від материнського дерева. В середині нього, мабуть, накопичуються гази, які проривають найслабкіше місце у вершині еліпсоїда.

Всі з полегкістю розсміялись.

Над їхніми головами знову почулися постріли.

— Б'юсь об заклад, що звук прискорює вибухи отих кавунів! — вигукнув Фратев. — Ходімо краще звідси, не хочу бути мішенню безглузких жартів цього вояки! — Він недоброзичливо глянув на дерево і попрямував до узлісся.

Небо тим часом порожевішало, а недалеко від вулкана визирнуло оранжеве сонце. В його незвичайному золотому освітленні балони піднялись догори. Погойдуючись під легким вітерцем, гнані ракетними вибухами, вони попливли в напрямку долини. З усіх боків її оточували конусоподібні сопки та покряяні глибокими ущелинами скелясті хребти. Над заростями в долині зводилась прозора імла.

За неширокою смугою джунглів знову з'явився голий, вкритий розколинами і густо всіяний камінням косогір.

— Проксіма незабаром зійде! — кивнув Фратев на багряно-чорні хмари над обрієм. — Тебе ще тільки тут бракувало!

— Хмари наближаються підозріло швидко. На щастя, джунглі вже позаду, спускаймося на землю! — запропонувала Молодінова і простягла руку до кнопки апарата, яким керувався балон.

— Погляньте он туди, праворуч, під отой скелястий стрімчак! — вигукнув Ватсон, тільки-но ставши на ноги. — Якись дивні сліди!

Всі поспішили до місця, вказаного Ватсоном.

— Зачекайте, зачекайте! — крикнула Молодінова. — Насамперед треба закріпити балони.

— Прив'яжемо їх до отих стовбурів, — махнув рукою Вроцлавський у напрямку джунглів.

Поспішали даремно. Вітер налетів несподівано, — холодний, різкий. Він свистів і скиглив, злісно торсав лускаті гілки дерев. Балони хилитались туди й сюди поміж величезного листя, але триси витримували.

Чоловіки лишилися вартувати вантаж, а Молодінова і Свозилова пішли оглянути загадкові сліди.

— Квартяни носять взуття, схоже на наше, — здивувалась Алена. — Можна подумати, що вони взяли кілька пар у нас.

— Я знайшла кишеньковий ніж, дуже схожий на наші, — сказала Молодінова.

— Покажіть! — підскочила до неї Алена. — Справді, це дивно!

Молодінова задумливо дивилась на ніж.

— Не знаю... — сказала вона повільно. — Мені здається, що цей ніж був справді виготовлений на земній кулі...

Ватсон знизав плечима:

— А як би він сюди потрапив? Адже людська нога ще ніколи тут не ступала.

— Можливо, його позичили квартяни того разу, коли відвідали літак, — так само, як і чашки для кофе... Побачимо. Безперечно, вони — культурні істоти, як це показує добре продумана форма їхнього взуття. Шкода, що сліди ведуть уздовж кам'яної стінки в напрямку до нашого селища...

— Це підтверджує наше припущення, що квартяни за нами потай стежать... — закінчила її думку Свозилова. — І, очевидно, бояться... Вони, мабуть, такі ж миролюбні, як і ми...

Вітер поступово вщухав. Пофарбування місцевості швидко мінялось. Металевий відтінок скель поступово яснішав: сходило жовте сонце.

Вчені вирушили далі. Вони обережно спускались кам'янистим схилом, аж поки досягли великого каньйону. Його стрімкоспадні кам'яні стіни глибоко внизу омивала спокійна річка.

— Погодьтеся, що без моєї винахідливості ми через цю перепону не перебралися б! — жартував Фратев. — Балони — просто чудо!

— Вихваляєте балони чи вашу ідею? — засміялась Алена.

— І те, й друге.

— До речі, балони треба позв'язувати: так принаймні ніхто не загубиться, — запропонував Северсон.

І ось величезне гроно повітряних куль попливло у височінь.

Але тільки-но воно опинилося за кілька метрів від землі, як раптом шарпнулось, крутнулось і, безперервно обертаючись навколо власної осі, почало швидко підніматись.

— Смерч! — крикнув Ватсон.

Все пішло обертом перед очима вчених. Місцевість під ними так розтанцювалась, що вони незабаром втратили орієнтацію. Скриньки під їхніми ногами наштовхувались одна на одну і неприємно скрипіли.

Першою опам'яталась Молодінова. Вона судорожно натиснула на кнопку ракетної установки. Під гроном балонів почувся гуркіт, схожий на кулеметну чергу. Рух по спіралі загальмувався.

— Летимо просто до кратера вулкана! — закричала з жахом Алена.

— Відкрийте вентилі! — скомандувала Молодінова.

Над їхніми головами почулося сичання й шипіння. Балони почали швидко спускатися, але при цьому знову шалено закрутились. Їх несло просто на джунглі.

Діставши сильний удар в спину, Северсон зойкнув і заплющив очі. Підсвідомо він ухопився за гілку і крикнув:

— Аленко! Тримайся!

Ні, з нею нічого не трапилося. Вона лежала поруч нього, заплутавшись у плетиві гілок і ліан, а трохи далі — решта супутників. На щастя, джунглі були такі густі, що верхів'я дерев утворювали ніби суцільний пружний матрац.

— Тримайтесь! — крикнула Молодінова. — Вітер може нас знову зірвати...

І справді, оболонки балонів напнулись, як вітрила. Коли б деякі з тросів не зачепилися за гілля, втриматися було б неможливо. На щастя, вітер незабаром ущух.

— З вами нічого не трапилось? — насилу запитала Алена.

— Ще не знаю, але почуваю себе, немов після добрячої прочуханки! — спробував пожартувати Фратев. — Під сто туманів, — де ми, власне, зараз?

— А яке це має для нас значення? Міцніше тримайте балони, аж поки вони спадуть, — стомлено сказала Молодінова.

Коли нарешті балони безсило опустились у зарості, вчені швидко звільнились від лямок. Фратев поворушив руками й ногами і зітхнув:

— Переломів, правда, немає, але я весь побитий, наче на мені просо молотили.

Мандрівники, які ще раз зазнали катастрофи, роздивлялися навколо, щоб хоч приблизно визначити, де вони опинилися. Недалеко від них праліс кінчався. За ним проти неба височів конус вулкана, над яким курів димок.

— Ще трохи — і ми сіли б якраз над кратером...

— Так, небагато нам лишалось до нього... — сказав зблідлий Вроцлавський. — Ну, спускаймося.

Обережно згорнули балони, з допомогою тросів с'як-так спустили вантаж на землю. Але це ще було півділа: довелося докласти чимало зусиль, поки вони вибралися з джунглів, хоч до узлісся було всього лише кілька десятків метрів.

Коли всі речі витягли з хащів, Молодінова пішла розвідати дорогу, а втомлені мандрівники сіли спочити.

— Чи не помічаєте ви, що ґрунт під ногами коливається? — запитав Вроцлавський.

— Справді, вулкан не такий спокійний, як здається на перший погляд, — підтвердив за хвилину Северсон.

— Я теж це помітив, — кивнув головою Фратев. — Ця люлька ще всипле нам жару. Тим часом повернулась Молодінова.

— Каньйон, який ми збирались перелетіти, недалеко. Я гадаю, що слід продовжити подорож річкою, що протікає по ньому.

— Чудесно! Блискуча ідея! — жваво погодився Фратев. — Б'юсь об заклад на смаженого індика, що таким чином ми з комфортом і дуже швидко потрапимо в Долину вогнів, до кварталів!

Біля вузької долини експедиція зупинилась. Молодінова з Аленою наповнили повітрям човни, а інші тим часом приготували троси, щоб спускати вантаж.

Спускання прямовисною скелею забрало багато часу. Лише через кілька годин експедиція могла продовжувати свою важку подорож.

Каньйон повертав то ліворуч, то праворуч. На його крутих схилах росли якісь химерні рожево-червоні рослини, схожі на наші лишайники. Подекуди над ними схилялись покручені стовбури могутніх дерев з великим овальним, губчастим і жовтим знизу листям.

Стіни каньйону поступово знижувались, сам він ширшав, аж поки перетворився на улоговину з пологими схилами. Долина вогнів уже мала бути десь недалеко, але на порослих чагарником берегах досі не видно було ані найменшої ознаки втручання мислячих створінь.

Мандрівники поминули кілька крутих поворотів і опинились у джунглях. Що далі, то нижче схилялись над гладінню води буйні крони дерев, аж поки не утворили суцільне

склепіння, крізь яке лише де-не-де проникали сонячні промені.

— Вогні! — раптом закричав Фратев і почав щосили гребти.

Вогні ставали яскравішими і наближались. Вже ясно було видно сотні лямпіонів, що сяяли в хащах понад берегом.

— Навіщо квартаїни освітлюють джунглі?! Подивлюсь на ці вогні зблизька! — рішуче сказав Фратев і, передавши весла Молодіновій, швидко поліз плетивом ліан до крони освітленого дерева.

— Це не лямпіони і не електричні ліхтарі! — почувся з пітьми пралісу його розчарований голос.

— А що?.. Ну, швидше розповідайте, чому мовчите? — наполягали мандрівники, які тим часом добрались до того ж берега.

— Увага, я спущу вам вниз один ліхтар, — вигукнув Фратев.

Широке листя зашелестіло, і серед нього з'явилась сяюча куля, підвішена на тонкій ліані. Коли куля наблизилась до човна, Алсна скрикнула:

— Надзвичайно! Адже це — світний кокосовий горіх!

— І зовсім холодний, — додав Ватсон, обережно торкнувшись дивного плоду. — Чи не прилипили ви там? — звернувся він до Фратева.

— Тисяча комет і метеорів! — почувся в цю мить розлючений голос Фратева. — Справді, воно клеїться, як липучка!

Алена засміялась:

— Це ж і є липучка. Ви — хороший ботанік. Погляньте-но уважніше, скільки огидних комах, приваблених світлом, потрапили до пастки.

— Підемо далі в джунглі чи повернемось? — запитала Молодінова.

— Повернемось. Квартаїн тут все одно не знайдемо, — відповів Ватсон.

— Стільки мук, і все через світні джунглі! — обурювався Фратев, злізаючи з дерева. — А ми гадали, що знайдемо тут чудесне місто!.. І все ж я проти повернення. Якщо ми вже тут, — зазирнемо трохи далі.

З хвилину сперечались, потім увімкнули прожектори і попливли вперед.

Раптом щось зашуміло у них над головами. Северсон швидко повернув прожектор догори. Всі затамували подих.

В світлі прожектора ширяли дивні створіння. Їхні обличчя нагадували шимпанзе; плечі й руки в них були з'єднані великими перетинчастими крилами.

— Квартяни... — ледь чутно прошепотіла Алена.

— Гуї... Гуї... — розляглося пралісом.

— Кіі... Кіі... — відгукнулось звідкись здалеку.

Крилаті створіння покружляли ще трохи над річкою і зникли в хащах.

— Вони летять над струмком, який впадає тут у річку, — сказав Фратєв, що знову поплив першим. — Рушимо за ними.

Не чекаючи відповіді, він швидко попрямував до гирла потоку. Інші — за ним.

Скоро перед ними виросла несподівана перешкода. Дорогу перетинав водоспад.

— Я піду на розвідку, — знову запропонував Фратєв. — Видертись зможу, недарма я вважався на Землі непоганим альпіністом.

Озброївшись тросом і киркою, він почав повільно підніматись по нерівній кам'яній стіні і незабаром зник з очей. Збігали хвилини, минула година.

— Чи не трапилось чого з ним? — почала турбуватись Молодінова. — Северсон і Броцлавський, прошу, підіть пошукайте його.

Чоловіки обережно піднімались угору. Метрів через сто вони виявили вузький приступок, який тягнувся карнизом уздовж кам'яної стіни. Броцлавський пішов ним ліворуч, Северсон — праворуч. Не встиг він зробити і кілька кроків, як побачив темний отвір у скелі... Печера... Северсон витяг з кишені пістолет, увімкнув електричний ліхтар і зайшов туди.

— Гуї... — запищало щось у повітрі, і повз людину, — аж вітер повійнув, — промайнула крилата постать.

Северсон відсахнувся, але одразу опанував собою і обережно зазирнув у печеру. Посеред неї було згасле багаття, а навколо нього валялись дивні блискучі предмети. Северсон зайшов і взяв один з них в руки. То був прозорий камінь, схожий на янтар.

В одному з кутків тьмяно виблискував якийсь довгастий предмет. Северсон присвітив. Оце так несподіванка!

— Вроцлавський! Вроцлавський! Я знайшов лопать пропелера нашого вертольота!

Товариш не озивався. Стривожений Северсон вибіг з печери, помчав карнизом. Розгублено зупинився: справді, куди ж міг подітись Вроцлавський? Постривай, а що воно за гомін чується за поворотом скелі?

А, ще одна печера! Всередині хтось розмовляє!

Не роздумуючи, Северсон просунувся в темний отвір.

— Дивіться, що ми тут знайшли! — закричав до нього з печери Фратев, простягаючи лопать пропелера. — Ще одна — і вертолiт знову літатиме!

Вроцлавський, який стояв поруч, сявав так, ніби цю знахідку зробив він сам.

Розділ XI ТРИ РАЙДУГИ

Рівень Надії потроху знижувався, але течія все ще прямувала до моря. Навратiл, Цаген та Шайнер стояли на березі і нетерпляче поглядали в той бік, де ріка ховалась за скелястим стрімчаком.

— Пливуть! — вигукнув Шайнер.

З-за повороту з'явився човен, керований Фратевим, потім показалася і решта човнів. Навантажені вщерть, вони трималися берега, бо серединою Надії мчала небезпечна течія з швидкими чорторіями.

— Ну, з прибуттям вас! — привітав стомлених мандрівників Навратiл.

— Як плавалося? Чи не скупалися? — нетерпляче допитувався Цаген.

— Що казали квартаїни, коли ви отаборились біля їхнього селища? — сміявся Шайнер.

Тим часом експедиція причалила. Вчені витягли човни на берег.

Фратев випростав руки, випнув груди, хруснув суглобами.

— Скрізь добре, а вдома — найкраще! — сказав він з глибокою переконаністю. — Нам, звісно, було не до жартів...

— Все розкажете, але спершу йдіть відпочиньте. Вантаж ми перенесемо самі, — сказав Навратiл.

— Е, ні! — запротестував Фратев. — Дівчатам допоможіть, а свій вантаж я віднесу сам.

— Облиште його, він хоче зробити вам сюрприз! — прошепотіла Алена до Навратiла з посмішкою.

За час відсутності експедиції «вітальня» докорінно змінилась. Охоронці дому, повикидавши незграбні, нашвидкуруч зроблені стільці, порозставляли навколо низеньких столів зручні крісла, взяті з літака, а на стіни повісили кілька шафок.

— Розкішно! — радів Фратев. — Як це ми зразу не придумали? — Але тисяча кратерів! — на чому ж ми сидітимемо, коли полетимо «Стрілою» на прогулянку?

— Звичайно, на підлозі! — жартував Шайнер. Молодінова розіклала на столі кілька фотографій:

— Ось вони, наші квартяни!

— Нагадують скоріше мавп, аніж людей... — задумливо сказав Навратіл.

— Як я бачу, вони босі, — зауважив Цаген. — Звідки ж тоді взяли сліди людини в новітньому взутті?

— Справді... Нам це навіть не спало на думку... — Молодінова витягла з сумки ще одну фотографію. — В печерах ми остаточно пересвідчилися, що літаючі квартяни — зовсім примітивні створіння, щось середнє між нашими первісними людьми і людиноподібними мавпами. Вони, правда, вже використовують вогонь, але роздобувають його виключно з пожеж, запалених блискавками. Принаймні ми так припускаємо, бо ніякого кресала або чогось схожого ми в печерах не знайшли. Кwartяни відрізняються від звірів лише тим, що вже мають примітивні інструменти. Це грубо оброблені уламки каменів та дрючки. А втім, ми привезли ці інструменти з собою, можете їх оглянути. Деякі з квартян завзяті колекціонери. Мабуть, їх приваблює все блискуче, незвичне, бо їхні житла переповнені шматками янтарю, золота, кварцу, барвистими уламками базальту...

— Отже, ви не знайшли навіть сліду якоїсь там вищої культури? — розчаровано запитав Навратіл.

Молодінова вже хотіла відповісти, але Фратев її затримав:

— Хвилиночку! Ви мені обіцяли, що сюрприз номер один оголошу я! — Він побіг і одразу ж повернувся з якимось пакунком під пахвою. — Найцінніші предмети з квартянської колекції!

Перед враженими вченими з'явилися два дивних предмети: старанно оброблений шматок якоїсь прозорої речовини і великий уламок металевої плити з гострими рваними краями.

Навратіл взяв у руки прозорий предмет.

— Природа цього, в усякому разі, створити не могла, — сказав він рішуче. — Скидається на лінзу, та ще й відшліфовану абсолютно точно.

— І складену з кількох шарів! — показав Северсон на місце, де лінза була пошкоджена при ударі.

— А може, це деталі з нашого «Променя»? — запитав Шайнер. — Чи не збив їх на планету отой шалений метеорит?

— Ні, це неможливо! — заперечив Навратіл. — Лінз такої незвичайної форми ми при побудові «Променя» не використовували... — він уважно оглянув металевий уламок і похитав головою. — Ця річ теж не з нашого літака. Аленко, прошу, зробіть аналіз металу.

— Гадаю, що це даремно, — заперечив Ватсон. — «Промінь» облітає навколо Кwartи з швидкістю вісім кілометрів на секунду. З не меншою швидкістю летів метеорит. Це означає, що жодна частина літака не може потрапити на планету, бо згорить у атмосфері...

— Справді, ви маєте рацію. В такому разі стає ясно, що обидва предмети були зроблені на Кwartі. Як це пов'язати з примітивним життям літаючих квартян?

— Сліди під кам'яним стрімчаком та уламок лінзи доводять нам, що, крім літаючих

квартир, тут живуть, можливо, далеко розвиненіші створіння, яких ми досі не виявили, — міркувала Молодінова.

Фратев покрутив річ в руці, розкуйовдив пальцями чорне кучеряве волосся, почухав потилицю:

— П'ять пострілів по гавах! — це нам хороший подаруночок, знову маємо з чого тішитись! Спочатку гналися за маревом і замість великого міста знайшли світні джунглі, потім переслідували літаючих людей, а виявили примітивних створінь на рубежі між людиною й мавпою. А тепер, нарешті, вияснили, що десь зовсім поряд підстерігають нас агресивні незнайомі люди з хтозна-якою високою технікою...

— Коли б я на вас не дивилась, я подумала б, що це говорить Грубер чи Краус! — обурилась Молодінова. — Чому ви гадаєте, що вони агресивні? Як у вас з'явилась така думка?

— Дуже просто! — засміявся Фратев. — Огляньте оцей уламок уважніше. Звідки він? З якоїсь дитячої іграшки?.. Хай мене циклон змете з квартирнянської поверхні, якщо це не уламок розірваної гранати!

— Справді, — погодився Северсон. — Фратев має рацію... А що поробляють наші мандрівники по Надії? Чи виявили вони щось цікаве?

— Поки що небагато... — Навратіл подивився на годинник. — Ми так з вами забалакалися, що я про них замалим не забуду. Ми повинні були викликати їх уже півгодини тому. Цаген, будь ласка...

Цаген увімкнув передавач і кілька разів повторив виклик.

— «Ластівка» знову не відповідає, — сказав він стурбовано. — Мабуть, там щось не гаразд...

Фратев схвильовано підвівся з крісла:

— Треба поспішити їм на допомогу. Цілком можливо, що на них напали квартирняни.

— Ну, то приготуйте «Стрілу» до старту, — сказав Навратіл.

— Що — «Стріла»? Вона неповоротка. В мене є краща ідея. Це і є наш сюрприз номер два. Ходітьте, прошу, я вам дещо покажу.

Знизавши плечима, Навратіл пішов слідом за Фратевим. Зупинились у печері, де було складено вертоліт.

— Ви знайшли лопаті пропелера? — радісно вигукнув Навратіл. — Тож швидше візьмемось за роботу, не можна втрачати жодної хвилини!

Через хвилину обидва вже тримали в руках інструменти.

Вертоліт було змонтовано дуже швидко.

* * *

Вертоліт знявся у повітря і неквапно полетів над річкою. Ранковий туман розвіявся, вітер ущух. Видимість була чудова.

Северсон підніс до очей бінокль. Погляд його заблукав у Долину вогнів, перебіг до вулкана, а потім до скель, де кілька годин тому вони виявили печери літаючих створінь.

— Не бачу жодного квартянина, — сказав він задумливо.

— Мабуть, вони вдень сплять, — припустила Алена. — Оте їхнє «гуїі...», яке закінчується нечутним ультразвуком, цілком імовірно: не мова, а засіб орієнтування в темряві, як у наших кажанів.

— Погляньте... — показав Фратев у праве віконце. — Або мене обдурюють очі, або це справді велетенські сфінкси!

Над берегом ріки зводились до неба чотири майже однакові блоки скель. Горішні частини гігантів нагадували обличчя людей. Вертоліт попрямував туди. З наближенням схожість скель з людьми втрачалась, а коли вертоліт повис у повітрі біля голови одного з блоків, Фратев засміявся:

— Природа трохи погралась з нами у сліпу бабу, та й годі. Людина вже гадала, що прилетіла в Єгипет, а виявляється, це тільки химерно вивітрені шари гірських порід.

Вертоліт продовжував летіти над рікою. Характер місцевості поступово змінювався. Стрімкі береги поступились рівнині, яка на обрії кінчалась пасмом гір. Праліс на берегах увесь час густішав. З обох боків Надія вбирала в себе притоки, які нарешті перетворили її на широку річку.

— Спустіться трохи нижче, — попросив Северсон Фратєва, коли вертоліт наблизився до великого вигину ріки. — Мені здається, що ми — біля мети нашої подорожі.

— Чому? — здивувався Фратев, але, глянувши вниз, збентежився. — Чорторії... Невже наші хлопці тут загинули?

Вертоліт висів низько над річкою, яка кипіла, немов у казані.

— Ні, не вірю, що вони запливли просто у вир, — продовжував він у роздумі. — Мабуть, таки проскочили, для «Ластівки» це не важко. А втім, запитайте Навратіла, чи згадували вони в своїх передачах про чорторії?

Северсон увімкнув передавач. Відповідь прийшла негайно і вплинула вона, як цілющі ліки: «Ластівка» чорторії подолала щасливо. За повідомленням Крауса, течія Надії в коліні ріки поділяється: до чорторіїв річка тече в напрямку моря, а од них — стікає на континент...

Метрів через сто річка справді заспокоїлась і ліниво поповзла долиною в неznані далі.

— Чому це обрій перед нами такий незвично близький? Адже ми над рівниною? — дивувався Северсон.

Фратев пересунув важіль висоти, і вертоліт почав підніматися.

— Поглянемо згори!

Перед вченими розгорнувся незвичайний краєвид: рівнина кінчалась високим порогом, під яким розлягались болота. Вдалині жовтувато виблискували піщані дюни.

Могутня ріка з потужним гуркотом обрушувалась через високий приступок у бездонне провалля, де утворювала неспокійне озерце. З озерця вона продовжувалась віялом струмків, які змістими лініями розбігались в усі боки.

— Хай я буду римським папою, якщо ми справді не опинилися в Єгипті! Подивіться лишень: та це ж точнісінько Нільська дельта.

— Тільки одного їй бракує — моря, — заперечила Алена. — Скільки сягає око, видно тільки пустелю...

— Як у Єгипті!.. — вперто наполягав Фратев. Він раптом схопився за голову: — Ми тут базикаємо, а внизу, мабуть, відбувається страшна трагедія!

Вертоліт почав спускатися до водоспаду. Алена і Северсон зрозуміли, що мав на думці Фратев: можливо, «Ластівку» затягнув водоспад. Вони притиснулись лобами до стінок прозорої кабіни і, затамувавши подих, стежили за розбурханою стихією під ними. Могутній потік падав спочатку спокійно, а потім починав розбиватися об скелі і розливався запіненим озером.

Вертоліт спустився понад блискучою водяною стіною до скелястого острівця і спинився посеред озера на нижчому плесі.

— Тут хвилину перепочинемо. Дайте мені, будь ласка, скафандр, — попросив Фратев. — Можливо, вони ще живі. У них досить великий запас кисню в балонах.

Алена злякалась:

— Невже ви хочете спуститись у воду?! Хіба ви не бачите, які тут чорторії?

— Не бійтесь, прив'яжіть мене тросом. В разі небезпеки подам знак дзвінком. Не

можемо ж ми залишити друзів напризволяще.

Поки Фратев надівав скафандр, Северсон вийшов з вертольота. При одному погляді на рвучкий потік у нього запаморочилося в голові. Дрібненькі краплинки води утворювали хмари туману. Над самісіньким верхів'ям водоспаду звисала чудесна райдуга, зразу ж поруч неї — ще одна, а ця тримала за кінці третю, набагато тьмянішу за перші. Северсонові перехопило подих, йому здалося, що природа поставила на домовину трьох учених останні триумфальні арки — арки смерті. Коли Фратев з'явився у дверях вертольота, Северсон мовчки показав на три райдуги. Однак той, немов закам'янівши, лишився стояти і вперто дивився перед собою.

Северсон озирнувся. Від несподіванки в нього підломилися коліна. Метрів за п'ятдесят від острівця з води стирчала голова велетенського ящера.

До розділу XI "Три райдуги"

— Дванадцятиногий плазун! — закричав Фратев і зачинив дверцята. Северсон затримався тільки на мить. Він кинувся до вертольота, але з жахом побачив,

що той уже піднімається в повітря. Побачив також і те, як Алена підскочила до Фратєва і кинулася на нього, намагаючись вирвати у нього з рук головний важіль управління.

Залишена напризволяще людина опустила на землю. Повільно оглянулася.

Ящір все ще не ворухився. Він тільки трохи підвів голову і провів очима вертоліт. Потім раптом повернувся, швидкими рухами поплив до куща сіро-блакитних водоростей, що поросли очеретом та хвощами, проглинув його. Сполохав кількох птахів з дуже великими дзьобами й перетинчастими крилами. Як стріли, шугнули вони в повітря і закружляли над його головою. Ящір не звертав на них уваги, чвалаючи далі до маленької ковбані, в якій росли такі самі сіро-блакитні водорості.

«Дивно... Вони мають такий самий колір, як і наші скафандри...» — чомусь промайнуло в думці Северсона. Він був такий зайнятий ящером, що аж здригнувся, коли над ним зашелестіли пропелери вертольота. Машина приземлилася. Одразу ж відчинились дверцята кабіни, і в них з'явився блідий як смерть Фратєв.

— Пробачте, товаришу, що я вас так по-зрадницькому покинув. Я, нещасний, лишив вас на вірну погибель... — говорив він у розпачі. — Не знаю, що зі мною трапилось... Раптом кров ударила мені в голову, я втратив розум...

— Лайфе, іди швидше сюди! — вигукнула Алена з кабіни управління.

Як тільки Северсон зайшов, вона обняла друга. Тихо прошепотіла:

— Любий, не гнівайся на нього...

У Фратєва на лобі напнулися багрові жили. Северсон нахилився до нього і лагідно поклав руки на плечі:

— Це нічого... Нічого... Це може статися з кожним з нас...

* * *

Ящір весь час даленів і нарешті зовсім зник з поля зору в заростях дивних велетенських хвощів, які подекуди стирчали просто з води.

— Поки ящір повернеться, я встигну дослідити озерце під водоспадом... — промовив Фратєв. Очі в нього так гарячково палали, що Алена аж злякалась.

— Не дозволю! — сказала вона рішуче.

— Піду! — вигукнув Фратєв з упертістю. — Моє життя втратило вартість, я все одно негідник. А внизу мучаться троє чесних людей... Вони загинуть...

Запала напружена тиша. Тільки водоспад співав свою нескінченну пісню.

— Занурюсь краще я! — сказав нарешті Северсон.

— І я з тобою, — схопила його за руку Алена.

— Ні, ні, цього я не допущу! — закричав Фратєв і сперся спиною об дверцята кабіни, щоб ніхто не зміг вийти. — Я повинен спокутувати свою провину.

Северсон з хвилину дивився на нього безпорадно, потім знизав плечима:

— Гаразд. Але при щонайменшій небезпеці дайте знак — витягнемо.

Фратєв прикріпив до ноги скриньку з інструментами і не затримуючись скочив у воду. Трос, до якого він був прив'язаний, замалим не потягнув Алену й Северсона.

— Мені здається, в нього гарячка... — глухо сказав Северсон. — Ти бачила його очі? Чи не збожеволів він часом?

Алена мовчки похнюпилася. По щоках у неї повільно збігали сльози.

— Тільки б з ним нічого не трапилось... Ти почув дзвінок? — здригнулась вона.

— Ні, то причулось. Заспокойся, люба!

А Фратев тим часом майже досягнув дна. Вируюча вода крутила його так, що він не міг схопитись за скелю, яка перегороджувала потік. Ось він опинився так близько біля гострого кам'яного шпиля, що в безнадії заплющив очі і, тамуючи подих, чекав удару.

Нарешті вир шпурнув його до куща водоростей, де можна було затриматись. Він зліз по них до дна і ухопився ногами за великий камінь. Увімкнув прожектор на скафандрі, напружено вдивлявся у зеленкуватий півприсмерк вируючої води.

Ніде ані найменшого сліду літака. Природно було б визнати, що його припущення виявилось хибним, але Фратев, сам не розуміючи навіщо, почав сигналізувати прожектором; безрезультатно повторивши світлові сигнали кілька разів, він заплакав:

— Коли б були живі, то відповіли б. Літак розбився об дно, всі загинули...

І раптом Фратев побачив чийсь очі. Так, так, вирячені великі очі, які дивились на нього холодно й злісно. Він нахилив прожектор і закам'янів: поміж камінням причаївся велетенський краб з довгими зубчастими ногами й потворною головою. У Фратєва по спині пробіг мороз, на чолі виступив холодний піт; він вже схопився за кнопку дзвінка... але якась сила зненацька потягла його вгору. Не встиг він опам'ятатись, як опинився у вертольоті. Загук мотор. Машина піднялась у повітря.

— Бачите? — кинув Северсон у бік віконця.

Поспіх був виправданий: до водоспаду швидко наближався ящір. Скидалось на те, що він чимось наляканий: потвора лізла, не вибираючи дороги, спотикалася об повалені стовбури хвоців, часом занурювалася в ковбані. Коли ж ящір наблизився до острівця, порослого яскраво-зеленою травою, ґрунт під ним раптом почав провалюватись. Тварина судорожно смикалась, біла довгим хвостом, аж бризки летіли на всі боки, але трясовина засмоктувала її все глибше й глибше. Якийсь час ще виднілась потворна голова з виряченими очима, але, зрештою, в череві бездонної трясовини зникла й вона. Все це тривало хвилин зо три, не більше.

Фратев стежив за цією пригодою байдужно.

— В глибинах під водоспадом «Ластівки» немає, — сказав він нарешті стомлено. — її кінець був, мабуть, таким же трагічним, як і в ящера. Жахливо!..

— Оглянемо болота, може, виявимо які-небудь сліди, — сказав Северсон.

Вертоліт спустився нижче і попрямував до місця, де річка розпадалась на безліч дрібних струмків. Буйна рослинність гордовито протистояла воді, яка наступала невблаганно. Звук двигунів сполохав у заростях дивовижних птахів та дрібних звірят — найрізноманітніших за величиною і виглядом.

Болота тяглись приблизно кілометрів з двадцять і поступилися місцем великій неозорій пустелі. Струмки серед сипкого піску перетворювались на струмочки, а потім зовсім зникли. А з ними зникала в мертвій пустелі й ріка Надія.

— Марно... Пустеля й трясовина ніколи не викажуть нам своїх таємниць... — глухо

сказала Алена. — Повернемось.

— Ні, ні, ми повинні їх знайти! Не можна залишати їх тут, у незнайомому закутку Всесвіту! — розпачливо вигукнув Фратев і підскочив до Северсона. Алена схопила його за руки.

— У вас гарячка! — жажнулась вона, тільки тепер глянувши уважніше йому в обличчя. Погляд його був каламутний, очі запалені, на лобі блищав піт. Він рвонувся, хотів звільнити руки, але втратив рівновагу, знепритомнів, упав на підлогу kabіни.

Алена швидко розстебнула йому блузу й сорочку, зробила спробу привести його до пам'яті. Марно.

— Погано з серцем! Припадок! — прошепотіла вона. — Швидше додому!

* * *

— Шукають нас! — простягнув Грубер навушники Мак-Гарді.

Той послухав з хвилину і засміявся.

— Хай шукають!.. Гадають, що ми загинули в трясовині!.. Зачекай, я почув щось цікаве... Фратев тяжко захворів. У нього висока температура...

Грубер злякався:

— Отже, тут-таки є небезпечні віруси й бактерії? У нас досить ліків, Краус?

— Я ж не дурень! Звісна річ, електронний мікроскоп потягти не міг, але про все інше подбав... Ну, гаразд. Нам вигідно, щоб нас вважали мертвими... А тепер, друзі, давайте-но попрямуємо до сусідньої півкулі та поглянемо на ті загадкові будови кварталів, які я помітив ще з «Променя».

— А чи це безпечно? — злякався Грубер.

— Не маю ніякого бажання накласти головою! — одрубав Краус.

* * *

— Як закінчився огляд? — нетерпляче запитала Молодінова.

Алена нервово крутила гудзик халата:

— Хвороботворних вірусів не знайшли й сліду, але встановили гостре запалення мозкових оболонок. Температуру знизили, небезпека минула.

— Отже, причину хвороби не виявлено... — повільно сказав Навратіл.

Цаген замислився.

— Мені здається... Мені здається... Як ми могли про це забути?! Запалення мозкових оболонок, безперечно, викликане сонячним ударом! Випромінювання трьох сонць таке сильне, що становить небезпеку для нас навіть хмарного дня. І в Африці європейці мусять носити захисні шоломи за всякої погоди.

— Це вірно, — погодився Навратіл! — Ми боялись вірусів, а тим часом на нас

по-зрадницькому напали ультрафіолетові промені. Ми негайно повинні зробити шоломи, які б надійно захищали нас.

Розділ XII СЕЛИЩЕ НЕВИДИМИХ

«Ластівка» з трьома втікачами великим півколом обминула континент, на якому зупинилась експедиція, перелетіла широку протоку і попрямувала в глиб сусіднього суходолу.

Мак-Гарді, сидячи поруч пілота, уважно стежив за романтичним краєвидом, що пропливав під ними, і порівнював його з картою, складеною ще на «Промені».

— Звертай праворуч і тримайся узбережжя, — звернувся він до Крауса. — Селище кварталів міститься десь тут, недалеко півострова Коняча голова.

— Жодного літака на обрії! — оголосив Грубер, який виконував свої обов'язки спостерігача більш ніж сумлінно. — Тоскно... — зітхнув він по паузі. — Не знаєш навіть, звідки на тебе чигає більша небезпека: чи з підземного житла біля ріки Надії, чи з «Променя», чи з таємничого селища ще таємничіших кварталів. Швидше б уже спуститися на землю — у повітрі нас усякий помітить.

— Не дратуй нас хоч ти! — гримнув на нього Краус.

— Хлопці, хлопці, навіщо ця гризня? — намагався заспокоїти Мак-Гарді обох. — Погляньте краще вниз. Ми біля мети. За отією он затокою — Коняча голова, а кілометрів за сто ліворуч — селище кварталів. Поглянемо на нього спочатку згори чи наблизимось до нього по землі?

— Згори?! Ото ще вигдав! Навіщо їх дратувати?! — розгнівався Грубер. — Можливо, у них є зенітна артилерія...

— Поки що вирішую тут я. На селище подивимось з літака, — уперто сказав Краус. Мак-Гарді нервово смикнув головою:

— Гаразд. Тільки лети, прошу тебе, якнайвище. Так воно буде все-таки безпечніше.

Краус мовчки потягнув на себе важіль управління. «Ластівка» почала підніматись до безхмарного, ледь-ледь забарвленого фіолетовим кольором неба. Краєвид внизу швидко перетворювався на різнокольорову карту. Світло-зелена смуга змінилася блакитно-зеленою; за нею з'явилися високі круті гори, а біля підніжжя гір простяглася широка долина, поросла пралісом та травами. Одна з річок в'юнилася поперек рівнини.

— Он там, біля річки... край лісу... — чомусь прошепотів Мак-Гарді, показуючи на маленький півострів, утворений коліном ріки. Посеред півострова видно було правильний жовтогарячий прямокутник, обмежений з одного боку дорогою, яка вела у степ і там зникала десь серед зелені.

Грубер скерував на загадкове місто бінокль.

— На прямокутнику видно своєрідні будови, схожі на гостроверхі піраміди. На їх верхів'ях щось понаштрикувано. Здається, поблискують також якісь металеві конструкції. Шкода, що летимо так швидко, дерева не дають роздивитись.

— Досить і того, що побачили, — спокійно сказав Краус. — Тепер ми хоча б переконані, що тут живуть розумні істоти. Коли на них подивимось ближче, тоді вирішимо, що робити далі.

Літак кружним шляхом повернувся до затоки і спустився на гладінь моря.

* * *

Доктор Заяц прийшов додому незвично рано — о дев'ятій вечора. Промимрив щось замість привітання, сів до робочого стола і затулив обличчя долонями.

Дружина тихо підійшла і погладила йому волосся:

— Не занепадай духом... Можливо, їм ще не вдалося побудувати передавач...

— Не може цього бути. Для такого чудово спорядженого корабля це не проблема... Мабуть, з ними щось сталося, інакше вони давно відповіли б. Адже застережне повідомлення та інструкцію для побудови передавача ми надсилаємо вже півроку.

У дверях з'явився Юрко в піжамі. Солом'яно-жовте волосся його було скуйовджене, як гороб'яче гніздо.

— Таточку, побудуйте ще один «Промінь» і пошліть їх шукати...

— Про це вже була мова... — сказав задумливо Заяц. — А чому це ти ще не спиш? Ану, хутко в ліжку!

Хлопець швидко причинив за собою двері.

— Хіба Юрко винний; що ти на нього гримаєш? — прошепотіла Заяцова. — А чому б, справді, так не зробити?

— Ти уявляєш собі все надто простим і легким, Ганочко! Як ти сподіваєшся знайти кого-небудь в нескінченному Всесвіті? Це ж тобі не братіславська Петржалка, а сонячна система! Та ще й не одна, а три зразу! Швидше знайдеш голку в копиці сіна... Але що, як сигнали туди зовсім не дійшли?.. Може, наші розрахунки помилкові.

— Я цього не допускаю! — заперечила Заяцова. — Адже підтримуєте ви з допомогою гравітації зв'язок з обсерваторіями на Місяці та експедицією на Марсі?!

— Це правда, але хіба можна порівнювати Марс і тризір'я Центавра, — засміявся він гірко. — До Центавра світло летить понад чотири роки, а в Марс замалю не влучиш каменем. А втім, коли поміркувати, наші розрахунки можна перевірити, побудувавши нову ракету. Піду в Академію, поговорю з Хотенковим...

— Зараз? — здивувалася дружина, помітивши, що чоловік взявся за портфель.

— Так, негайно. Думки все одно не дадуть мені спати.

* * *

Завіса біля входу одлетіла вбік, і до печери вбіг схвильований Северсон:

— В складі з'явилась небезпечна розколина! Ми повинні негайно дослідити склепіння.

Коли печеру було забезпечено підпорами і всі знову зібрались у «вітальні», Молодінова рішуче сказала:

— Дослідницькі експедиції поки що відкладаються. Ми повинні негайно почати будівництво жилого будинку і нової атомної електростанції. Наші печери розташовано надто близько від вулкана. Найменший землетрус — і ми будемо поховані в них живцем.

Після хвилинного мовчання Навратіл подивився на присутніх:

— Виробляти будівельні матеріали штучно, в атомних лабораторіях, було б надто забарно. У нас лишається єдина можливість: використати устаткування, привезене з Землі, та матеріали, які нам дає тутешня природа. Від нашої кмітливості та знань залежить, як ці засоби використати найкраще...

— Я цілком переконана, що тут, в околицях, ми знайдемо вапняк, придатний для виробництва цементу, — сказала Молодінова. — Це завдання візьме на себе наша група. Ваша група, товаришу Навратіл, могла б тим часом дослідити рослинність, щоб з'ясувати, чи можливо використати кварталське дерево для обшивки. Сталі для залізобетону не бракуватиме.

Зразу ж після цієї короткої наради обидві групи вирушили на розвідку.

Група Навратіла повернулася досить швидко, але принесла не дуже втішну звістку: деревина кварталських дерев виявилась надто м'якою і вологою. Висихаючи, вона скручувалась і жолобилась; це було не винятком, а правилом, бо група дослідила не менш як сто видів рослин.

Групу Молодінової теж спіткала невдача. Будівельні матеріали знайшли у багатьох місцях, але місцевий вапняк і глини мали надто великий процент вуглекислої солі і зовсім невідповідні пропорції окисів кремнію та кальцію. Вони були такі засмічені домішками, що для виробництва цементу аж ніяк не годились.

— Ну що ж, доведеться мені обнародувати мою чудесну ідею! — бадьоро заявив Фратев. — Якщо ми не можемо спорудити будівлю з бетону, — використаємо каміння.

— Я теж такої думки, — погодився Навратіл. — Але як його видобувати? У нас на Землі спеціальні машини вирізають будівельні блоки певних розмірів і форми просто зі скелі.

— У нас на Землі!.. — засміявся Фратев. — У нас на Землі, мабуть, не сушили б мозок над цим! А тут — доводиться. Але коли ми трохи пильніше оглянемо «Промінь», то, напевно, знайдемо досить частин, з яких можна скласти потрібну машину.

— Це все чудово, проте головного таки не вистачає — круглої пилки для каміння. Стривайте, але ж її можна зробити теж? Твердого металу в нас досить, інструмент є... Фратев, ви — молодець!

— Я дуже радий, що нарешті моя талановитість дістає загальне визнання! — комічно набундючився той.

— На «Промінь» вирушимо одразу ж. Переведіть зореліт на дистанційне управління, а Чан-су візьміть сюди. Кожна пара робочих рук тепер буде потрібна тут.

* * *

«Ластівка» пропливла мимо кількох острівців, що поросли буйною рослинністю, і попрямувала до заплутаної дельти могутньої ріки.

— Жодного сліду будь-якої цивілізації, — дивувався Мак-Гарді. — Просто не віриться, що за сто кілометрів звідси живуть розумні створіння. Береги пустельні; здається, ніби тут ніколи не ступала нога людини.

— Мабуть, квартал річка не цікавить, — міркував Краус. — Вони мають крила і тому не потребують човнів.

— Звідки ти знаєш, що вони мають крила? Чи ти гадаєш, що у селищі, яке ми бачили, живуть оті літаючі мавпи? Сумніваюсь! Б'юсь об заклад, що мешканці селища — цілком інтелігентні створіння, мабуть, такі, як ми...

Краус ехидно посміхнувся:

— Якщо вони такі інтелігентні, як ти, Грубер, то красенько дякую!

Грубер уже хотів був відповісти, але несподівано зупинився. Мовчки показав рукою на правий берег і подав бінокль.

У Крауса від здивування очі полізли на лоб.

— Що трапилось? — запитав Мак-Гарді.

— Краще не питай, а натисни на педаль. Не хотів би я зустрітись з отими потворами віч-на-віч...

«Ластівка» помчала по річці так, що аж бризки полетіли на всі боки. Велетенських ящерів на березі це анітрохи не потривожило. Час від часу вони витягали свої довгі шиї і відкушували по кілька довгастих листків з високих кулястих дерев, що нагадували наші цикаси з вторинного періоду. З'явився тільки кругленький низький ящір з кількома гострими рогами на потворній голові. З войовничим виглядом він помчав просто на бронтозаврів. Ті відступили з дороги, але продовжували спокійно пастись.

— Вони досить сумирні, — зітхнувши з полегкістю, промовив Краус і повернув Груберу бінокль.

Річка почала швидко вужчати. З обох боків її стискували круті береги, а над ними здіймалися в небо гори з круглими верхів'ями. Після годинного плавання «Ластівка» спинилась у вузькому проході перед небезпечними порогами.

— Ми, мабуть, біля брами царства справжніх кварталів, — висловив припущення Краус. — В цій розколині добіса темно, увімкніть прожектори, щоб краще було видно дорогу. Цілком можливо, що на протилежному кінці проходу на нас чекає якась охорона.

«Ластівка» пішла вперед на мінімальній швидкості. Фантастичні тіні, які малювали прожектори на хвилястих кам'яних стінах, ще посилювали нервозність втікачів.

— Не завадило б трохи хильнути для хоробрості! — зітхнув Мак-Гарді. — Нерви не витримують...

Краус зважив на руці рушницю і кілька разів клацнув запобіжником.

— Спокій і розсудливість! Тепер уже, хлопче, на жаль, не можна послати за себе в вогонь кого-небудь іншого. Сьогодні все залежить виключно від нас самих.

— Краще вже не патякай! — крикнув Мак-Гарді. — Ти нагадуєш мені людину, яка

йде вночі лісом і розмовляє голосно, щоб заглушити свій страх.

Краус люто зиркнув на нього, але промовчав.

Нарешті гори розступились, і в прохід зазирнуло проміння оранжевого сонця. Гладінь води спалахнула, немов ріка перетворилась на потік розплавленого золота. Біля підніжжя гір повзла легенька імла. До берегів знову під ступили джунглі. В них копошились всілякі звірята, а над деревами літали ширококрилі велетенські птахи,

— Зупинись на хвилинку, щоб можна було роздивитись! — владно наказав Краус.

Мак-Гарді вимкнув двигун і злякано обернувся:

— Ти помітив щось підозріле?

— Гадаю, що треба послати тебе назад, до матусі. Схаменись, чоловіче! — розгнівався Краус.

— Тільки своєю хоробрістю надто не козирись! — втрутився в розмову Грубер. — Ми тут надто вже під ударом. З берега нас, певно, тримають на мушці. Я хотів би відчутти твердий ґрунт під ногами.

Краус з хвилину міряв його зневажливим поглядом:

— Можливо, ти правий!.. Але я не люблю боягузів, — сказав він більш сумирним голосом, щоб виправдати себе. — Мак-Гарді, заверни, будь ласка, до правого берега. Я огляну його сам. А ви тим часом будьте наготові. Повернись швидко.

Він вискочив просто на вогкий пісок і почав обережно просуватись вперед, до заростей.

Біля першого ж куща Краус сполохав чудного птаха, який огидно засвистів і піднявся вгору. У відповідь на його застережний сигнал чкурнули врозтіч численні звірята; гілки з величезним листям загойдалися під тілами дивовижних плазунів. За мить все знову замовкло.

— Людей тут, мабуть, немає, — сказав сам до себе Краус. — Принаймні ніщо не свідчить про них, та й звірі були зовсім спокійні.

Зробивши кілька кроків, він нерішуче зупинився. Обіперся спиною об товстий лускатий стовбур високого дерева, щоб мати захисток ззаду, і уважно оглянув кущі перед собою та плетиво гілок над головою.

На одному з кущів його увагу привернули довгасті плоди, які дуже скидалися на наші банани. Їх світло-жовтий колір різко відрізнявся від зелені листя. Краус зірвав один.

— Справді, це банан! — зрадів він, знімаючи жовту шкірку. — А який чудесний, м'який! Мабуть, уже достиг...

Він хотів уже вп'ястися зубами в пахучу м'якоть, але затримав банан біля рота. А що, коли він отруйний? Адже зростав у зовсім іншому середовищі...

Але спокуса була надто велика: скільки років не доводилось бачити свіжих фруктів!

Краус відкусив маленький шматочок і обережно перекидав його на язичці. Смак і запах справді нагадували банан. Про безпеку він більше не думав.

— Чого це він там так довго? Чи не трапилось з ним чого? — стурбувався Грубер: минуло півгодини, а Краус все ще не повертався.

— Я теж цього побоююсь, — озвався і Мак-Гарді. — Побіжи-но за ним, подивись. Якщо побачиш щось підозріле, — стріляй. Тоді й я поспішу на допомогу.

Тільки-но Грубер зайшов до лісу, як почув голос, що лунав із заростей.

«Краус... З ким це він там розмовляє?» Грубер зупинився, напорошив вуха. Тепер уже було чути краще.

— ...Так що, золотенькі, золотоголовенькі, — як я вам подобаюсь? Ну, тільки не соромтесь, квартинчики! Адже я вам нічого не зроблю. Я не такий злий, як це про мене дехто думає. Ось побачите, що ми будемо добрими друзями... Так, так! Ви будете працювати, а я буду вам радити... А отим двом, що зараз ловлять гав на «Ластівці», — тим ви не дуже вірте!..

Грубер схопився за голову і помчав до літака.

— Краус розмовляє з квартинами! — вигукнув він до Мак-Гарді.

— З квартинами?.. Де?.. Як?!

Грубер мовчки показав на джунглі. Обидва вже хотіли бігти туди, коли це з'явився Краус. Він ішов важко, нетвердою рукою притримувався за гілки та листя. До грудей притискував кілька в'язок жовтих бананів.

— Хелло, друзі, гей! — вигукнув він хриплим голосом. Мак-Гарді з Грубером побігли йому назустріч і взяли під пахви.

— Ну й набрався ти! Де взяв горілку? — розпитував його Мак-Гарді.

— А де ти взяв оці банани? — здивувався Грубер. Краус описав рукою криву лінію і каламутними очима примружився на спільників:

— Це все — квартини, золоті хлоп'ята! Ми випили, закусили... Візьміть собі теж, — ткнув він в'язку бананів Груберу. — А... вам... посилають вам привітання!

— Привітання? А де ж вони самі? — недовірливо похитав головою Мак-Гарді.

— Там... ген... — махнув рукою Краус, сів на пісок і одразу ж заснув.

Його перенесли до літака і поклали на підлогу.

— Зроби йому аналіз крові, коли б він, бува, не отруївся! — сказав Мак-Гарді.

Результат дослідження був надзвичайним: в крові Крауса виявився великий процент алкоголю.

— Нічого не розумію! — знизав плечима Мак-Гарді. — Не віриться, щоб квартини при першій зустрічі дали йому горілки! Але все-таки де ж він її взяв?

— А чому ти не віриш? Цілком можливо, що за нами стежать вже давно, а на нього чекали в джунглях, щоб напоїти...

— Почекаємо, поки прочумається, — може, потім нам розповість більше. П'яному чого тільки не приверзеться! Але якщо він таки зустрів квартин і вони й справді гостинні люди, — можемо їх не дуже боятись. Що скоріше потрапимо до їхнього селища, то краще.

«Ластівка» знову рушила в путь. Ріка повертала то ліворуч, то праворуч. Високі гори, повз які втікачі пропливали раніше, губились у сріблястому тумані над обрієм. Широко й далеко простягалась неозора долина. Праліс на правому березі рідшав, поки нарешті не перетворився на степ з окремими кущами та уламками скель.

Грубер облупив банан і вже відкрив був рот, щоб вкусити, як раптом Мак-Гарді зупинив його:

— Не їж! Хіба ти знаєш — може, це якась отрута? — Краус їх їв. Поглянь — в оцій в'язці кількох бананів не вистачає. А я не бачив свіжих фруктів мало не десять років.

Візьми й ти.

— Як собі хочеш! — одрубав Мак-Гарді. — Але коли тобі буде погано, не бігай за мною. І не забувай, що ти — спостерігач на «Ластівці».

Грубер швидко підніс до очей бінокль і з повним ротом сказав:

— Банани чудесні й апетитні, як горілка. У мене таке враження, що Краус... так, так!.. Сп'янів саме від цих бананів! А квартаян він просто вигадав. І мені це вже лізе в голову... Бачу перед собою квартаянське селище...

— Ви обидва збожеволіли! Казав я тобі, щоб ти цих бананів не їв! — Мак-Гарді вирвав у нього з рук бінокль і скерував на затоку, до якої вони наближались.

У полі зору справді з'явилися будови квартаян.

Мак-Гарді повернув «Ластівку» на дев'яносто градусів, швидко попрямував до лівого берега. Річка в цих місцях утворювала два крутих повороти, щось ніби латинське «S». Загадкове селище розташувалося посеред півострова, який утворювала верхня частина закруту.

Лівий берег і вся нижча частина півострова поросли джунглями, так що селище незабаром знову зникло з поля зору втікачів.

«Ластівка» ткнулась у пісок. Над її крилами звисали широкі крони химерних дерев.

Мак-Гарді довго озирався на всі боки. Не помітивши нічого підозрілого, відчинив дверця літака і вийшов на берег.

— Іди сюди, та годі вже тобі їсти ті банани! — сказав він роздратовано.

— Чи не можна трохи ввічливіше, колего! — буркнув Грубер, не рухаючись з місця.

Мак-Гарді сів на гілку, яку звалив на землю вітер. Прислухався.

В цю мить Грубер почав голосно співати. У Мак-Гарді вся кров ударила в голову. Він зламав з гілки, на якій сидів, міцний сухий дрючок і побіг до літака. Розмахнувся. Ударив. Грубер безсило впав на підлогу, ані писнувши.

Переляканий Мак-Гарді кинув геть палицю і почав термосити Крауса, але той і не поворухнувся. Не допоміг навіть холодний душ: п'яний Краус продовжував лежати нерухомо, — так само, як і Грубер.

Тим часом оранжеве сонце зайшло. Хилюлося до обрію й жовте. Тільки кривава Проксіма сяяла просто над головою.

Над пустельним степом з'явилися хмари. Спочатку — кілька білих баранців, потім — купи, а слідом за ними загрозливо поповзли по небу цілі темні вали.

Літак почало розхитувати вітром.

Мак-Гарді швидко припнув «Ластівку» до стовбурів, щоб її не спіткала під час бурі така ж доля, як у першу ніч після приземлення, і сів на березі.

Різкі удари вітру пробудили Крауса. Він зляканим поглядом обвів кабінку, побачив на підлозі Грубера.

— Що це таке? Де ми? Що сталось? Ніхто не відповів йому.

Краус швидко встав і вибіг з літака. На березі його зустрів в'їдливым сміхом Мак-Гарді:

— Очуняли вже, пане? А що поробляють ваші квартаяни?.. Чи не покликали вони нас на вечерю та на нічліг? Як бачиш, наближається буря.

— Які квартаїни? Що це ти мелеш?

— Але ж ти запевняв, що розмовляв з квартаїнами. Чим вони тебе так напоїли?

— Нічого не знаю! — підозріливо глянув на Мак-Гарді Краус. — Що трапилось? Чому Грубер непритомний?

— Обпився так само, як і ти, бананами, які тобі дали квартаїни.

— Мені здається, що п'яний — ти! Стривай, однак... Я таки щось пригадую... Банани я справді їв.

— Зараз нема часу згадувати — поглянь на небо! Ми повинні десь тут знайти безпечне пристановище. І завітаємо також до селища. Воно недалеко звідси.

— Селище квартаїн?!

— Ну, то й що? У нас є зброя.

— А у них — голі руки, так? — єхидно посміхнувся Краус. — Ну, нічого. Мені подобається, що ти нарешті заговорив сміливіше! Ходімо!

Вітер посилювався. Він розгойдував крони дерев, свистів і скиглив, аж у втікачів по спині перебігали мурашки. Часом на землю з тріском обрушувалась величезна гілка.

Зупинившись якраз проти селища, Краус і Мак-Гарді здивовано поглядали на високі піраміди, які здіймалися вгору на протилежному березі. Великі кулі, прикріплені до їхніх вершин, як дзеркала, відбивали червоні блискавки, що спалахували в хмарах. Хоч уже зовсім посутеніло, в селищі не засвітилося жодного вогника.

Краус виліз на дерево, щоб краще бачити, і уважно розглядав дивні будови в бінокль. Найбільш його зацікавили високі конструкції, укріплені на великій блискучій півкулі, — щось схоже на щогли, обкручені широкими металевими спіралями. Всього їх було чотири. Тільки одна з них стояла перпендикулярно до землі, а інші були нахилені в різних напрямках.

В ту мить, коли оранжеве сонце зайшло за обрій, одна з блискучих спіралей засяяла зеленим світлом.

— Ти бачив? — спитав його знизу Мак-Гарді.

— Так, бачив, але людей досі не помітив.

— В таку погоду це й не дивно, — закричав Мак-Гарді крізь шум бурі. — Дивись, яка там злива!

— Швидко одягнемо скафандри, бо промокнемо до кісток! — Краус спустився з дерева. Вони рушили назад, — нього разу не через джунглі, а понад річкою.

Літак гойдало на бурхливих хвилях, а Грубер, який вже прочумався, бігав без скафандра берегом. Побачивши друзів, він помчав їм назустріч:

— Чому ви мене покинули?

— Радій з того, що ми не набрались так, як ти! — сердито сказав Мак-Гарді. — Ми ходили дивитись на селище.

— Ну, і...?

— Вранці оглянемо краще. А тепер заліземо в скафандрах куди-небудь між міцних стовбурів і якимось перебудемо до світанку.

На ранок буря вщухла. Літак лежав у піску на березі, засипаний листям і гілками. Краус швидко перевірів двигуни: все гаразд, тільки трохи пошкоджено елерони.

— Це дрібниця, за хвилину полагодимо. Я боявся, що після бурі буде гірше, — сказав він з полегкістю. — Ходімо до селища. Може, нам нарешті пощастить, і ми зустрінемо кого-небудь.

На варті біля літака лишився Мак-Гарді. На розвідку пішли Грубер і Краус.

Глянувши з горба на селище, Краус здивувався:

— Дивно... Сьогодні спіральні конструкції нахилені зовсім інакше, ніж учора. Добре, що я запам'ятав їх положення.

— Після такої бурі ти ще дивуєшся з цього?

— Буря не має до цього ніякого відношення, — заперечив Краус — Під час бурі я стежив за спіралями; вони навіть не похитнулись. Мабуть, їх повернули квартаїни... Що це за штуки, як ти гадаєш?

— Мене це не цікавить. Я б краще подивився на тутешніх мешканців, щоб знати, з ким маю честь...

— Вони прокидаються, мабуть, пізніше. Почекаємо... Чекали годину, дві, три — аж до полудня.

— Ані мишеня там не поворухнулось за цей час! — сказав Грубер.

Краус заперечливо похитав головою:

— Помиляєшся. Ти навіть не помітив, що конструкції знову повернулись. У мене таке враження, що це якісь збирачі сонячної енергії. Подивись: оця перша, що найближча до нас, скерована точно на найбільше сонце, а друга — на оранжеве...

— Справді! Я на це не звернув уваги. Ота, третя скерована просто до обрію, звідки якраз з'являється Проксіма, — вигукнув Грубер.

Краус затиснув йому рота долонею:

— Тс-с! Тихше! Адже криком ми можемо накликати біду.

— Кого ти боїшся? — здивувався Грубер. — Всі поховались, як польові миші в норі.

— Хто його зна. Можливо, саме в цю мить за нами хтось стежить, — хоча б у підзорну трубу.

Грубер затремтів, але, глянувши на загадкові будови без вікон, одразу ж заспокоївся:

— Тоді квартаїни повинні були б мати рентгенівські очі.

— А що, коли вони мають такі очі? Як ми це можемо знати, не бачивши їх?.. А що, як вони спостерігають нас з отих блискучих куль? Або можливо, вони невидимі...

— Невидимі? Ти це говориш серйозно?

— А чом би й ні? Життя виявляється в найрізноманітніших формах.

— Послухай, чи не наївся ти знову бананів?

— Не бійся, я тверезий, як риба. А які па вигляд квартаїни — покаже час. Кілька днів будемо стежити за селищем, і якщо нікого не побачимо, я почну вірити, що тут живуть невидимі люди. Хтось же повинен керувати цими конструкціями; хтось їх побудував. Не вирости ж вони з землі, як кульбаба?

— А може, все селище керується на відстані... Можливо. А втім, переконаємось в цьому, коли побуваємо там.

— Зачекай! Мені ось що спало на думку: а чи не можуть бути квартаїни мікроскопічно малими?

— Філософствування тут не допоможе. Зараз ми повинні якнайшвидше повернутись на «Ластівку». Приблизно через півгодини наші колеги почнуть передачу для людей Землі. Мене цікавить, що сьогодні нового у підземному житті.

Розділ XIII НЕБЕЗПЕЧНИЙ СУСІДА

«Стріла» прибула до «Променя».

Чан-су вийшов назустріч Фратеву. Він був підкреслено серйозний: його чоло перетинали три різкі зморшки, незмінна посмішка зникла.

— Я щойно хотів викликати Навратіла, бо піймав з Землі дуже важливе повідомлення... Страшне! — сказав він скрушно. — Всесвітня Академія наук надсилає нам його вже кілька тижнів з допомогою гравітаційного передавача. Прочитайте! — простягнув він Фратеву аркуш паперу і тремтячою рукою провів по своєму чорному волоссю.

— Астрогравіметр працює?! Це надзвичайно!.. Нарешті зв'язок з Землею!.. — зрадів Фратев. Але вже після першої прочитаної фрази його піднесення змінилося пригніченістю. — А чи це не помилка? Чи можливо це взагалі?.. — він почав читати знову. — «Мак-Гарді і Грубер — злочинці...»...Сто чортів! Уміли прикидатись!.. А хто ж може бути отой третій?

— Звідки я можу знати? — гірко посміхнувся Чан-су. — Можливо, я...

— Або я... Кляте братство негідників!

Фратев нахилився до круглого віконця і задивився на гігантську кулю — на Кварту, що нерухомо висіла на зоряному килимі неба.

Чан-су став поруч нього, схвильовано забарабанив пальцями по шибці:

— За астрогравіметром весь час наглядав Мак-Гарді. Цілком можливо, що він прочитав повідомлення Академії і разом з двома іншими «братами» завбачливо втік під тим приводом, що їде нібито вивчати ріку Надію.

— Ви праві, це цілком можливо. Але я скоріше припустив би, що «Ластівка» потонула десь у трясовині під водоспадом. Кола б ви бачили той підступний край!.. Природа їх покарала за нас. Але це, однак, означає, що отим третім був Краус. Пригадую, що взяти участь у дослідницькій експедиції по Надії виявив згоду Мак-Гарді, а зразу ж за ним Краус, який потім висунув Грубера. — В такому разі моє. припущення вірне. Злочинці втекли і ховаються десь на Кварті. Місця для них там досить, адже планету ми ще не знаємо. Я зараз повідомлю про це Навратіла і Молодінову, хай вони вирішують, що робити. А ви тим часом подивіться на контрольним запис астрогравіметра, я його ще не весь проглянув. Можливо, на стрічці знайдете ще й інші важливі повідомлення...

Фратев пішов до обсерваторії і почав повільно перемотувати контрольну стрічку. Риска... крапка... риска... риска...

— «Увага, увага!..» — знову і знову повторювалось повідомлення.

І тільки після десятого повідомлення Фратев наткнувся на інший текст:

— «...Чекаємо на швидку відповідь. Передаємо вам настанову, як побудувати передавач, що працюватиме за принципом використання гравітаційного поля...»

Фратев швидко витягнув з кишені блокнот і почав переписувати...

* * *

— Знайшов що-небудь? — запитав Мак-Гарді Крауса, який причалив гумовим човном до берега.

— Куди не глянь — нічого нема! — розчаровано відповів Краус. — Рівнина, рівнина, скрізь сама рівнина. Мабуть, треба повернутися в гори, бо доброго притулку тут, видно, не знайдеш. А де Грубер? Ще не повернувся?

— Ні. Я сам нетерпляче па нього чекаю. Казав, що тільки огляне джунглі в найближчих околицях. Сподіваюсь, що з ним нічого не скоїлося. Пострілів не було чути, а настільки я його знаю, він стріляв би, мов шалений, при першому ж натяку на небезпеку.

Не встиг він це промовити, як із заростей прожогом вискочив Грубер. Обидва чоловіки злякано озирнулись.

— Нещастя, нещастя! В селищі «невидимих» — ящери! Велетенські! — Він похитнувся й упав на міліну; його вирячені очі гарячково блищали. — Швидше звільняйте «Ластівку»!

Через кілька секунд всі троє вже сиділи в кабіні, і літак мчав річкою.

— Тримайся лівого берега, щоб нас не побачили із селища! — радив засапаний Мак-Гарді Краусу.

— Піднімись краще в повітря, ящери лізуть за нами... І перед нами вони також, — бурмотів Грубер.

Де? — здригнувся Краус — Де ти бачиш ящерів, покажи! Ану, поглянь, що в нього в сумці, — кинув він головою до Мак-Гарді і зменшив швидкість. — Підозрюю, що він знову напився.

Мак-Гарді схилився над Грубером:

— П'яний як чіп. Чуєш, як тхне?

— Сядь на моє місце, — попросив його Краус. Повільно підвівся з крісла й випростався. — Я розрахуюсь з ним сам. Отже, наш товаришочок потай ходить по банани... — Він різко штовхнув Грубера. — Скільки ти їх з'їв? Говори, бо тямитимеш мене до нових віників!

— Тільки два-три... То нічого, дрібниці... Повір мені, ради бога, що тут є ящери...

Краус почервонів від гніву і звалив п'яничку на підлогу:

— Пити не будемо — ясно? Принаймні поки що. Ані ковтка!.. Ми зрозуміли один одного — правда?

Мак-Гарді мовчки кивнув.

«Ластівка» наближалась до гірського пасма. Недалеко від вузької ущелини в річку впадав струмок.

— Цим струмком зручно забратись у гори, — сказав Мак-Гарді. — А там уже щось

знайдемо.

— Спершу пройдемо човном, — рішуче сказав Краус. — Можливо, тут не досить глибоко, коли б «Ластівка» не застряла.

Причалили літаком до берега, припнули «Ластівку» кількома тросами до найтовстіших дерев. Грубера зв'язали, щоб не накоїв чого під п'яну руч; літак старанно замкнули й вирушили в дорогу.

Мак-Гарді веслував, а Краус з рушницею в руках уважно розглядав місцевість. Обабіч струмка залягали джунглі, які для мандрівників стали вже звичними. З хащів подекуди сяяли світлі плоди, про які повідомляла група Молодінової з Долини вогнів. Переплутані ліани, водорості та повалені дерева перешкоджали рухові так, що втікачі, стомлюючись, повинні були часто змінювати один одного на веслах.

— От досада! Як це я дав маху! — бідкався спітнілий Краус — Підвісний мотор забув на складі. Ми могли б їхати, як пани, тільки б бризки летіли на всі боки... Ех... Не можу спокійно згадувати про це! — ударив він кулаком по борту гумового човна.

Джунглі увесь час рідшали, аж доки змінились низьким чагарником. Долина ріки несподівано розширилась. Втікачі досягли місцевості, яка нагадувала болота пермського періоду. Рослини тут мали зовсім інший вигляд, аніж у джунглях. Переважали два види: високі стрункі дерева з лускатою корою і язикоподібним листям жовто-зеленого кольору і густі кущі з неміцними стовбурами і правильними віями вузького приплюснутого листя, як у наших хвоців.

Велике жовте сонце неприємно припікало. Оранжеве наближалось до обрію, — якраз у тому місці, куди прямував човен з двома втікачами.

Щоб яскраве проміння не сліпило очей, Краус надів великі темні окуляри, а Мак-Гарді прикривав очі рукою. Пильними поглядами оглядали вони місцевість перед собою.

Раптом вода поблизу човна вкрилася брижами. Мак-Гарді енергійним рухом весел зупинив човен, напружено вдивляючись у воду.

— Крокодил! — вигукнув Краус, коли над водою з'явилась широка плеската голова з роззявленою пащею.

Критолобець дивовижної форми був вражений несподіваною зустріччю так само, як і мандрівники. Він прудко рвонувся вперед і зник. Тільки скаламучена вода та інколи плюскіт хвоста показували, куди він пливе. Він тікав до поваленого стовбура, на якому вигрівався ще один, щонайменше метрів зо два завдовжки, ящір.

Над болотом пролунав барабанний дріб рушниць. Підстрелений плазун широко роззявив пащу, озброєну дрібними зубами, повільно зсунувся з стовбура у воду, випинаючи жовте черево з фіолетовими плямами.

Над заростями хвоців закружляло кілька довгоногих птахів з міцними дзьобами. Тоскно каркаючи, вони зникли з очей.

— Греби швидше, час уже вибратись з цього проклятого болота! — похмуро сказав Краус. — В горах буде безпечніше.

Пропливали кілька великих поворотів, а болото все не кінчалось. Здавалося, гори безперервно відступають і звільняють місце безмежним болотам. Навіть вітер не сприяв

подорожнім. Він непомітно змінив напрям і тепер різко дув просто в обличчя, засипаючи очі піском з нагір'я. Велике жовте сонце згасло, все небо вкрили багряні хмари — передвісники негоди.

Нарешті перед очима знесилених втікачів з'явилось гирло уловини, його фантастичні хвилясті стіни в тьмяному багряному освітленні справили на Крауса і Мак-Гарді гнітюче враження; їм мимохіть здавалось, ніби вони запливли в бурхливе море, яке за знаком чарівної палички враз закам'яніло. В каньйоні вітер ущух, зате ще з більшою силою завивав угорі, в розколинах і складках лавових потоків.

Що ближче під'їжджали втікачі до гір, то дикішим ставав каньйон. То тут, то там звисали широкі каскади закам'янілої лави, утворюючи дугоподібні містки над струмком.

Перед одним з таких містків човен зупинився.

— Тут цілковитий штиль, а місця вистачить і для «Ластівки», — сказав Краус. — Тут їй не заподіє шкоди і найсильніша буря. На сьогоднішню ніч переправимо її сюди, а завтра буде видно.

Мак-Гарді мовчки витягнув з кишені шнур з маленькою свинцевою гирею, опустив її на дно.

— Глибина понад три метри, цього вистачило б навіть для «Променя», — сказав він з полегкістю. — Однак треба ще виміряти глибину болота.

— Виміряємо, повертаючись, коли вщухне вітер.

* * *

Від різкого удару в стінку літака Грубер опритомнів.

З хвилину він тупо дивився перед собою. Потім відчув пекучий біль у кінцівках.

«Чи не зламав я часом руки й ноги?» Грубер спробував підвестись і тільки тепер усвідомив, що зв'язаний. Він безпорадно перевалився з боку на бік, злякано озирнувся. Кабіна літака тонула в багряному присмерку. В ній не було нікого.

— Краус!.. Мак-Гарді!.. — розпачливо закричав Грубер. — Мак-Гарді, Краус!

Ні звуку. Тільки внизу під літаком плюскотіли хвилі між поплавками та здалеку долітало завивання вітру.

Зв'язаний несамовито рвонувся і притиснув вухо до стіни.

«Йде дощ...» — подумав він збентежено, почувши монотонний шум. Сковзнув поглядом по протилежному вікну. На склі не було жодної краплинки. Тільки криваве небо загрозливо зазірало до кабіни.

— Краус, Мак-Гарді, де ви?.. — з жахом вирвалося в нього. — Чому втекли?.. Невже ви хочете, щоб я тут загинув, як звірина?

Грубер напружив усі свої сили, щоб розірвати пута. Та вони тільки ще глибше врізались йому в тіло.

— Мерзотники!.. Негідники!.. — кричав він, качаючись по підлозі.

Тільки нашттовхнувшись головою на ніжку крісла, Грубер опам'ятався. Потроху почав усвідомлювати, що шаленством нічого не вдієш.

Грубер довго лежав нерухомо, набираючись сили. Потім обережно обмацав мотузки на колінах. Вони були не так туго затягнуті, як здавалось, і досить легко зсунулись униз. Таким же чином вдалося звільнити й руки.

Кінцівки так затерпли, що Грубер насилу доповз до крісла пілота.

— Заховали й важіль управління, щоб я не міг рушити з місця! — прохрипів він, глянувши на пульт. — Зраджу їх, зраджу! Все про них скажу, все!

Тремтячою рукою Грубер увімкнув радіостанцію, настроїв її на частоту, що використовувалась для зв'язку між групами. Клацнув тумблером приймача, щоб перевірити настройку.

— ...Ваша правда, товаришу Навратіл, — почувся знайомий баритон Фратєва. — Загалом це не так уже й погано. Люлька, правда, чадить таки добренько, але небезпека нам поки що не загрожує. Важко вгадати, чи вулкан згасає, чи відпочиває між вибухами. Хвилину тому ми вдало приземлились поблизу кратера. Розжареної лави нема й сліду; в розколинах видно тільки язика полум'я та пасма диму. Грунт під ногами спокійний. Вибуху поки що боятись нема чого.

— Спробуйте встановити, скільки часу минуло від останнього вибуху, — попросив Навратіл.

— Я вже це зробив. Лавовий потік старіший, аніж долина під сопкою, бо звисає над западиною у схилі. Те, що вибух вулкана стався досить давно, підтверджує також вивітрення твердої лави біля кратера.

— Цим ви мене не дуже втішили. Згадайте про Везувій. Його теж вважали згаслим. І що довше тривав період його спокою, то сильніший був потім вибух.

— Ну, що ж — то скажемо, що нашим сусідою є брат підступного Везувія. Але навіть і в такому разі поки що можемо бути спокійні. Наскільки я знаю, Везувій попереджає про майбутній вибух землетрусом, а грунт під нашими ногами ані ворухнеться... Не можу поручитись, але переконаний, що наша Люлька тільки-тільки прокидається від сну, щоб трішечки затягнутись і пустити димку...

— Обережність ніколи не завадить, — відповів Навратіл. — Вулкани мають свої примхи, можливо, й Люлька готує нам сюрприз. Звірятись на вулкан не варто... В якому напрямку кратер найбільше відкритий? Я побоююсь грязевих потоків: вони течуть швидше і тому небезпечніші за лаву. Я не хотів би, щоб наше селище на Накритому столі перетворилось на другу Помпею.

— Хвилиночку, зараз подивлюсь...

Запала пауза, — в динаміку чулось лише гудіння мотора вертольота, — але ось знову заговорив Фратєв:

— Зараз ми просто над кратером. Його можна добре оглянути, бо вітер жене дим убік... Гирло має близько двадцяти п'яти метрів у діаметрі. Кратер скеровано... П'ять пострілів по гавах! — просто до нашого підземного житла!

— Ось вам і сюрприз номер один!.. Огляньте, прошу, протилежний схил, чи немає там паразитарних кратерів?

Приймач замовк.

Грубер зловтішно посміхався. Небезпека, що загрозувала вченим, вплинула на нього,

як цілющий бальзам.

«Не один я вскочив у халепу, їм теж капає за шию! — втішав він себе. — Хай їм грець! Коли я мушу гинути, — хай гинуть всі! Хай уся Кварта разом з Землею, з усім Всесвітом розпадуться на атоми!»

Його відірвав від думок голос Фратєва:

— На північно-західному схилі вулкана є два другорядні кратери. Однак, здається, вони забиті. Дим з них не виходить.

— Дякую. Цього досить. Біля головного кратера прилаштуйте сейсмограф з передавачем і повертайтеся. Треба якнайшвидше братись до гравітаційного передавача. Ви ж уявляєте, як нетерпляче ждуть на Землі нашої відповіді.

— Дозвольте ще одне запитання, товаришу Навратіл. Який ухвалили вирок отим трьом мерзенним «братчикам»?

Грубер широко відкрив повні жаху очі й затремтів усім тілом. А розмова неблаганно продовжувалась. Приймач несхибно відтворював спокійний голос академіка Навратіла:

— Ми вирішили покінчити з ними. Тільки зачекаємо, поки наш присуд затвердить Всесвітня Академія. Шкодити нам злочинці все одно не зможуть, а на розшук зараз нема часу...

— Отже, по багатьох роках знову кара на горло... Але це справедливо. Як інакше карати зраду всього людства?.. — Фратєв помовчав, а потім сказав уже іншим тоном: — Коли я отак дивлюсь на нашого оповитого димом сусіда, мені на думку спадає ще одне запитання: чи не зробили б ми розумніше, якби для майбутнього житла знайшли краще місце, ніж Накритий стіл? Вулкан ніколи не можна вважати хорошим компаньйоном.

— Ми це питання обміркували, але кінець кінцем прийшли до висновку, що краще місце навряд чи знайдемо. Годину тому Свозилова повідомила, що на узбережжі сусіднього континенту несподівано з'явився довгий ланцюг вулканів. Вони виростають з катастрофічною швидкістю, — «Стріла» ледве-ледве уникла лиха... Мабуть, Кварта переживає зараз період великих геологічних зрушень. Розташовуйся хоч у райському садку — все одно прокинешся на вершині вулкана, — спробував пожартувати академік. — Сьогоднішня ніч буде нам великою наукою: в підземному житлі залишатись більше не можна. Шукати іншого місця не варто. Оселимось просто на Накритому столі, а... Пробачте, мене викликає Свозилова. Про все інше поговоримо вдома. Вимикаю...

Приймач замовк. У тоскній тиші тільки моторошно завивав вітер, та у шибки стукав піщаний дощ. Літак гойдався, як легенький човник на розбурханих хвилях прибою.

Грубер схопився за шию:

— Покінчимо... Кара на горло... — шепотів він, як божевільний. Насилу видрався на крісло пілота, посмикав за бездіяльні важельки.

Безпорадно схилився на спинку крісла, заплющив очі.

— Банани! — згадав він раптом.

Незважаючи на нестерпний біль у затерплих ногах, Грубер поплентався до сумки, вилонив з неї два довгастих плоди. Вп'явся в них зубами, не знімаючи шкірки. З шлунка по усіх судинах розлилося приємне тепло.

Взяв ще два плоди, пожадливо проковтнув.

Підлога під ним захиталась і непомітно перетворилась на гойдалку, яка хиталась туди й сюди у тепломu весняному повітрі. Після п'ятого плоду це була вже не гойдалка, а барвисто розмальована карусель, яка заносила п'яничку аж під хмари. Він ввижався сам собі могутнім велетнем, який повинен схилати голову, щоб не зачепитись за зорі. Йому здавалося, ніби він має таку силу, що одним натиском пальця може розчавити цілу армію зразу.

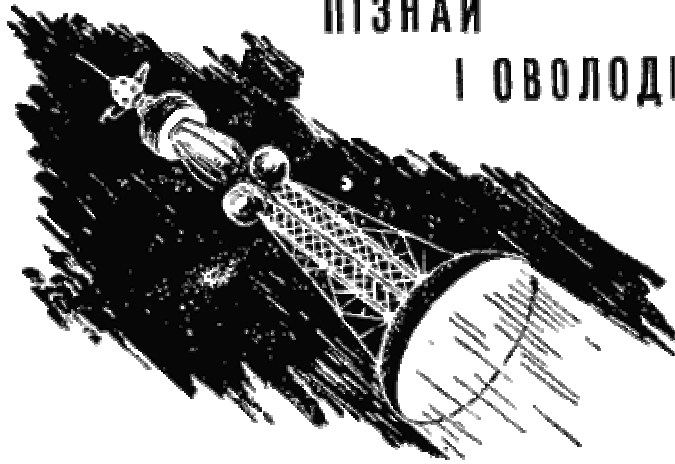
— Ви, пігмеї! Ви... Ви... хотіли мене судити? — зареготав він сміхом божевільного. — Я розмету вас, як мурашок!

Грубер підвівся, щоб здійснити свою погрозу, але алкоголь вирішив інакше. Не зробивши й кроку, жалюгідний п'яничка упав, як підтятий. Одразу ж забув про погрози, випростав руки і почав співати. Не почув навіть, що замок у дверях кілька разів клацнув і до кабіни ввійшли Краус і Мак-Гарді.

— Погано ми його зв'язали, він знову напився, — плюнув Краус, одвертаючись від п'яного.

ЧАСТИНА ДРУГА

ПІЗНАЙ І ОВОЛОДІЙ

Розділ XIV ДОПОМОЖІТЬ РОБІНЗОНАМ ВСЕСВІТУ!

Академіка Хотенкова ще змолоду захопила проблема, яка позбавляла сну багатьох майстрів і учених, — таємниця страдіварок — скрипок, виготовлених славнозвісним Страдіваріусом.

Чого у страдіварок такий надзвичайний звук? Чим пояснити те, що жодна скрипка їх досі не перевершила?.. Ці питання дуже хвилювали молодого студента. Він часто відвідував Московську консерваторію, де заслухувався мелодійними тонами чудесних скрипок, і вирішив будь-що розкрити таємницю, навіть коли доведеться віддати дослідженню увесь свій вільний час.

Захистивши дипломний проект, Хотенков з запалом узявся за розв'язання цієї проблеми. Озброєний найточнішими інструментами, він дослідив понад сто скрипок — вимірював, розглядав їх під мікроскопом, складав хитромудрі таблиці. Однак незабаром його, як здібного інженера, Академія послала на будапештський завод «Астронавт», де виготовлялись міжпланетні літаки. Для страдіварок лишалось усе менше й менше часу. Пізніше, коли Хотенков був обраний академіком, про таємничі скрипки довелося забути.

А втім, не назавжди. Коли його обрали головою астронавтичної секції Всесвітньої Академії і він приймав дослідницький заклад, його попередник, між іншим, згадав, що серйозно цікавиться скрипками Страдіваріуса. Вони потоваришували. Хотенков узяв з музею дорогоцінний інструмент. Але що далі, то частіше траплялось так, що, приготувавши прилади для дослідження, він забував про них і перетворювався на музиканта.

Так і в той знаменний переддень великих подій він стояв біля відчиненого вікна просторого кабінету і грав.

У солодкі мрії вривався голосний стукіт у двері. Хотенков з жалем поклав скрипку і пішов назустріч несподіваному гостеві.

На порозі стояв невисокий кремезний чоловік з широким обличчям.

— Доктор Заяц?! — вигукнув з подивом академік. — Яким вітром?

— Відгукнулись!.. Живі!

— Хто? — не зрозумів Хотенков.

— Наші. Живуть на планеті Кварті в сузір'ї Альфа Центавра А.

Хотенков щиро обняв Заяца, міцно потиснув йому руку:

— Отже, ви таки перемогли. Вітаю!

— Переміг, якщо можна так сказати. Але... — Заяц помовчав. — «Промінь» вийшов з ладу.

— Що ви кажете?! Як же це трапилось?

— Його пошкодив метеорит. «Промінь» тепер править за спостережний пункт і станцію зв'язку з Землею... Злочинці втекли і ховаються десь на планеті.

— Отже, Навратіл таки побудував гравітаційний передавач... — задумливо сказав академік.

Доктор Заяц мовчки кивнув, поклав на стіл кілька густо списаних аркушів:

— Це точний текст першого повідомлення, яке прийняв наш астроговімометр на Петржалці.

Академік швидко перебіг очима рядки повідомлення:

— Зазнали аварії в незнайомому закутку Всесвіту, за мільярди кілометрів від своєї домівки... — прошепотів він після тривалої мовчанки. — А на довершення всього — небезпечні злочинці за спиною... Жахливо!

Заяц підійшов до відеофону і набрав номер.

— Зачекайте, — попросив Хотенков. — Перш ніж передамо повідомлення президії, я хочу прослухати все.

— «...Не турбуйтеся про нас, ми всі живі й здорові... — читав доктор Заяц. — Ми твердо переконані, що нам вдасться побудувати примітивну ливарню, в якій виготовимо пошкоджені частини «Променя». Поки що будуємо нове житло, бо печера, в якій живемо зараз, загрожує обвалом. Будинок поставимо з граніту, якого тут цілком досить. Вчора закінчили фундамент, сьогодні монтуємо підйомні крани. Сподіваємось, що до періоду дощів (за нашими підрахунками, він почнеться приблизно через півроку і триватиме місяців зо два) закінчимо всю будову, аж до внутрішнього обладнання. Після дощів розпочнемо будівництво нової атомної електростанції та ливарні. Всі креслення, за винятком кількох, уже готові... Життя на планеті, наскільки ми його вивчили, опишемо в докладному повідомленні, яке надішлемо пізніше. На цьому нашу сьогоднішню передачу закінчуємо. Сердечно вітаємо всіх близьких і далеких. Завтра, коли за нашим прогнозом стоятиме гарна погода з усіма трьома сонцями на ясному небі, викличемо вас знову.

Дослідницька станція «Кварті».

— Відважні люди! Справжні вчені! — сказав з полегкістю Хотенков. — І все-таки я за них боюсь. Пробачте, тепер уже не можна гаяти часу.

Він швидко набрав номер. На екрані відеофону з'явилося обличчя людини з високим чолом і пишною сивою бородою.

— Пробачте, товаришу президент, що турбуємо вас під час відпустки... Чи можемо ми з доктором Заяцом відвідати вас? Ми одержали важливе повідомлення з «Променя».

— Чекаю на вас, — коротко відповів президент Академії. — Коли приїдете?

— Вирушаємо негайно.

— Тоді — до зустрічі.

Хотенков поквапливо засунув текст повідомлення в портфель, і обидва вчені піднялися ліфтом на дах лівого крила палацу, де стояло кілька вертольотів. Сіли в перший з них і через десять хвилин приземлились біля невеликої мальовничої вілли в долині поблизу Великих Павловіц, у моравській Словаччині.

Повідомлення з Кварті президент вислухав з напруженою увагою.

— Треба діяти негайно! — сказав він рішуче, коли Хотенков дочитав останню фразу.

Один натиск на кнопку загального виклику — і ось ввімкнулись автомати радіорелейних ліній світу. Поступово оживали численні екрани перед робочим столом президента Академії. На сивобородого вченого уважно дивились чоловіки й жінки усіх рас і національностей.

— Друзі, ми повинні негайно зібратись у палаці Академії, — повільно сказав президент. — Корабель міжзоряної експедиції зазнав аварії на четвертій планеті системи Альфа Центавра А...

Опівночі, на надзвичайному засіданні президії Всесвітньої Академії наук, вчені одностайно ухвалили терміново організувати рятувальну експедицію і одночасно просити всі народи світу співробітничати з ними в будівництві двох нових міжзоряних кораблів, подібних до пошкодженого «Променя».

Звістка про експедицію, прийнята астрографіметром Заяца, схвилювала увесь світ.

Через кілька годин на заклик Всесвітньої Академії відгукнулись сто тисяч працівників з усіх галузей промисловості. Найбільші заводи всього світу вступили в змагання за право виготовлення деталей зоряних кораблів.

Розділ XV НЕНАДІЙНИЙ ГРУНТ

За європейським календарем був місяць лютий, а на Кварті в цей час літо сягало своєї вершини. Жовте сонце немилосердно пекло романтичний край, оранжеве також було яснішим і пекучішим, аніж у попередні місяці. Кривава Проксіма, як богиня стихій, щодня з розкішно розряджала атмосферну електрику у громохких бурях з бенгальськими вогнями блискавиць.

Разом із спекою, яка добре-таки дошкуляла людям, усе повітря заповнили незліченні рої великих літаючих комах. Хоч-не-хоч, довелося знову надіти скафандри.

Група Алени Свозилової одразу ж вступила в бій з усією цією нечистю. Однак тільки-но поляризатори радіоактивного випромінювання знищили одну хмару, як прилетіла друга, ще густіша.

— Скоріше за все цей подарунок нам надсилають сусідні болота! — гнівався Фратєв. — Насамперед слід було б напасти на ворога там.

— Не знаю, чи допоможе оте радикальне втручання, — задумливо сказав

Навратіл. — В кращому разі можемо провести дезинсекцію тільки найближчих боліт, а віддаленіші одразу ж вихлюпнуть нові мільярди непроханих гостей. Зрештою ми навіть не знаємо, з якої відстані ці комахи прилітають. Гадаю, що ефективніше було б встановити навколо будівництва радіоактивну заслону. Випромінювання не повинно бути надто інтенсивним, щоб не знищувати марно вищих істот, які випадково перелетять через захисний рубіж.

Другого дня на Накритому столі працювали вже без неприємних компаньйонів. Про них нагадували тільки мерехтливі тіні, що роїлись в повітрі за невидимою стіною випромінювання.

Один ворог був переможений. Але наприкінці лютого з'явився ще один, набагато небезпечніший, — тектонічні зрушення.

Мадараш, який вартував однієї ночі біля входу в підземелля, раптом відчув під ногами легке тремтіння. Перш ніж він встиг натиснути на кнопку, щоб дати сигнал тривоги, в печері розлігся пронизливий тріск і скрипіння, тим страшніші, що до них приєдналось і тоскне завивання сирени.

Мадараш стрімголов помчав до лабіринта. Як завгосп, він насамперед хотів зазирнути до майна експедиції. Але недалеко від головного складу він мусив на мить зупинитись: підлога печери тріснула. Не довго думаючи, Мадараш перестрибнув через глибоку вузьку розколинку і помчав далі.

Головному складу небезпека поки що не загрожувала. Склепіння й стіни печери лишились неушкодженими, — лише кілька ящиків упали на підлогу.

Мадараш уважно оглянув кожен закуток, — адже тут було складено найцінніше: апаратура, обладнання та запасні частини «Променя», без яких робінзони на Кварті навряд чи побудували б нову електростанцію та ливарню. Подеколи йому вчувались крики людей, але він не звертав на це уваги, знаючи, що склад далеко від житла.

Та ось раптом Мадараш серед хаосу звуків, що виходили із надр скелі, цілком виразно почув своє ім'я.

«Друзі в небезпеці!» — майнула в нього думка, і він помчав назад.

Біля знайомої вже йому розколини вчений зупинився, спантеличений. Головний коридор перед ним більш як до половини загороджений гладенькою кам'яною стіною, що повільно піднімалась вгору. Близько стелі, в отворі, який невблаганно зменшувався, стояв на колінах Навратіл і розгойдував змотану в кільце віршовку, щоб кинути йому до ніг:

— Швидше! Швидше! Отвір може щосекунди закритись.

Мадараш схопився за віршовку і кількома спритними рухами видерся вгору. Тільки тепер учений усвідомив, якої небезпеки уникнув: коридор все піднімався і піднімався, його наглухо перетинала стіна.

— Склад! — вигукнув Мадараш і, напружуючи всі сили, вчепився в скелю, немов бажаючи затримати її невблаганний рух.

Навратіл міцно схопив його за плечі:

— Схаменіться! Тікаймо звідси!

Мадараш опам'ятався тільки на Накритому столі, куди його притягли майже силоміць.

— Навіщо ви туди полізли?! — гнівався Фратєв. — Чи ви хотіли голими руками затримати гору?! Добре, хоч мені спало на думку, де вас шукати. Ще б трохи — і ви лишилися б там назавжди!

Тріск і скрипіння поступово затихали, аж поки нарешті замовкли зовсім.

Всім було моторошно. Сумовитою тісною групкою сиділи вони на недавно випиляних гранітних плитах і дивились на вхід у печеру, який з'явився зловісними проваллями посеред залитих багряним світлом Проксіми скель. Ніхто не наважувався поткнутись у підземелля, і не так од страху, — бо вся подорож у Всесвіт була суцільною небезпекою, — як тому, що скелі, можливо, поховали все: житло, склад, атомну електростанцію. В такому разі мандрівники лишилися б зовсім безпорадними серед незнайомої природи, повної несподіванок, а до того ж ще й віч-на-віч з трьома добре озброєними злочинцями.

А природа, немов бажаючи підтвердити, що вона справді немилосердна, приготувала їм новий «сюрприз».

Небо огорнули густі хмари. Разом з ними прилетів крижаний вітер. На принишклу землю ринули потоки сиду.

Хоч-не-хоч, довелось шукати сховища у печері.

— Електростанцію знищено... — показала Молодінова на згаслі лампочки під стелею головного коридора.

— Ну, то ходімо хоч подивимось, — запропонував Фратєв. — Ми не боягузи. До того ж ще ніколи й нікому не бувало так зле, щоб не могло бути гірше.

Він скерував прожектор у темряву і рішуче пішов коридором. Інші приєднались до нього.

Схвильовано заходили вчені до підземної електростанції. Але на них чекала приємна несподіванка: вийшов з ладу тільки один реактор, а всі інші працювали на повну потужність.

Навратілі ніжно провів рукою по гладенькій поверхні щита управління:

— Поки ми володіємо атомною енергією, нам нічого боятись! Все, що ми втратили, відновимо. Це буде, правда, не за тиждень і не за місяць, але куди нам поспішати? Часу в нас вистачить! — посміхнувся він невесело.

Ще більше підніс настрої вчених огляд жилого приміщення. Ніби чудом спальня, вітальня, допоміжний склад і лабораторія лишилися неушкодженими. Отже, можна було жити й боротись, як і досі.

І тільки Мадараш не поділяв загального захоплення.

— Рано радієте, друзі! — сказав він роздратовано. — Не забувайте, що головний склад поховано. Я завгосп і сьогоднішній черговий, а тому зараз піду на розвідку.

— Одному йти не слід, — затримала його Молодінова. — Підемо всі разом.

— За всіма ознаками, опустилась тільки задня частина підземного лабіринта, — міркував Цаген дорогою. — Коридор загалом не пошкоджено.

Біля тієї кам'яної стіни, що перетнула тунель кілька годин тому, вчені на мить замовкли, прислухаючись; у мертвій тиші тільки чувся шум води, що долітав звідкись з глибини.

— Насамперед ми повинні визначити, яке зниження відбулось при переміщенні, —

промовила Молодінова, показуючи на щілину, що лишилась між двома зсунутими масивами.

Фратев посвітив у тісне глибоке провалля і бадьоро кивнув головою:

— Трошки акробатики — і я пролізу цією щілиною.

— Я худорлявий, то зумію це проробити і без акробатики, — заперечив Мадараш. — До того ж я сьогодні чергую, — додав він, оперізуючись тросом.

За мить він зник у темряві розколини.

— Десять метрів... — повідомив Цаген, який стежив за тросом біля провалля...

Ще два червоних кружки, що позначали на тросі метри, зникли під ногами вчених, а Мадараш все ще опускався.

— Стоп! — глухо долинув нарешті його голос з глибини. Трос загойдався. — Увага, стою вже в коридорі... Звільняю трос... Іду до складу...

Люди, що схилились над розколиною, з напруженням чекали на повернення Мадараша. До віддаленого шуму води приєднувалось тільки їхнє нервове уривчасте дихання.

— Тягніть! — почувся через якийсь час голос з провалля.

Трос знову натягнувся.

Коли Мадараш виліз із розколини, його одяг був мокрий до рубця.

— У склад проникла вода? — стурбовано запитала Молодінова.

Мадараш кивнув:

— Треба щось робити, і негайно, бо позбудемось всього. Завдання було нелегке: щоб пройти в коридор, який опустився, треба було прорубати похилу шахту в суцільній скелі. Навіть бурова машина витратила б на це кілька днів. Але в наших робінзонів на Кварті була далеко могутніша техніка. Протягом якоїсь години вони перетягли до коридора і змонтували високочастотний випромінювач; концентрований потік енергії врізався в твердий граніт; у бездонне провалля з гуркотом посипались уламки гірської породи.

Менш як за добу похила шахта з'єднала обидві частини коридора. Ще півдня довелось витратити на те, щоб перетягти з допомогою портативних підйомників усі ящики й деталі з колишнього складу в ближчі до виходу приміщення. А коли з цим упорались, Молодінова скликала всіх до «вітальні» на термінову нараду.

Обставини для експедиції склались дуже несприятливо. Всі турботи збіглися водночас, і невідомо було, за що братися в першу чергу: чи будувати нове житло, чи монтувати гравітаційний передавач, чи досліджувати сусідній вулкан, який завдав стільки лиха, чи виступити на боротьбу з злочинцями, які здатні в першу-ліпшу мить заподіяти їм шкоди.

Не можна було зволікати бодай з однієї з цих справ, отож і вирішили воювати на кількох фронтах одночасно. Як завжди, експедиція розбилась на групи, що виконували свої завдання цілком самостійно.

Отак у надлюдській виснажливій роботі минув березень, пробіг і квітень. На щастя, погода сприяла нашим робінзонам. Короткочасні дощі не перешкождали їм, а тільки приносили приємну свіжість.

П'ятого травня заговорив гравітаційний передавач, змонтований групою Мадараша

поблизу екватора Кварті, досить далеко від Накритого столу.

Дванадцятого травня були закладені перші гранітні блоки майбутнього жилого будинку.

Погода все ще стояла чудова. Однак чотирнадцятого травня настала несподівана зміна: примчала буря з градом, а вночі випала легка пороша — явище на Кварті досі не бачене. Вранці на будівництво на Накритому столі обрушився циклон, — тоді як за прогнозом мала бути тепла, хмарна погода. Метеорологічний спостережний пункт на «Промені» просто збрехав.

— Це не повинно нас дивувати, — зітхнула Молодінова. — Апарати при всій своїй досконалості змушені вести спостереження з дуже великої відстані і тільки на одній півкулі. Нічого не вдієш, — звернулась вона до Северсона, — доведеться-таки вам з Аленою вирушити в дорогу, щоб встановити автоматичні метеостанції по всій планеті.

— План подорожі в мене вже готовий, можемо вилітати хоч зараз, — сказала Свозилова, розгортаючи на столі велику карту обох півкуль планети. — Оце й є маршрут польоту, — пройшлась вона пальцем по червоній лінії, яка складною кривою перетинала всі континенти. — Отак можна в найкоротший строк оглянути більшу частину Кварті.

— Добре продумано! — похвалив Навратіл. — Але не забувайте, що ми виготовили карту на «Промені», вона дуже неточна. Місця посадок, які ви так старанно позначили червоними цяточками, вам, мабуть, доведеться часто міняти. Проте інакше й бути не може, коли людина вирушає в незнані краї. Зайвим буде, звісно, й нагадувати, що обережність ніколи не завадить.

— А коли будете давати назву незнайомим морям, гірським пасмам чи островам, не забудьте й про мене! — засміявся Фратєв. — Так, приміром, острів у Срібному океані мені надзвичайно сподобався б.

— Я б вашим іменем назвала оцю затоку в центрі Нової Європи. В неї такий самісінький, як і у вас, вічно неспокійний характер! — пожартувала Алена.

* * *

Вранці шістнадцятого травня Северсон у супроводі Алени Свозилової вирушив у подорож навколо незнаної планети. «Стріла» одразу ж покинула ріку Надію і закружляла над Протокою зустрічі, де експедиція вперше приземлилась на Кварті.

Небо на північному заході було затягнуте важкими хмарами. Ліниво повзли вони над обрієм, і в їхній темній навалі час од часу виблискувало багряне полум'я вулканічних вибухів.

— Два місяці тому тут з'явилися перші кратери вулканів, а сьогодні над узбережжям уже височать могутні пасма гір! — Алена поклала бінокль і посміхнулась. — Якщо так швидко змінюється вся поверхня Кварті, свою карту ми можемо здати до музею.

Літак залишив протоку і опинився над великим півостровом сусіднього континенту, який на карті був позначений як Геозія — на честь рідної Землі.

Густі прибережні джунглі незабаром змінила мертва пустиеля з білісіньким піском. З

обох боків її обступала горбиста рівнина, яка поступово переходила в безмежний степ.

— Печальний край... Ще щастя, що його за мене спостерігають кінокамери, — стомлено сказала Алена і поринула у вивчення карти.

— Здається, на обрії з'явилися ліси, — відірвав Северсон від думок свою супутницю. Вона піднесла до очей бінокль і кивнула:

— Твоя правда. Долиною тече якась річка, а за нею починаються джунглі... А постривай-но... Поверни трохи ліворуч, я щось помітила... — вигукнула вона здивовано.

«Стріла» нахилилась на лізе крило і попрямувала до великого коліна невідомої ріки.

— Це надзвичайно! Поглянь, будови! — Алена подала Северсонові бінокль.

— Сядемо на річку? — запитав він. — Ти розумієш, що це означає?! Ми виявили житла цивілізованих кварталів. Я навіть побачив одного недалеко від чудних спіральних конструкцій...

Алена вихопила в нього бінокль:

— Двоє! Я бачу двох! — вигукнула вона радісно. — Піднімісь вище, вони бояться нас і ховаються у пірамідах, чи що воно там у них.

— Може, сісти все-таки на річку? — повторив своє запитання Северсон. — Ти не боїшся, що нас обстріляють, як ворожий літак?

— Ти гадаєш? — злякано глянула на нього Алена. — Про це я досі не думала... Хвилинку, я пораджусь з Навратілом...

Навратіл сприйняв повідомлення про невідоме селище радісно. Але він був проти приземлення:

— Ви не знаєте ні кварталів, ні глибини річки. Самі туди не спускайтесь. Вирушимо до них після вашого повернення. Може, виявите дорогою і великі сучасні міста.

«Стріла» знову піднялась у височінь і попрямувала на південь, до високого гірського пасма.

Алена дбайливо нанесла на карту перше селище кварталів, потім витягла з кінокамери автоматично проявлені знімки і почала мрійно розглядати чудні будови з складними конструкціями.

— Знаєш, з чого я найбільше тішусь? — сказала вона за хвилину. — З того, що наші сусіди дуже схожі на нас, людей... Навіть під лупою вони на цих знімках дуже маленькі, але все одно можна добре розрізнити, що вони мають голову, дві ноги й дві руки, як і ми...

Алена й гадки не мала, що то були зовсім не квартали, а Краус та Мак-Гарді.

Розділ XVI У ТАЄМНИЧОМУ СЕЛИЩІ

Понад два тижні злочинці жили в літаку, який стояв на якорі в ущелині під каскадом застиглої лави. Аби згайнувати час, вигадували найрізноманітніші ігри, розважались стрільбою в ящерів та скигливих довгоногих птахів у сусідньому болоті. Вони безтурботно відкривали одну по одній банки з консервами, не обмежуючи себе аж ніяк.

Однак незабаром Краус помітив, що їхні запаси швидко вичерпуються.

— Визьміться за розум, молоді люди, та йдіть на розшуки місцевих джерел харчування! — сказав він рішуче. — Ми вже набайдикувались по самісіньку зав'язку. Спочатку поцікавимося плодами. З бананів суджу, що, безперечно, ми знайдемо ще якісь придатні для їжі сорти. Потім випробуємо м'ясо тутешніх птахів...

— Фе! — перебив його Мак-Гарді. — Такого страховища я б і в рот не взяв!

— ...А краще помер би з голоду! — іронічно закінчив Краус. — Може, ще радітимеш, коли тобі лишиться хоч це.

Вирішили спочатку зазирнути глибше в гори.

На превелику радість, біля підніжжя першої ж височезної стрімкоспадної гори вони виявили маленьке озеро, облямоване буйною рослинністю, йдучи понад струмком, Що в'юнився через праліс, вони опинилися скоро в мальовничій долині, яка розступалась у неозору рівнину.

— Справжній рай! Нічого кращого ми не могли б навіть і бажати! — вихваляв місцевість Грубер. — І ящерів ніби немає!

Повертаючись з цієї екскурсії, вони назбирали повні сумки найдивовижніших плодів. Пророблений Мак-Гарді хімічний аналіз показав, що з усієї кількості видів принаймні п'ять можна вважати нешкідливими для людини. Вони містили в собі майже ті ж самі речовини, що і їстівні плоди Землі.

Аналіз аналізом, проте нікому не хотілось починати небезпечний експеримент.

— Хай спробує Краус, адже він має досвід з бананами! — ехидно запропонував Грубер.

— Я ж не ти! — зміряв його Краус зневажливим поглядом. — Але хтось повинен почати, бо інакше сидітимемо отак до вечора. Хай вирішить жеребок!

Кидали, кидали жеребок, аж поки посварились. Кожен твердив, що його обдурили.

— Боягузи! — презирливо махнув рукою Краус і обережно відкусив шматочок сизо-блакитної ягоди. — Солодка і дуже приємна! — кинув він спокійно і швидко проковтнув її всю.

Мак-Гарді з Грубером напружено чекали, що йому буде, але експеримент минув добре. Втікачі з апетитом поласували чудовими фруктами.

Ще того ж дня перемістили «Ластівку» до виявленого маленького озерця та припнули її тросами до стовбурів могутніх дерев, які своїми розлогими кронами чудово захищали літак від цікавих поглядів небажаних відвідувачів з повітря.

Другого дня було встановлено, що м'ясо красивих, схожих на фламінго птахів, яких на озері було повнісінько, теж можна їсти, його трохи неприємний запах Мак-Гарді заглушив сильними спеціями і запропонував своїм товаришам на обід пахучу печеню. Вперше по багатьох роках вони вп'ялись зубами в справжнє свіже м'ясо.

— Нам страшенно щастить! — радів Грубер. — Кращого місця ми не знайшли б, мабуть, і на Землі. Мені здається, що ми справді немов у раю, — смажені індики майже залітають нам у рот. А як чудесно ми тут сховані! З трьох боків нас закривають неприступні гори, а з четвертого — праліс. Квартян і своїх товаришочків можемо не боятись. Хоча б сто разів пролітали над головою — не помітять нас. Хай собі там

морочаться з будівництвом, нам це не болить, — ми маємо зараз відпустку...

Краус нетерпляче махнув рукою, ніби хотів відігнати похмурі думки:

— Я не хотів би, щоб ця наша відпустка тривала вічно. Умови життя тут справді чудесні, але чим усе це скінчиться?.. Оті там зрештою таки потраплять додому. Їм вдасться або відремонтувати «Промінь», або подати звістку з допомогою гравітації. З Землі до них обов'язково прийдуть на допомогу, а ми тут залишимось ув'язненими назавжди...

— А чи не краще отаке ув'язнення серед вільної природи, аніж комфортабельне перебування на шибениці? — іронічно запитав Мак-Гарді... — Ти не суши собі мозок та будь радий з того, що є. В тебе раптом з'явилась туга за домівкою... З якого це часу, скажи мені, ти став сентиментальним?.. Головне, що у нас тут все гаразд, а інше — дурниці.

— Побачимо, якої ти заспіваєш років через десять-двадцять... А що ти робитимеш, коли постарієш?.. Я тут ні в якому разі лишатись не бажаю.

— А що ж ти хочеш зробити? — запитав з подивом Грубер.

— Як-небудь проберусь на корабель, що полетить на Землю, або спробую повернутись додому на «Ластівці».

Мак-Гарді похитав головою:

— Нісенітниця! «Ластівкою», в крайньому разі, потрапиш хіба що на сусідні планети. За кілька років вона перетворилася б для тебе на літаючу труну... Нам краще спробувати домовитись з квартянами. Безперечно, ми розумніші за них з їхніми безглуздими спіралями. За деякий час перетворимо їх на слухняних рабів, і вони побудують нам чудесний міжзоряний корабель. А тоді вже повернемося додому, як пани. Більш того, візьмемо з собою армію добре озброєних солдатів, яких будемо посилати в наступ по всій Землі.

— А що, коли ті квартяни справді невидимі? — озвався Грубер. — Може, вони вже оволоділи законами природи так, що можуть ставати невидимими?

— Заирнемо до них, а тоді й будемо говорити. Туди спочатку міг би вирушити один з нас, на розвідку. Ти серед нас найвідважніший... — обернувся Мак-Гарді до Крауса.

— Ти хоч дурний, та хитрий! — побагровів Краус. — Чому це хтось повинен тягати за тебе каштани з вогню?..

А втім, поки що керівником тут я. Вирушимо всі, і негайно. Завтра ж! А кому мій наказ не подобається...

Сварка затяглась аж до вечора. Мак-Гарді та Грубер пропонували ще почекати, але Краус затявся на своєму.

— Вирушимо туди, в такому разі, човном, а «Ластівку» залишимо на озері. Це буде менш помітно, — сказав нарешті Мак-Гарді, коли побачив, що іншого виходу немає. Краус для нього був небезпечнішим, аніж невідомі створіння.

Після неспокійної ночі вирушили в дорогу. Втікачі попливли ущелиною, потім болотами і, рухаючись за течією, незабаром добрались до великої річки. Щоб човен не захлюпнули бурхливі хвилі брудної води, весь час трималися берега.

— Треба часинку перепочити, я вже більше не можу, — заявив перед одним з

поворотів Мак-Гарді, кидаючи весла. — Ми могли б трошки підкріпитись.

— Я знаю, ви відчули запах бананів! — глузливо посміхнувся Краус. — Але хай буде так, поласуйте. Все одно тверезими я вас до селища не зтягнув би, а так ви, може, будете хоробрішими.

Нашвидку закусивши, рушили далі. Коли за великим поворотом на протилежному березі з'явилося Селище Невидимих, Краус пристав до берега.

— Сховаємось у пралісі та почекаємо до вечора. В темряві пробратись до селища легше. Я почергую, можете спати.

Тримаючи на колінах рушницю, Краус уважно стежив за загадковим селищем, його нерви були натягнуті, як струни. Дратувала мертва тиша під струнками пірамідами та безтурботність обох колег. Одурманені алкоголем, вони спокійно спали за його спиною, подеколи голосно хропучи.

А час тягнувся нестерпно повільно. Нарешті зайшло найбільше сонце. Над обрієм затремтіло золоте світло вечірньої заграви. З багряного сьйва раптом виступив сніп сліпучих променів, які вмить поширились на все небо, гоїдалися з боку на бік, то збігаючись, то розбігаючись, ніби хтось грався примарним віялом.

Вражений Краус почав торсати Мак-Гарді.

— Що?.. Що трапилось? — сполошився той спросоння і, нічого не розуміючи, глянув на мерехтливе небо.

Осяйне віяло поступово змінювало свої барви. Сліпучо-жовте проміння ставало оранжевим, потім криваво-червоним і, нарешті, ніби розтануло в блідому, ледь фіалкуватому світлі. Небо запнув прозорий зеленкуватий серпанок, перетканий химерними тінями.

Прекрасне й грізне видовище зникло несподівано, і увесь край миттю потонув у пільмі. Але тільки на хвилину. Недалеко від селища над обрієм з'явилась червона Проксіма. Вона заявила про себе схожою грою тремтливих променів, як і Альфа Центавра А, яка щойно зайшла; потім криваве віяло перетворилось на ореол, що огорнув Проксіму, як сонячна корона.

Краусові з допомогою Мак-Гарді вдалося нарешті збудити і Грубера.

— Отже, рушаємо! — Краус набрав особливо поважного вигляду. — Ви обидва веслуватимете, щоб швидше очухатись, а я забезпечуватиму охорону. Зараз вирішується все, і я не потерплю ані найменшої недисциплінованості! — Він погрозово підняв рушницю. — Ми повинні якнайшвидше досягти протилежної сторони. Плитимемо понад берегом, бо інакше течія віднесе нас далеко від мети.

Вітерець, що повівав з півдня, приємно охолоджував розпалені обличчя веслярів. На сумирній хвилястій поверхні ріки коливалось і поблискувало відображення Проксіми з ореолом, розірваним біля протилежного берега темними контурами химерних будов. Мак-Гарді й Грубер веслували, як механізми.

— Піду першим, аби не казали, що я боягуз, — рішуче заявив Грубер, коли пристали до низького берега і зтягли човен у траву.

Краус знизав плечима:

— Як хочеш, тільки не роби ніяких дурниць.

Груббер витягнув з човна рушницю і обережно попростував до селища. Зробивши кілька кроків, озирнувся. Тут приятелі вже не побачать, можна поласувати бананами.

Він витяг з кишені довгастий плід, надкусив... Однак шматок застряв йому в горлі.

У прогалині між кущами Грубер побачив рухливу тінь. В багряному світлі Проксіми на сильних задніх ногах стояв велетенський звір з непомірно великою головою і короткими передніми кінцівками.

Гнаний інстинктом самозбереження, Грубер стрімголов кинувся назад.

— Ящір!.. Ящір!.. Тікаймо! — волав він одчайдушно.

Краус люто затиснув йому долонею рота:

— П'яниця! Оці твої галюцинації призведуть нас до нещастя! Я тобі... Я... я... — Останні слова застряли йому в горлі. Як загіпнотизований, він витріщив очі на потвору, що загрозово височіла проти неба над берегом.

Мак-Гарді зопалу натиснув на спусковий гачок рушниці. Тишу ночі розітнула черга.

Втікачі чкурнули чимдуж назад. Звір захитався, пройшов кілька кроків. На березі втратив рівновагу і поволі посунувся в воду. Кілька разів ще судорожно здригнувся і зник у глибині.

— Бачиш, адже казав я тобі, що тут повно ящерів... Давай повернемось додому, в гори...

— Заткни пельку! — люто зашипів Краус з густого чагарника. — Стрілянина, певно, потривожила все селище!

Груббер уперто труснув головою і, не озираючись, почвалав до човна.

— Стий, занапастиш себе і нас! — розпачливо гукнув Краус. — На річці квартає побачать тебе як на долоні.

Але Грубер ішов далі, як сомнамбула.

— Та чого ти з ним панькаєшся?! — Мак-Гарді повільно підняв рушницю.

Краус вибив зброю з його рук:

— Ти збожеволів?! Чи не бачиш, що він п'яний? Ти хочеш, щоб ми лишились отут тільки вдвох? Тоді давай постріляємо один одного, та й буде кінець усім мукам...

Він побіг за Грубером, приглушив його ударом у потилицю і відтягнув у кущі.

— Що ж тепер? — запитав глухо Мак-Гарді.

— Чекати. Зараз більш нічого не вдієш. Побачимо, що відбувається в селищі.

Вони лягли поруч приглушеного Грубера, сторожко прислухаючись.

У Мак-Гарді наморочилося в голові. Очі злипались від втоми. Він непомітно засинав. А Краус, навпаки, був збуджений до краю. Щонайменший шерех впливав на його напружені нерви, як електрична іскра. Груди йому стискував страх, кров оглушливо стукала в скроні.

— Не спи... — з несподіваною ніжністю доторкнувся він до Мак-Гарді. — Ніде ані шелесне. Квартає сплять, мабуть-таки, міцно або ж вони взагалі глухі — біс його знає!

— Скоріше за все, гадаю, ніч для них служить днем, і всі вони десь у мандрах, — міркував сонний Мак-Гарді. — Вдома лишилась сама сторожа, а з нею ми якось домовимось...

— А можливо, вони навмисне не виявляють себе, щоб заманити нас у пастку.

Вскочили ми в халепу. Повертатись зараз не можемо, бо вони перестріляють нас на річці, мов зайців.

— Почекаємо до ранку та й підемо в селище, не криючись, щоб показати їм, що не маємо лихих намірів.

Краус погодився. Він підповз до човна, вибрав з нього найцінніший вантаж і розіклав у чагарнику навколо себе, щоб мати під руками. Мак-Гарді тим часом заснув.

Напруження в Крауса не спадало. Темрява гнітила його; йому ввижалося і вчувалося те, чого й не було насправді.

Ось йому почало здаватись, що великі кулі на високих пірамідах в селищі засяяли... Спочатку він і це сприйняв як обман зору, як наслідок перевтоми, але незабаром пересвідчився в реальності явища. Справді: кулі спалахували ясно-блакитним світлом, згасали, потім знову загорались червоним, жовтим...

«Квартяни, мабуть, сигналізують...» — подумав Краус і ще дужче притиснувся до землі. Мак-Гарді він не будив, щоб уникнути розмови, яка могла б зрадити схованку. А кулі сяяли щораз інтенсивніше; вони тепер спалахували хаотично, різними барвами.

Поринувши у спостереження, Краус не звертав уваги на далекий приглушений гуркіт. Та ось незвичайні звуки почали швидко наростати. Глухо гримнуло, — та ще й так, що аж задвигтіло все довкола.

Краус злякано озирнувся і закам'янів: на обрії, чітко окреслюючи вершини гірського пасма, до неба зводились палахкотливі язики вогню.

Загриміли нові удари — ще сильніші. Помітно заколивалась земля. Мак-Гарді прокинувся і, забувши про обережність, спросоння загорлав:

— Що сталося?.. Нас обстрілюють?.. Нас виявили? Краус притиснув його до землі:

— У наших горах стався вибух вулкана... Наша «Ластівка», мабуть, загинула...

Мак-Гарді ліг навznak і втупив байдужий погляд у небо. Повільно витягнув з кишені «горілчаний» банан, надкусив його.

Краус безпорадно знизав плечима.

* * *

Ранок нагадав про себе таким же чудесним сяйвом, у якому згасав минулий день. Грубер очунав і здивовано кліпав очима. Мак-Гарді поплескав його по плечу:

— Прокинься, сплюхо, чекаємо на тебе...

— Ну, що ж, ходімо... — сказав пригнічено Краус, підводячись.

— Раз мати породила, раз і помирати! — спробував посміхнутись Мак-Гарді. Грубер, нічого не розуміючи, покрутив головою і почвалав за своїми приятелями.

Незабаром вони дійшли до краю великого вимощеного чотирикутника, який приблизно на метр піднімався над рівниною. Нерішуче зупинились і в захваті дивились на незвичайні будови.

В ясне блакитне небо здіймалися чотири стрункі, гладенькі піраміди метрів на п'ятдесят заввишки, з великими, райдужно сяючими кулями на вершинах. На лівому розі

вимощеного чотирикутника стояла трохи більша Піраміда без таємничих куль, а праворуч — найдивовижніша будова з усіх: велетенська півкуля, на якій було прилаштовано три конструкції з широкими спіралями, — ті, що, як виявив Краус при першій розвідці, непомітно й безперервно змінювали свій напрям.

— Я нагадую собі тут Наполеона перед єгипетськими пірамідами! — бадьоро вигукнув Мак-Гарді, щоб заглушити свій страх. — Мені здається, що й ці будови є тільки пам'ятниками славетного минулого Кварті. Ніде ані душі; ніде ні вікон, ні дверей. Як тут можуть жити люди?

— Ти наївний! — засміявся Грубер. — Ці люди на вигляд зовсім інші, аніж ми. Може, вони зовсім не дихають або й справді невидимі... — додав він тихше.

Краус заперечливо махнув рукою:

— Безглуздя! Кулі вночі не сяяли самі собою. Квартяни, мабуть, подавали комусь знак, що ми наближаємось. Можливо, за нами вже давно стежать з допомогою якогось локатора. Не будемо марнувати часу та ходімо краще далі. Може, хтось вийде нам назустріч, або виявимо який-небудь хід до приміщень.

Грубер перший скочив на поміст і пішов нетвердим кроком. Обидва приятелі рушили за ним. Ніде ніщо не ворухилось, тільки вітер свистів у дивних конструкціях.

Біля найвищої піраміди зупинились. Мак-Гарді обережно доторкнувся до її стінн:

— Скидається на бетон, але це не бетон...

— Шкода, що тут немає необхідних приладів, — позіхнув Краус, який з усієї сили боровся з втомою після тривожної безсонної ночі.

— То поклич Навратіла з Молодіною! — насмішкувато сказав Мак-Гарді. — Вони тобі всі оці загадки розв'яжуть враз. Оглянемо краще будову з усіх боків.

— Ти був правий! — вигукнув Грубер, що весь час ішов перший. — Ця штука, безперечно, рухається, — показав він на велику півкулю, що виступала низько над землею з похилої стіни.

Вони вчепились у неї всі втрюх, але марно: вона не поворухнулась бодай на міліметр. Спробували обернути навколо осі — наслідок був такий же.

— Розстріляємо її! — запропонував Грубер.

— Погукаємо, — може, все-таки хтось обізветься... — сказав Мак-Гарді.

Але ніхто не озвався на їхні крики.

Нарешті Краус виявив на стіні невеликий рельєф, який складався з трьох півкуль на вершинах правильного трикутника. При більш уважному огляді він встановив, що півкулі зроблено з іншого матеріалу, аніж основна дошка рельєфу.

— Ура, замок скарбниці знайдено! — Тепер тільки шифр — і ми відчинимо неприступну касу!

Припущення Крауса підтвердилось. Після багатьох спроб їм пощастило зрештою визначити ключ потаємного механізму. Тільки-но вони притиснули всі три маленькі півкулі одну до одної, як велика куля в стіні піраміди почала обертатись, аж доки повернулась боком, у якому червонів широкий круглий отвір.

Втікачі затамували подих і злякано чекали, що буде далі. Кожна хвилина здавалася їм вічністю.

— Ну, от і все. Зайдемо! — опам'ятався нарешті Грубер.

Мак-Гарді нервово підняв підборіддя і пересмикнув плечима:

— Справді, чого нам зволікати? Але ти не підеш перший, ти п'яний! — він відштовхнув Грубера і поліз на череві в піраміду.

Краус і Грубер, зазираючи в отвір, напружено прислухались. Шарудіння незабаром припинилося, всередині загадкової будови запанувала моторошна тиша.

Нерви Грубера не витримали довгого чекання.

— Піду за ним! Якщо йому щось зробили, хай начуваються! — сказав він погрозово.

— Нікуди ти не підеш! — заперечив Краус. — Лишишся тут на сторожі. Я полізу сам... І не роби тут ніяких дурниць!.. Чи є в тебе ще банани?

Грубер заперечливо похитав головою.

Краус ще раз суворо глянув на нього і обережно просунувся в отвір. Він одразу ж потрапив до широкого проходу, в якому міг просуватись вперед на колінах.

Коридор кінчався просторим тьмяно освітленим приміщенням. Краус обережно зазирнув туди і затремтів, як у лихоманці: просто перед ним стояв велетенський ящір з довгою, скрученою набік шиєю. Всередині його тіла блищав скелет, чітко видний крізь прозорі м'язи.

Вирячені очі Крауса мимохіть втупилися в ноги потвори. Вони були прикріплені до високої підставки...

— Тьху, злякався опудала в паноптикумі! — Краус зітхнув з полегкістю і зайшов до приміщення.

Все воно було сповнене не менш фантастичними створіннями. Це справляло таке гнітюче враження, що непроханого гостя знову покинула хоробрість.

— Мак-Гарді!.. — гукнув він неголосно. Мовчання.

— Мак-Гарді, де ти?

Знову мовчанка.

Краус поклав палець на спуск рушниці і невпевненим кроком обійшов опудало ящера.

Посеред приміщення над підлогою висіла величезна куля з рельєфно позначеними континентами на гладенькій основі, що означала море. В сутінках за великим глобусом виднілись прозорі моделі тих крилатих кварталів, з якими експедиція зустрілась у Долині вогнів.

— Це ще дрібниця! — почулося раптом за спиною у Крауса. — Не лякайся, це я... — Мак-Гарді взяв приятеля за руку. — Зазирни до сусіднього приміщення. Коли побачиш те, що побачив я, зовсім отетерієш...

Вони пройшли круглим отвором, і Мак-Гарді мовчки показав угору. Високо над їхніми головами виднілась велика півсфера, яка, ніби в планетарії, сяяла тисячами дрібних зірок. Однак в її центрі було те, чого очі людини ніколи не бачили: у повітрі вільно обертались одно навколо другого два сонця, а круг них ще повільніше рухалось маленьке, що сяяло червоно.

— Жива модель тризір'я Центавра! — охнув приголомшений Краус — Моделі сонць ні на чому не тримаються, — додав він зачудовано.

— Це ше дрібниця! Поглянь уважніше: навколо сонць обертаються планети. Бачиш, як швидко рухаються? І так само вільно пливуть у повітрі... Як це можливо? Який механізм приводить їх у рух, якщо вони нічим не зв'язані з усім навколишнім?

Краус раптом здригнувся:

— Повернімось. Побоююсь, щоб Грубер там чого не накоїв.

Біля входу в піраміду Грубера вже не було. Марно шукали вони його на подвір'ї та у вуличках поміж будовами. Тільки біля великої півкулі з спіралями виявили лущиння «горілчаних» бананів.

— Біда! — розпачливо сказав Краус — Мабуть, хтось затягнув його всередину, — кивнув він головою в напрямку входу, подібного до того, який вони виявили в найбільшій піраміді.

Після короткого вагання вирішили піти на розшуки.

Вхід у простору будову з спіральними конструкціями був ширший, аніж у піраміду, так що мандрівники могли просуватись вперед не нахилиючись.

В кількох місцях коридор перетинали труби, що йшли кудись у глибину землі.

Що далі просувались втікачі, то дужче охоплювало їх почуття, ніби вони втрачають ґрунт під ногами. їхні тіла легшали й легшали. А в кінці коридора, перегороженого низенькими поручнями, вони раптом відчули, що зовсім втратили вагу; притягання планети на них не впливало — так само, як і в міжзоряному кораблі. Вони судорожно тримались за поручні, скеровуючи прожектори перед себе.

З темряви перед ними проступило просторе приміщення сферичної форми. Посередині кількома мереживними балками була прикріплена куля з блискучого металу. Як промені, до неї збігалось кілька труб.

Краус нахилився через поручні, але одразу ж злякано відсахнувся.

— Хтось летить прямо на нас... — прошепотів він ледве чутно і швидко попростував до виходу.

— Це Грубер, не бійся!

І справді, за хвилину перед входом у приміщення з'явилась людина, яка плывла повітрям. Вона була звернена до своїх приятелів спиною, ніби й досі їх не помічала.

Краус погукав, але Грубер навіть не поворухнувся і байдуже продовжував свою дивну подорож понад стінками печери.

Обидва стежили за ним, як за привидом.

— Можливо, його приглушили?.. Треба його якось рятувати, — прошепотів Краус. — Зачекай тут, я збігаю по трос...

— Нікуди не ходи, це даремно: він знову підпливе до нас. Поглянь, обертається навколо кулі, немов супутник...

У Крауса від такого байдужого порівняння аж мороз пробіг по спині, але він нічого не сказав.

Нарешті тіло Грубера знову наблизилось. Мак-Гарді втягнув нещасного до коридора і присвітив у обличчя.

— Мертвий...

— Справді, мертвий... — підтвердив Краус, коли уважніше оглянув нерухоме тіло. —

Вбитий електричним струмом! Свозилова ще могла б оживити його...

Він схопився за голову:

— Прокляте життя!.. Повернімось краще до наших, бо інакше ми тут, безперечно, збожеволіємо! Або загинемо так само, як і він.

Розділ XVII ПРИБОРКАНИЙ ВУЛКАН

Життя у підземеллі ставало дедалі небезпечнішим. На будівництві житла на Накритому столі боролись за кожну хвилину. Тільки-но вивершили дах, як туди одразу ж перевели всю обстановку спалень, лабораторій та клубу.

— Першу перемогу здобуто, друзі! — урочисто сказав Навратіл на невеличкому бенкеті з цього приводу. — Ще кілька тижнів тому ми часто зітхали: «Ох, куди поділись ті часи, коли світом ковбаси літали!» А сьогодні вже...

Він не закінчив. Світло в клубі раптом згасло. Водночас з цим пролунав оглушливий гуркіт.

Вроцлавський підскочив до вікна і рвонув запону:

— Наша підземна електростанція!..

Над скелями, які на очах жолобились і насувалися одна на одну, тьмяне передвечірне небо розгорялось багряним сьйвом.

— Люлька вивергає вогонь! — вигукнув Фратев. Поминувши групу вчених, він вибіг з будинку і подався на аеродром. Перш ніж хтось встиг опам'ятатись, у повітря піднявся вертоліт.

— Увага, увага!.. — лунав схвильований голос Фратєва з гучномовця радіостанції в клубі. — Наближаюсь до кратера вулкана. Дим перешкоджає бачити, спускаюсь нижче... Зараз уже бачу добре... Могутній потік лави суне кратером у напрямку Накритого стола... Тікайте!

— Я — Навратіл! — хрипко викрикнув академік. — Негайно спускайтесь!.. Негайно, ви чуєте?! йдеться про життя усіх.

— Зараз буду спуска-а-а... — Фратев протягнув останній звук і несподівано замовк. — Все гаразд, тільки невелика подряпина на скроні... — озвався він знову по короткій паузі. — Спускаюсь.

Як тільки вертоліт приземлився, Навратіл кинувся до нього й сів поруч Фратєва. Під пахвою він тримав невеликий металевий циліндр.

— Назад, до вулкана, до паразитарного кратера! — наказав академік, відсапуючись.

Фратев мовчки кивнув. Вертоліт піднявся в повітря. До кабіни заповз їдкий задушливий дим.

— Приготуйтеся, друже, зараз скинемо атомну бомбу! — сказав Навратіл, коли вони опинилися над протилежним схилом вулкана. — Бомба спустатиметься на парашуті, однак багато часу в нас не лишиться. Коли я вам скажу, намагайтесь якнайшвидше вибратись з зони вибуху. Не може бути, щоб ми не скерували лаву в інший бік... Увага!.. Єсть!

Освітлений багряними відблисками парашутик з атомною бомбою швидко знижувався. Навратіл провів його поглядом і обернувся до Фратєва:

— Ну, чого ж ви...

Вертоліт гойднуло. Фратєв, який сидів, уткнувшись головою в пульт управління, мляво зсунувся додолу. Його обидві щоки були залиті кров'ю.

Навратіл кинувся до нього, потім судорожно перехопив важелі управління, щосили натиснув на педаль газу.

Вертоліт різко рвонуло.

До розділу XVII "Приборканий вулкан"

А внизу, біля невеличкого засипаного кратера, блиснув спалах неймовірної яскравості. Вогненний вихор здійнявся у височінь; він розганяв присмерк ночі, підхопив вертоліт і кинув його аж ген убік.

Навратіл насилу вирівняв машину.

* * *

Велике жовте сонце зайшло за голі верхів'я гір. По небу розлилося червоне віялоподібне сяйво. І назустріч ньому сяйву швидко піднімався вертоліт, у якому сиділа одна-однісінька людина — професор Мадараш.

Професор ще раз поглянув згори на будинок, освітлені вікна якого навівали смутні спогади про затишок.

«Чи доведеться ж його ще побачити?» — майнула в голові невесела думка, але професор одразу ж її прогнав і перевів погляд у протилежний бік.

Долиною вогнів сунув густий дим, прибитий вітром до землі. Над ним крихітними чорними цяточками снували крилаті квартаїни, вигнані пожежею з своїх печер.

Вулкан погрозово вивергав полум'я з обох кратерів. Лава, яка ще потроху витікала з бічного отвору, ментально застигала на поверхні, утворюючи на скелях зморшкуваті нарости. В деяких місцях газу й водяна пара пробивали неміцну зовнішню кору, утворюючи мініатюрні кратери, що розбризкували іскри вогню.

Мадараш зітхнув і полетів швидше.

Вертоліт прямував просто на північ, до екватора. Треба було поспішати: наближався зручний час для зв'язку з Землею — та півкуля Кварти, де стояв гравітаційний передавач, оберталась у напрямку до нашої Сонячної системи.

Машина легко сіла на майданчику біля невисокої конструкції. Мадараш зайшов у приміщення, увімкнув апаратуру. Вчений був дуже схвильований.

— Сьогодні передаю вам ще сумнішу звістку, аніж учора... — монотонно виспіював телеграфний ключ. — Інженер Фратев тяжко поранений: у нього розбита черепна коробка і обпалено частину обличчя. Разом з академіком Навратілом він героїчно ризикував собою заради нас усіх... Доктор Вроцлавський бореться за його життя. Втрату крові поповнено переливанням, однак поранений увесь час лишається непритомний... Як усе це трапилось?.. Учора я повідомляв про несподіваний вибух нашого сусіда, вулкана Люльки. На щастя, академік Навратіл встиг виготувати атомну бомбу, якою ми вирішили відкрити бічний кратер, щоб потоки лави не знищили наше селище. Інженер Фратев при розвідувальному польоті над вулканом був поранений розжареною вулканічною бомбою в скроню. Він вважав це за легке поранення і не доповів Навратілу, а полетів з ним до вулкана ще один раз. Навратіл помітив його стан тільки перед вибухом атомної бомби, коли Фратева було поранено вдруге, — великим уламком каменя, що пробив вікно вертольота. Крім інженера Фратева, всі чіорові... Щойно збудоване житло на Накритому столі не пошкоджене, зате печера завалилася зовсім. Підземна атомна електростанція знищена. У нас лишився єдиний реактор на «Стрілі», але він не може дати стільки енергії, щоб ми могли побудувати ливарню й виготовити частини для пошкодженого «Променя». Ми зайшли у безвихідь. Лишається єдина надія: попросити про допомогу квартаїн. З дотепних конструкцій, виявлених Свозиловою під час подорожі навколо Кварти, можна судити, що вони досконало володіють технікою й мають металургійні заводи... Сподіваємось, що квартаїни зустрінуть нас по-дружньому і не вважатимуть за окупантів планети... Турбуємось про Северсона й Свозилу. Вже кілька днів від них нема ніяких звісток. Можливо, у них пошкоджено передавач... На сьогодні кінчаю. До завтра!

Мадараш вимкнув передавач і незабаром повернувся до своїх товаришів у селище на Накритому столі.

А на світанку астрографіметр спіймав відповідь з Землі:

— «Відважні завойовники Всесвіту! Любі друзі! Ми з вами! Тримайтесь: на нових міжзоряних кораблях «Фотон» і «Електрон» завершуються останні роботи. Завтра, о п'ятій тридцять за середньоєвропейським часом, вони стартують. Чекайте на нас за чотири роки...»

Мадараш, який приймав повідомлення, не повірив власним очам: за чотири роки? Чи не помилились вони?.. Чи, можливо, їм вдалось збільшити швидкість кораблів аж до швидкості світла?

Він вибіг до коридора. Назустріч йому поспішав Чан-су. Академік радісно махав руками, очі його сяли.

— Перший бій виграно! Наш Фратев житиме!

Голос його затремтів...

Розділ XVIII КАМ'ЯНЕ МІСТО

Великою радістю для колонії на Накритому столі було повернення Алени Свозилової та Северсона з довгої, повної надзвичайних пригод подорожі.

Другого дня, як тільки мандрівники відпочили, Северсон продемонстрував великий документальний фільм, який вони з Аленою привезли з собою.

Всі зібрались у залі, який ще пахнув свіжою фарбою. Світло погасло. На екрані з'явився краєвид місцевості, що пробігала глибоко під літаком.

— Зразу ж за Протокою завойовників Всесвіту перед нами з туману виринули щойно виниклі вулкани. Вони значно підняли західний берег континенту Геозії... — супроводив окремі кадри-картини голос Северсона, бо фільм ще не був озвучений. — Скоро по тому ми виявили загадкові будови з дивними конструкціями, що свідчать про високу культуру їхніх будівників. На жаль, це єдине селище, яке ми досі бачили на Кварті. Його огляд, безперечно, покаже нам шлях до розвинених мешканців планети. Найбільше вражає те, що двоє з них, яких ми помітили в подвір'ї селища, дуже схожі на нас, людей.

...Покружлявши над селищем кварталів, повертаємо ліворуч, до великого пасма гір, що заступає нам вид на море. Піднімаємось угору, щоб перелетіти небезпечну хмару попелу, виверженого цілим рядом діючих вулканів.

...Пристаємо в затоці, утвореній півостровом Коняча голова. На скелі біля берега встановлюємо першу автоматичну метеостанцію.

...Летимо над групою островів далі на південь. Океан під нами увесь час міниться: його поверхня, скільки око сягає, розмальована рухливими смугами. Це морські течії несуть звідкись вулканічний попіл.

...Великим півколом повертаємось до екватора. По дорозі встановлюємо ще ряд автоматичних метеостанцій. В затоці підковоподібного острова нас вітають морські звірі.

...І нарешті знову континент. Після короткочасного польоту ми опинились перед великою туманною запоною, яка звисала од хмар аж до землі... Влітаємо в імлу. Наші апарати сигналізують, що молочний туман навколо нас — це гаряча пара. Майже вертикально виходимо з неприємної лазні. Піднімаємось високо над морем і спостерігаємо місцевість на екранах радарів. Уточнюємо карти і за правом перших дослідників даємо цьому морю назву — море Данте.

Очі всіх учених вп'ялись у екран. На ньому швидко змінюються картини; пропливає небачений світ Кварті.

— Ще одне море, — продовжує Северсон. — Алена Свозилова називає його морем Дракона, бо на берегах повнісінько найрізноманітніших ящерів.

...Наближаємось до найпрекрасніших місць на планеті, які очевидно, були колискою всього живого на Кварті... Як бачите, це море Життя з усіх боків захищають високі гірські пасма.

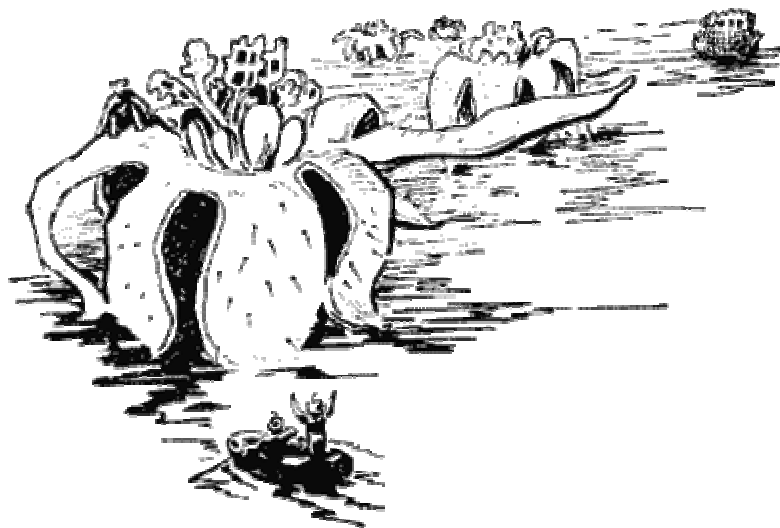
...Зменшуємо швидкість польоту. Проминаємо величезну кількість острівців, що потопаять у зелені.

...Зупиняємось біля одного з островів. Вода вирує від незліченної кількості всіляких риб та дивовижних земноводних... Над берегом кружляє ціла хмара наполоханих літаючих кварталів... Істоти найрізноманітніших форм, розміру й пофарбування стрімголов тікають у джунглі... З прибережних боліт з голосними криками піднімаються величезні птахи.

...Літак покидає нарешті море Життя і летить над континентом... Серед горбкуватої, вкритої лісом місцевості, що нагадує Середню Європу, ми помічаємо велике озеро. Приземляємось, щоб встановити на цьому озері Жюля Верна, як ми його назвали, ще один автоматичний провісник погоди.

...Літак з хвилину стрибає по бірюзовій поверхні води.

...А ось тепер він вже спокійно погойдується на якорі. До берега пливе гумовий човен з мотором. Мандрівники в човні труть собі очі, щоб переконатися, що вони не сплять... — Северсон замовкає.

Перед ученими на екрані з'являється справді надзвичайна картина: в вузькій затоці на гладіні води стоїть кілька сніжно-білих кораблів з розкішно вирізьбленими бортами та

золотисто-рожевими вітрилами. Кораблі наближаються... Ні, це не кораблі, а квіти гігантських рослин...

— Це — квіти чарівних морських лілій... — продовжує Северсон. — Як встановила Алена, вітер переносить їх з місця на місце разом з корінням... Зверніть увагу: на крайній квітці сидить крилатий квартянин... Бідолаха так перелякався, що навіть забув про свої крила, які можуть в першу-ліпшу мить підняти його в рятівну височінь.

Коли ми наблизились до велетенських квіток, то побачили гирло ріки, якою текла в море червона, як кров, вода. Ми захотіли визначити причину цього дивного явища, а тому вирушили проти течії в глиб континенту, аж поки Досягли місця, де річка витікала з надрів скелі...

Северсон знову замовк. Картина, яка з'явилась на екрані, не вимагала пояснень, а навіть виключала їх.

Крізь темний отвір тунелю назустріч глядачам випливала величезна печера неймовірної краси. В світлі прожекторів нестерпно виблискували крижані сталактити, які, немов мармурова колонада, підтримували високе склепіння. Понад стінками росли кришталеві джунглі, а над ними велично височів могутній орган, який, здавалось, тільки чекав на чарівного музику, щоб заграти райських пісень. На замерзлих краях озера світилися білосніжні чудернацькі крижані візерунки. Хід до другої печери закривала завіса з довгих крижаних бурульок — безперечна ознака того, що сюди давним-давно не заходив ніхто.

— Ми вирішили проникнути глибше... — продовжував Северсон. — Я обережно зламав одну з бурульок і збив нею кілька сусідніх. Печерою прокотився брязкіт, немов розбилося скло, і частина завіси впала в крижану воду.

Друга печера мала трохи інший вигляд. Біля стіни виступали з води жовті приступки, зроблені з вапняку. Струмок, що протікав понад правою стінкою, губився в дальшій печері... Ми вийшли на твердий ґрунт, а човен припнули до сталактита. В цю печеру ми пролізли плазом через вузький прохід між двома вапнякуватими стовпами. Тут потік кінчався — власне, губився під кам'яною стіною.

Печера була набагато менша, простіша, а головне — тепліша за попередні.

Ми освітили всі закутки, щоб знайти отвір, яким можна було б проникнути далі, але всі наші зусилля були марні.

— Поглянь! — вигукнула раптом Алена, показуючи вгору.

На гладенькій стіні була зображена велика картина, яка розповідала про втечу різноманітних істот від діючого вулкана. Серед птахів, що ширяли в повітрі, були намальовані й літаючі квартяни.

«Хто ж був автором цієї картини?» — подумали ми. Хід до печери закритий; бурульки й сталактити не наростуть за тиждень-два; дія води створює їх протягом тисячоліть.

— Можливо, колись, у давноминулі часи, тут жили такі ж розвинені істоти, якими були древні вавілоняни та єгиптяни... — висловила здогад Алена. — Але куди вони поділись?.. Може, загинули?

Ми знову задивились на картину. Вона була цікаво виконана. Її творець, прагнучи

досягти найбільшої реальності зображення, наліпив на малюнки звірів шерсть і пір'я здобуте, очевидно, з справжніх тварин. Слід сказати, що зблизька це не справляло приємного враження.

Наші міркування порушило підозріле шарудіння.

Ми швидко погасили кишенькові ліхтарики, притиснулись до стінок. В ту ж мить поруч мене почувся глухий удар багатократно посиленій луною.

— Живий? — прошепотіла мені на вухо Алена.

— Тс-с-с!.. Тут, мабуть, хтось є... — відповів я ледве чутно.

Але в печері знову запала могильна тиша.

Я обережно обмацував навколо себе руками, щоб з'ясувати що впало мені до ніг. То був уламок каменя, який при ударі об підлогу печери розбився на шматки...

Пробачте, що в цих місцях мій репортажний фільм має прогалини, — було темно...

— Відірвався шматок скелі. Ми відбулись щасливо! — сказав я і знову засвітив прожектор.

— Звідки міг випасти камінь, якщо стіни й склепіння над нами гладенькі й зовсім не пошкоджені? — здивувалась Алена.

— Тут щось не гаразд, — притишив я голос. — Будь коло мене, мені тут не подобається. Повернімось.

Не пройшли ми й десяти кроків до виходу з печери, як за нашими спинами впав ще один камінь.

Ми блискавично обернулись.

Над картиною, під стелею печери, ми побачили правильний круглий отвір, якого хвилину тому не було, а в ньому — крилатого квартянина, одягнутого в незвичайний одяг. Засліплений світлом прожектора, він затулив долонею очі і відступив на крок до таємничого ходу.

Алена від несподіванки скрикнула.

В ту ж мить з'явився ще один квартянин, схопив свого товариша і потягнув його в глиб скелі. Круглий отвір лишився відчиненим.

Все це сталося так швидко, що ми в першу хвилину не могли збагнути, чи це дійсність, чи галюцинація. Отвір у стіні, однак, був беззаперечним доказом: підземний лабіринт населений квартянами, які вміють виготовляти собі одяг.

— Чому нас отої квартянин бомбардував камінням? — засмутилась Алена. — Адже ми йому нічого лихого не заподіяли...

— Пізніше я його запитаю! — пожартував я. — Повернімось до човна, а то нам тут ще щось впаде на голову.

Можете уявити собі наші почуття, коли ми, повернувшись до сталактита, не знайшли там човна? Ми побігли вздовж підземної річки до крижаної завіси. Але там сухопутна дорога кінчалася.

Як же ми потрапимо назад до літака?.. Чому я, осел, залишив портативний передавач у човні?

Я кинувся в річку, щоб переплисти вузьку ущелину, але кривава вода була така холодна, що я був змушений повернутись на берег.

Ми опинились у пастці.

Що ж тепер робити? Як урятуватись?

Якщо кликатимемо на допомогу, — хто нас почує? Тільки квартяни, а вони нам навряд чи допоможуть... Де ми переночуємо? У крижаній печері холодно, а в печері з настінною картиною — небезпечно.

Збігали години, а нам все ще нічого не спадало на думку. Нарешті ми все-таки вирішили лишитись у печері з картиною. Домовились спати по черзі.

Перші два дні минули спокійно. Вода, правда, мала неприємний присмак, але пити її можна було.

Третій день приніс з собою голод, а четвертий — втому. Саме через це й сталося так, що я заснув на варті.

Крізь сон я раптом відчув, що мене хтось схопив під руки й поніс. Перш ніж я усвідомив, що трапилось, я вже був у круглому отворі, а поруч мене — двоє химерно вдягнених квартян з суворими, але інтелігентними обличчями.

— Де Алена? Пустить мене!.. Алено! — закричав я в розпачі, наче вони могли мене зрозуміти.

Квартяни не звертали уваги на мої протести і в абсолютній темряві тягли мене в глиб скелі. Я зрозумів, що опиратись марно.

Здавалось, тунель не мав ні кінця ні краю. Серце моє стискалося від страху за Алену, і з кожним кроком я чекав, що мене штовхнуть у провалля. Далєбі, не було ніякої радості плентатись з такими милими компаньйонами у невідомість.

Нарешті перед нами з'явився миготливо освітлений отвір, який все збільшувався, аж поки перетворився на ворота підземного храму.

Я був просто приголомшений, красою залу в надрах скелі. Прикрашену картинами стелю підтримували чудесно вирізьблені стовпи, або, скоріше, скульптурні групи фантастичних істот.

Бокові стіни храму утворювали рельєфи, розмальовані різними відтінками коричневого, жовтого й блакитного кольорів. Посередині стояли колом кам'яні брили з химерним орнаментом. В центрі кола палахкотіло блакитне полум'я, що виходило з отвору у підлозі.

Неприємні поводарі, не сказавши ні слова, посадили мене на підлогу біля підніжжя стовпа. Зі мною лишався один, а другий кудись зник.

Я напружено міркував, як мені бути, але нічого путнього придумати не міг. Через кілька хвилин повернувся мій провідник, а з ним ще кілька квартян.

Мене підвели з землі і посадили на сидіння в колі, спиною до полум'я.

Один з квартян з цікавістю поглядав на кінокамеру й прожектор у мене на грудях. Він зробив рух, ніби хотів їх узяти, але я з такою силою рвонувся, що квартянин злякано відступив.

Стоячи півколом переді мною, інші також позирали на мене з цікавістю. Вони по черзі відкривали уста, немов щось промовляли, але я не чув нічого. Мабуть, якщо вони й справді розмовляють, то нечутними для нас ультразвуками.

Квартяни мали цілком миролюбний вигляд, і це мене трошки заспокоїло.

— Де Алена? Чому ви захопили мене в полон?.. Чи, може, ви хочете мені допомогти? — запитав я голосно.

Квартяни здивовано одсунулись від мене, ніби побоюючись, що я на них накинусь. Потім, мов за наказом, посідали і широко розплющеними очима вп'ялись у моє обличчя.

Я не міг стримати посмішку:

«А, людська мова вас вражає, — подумав я, — то що ж ви скажете про спів? «Серце красуні схильне до зради...» — заспівав я арію з «Ріголетто».

Вплив був не набагато більшим, аніж до того.

Я розлючено крикнув:

— Пустіть мене! — рвонувся, але на мене навалились; м'яко, проте досить-таки міцно, схопили за руки й за ноги. Спроба втекти не вдалась, бо я був надто кволий після чотириденного голодування.

Я пручався, поки, знесилений, не знепритомнів.

Коли я прийшов до пам'яті, то відчув, що лежу на чомусь м'якому в абсолютній темряві.

«Мабуть, усе це мені тільки приснилось!» — промайнула в мене думка.

Я швидко ввімкнув прожектор і роздивився навколо. Я був один у невеликій шестигранній камері без вікон. За підстилку мені правили кілька товстих, пухких листків невідомого дерева.

Недалеко від мене лежала купка темно-синіх плодів та кам'яний посуд, яким я одразу ж зацікавився: мене мучила спрага.

В посудині була вода, правда, теплувата, але вибору в мене не було. Спочатку я освіжив губи і обережно покуштував. А потім напився досхочу.

Одразу ж по тому я відчув голод. Плоди були близько: досить лише простягнути руку. Але хто міг би мені сказати, їстівні вони чи отруйні?

З годину я вагався, поки нарешті зважився.

«Все одно... — думав я. — Чи загину з голоду, чи отруюсь... А може, ці плоди мене врятують...»

Я розломив один з них і довго розглядав його. Він мав м'якоть таку, як у нашої сливи. Я лизнув його обережно... Солодкий. Це — добрий знак.

«Нічого не вдієш, ризкну!» — подумав я і помалу з'їв увесь плід. Він був смачний.

Без роздумів я взявся за другий...

Незабаром до мене повернулась сила й здатність мислити.

«Очевидно, квартяни кинули мене до в'язниці як небезпечного ворога... — міркував я. — Або ж мене спіймали як незвичайного звіра, якого будуть спостерігати...»

Я одсунув завісу, що закривала вхід до печери, і визирнув назовні, щоб дізнатись, чи стережуть мене.

Там не було нікого. Дуже зручний момент для втечі.

Я проминув сусідню печеру і зазирнув до дальшої.

У мене похолело в грудях. На такому ж ложі, яке мав я, на підлозі лежала Алена. Я підбіг до неї, присвітив у обличчя. Вона була непритомна.

Я швидко приніс води, хлюпнув на неї і цим привів її до пам'яті. Алена була така

квола, що насилу могла говорити, їй трохи покращало лише після того, як вона напилася води та з'їла кілька солодких плодів.

— Тікаймо, доки ніхто не зайшов! — запропонувала Алена, як тільки змогла сяк-так стати на ноги.

Що далі, то швидше ішли ми лабіринтом печер і тунелів, потім побігли. Підземні приміщення були безлюдні.

— Мабуть, усі вирушили в якусь експедицію... — догадувалась Алена. — Поспішаймо, поки не повернулись.

Нарешті ми потрапили до широкого коридора, який зміївся через усі печери. Я вже радів, гадаючи, що це й є головний вихід з лабіринта, коли це перед нами почувся стукіт. Ми сповільнили кроки і з хвилину прислухались. Потім, наблизившись до повороту, зазирали за риг. Коридор вів до величезного кам'яного храму.

— Повернімось, — прошепотів я. Алена не погодилась:

— До в'язниці повертатись не будемо. Може, вдасться знайти якийсь інший хід. Ми зайшли до храму та й стали мов укопані.

Біля однієї стінки працювали квартянські скульптори й художники, а на протилежній вже сяяли нові барельєфи й настінні картини.

Художники працювали з таким запалом, що навіть не помітили нас... Погляньте уважніше на їхні твори, друзі! Безперечно, ви будете так само здивовані, як і ми, — посміхнувся Северсон.

На проекційному полотні з'явився великий, розкішний рельєф.

— Наша «Стріла»! — вигукнула Молодінова. — Поруч неї три фігури... Хто ж це може бути?

— Потерпіть, зараз ітиме крупний план.

— Навратіл...

— Фратєв...

— Молодінова... — пролунало майже в один голос.

— Саме так, — погодився Северсон. — І хоч ваші профілі, друзі, трохи спотворені, ми також впізнали вас з першого погляду.

На наступному знімку був рельєф з загадковим Селищем Невидимих. На подвір'ї селища було зображено багато фігур у скафандрах.

— Це надзвичайно! — захоплювався Фратєв. — Хай я в цю ж хвилину перетворюсь на антиречовину, якщо це не справжній промисловий центр!

— Цілком можливо, — погодився Навратіл. — Однак Що означають оті величезні спіралі на півкулі?

Не знаю, але це саме те селище, яке ми бачили з літака поблизу «Нової Волги». Те ж підтверджують і піраміди з кулями на вершинах. А втім, Нова Волга на рельєфі зображена також, — Алена привернула увагу вчених до хвилястих ліній. — Погляньте сюди... І сюди... — додала вона з посмішкою.

— Цього не може бути! — вигукнув вражений Навратіл, глянувши на дивний літак, що сидів на кам'яних хвилях рельєфу. — Адже це не схоже ні на один з наших допоміжних літаків. І люди в скафандрах, безперечно, не ми. Адже те селище ми ще не відвідували,

та й скафандри мають зовсім не таку форму, як наші...

— Так, квартаєни увічили таємницю, якої ми ще не розкрили, — погодилась Алена. — Я завжди говорила, що тут десь живуть люди, які перебувають на такому ж ступені розвитку, як і ми.

— Чудесно! Дивовижно! В усякому разі, вони нам допоможуть відремонтувати «Промінь», і ми незабаром скажемо Кварті «прощай», — бурхливо виявляв свою радість Фратев. — Тисяча громів з блискавицями, але чому вони в скафандрах? Чи не збираються часом відвідати сусідню планету?

Навратіл знизав плечима:

— Не знаю. «Дочекайся часу, як гусак квасу!» — посміхнувся він. — Завтра подивимось на це селище зблизька, тоді й дізнаємось про все. А Кварту дослідимо ще раз, ґрунтовніше.

Северсон продовжував свою розповідь:

— Нас зацікавили інструменти, якими квартаєни працюють у скелях. Ми наблизились до групи художників, що висікали новий рельєф.

Їхні долота мали досконалу форму, — хоч і не таку, як наші, а метал був напрочуд твердий. Це вже є достатнім доказом того, що на Кварті десь існує металургійний завод або щось схоже.

Деякий час ми спостерігали роботу квартаєн, а потім тихенько прослизнули в бічний тунель.

На нашу радість, через кілька поворотів блимнуло світло в печері, і незабаром ми опинилися на невеличкому майданчику перед входом у підземний лабіринт. З трьох боків він був оточений високими стовпами, стесаними на конус. Мабуть, це був захисток проти ящерів.

Ми пролізли через вузьку щілину в загоржі і зітхнули з полегкістю.

Ми були вільні. На небі сяяли всі три сонця, наче бажаючи винагородити нас за тяжкі хвилини перебування у темному підземеллі.

За нами — прямовисна стіна, перед нами — праліс.

Ми вирішили піти уздовж стіни, щоб таким чином уникнути надзвичайно важкого просування джунглями та добратись до Червоної ріки якнайшвидше.

Правда, шлях понад стіною теж був нелегкий, та все ж після двогодинної виснажливої ходьби ми побачили озеро Жюля Верна з гігантськими ліліями.

Недалеко від лілій на хвилях спокійно гоїдалась наша «Стріла». А біля берега в гирлі Червоної ріки у вирі кружляв наш човен. Мабуть, там, у печері, я його просто погано прив'язав...

Розділ XIX ЗАГАДКОВІ БУДОВИ

Доктор Заяц прибіг додому засапаний:

— Отже, любі мої, полетите разом зі мною! — радісно вигукнув він з дверей. —

Мати працюватиме на атомній електростанції, Юрко буде помічником в кабіні управління. А я — призначений командиром «Електрона»...

Гана Заяцова мовчки кивнула головою. На її обличчі можна було прочитати цілу гаму почуттів: і гордість за чоловіка, і радість з приводу того, що її виявили велику честь, включивши до складу експедиції, що вирушить в далекі зоряні світи, і деякий неспокій, і жаль за Землею, яка одразу почала здаватися неповторно прекрасною. А Юрко Заяц, сповнений самим тільки почуттям невимовної радості, відповів басом:

— Дякую, тату!

Ні, це вже не той хлопчина з солом'яно-жовтою чуприною, якого ми знали, а ставний стриманий юнак. Після закінчення одинадцятирічки він вступив до вищої астро-навігаційної школи, щоб стати пілотом міжпланетного корабля. І ось його мрії здійснились, — здійснились швидше, ніж він сподівався.

Коли Юрко слідом за своїм батьком ступив на борт ракети, що прямувала на Місяць, він уже добре знав усе з книжок і розповідей. Здавалось, його вже ніщо не може здивувати. І все ж перший політ у міжпланетний простір був для нього суцільним хвилюванням.

Його приголомшив вигляд Землі, яка все віддалялась, аж поки перетворилась на великий, огорнутий імлою глобус, що вільно плив зоряним небом. Юнак захоплювався Сонцем з його зеленкуватою короною.

Однак найсильніше враження справив на нього місячний пейзаж та майже двокілометрові зорельоти, які велично зводились над аеродромом в кратері Тіхо. Юрко знав до дрібниць будову та функції всіх апаратів зоряних кораблів, та все ж, коли став віч-на-віч з творінням людського розуму, йому зробилось навіть якось моторошно.

Обидва велетні стартували одночасно. Місячний пейзаж під ними швидко розростався вшир, аж поки перетворився на неозору кулю з дрібними кратерами на її поверхні.

По кількох годинах польоту кораблі наблизились один до одного і з'єднались розсувним коридором, аби зробити можливим безпосередній контакт екіпажів.

Земля і Місяць зникли у зоряному небі.

Сонце перетворилось на яскраву зорю.

* * *

— Скільки разів казав я тобі, а ти все не хотів вірити. Тож поглянь тепер! — показав Мак-Гарді на небо, в якому плив вертоліт. — Вони помітили нас тоді випадково, а тепер прилетіли спеціально. Втікаймо та сховаємось глибше в джунглі.

Краус не міг відірвати погляду від вертольота:

— Безглуздя! Тут нас не знайдуть, а на втечу часу вистачить... Мені цікаво, що вони робитимуть у Селищі Невидимих? Можливо, з ними трапиться те ж саме, що і з Грубером?.. — Краус здригнувся.

— Я ж казав, що Грубера там лишати не можна! Од страху перед невидимими навіть

не поховали його...

— Нехай вони його поховують. Мене туди тепер ніхто й калачем не заманить. А втім, невидимі, напевно, його прибрали. Не лишать же вони там труп?

Вертоліт повільно спускався, аж поки нарешті приземлився. На подвір'я загадкового селища вийшли Навратіл, Ватсон і Мадараш. Северсона з Аленою було видно крізь вікна машини.

Затамувавши подих, стежили за своїми колишніми колегами двоє втікачів. Сюди, на протилежний берег, не долинало й звуку. Тільки видно було, що вчені біля вертольота про щось радяться. І це було справді так.

— Мабуть, вони нас бояться і стежать за нами із схованок, — припустив Навратіл.

— Квартяни харчуються плодами, як і ми! — сказав Ватсон, піднімаючи з землі довгастий, схожий на банан плід. — Але де ж вони самі?

— Перш ніж хтось з'явиться, давайте оглянемо оту споруду з спіральними конструкціями, — запропонував Мадараш. — Ніяк не можу зрозуміти її призначення.

Вчені поволі наблизились до загадкової будови.

— Ці піраміди справді таємничі, — сказав Ватсон. — Але щодо великого параболічного дзеркала, то я, здається, зрозумів, у чому суть. Б'юсь об заклад, що цим пристроєм квартяни збирають сонячну енергію.

Тільки тепер Навратіл звернув увагу на те, що вхід до великої півкулі відкритий. На їхній заклик ніхто не озвався, і троє вчених обережно просунулись у отвір.

— Квартяни, мабуть, невисокі на зріст, бо не лезять же вони до свого будинку на колінах? — міркував уголос Ватсон.

— Чорти його знають, що це за істоти, — пошепки погодився Навратіл. — Чи звернули ви увагу на те, що жодна з їхніх будов не має вікон?

Ватсон замість відповіді зойкнув і відсахнувся. Всі ніби остовпіли.

— Що там таке? — запитав нарешті Навратіл.

— Перед нами лежить якась людина. Мабуть, мертва. Відчуваєте специфічний солодкуватий сморід?

— Це Грубер! — вигукнув Навратіл.

— Як він сюди потрапив? Хто його забив?.. На тілі немає жодної рани... — розгублено вимовив Ватсон, оглянувши труп.

— Його забито електричним струмом. Погляньте, як судорожно він скоцюрблений, — прошепотів Мадараш.

Всі троє злякано оглядали стіни коридора.

— Далі без апаратів — ні кроку! А Грубера треба поховати, — сказав Навратіл.

Труп винесли на подвір'я, оглянули ще раз. Грубер справді був забитий електричним струмом. Процес розкладу протікав дуже повільно, бо в коридорі зберігалась незмінна, досить низька температура.

Вчені постояли з хвилину мовчки над могилою нещасного безумця, а потім попрямували до вертольота.

— Надінемо скафандри. Вони захистять нас від найрізноманітніших видів випромінювання і від електричного струму. Водночас матимемо змогу постійно

підтримувати радіозв'язок. Будову з конструкціями я досліджу сам, щоб не всі наражались на небезпеку, — сказав Навратіл. — А ви тим часом огляньте селище.

Вчені розійшлися в різні боки.

Северсон і Алена з навушниками на головах напружено чекали на перші повідомлення.

— Нам пощастило проникнути в одну з пірамід, — почувся нарешті голос Мадараша. — Будинок не без вікон, як ми спочатку гадали. В кількох місцях стіни пропускають ультрафіолетові та інфрачервоні промені. З цього можна зробити висновок, що квартяни бачать ці промені простим оком, — тобто що їхні зорові органи побудовані зовсім інакше, ніж наше око. Приміщення без меблів, і здається, що в ньому вже давно ніхто не живе...

— Говорить Навратіл... Надзвичайно! Будова з спіралями, власне кажучи, є дуже досконалою атомною електростанцією. Досі мені не вдалось з'ясувати, за яким принципом вона працює. Я встановив тільки, що в приміщення надходить вода і розкладається з допомогою сонячної енергії на водень і кисень. Обидва гази йдуть до атомного котла, розташованого посеред сферичного залу. Лишається загадкою, чому простір навколо реактора позбавлений сили тяжіння...

— Незрозуміло! — продовжував Навратіл за хвилину. — Атомний котел створено з антиречовини, з від'ємної речовини. Як це можливо?.. Антиречовина і речовина при зіткненні вибухають і перетворюються на випромінювання... Цілком імовірно, що вони тут ізольовані якимись невідомими променями або штучно створеним, речовинним полем... Але звідки тут взагалі взялась антиречовина?.. Високорозвинені квартяни володіють, мабуть, атомною енергією краще за нас, однак ми досі, крім цих будов, не помітили ніякої промисловості... Може, вона в них міститься під землею?.. Щойно я виявив струм високої напруги, що його надсилає котел в кількох напрямках до розташованих на стінах збирачів. Один з цих променів, мабуть, і забив Грубера, бо в просторі між котлом і стіною вільно плаває його кишеньковий ліхтарик. Але як він потрапив назад до коридора — не уявляю...

— Яку потужність має електростанція? — запитав Навратіла Северсон.

— Значно більшу, ніж може виміряти мій прилад, а він показує понад шістьсот тисяч кіловат... Розумію, на що ви натякаєте. Ви праві. Ця електростанція може дати енергію не менш як трьом металургійним заводам.

— Я — Ватсон... В будові немає жодної живої істоти, зате повно прозорих моделей тварин і крилатих примітивних квартян. Почуваю себе тут, як у музеї... В середині міститься великий рельєфний глобус Кварті. Зроблений він дуже старанно. Це селище на ньому позначено також... А біля моря Данте ще якась рельєфна позначка, схожа на лілію. Там, мабуть, розташоване ще одне селище. Більш нічого особливого на глобусі немає.

...Ватсон торкнувся великої кулі, що вільно плавала у просторі, щоб дізнатись, чи зрушить вона з місця, його рука занурилась у глобус з такою легкістю, наче той був створений з рідкої грязюки.

Вчений одсмикнув руку і почав уважно її оглядати. Рука була чиста, без найменших слідів незвичайної речовини. Поверхня глобуса в тому місці, куди занурилась рука, теж

не мала на собі ніякого сліду пошкодження.

Ватсон повторив дослід. Цього разу він занурив усю руку, аж по плече, втратив при цьому рівновагу і всім своїм тілом пролетів через глобус, ні на що не наштовхнувшись.

— Я — Ватсон... Таємниця за таємницею! Глобус зроблено... з всепроникної речовини...

— Нісенітниця! — різко відказав Навратіл... Це суперечить основному, найголовнішому закону, який ми знаємо.

— В такому разі йдіть погляньте самі!

За хвилину біля чудного глобуса зібрались усі троє. Ватсон повторив свій дослід. Мадараш старанно досліджував кулю найрізноманітнішими приладами.

— Цікаво! — сказав він задумливо. — Жоден з апаратів не реагує на речовину кулі!..

— Дослідіть ще раз, чудес на світі не існує! — вимагав Навратіл.

— Все ясно! — раптом вигукнув Мадараш, показуючи на один з приладів. — Глобус виготовлено з нейтронів, виключно з нейтронів.

— Гм... — похитав головою Навратіл. — Справді, матерію робить непроникною речовинне поле атомів; коли б між ними не існувало сил взаємодії, ми пересувалися б у кожному твердому тілі, немов у лісі, в якому дерева стоять одне від одного не менш як за вісімдесят кілометрів... Це шкільна істина — всепроникна речовина може бути створена тільки з нейтронів, які не взаємодіють між собою... Але таємниця цим не розкрита... Незбагненого тут більш ніж досить. Як удалося квартянам утворити цю нейтронну речовину? Навіщо вони зробили з неї глобус?

— Можливо, вони дадуть на це відповідь самі, коли ми зустрінемося з ними, — сказав Ватсон. — А зараз краще ходімо звідси. Кожної хвилини квартяни можуть повернутись, і як вони зустрінуть нас — не знаю...

Але минала година за годиною, а ніхто не з'являвся. Вчені заходились досліджувати дивні конструкції та музей більш старанно.

Висновок був одностайний: селище залишено цими днями; квартяни перебувають зараз десь у іншому місці, — може, у селищі біля моря Данте. Атомна електростанція працює автоматично. Подача пального здійснюється з допомогою сонячної енергії. Її збирають великі параболоїди на пірамідах.

— Атомну електростанцію ми не можемо використати доти, доки не дістанемо на це згоду квартян, — сказав Навратіл. — Негайно, завтра ж, вирушимо до них, у селище біля моря Данте.

Розділ XX МОРЕ ДАНТЕ

— Я ситий цим триклятуцим життям вже по самісіньку зав'язку! — досадливо сказав Краус, коли вертоліт з ученими залишив селище. — Вони живуть, як люди, а ми... Не хочу гинути, як тварина! Не хочу, розумієш!.. Повернись до них, здамся добровільно!

— А вони тебе добровільно застрелять! Ти — член «Братства сильної руки», з тобою

панькатись не будуть.

— Членом «Братства» я був, але злочинів на своїй совісті не маю, як ти! — вигукнув Краус. — Я спіймався на ваші обіцянки. Тепер я розумію, що повстати проти всього людства — безумство!.. Ти тут пануй собі на Кварті, прошу, але я повернусь. Голову мені, можливо, не відірвуть, а коли навіть і так, то швидше настане кінець. Хочеш — підемо разом?

— Зараз?.. Негайно? — запитав здивовано Мак-Гарді, коли Краус пішов до берега, де в очереті було заховано гумовий човен.

Краус не відповів. Енергійними рухами він звільняв човен з заростей.

— Ти сказився?! — зарепетував Мак-Гарді й побіг слідом за ним.

Пролунав постріл. Потім ще один...

Краус схопився за плече й захитався. Однак зразу ж випростався, схопив з кишені пістолет і вистрелив теж.

Мак-Гарді зробив кілька кроків і звалився в болото за очеретом. Голова його занурилась у рідке жовте багно.

Краус дивився на нього з хвилину; побачивши, що той не ворухиться, скочив у човен і відштовхнувся від берега.

Човен поплив по течії.

* * *

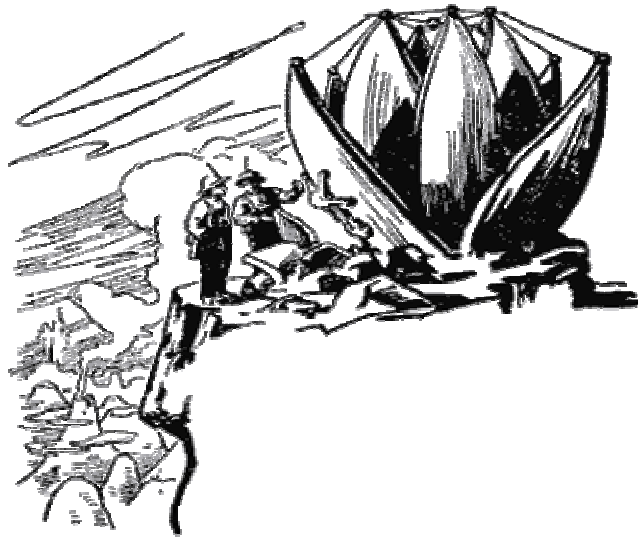
Над морем Данте клубочилися хмари диму й пари. Вода в ньому вирувала й кипіла, — так, ніби його дно було жерлом велетенського вулкана. Береги моря становили собою кам'яний хаос. Все свідчило про те, що тут відбулось кілька вулканічних вибухів такої сили, яких на нашій Землі, мабуть, не траплялось ніколи.

Вертоліт кружляв пошматованим узбережжям вже не першу годину, а вчені все не могли відшукати селище кварталів.

— Там! Там! — вигукнув раптом Ватсон. — Погляньте, на обрії видніється силует лінії!

Вертоліт швидко наближався до незвичайної будови. Вона височіла на скелястому стрімчаку, схожа скоріше на пам'ятник, ніж на жилає приміщення.

Вертоліт повис у повітрі. Навратіл з Ватсоном розсувною драбиною зійшли на землю. Підійшли до споруди і застигли в скорботному мовчанні.

Мабуть, це й справді був пам'ятник. Біля його підніжжя лежало кілька металевих покручених плит, які мали на собі сліди вибуху чи різкого зіткнення.

— Це, безперечно, рештки якогось літального апарата. Ось уламок крила...

— Ви праві, Навратіл, — кивнув головою Ватсон.

На середньому листку лілї на пам'ятнику була прикріплена маленька модель космічного корабля чудної Форми з кулястим тулубом. Під кораблем було зображено вогонь.

На протилежному боці пам'ятника виділявся барельєф якоїсь планети, схожї на Сатурн з його кільцем.

Навратіл сів на скелю і, задумавшись, дивився у просторїнь.

— Пам'ятник розповідає красномовно... — сказав він повільно... — На цьому місці зазнав аварїї міжпланетний корабель; ось чому це полум'я і ця планета. Мені здається, ми марно шукаємо тут істот, які володіють атомною енергією... На Кварті їх немає.

— Чому ви так гадаєте?

— Гадаю, що так само, як і ми, Кварту відвідали люди з якоїсь далекої зоряної системи. При аварїї деякі з них врятувались, а може, їхній корабель не був знищений повністю. Вони оселились біля Нової Волги, де з часом поставили атомну електростанцію, щоб відремонтувати зореліт або побудувати новий. Зрештою їм це вдалось, і вони повернулись додому...

— Можливо, — погодився Ватсон. — Ваше припущення підтверджує і барельєф крилатих кварталів. Люди, які вирізьблені біля загадкової атомної електростанції, певно, і є гостями з невідомої планети, тому вони в скафандрах. Цим пояснюється також, чому покинуто селище біля Нової Волги... Одне тільки не йде мені з думки: новий корабель вони не могли побудувати без металургійного заводу, а ми досі нічого схожого не виявили.

— Хіба ми оглянули селище з усією старанністю? — посміхнувся Навратіл. — Хто знає, чи не ходили ми біля заводу, як сліпі?

— А може, вони повезли його з собою?

— Навіщо?.. Певно, вони захочуть прилетіти сюди не раз, а ливарня їм ще може придатися. Тому й електростанцію вони лишили на ходу. Вона виробляє енергію постійно,

так що нею можна буде скористатись в першу-ліпшу мить. Але як би там не було, ми повинні подякувати їм від щирого серця. З допомогою незнайомих людей з невідомого світу ми відремонтуємо «Промінь» значно раніше, ніж надійде допомога з Землі. Це конче необхідно: вулканічна діяльність дедалі посилюється; незабаром земля у нас горітиме під ногами.

Звідкись здалеку почулось протяжне: «Гуііі...» — і над обрієм знялась зграя крилатих квартян.

— Мабуть, ми перешкодили їм тут понишпорити... — засміявся Ватсон. — Можливо, вони прилітали по нові експонати для особистих колекцій... Пригадуєте лупу та уламки, які ми знайшли в їхніх печерах?

* * *

У просторому клубі міжзоряного корабля «Фотон» кінчається лекція для молодих астронавтів. Начальник рятівної експедиції академік Хотенков каже на прощання:

— Сподіваюсь, що питання навігації в міжзоряному просторі ми розібрали досить ґрунтовно, — насамперед завдяки багатющому досвіду героїчного екіпажу «Променя». Наступні кілька лекцій ми присвятимо питанням техніки міжзоряного зв'язку. Читати лекції буде доктор Заяц — великий вчений, який відкрив абсолютно новий принцип передачі сигналів на практично необмежену відстань...

Погляди кількох слухачів зупинились на смаглявому обличчі молодого Заяца. Юрко збентежено опустил очі її почервонів: батькова слава хоч і радує його, але говорити про це він не любить.

Юрко швидко склав свої учбові посібники до портфеля й вибіг з клубу. Зупинився біля великого круглого вікна, яке з'єднує їхній штучно створений летючий світ з безмежним Всесвітом. Притиснув чоло до холодного скла і задивився в зоряне небо. При погляді на сузір'я Андромеди його серце стиснулось від страху: та невже ж ота маленька зірочка і є наше любе золоте Сонце?

Він одвернувся од вікна і попрямував у робочий кабінет батька, мугикаючи смутну народну пісню з Білих Карпат, яку колись давним-давно співали бідолахи, що працювали від зорі до зорі:

Сідай, сонечку, сідай
За високу гору...
Як не хочеш ти сідати, -
Стягнемо за ногу...

— Так, стягнемо за ногу, це правильно! — жартівливо підхопив доктор Заяц. — Та не одно сонце, а всі три зразу, як це зробили на Кварті люди з чужої зоряної системи..!

Юрко був здивований несподіваною радістю батька, а ще більше — його словами.

— Як це?.. Ти хочеш, може, перемістити кудись ті сонця?

Доктор Заяц щиро засміявся:

— Ні, любий, ми ще не сягнули так далеко, щоб гратись сонцями, як тенісними м'ячиками! Але ми можемо їх запрягти далеко краще, ніж робили це досі. Ми навчилися поки що використовувати величезну телову енергію, яку наше Сонце посилає Землі, його притягання, гравітація, для нас досі тільки кайдани, які намагаються ув'язнити людину в межах одної сонячної системи... А от незнайомі люди на Кварті зуміли зробити дещо інше. Молодці!.. Прочитай уважно оце повідомлення! — подав він Юркові густо списаний блокнот.

Юрко швидко прочитав усе і розчаровано знизав плечима.

— Але ж це тільки детальний опис атомної електростанції, яку наші вчені виявили на Кварті?

— Кажеш, «тільки»? — підвів брови доктор. — А чи знаєш ти, що ця електростанція означає?.. За всіма прикметами, незнайомі люди стягнули за ноги всі три сонця і примусили їх розщеплювати атоми!.. Щось подібне я намагаюсь зробити вже протягом кількох років. Скидається на те, що кварталі показали мені шлях...

Доктор узяв Юрка за руку і повів до столу, на якому лежало кілька аркушів паперу з нашвидкуруч накиданими формулами.

— Ми не тільки розкрили й вивчили таємниці гравітації, а вже частково й оволоділи ними, — наслідком цього є використання гравітаційного поля для міжзоряного зв'язку. Силу тяжіння ми навчились усувати. А от створити гравітацію штучно, як ми створюємо магнетизм з допомогою електромагнітів, досі не вміємо. Коли б нам пощастило це зробити, ми б тепер не пересувались по «Електрону» з допомогою електромагнітної підлоги, яка притримує нас за металеві підшви, як мух на стелі, а ходили б вільно, як на Землі... І ще одне ми не зуміли: сконцентрувати гравітацію в одній точці, як концентрують світло з допомогою лупи... А незнані люди на Кварті цю проблему розв'язали. Ті загадкові спіралі на електростанції, які постійно повертаються до сонць, і є тими лупами, що концентрують гравітацію всіх трьох світил всередині реактора і таким чином вивільняють з атома невичерпну енергію. Увесь оцей хитромудрий агрегат не якийсь там перпетуум-мобіле, як здається на перший погляд, його приводить в рух сонячна енергія.

Доктор Заяц посміхнувся і махнув рукою:

— От бачиш, як трапляється... Я сушу собі голову над цією проблемою справді давно, — і раптом знаходжу її розв'язання... Не можеш навіть уявити, як мене приголомшила ця звістка... Все, що я тобі зараз розповідаю, поки що тільки припущення. Підтвердить їх ґрунтовне вивчення кварталіанської електростанції. Але не виключено, що результати цього дослідження і моє припущення допоможуть нашим мужнім вченим на Кварті краще використати хитромудрі конструкції в селищі невідомих людей.

* * *

— Мільйон атомних печей, і одна краща за другу! — як це ви собі уявляєте? — гнівався Фратев, коли дізнався, що майже вся наукова експедиція на Кварті хоче на кілька днів перебраться до Селища Невидимих, щоб дослідити умови для побудови

сталеливарного заводу. — Хіба я немовля, щоб залишатись отут, як у яслах?! Запевняю вас, що я вже зовсім здоровий. Якщо Свозилова і Вроцлавський поїдуть з вами, — я поїду також.

Молодінова безнадійно махнула рукою:

— Що мені з вами робити? Розумію, що довга хвороба дратує. А з отого «мільйона атомних печей» суджу, що у вас справді вже нічого не болить. То, може, заберемо його з собою? — звернулася вона до Алени Свозилової.

— Тільки при одній умові: пацієнт лишатиметься лежати в «Стрілі», а на селище дивитиметься з вікна, — вдавано суворо відповіла Алена. — Обережність ніколи не завадить, а на Кварті ще находитесь, аж набридне.

Вчені старанно замкнули будинок, щоб під час їхньої відсутності туди не завітав який-небудь непроханий гість.

Ракетний літак на повній швидкості помчав по ледь хвилястій поверхні Надії, закружляв над Накритим столом і попрямував на схід.

Незабаром він досяг Нової Волги.

Вроцлавський лишився з Фратєвим у «Стрілі». Інші наділи скафандри й вийшли на берег.

Після короткого огляду атомної електростанції Молодінова скликала вчених у затінку високої піраміди на нараду.

— Ми повинні зараз вирішити, де поставимо металургійний завод. Як ви вже бачили, житло невідомих створінь для нас незручне. Якщо завод побудуємо тут, то насамперед треба подбати про будинок, бо добиратися сюди з Накритого стола двічі на добу — не дуже приємно...

— По-моєму, в цьому не буде потреби, — сказав Навратіл. — Можна або пошукати, чи немає тут десь під землею чогось на кшталт наших ливарень, або побудувати завод на Накритому столі і постачати його енергією звідси.

— Остання пропозиція мені здається доцільнішою, — погодився Чан-су. — Шукати ливарню невідомих людей — забарна справа. Ми вже встановили, що великі кулі на пірамідах — передавачі електричної енергії. Залишається їх тільки використати.

— Знову ж таки невідомо, чи далеко передається енергія з допомогою цих куль, — заперечив Мадараш. — Ми повинні насамперед визначити це.

Вчені погодилися з ним.

Підйомним краном вивантажили з «Стрілі» вертоліт, швидко змонтували його, і Мадараш негайно вилетів, щоб дослідити, як далеко передається високочастотна електрична енергія випромінювачів атомної електростанції невідомих людей. Повернувся він годин через п'ять в дуже поганому настрої.

— Кепсько! Максимальний радіус дії передавача — три тисячі кілометрів, а Накритий стіл звідси в півтора разу далі... Я не кажу вже про велику втрату енергії при пересиланні...

І все-таки було розв'язано й цю проблему, яка здавалась неймовірно складною. Між гравітаційною електростанцією та Селищем Завойовників Всесвіту, як називався відтепер виселок на Накритому столі, вирішили побудувати дві проміжні станції з такими ж

блискучими кулями-випромінювачами, що й на кінцевих пунктах.

До квартянської «зими» енергетичну лінію ввели в дію; на контрольному щиті Селища Завойовників Всесвіту було одержано напругу понад чотириста тисяч вольт. На жаль, через погану погоду подальші роботи довелося припинити.

Період тривалих дощів учені використали для підготовки до будівництва ливарні та для огляду печерного міста.

Квартяни цього разу зустріли їх дуже привітно. Охоче показали їм підземний лабіринт і свої примітивні печі, в яких виплавляли деякі метали, познайомили з своїм мистецтвом.

Ці істоти, власне кажучи, ще стояли на досить низькому рівні розвитку. Вчені вирішили навчити квартян цілого ряду ремесел, передати їм для копіювання досконаліші інструменти, взагалі допомогти усім, чим можна.

Домовлятися було важко, але люди кам'яного віку багато чого розуміли з жестів. Чимало допомагали й малюнки.

Розділ XXI ПЕРШЕ ТОРЖЕСТВО

Северсон сидів на лавочці перед будинком і задумливо дивився на недобудовану ливарню. Крізь відчинене вікно вітерець доносив «Влтаву» Сметани — музику, яка долетіла з Землі на Кварту після чотирирічної подорожі Всесвітом. Обидва великі сонця стояли тісно одне поруч одного. Проксіма купалась у рожевій туманній імлі низько над обрієм.

Все тут було вже таке звичне, що навіть дивною здавалась думка, що десь існує інший світ, зовсім не схожий на цей. Але той далекий світ кликав і манив.

Северсона охопила несподівана туга — туга за батьківщиною.

В упертому бою з підступною природою, в невтомній спільній праці спогади про вітчизну не тривожили так, як зараз, коли він лишився тут один-однісінький охороняти селище.

Северсон підвівся, причинив вікно клубу і пішов до будівництва. Зупинився біля опор, що тримали широкий дах, вистелений великим листям квартянських дерев. Ця покрівля захищала будівельників сталеливарного заводу від дощів, а зараз давала приємний холодок.

«Сталеливарний завод... — посміхнувся Северсон, глянувши на великий циліндр з півкулею на вершині. — Людина, почувши таку назву, скоріше уявила б собі велетенські споруди, огорнуті димом, аніж цю непоказну піч, що скидається на гриб...»

Його думка знову полинула на Землю, в глибоке минуле, до часів молодості. Тоді всі жили в страху перед війною. Люди не знали таємниць невичерпної атомної енергії. Виробництво сталі та сплавів металів було дуже складним і важким: руду переплавляли на чавун у доменних печах, потім напівфабрикат ішов до сталеливарних заводів, де в мартенах перетворювався на сталь. Із сталі відливались болванки, які переходили в

прокатний цех. Гам вони знову нагрівались і поступово розвальцьовувались потрібним чином...

Вчені довго думали над тим, як скоротити цю довгу Дорогу. Тільки атомна енергія допомогла їм виробляти сталь та інші метали просто з руди і одразу відливати в форми. Тому й завод, який будується на Накритому столі, має лише атомну піч та ливарний майданчик.

Роздуми Северсона урвало шарудіння, що почулося десь за атомною піччю. Він швидко схопив рушницю й попрямував до ящиків з апаратурою. Шарудіння замовкло.

За кілька хвилин звуки повторились знову. На одному з ящиків трохи піднялась і зразу захлопнулась кришка.

«А постривай-но!» Северсон підійшов навшпиньки, повільно зсунув кришку.

В отворі з'явилося злякане обличчя молодого квартинина. Дивлячись вираченими очима на Северсона, він судорожно стискував у руці катушку з блискучим дротом і тремтів усім тілом.

— Чи ви бачили такого злодія?! Сам спіймався в пастку! — щиро зареготав Северсон. — Що ти тут шукаєш, друже?

Квартинин печально проскиглив: «Гуїіі...» — і притиснувся до стінки ящика. Потім простягнув катушку Северсону.

— Отож-бо й є!.. А де ті чашки, які вкрадено у нас з літака?.. Ну, не бійся, ти вільний. Лети додому!

Северсон відійшов від ящика, але квартинин навіть не поворухнувся, не зводячи з Северсона очей.

— Ну, то як хочеш. Зачекаю, поки ти отямишся... — сказав поблажливо Северсон, відійшов ще на кілька кроків і сів. За якийсь час квартинин посміливішав, виліз з ящика і примостився поруч з Северсоном.

— Киш! Та біжи ж додому!

Квартинин здригнувся, розвів руками з перетинчастими крилами, але тут же знову склав їх на колінах.

«Боїться мене!» — подумав Северсон. Він підвівся і попростував до будинку. Але коли озирнувся, то побачив, що квартинин шкутильгає за ним.

— Чи то тобі у нас сподобалось, чи ти ще щось замислив?

— Гуїііі... Кеїіі... — відповів квартинин, ніби зрозумівши. Він наблизився й сів почіпки.

— Ти не голодний? — добродушно запитав його Северсон, витяг з кишені пакунок з цукерками і простягнув незвичайному гостеві. Квартинин охоче взяв подарунок. Якусь мить розглядав уважно з усіх боків. Після кількох спроб йому вдалося розірвати пакунок. Цукерки, які висипались на землю, він швиденько зібрав і напхав ними собі рот. З сяючих очей та радісного підстрибування можна було судити, що земні ласощі припали йому до смаку.

Увечері, коли експедиція повернулась, Северсон з квартинином вже були найкращими приятелями.

— Дозвольте відрекомендувати вам мого друга Ксаверія! Він попросив у нас

притулку, — засміявся Северсон, побачивши здивовані обличчя друзів. — Ані на крок не відходить від мене. Мабуть, йому стало нудно в джунглях.

— Або ж його житло та родичів знищив вулкан, — припустила Алена Свозилова. — Це — щаслива нагода... Краще вивчимо життя кварталів і, можливо, також його чого-небудь навчимо. У нього цілком інтелігентне обличчя.

— А як пройшла розвідка? — звернувся Северсон до Навратіла.

— Понад сподівання, чудесно. Кварта становить собою справжню скарбницю найрізноманітніших руд. Ми знайшли такі багатющі родовища, що могли б побудувати тисячу «Променів».

— Трохи перебільшуєте! — сказала Молодінова. — Мабуть, ви заразилися від Фратєва.

— А хіба я перебільшую? — вицирив зуби Фратєв. — Хай виростуть у мене такі крила, як у цього маленького Ксаверія, коли я перебільшив хоч одне слово!

Квартянин переводив погляд з одного на другого і злякано притискувався до землі.

— Ще одне велике відкриття, Лайфе! — сказав Навратіл. — На острові Підкова ми виявили... А втім, ідіть подивіться самі...

Северсон зайшов до кабіни.

— Ви, Краус?! — запитав він здивовано.

На койці лежала давно не голена виснажена людина.

— Так, я... Повертаюсь до вас... Назад у людське товариство... Не можу жити один, без людей... Судіть мене...

Северсон поклав йому руку на плече:

— Тільки лежіть спокійно, щоб собі не зашкодити... Для суду часу вистачить. Я можу вас зрозуміти, бо знав ще старий світ.

* * *

В каюті Хотенкова блимнуло червоне світло. На великому екрані відеофону з'явилось обличчя доктора Заяца:

— Не гнівайтесь, що турбую вас. «Фотон» і «Електрон» вже досягли швидкості триста тисяч кілометрів на секунду!

— Зупиніть в такому разі реактивні двигуни. А як поведуться вільні атоми водню в міжзоряному просторі?

— Непогано. Температура зовнішньої оболонки піднялась тільки до дев'яноста градусів. Ми боялися, що буде гірше.

— Чудово! Таке торжество ми повинні сьогодні як слід відсвяткувати. Не хочу хвалитись, але й я за останні дні досягнув певного успіху. — Хотенков відчинив шафу і витягнув з неї футляр з скрипкою. За мить полились чудесні звуки радісного маршу.

— Прекрасний звук, як у страдіварки! — схвально сказав Заяц, коли Хотенков дограв.

— Вам подобається? В такому разі — вдалось.

— Скрипку ви зробили самі? — здивовано спитав Заяц. — Можливо, розгадали таємницю Страдіваріуса?

— Здається, так. Після багатьох марних спроб мені нарешті вдалося точно встановити хімічний склад речовини, якою просочувалося дерево страдіварок. Уявіть собі, що той розчин, у якому намочував дерево знаменитий майстер, ми маємо в нашій біохімічній кухні. Білковий розчин скріплює стінки клітин і робить їх більш еластичними, пружними... Хвилинку... Хтось стукає... Зайдіть!

До каюти зайшов син доктора Заяца, Юрко.

— О, то ви обидва тут! — посміхнувся Хотенков. — Один на екрані, а другий — поруч. Щось у вас похмурий вигляд, чи не трапилось чого? — він запитливо глянув на юнака.

— Прочитайте оце повідомлення.

Хотенков узяв аркуш паперу і прочитав уголос:

— «Я — Кварта. Селище Завойовників Всесвіту. Біля гравіметра Мадараш. Надсилаємо сердечні привітання людству на Землі та екіпажам «Фотона» і «Електрона». З радістю повідомляю, що ми успішно закінчили першу плавку і відлили першу плиту зовнішньої оболонки «Променя». За її електроімпульсну обробку взялися товариші Ватсон, Цаген та Балдік. Лінія передачі електричного струму з Селища Невидимих працює бездоганно...»

Хотенков запитливо подивився на молодого Заяца:

— Така радісна звістка, а ви хмуритесь? — Читайте далі, прошу, — сказав Юрко.

— «Краус, якого, як я вже повідомляв, було знайдено біля Затоки Справедливості, справді повертався до нас.

Його показання підтвердило обслідування шляху, яким він рухався. Це була дійсно єдино можлива дорога, яка вела до Селища Завойовників... Тінь недовіри на його слова кидає тільки те, що трупа Мак-Гарді у вказаному місці не виявлено. Мабуть, його поховала трясовина на березі Нової Волги... Краус твердить, що став членом «Братства» тільки по дорозі на Проксіму. Спокусив його буцімто Мак-Гарді. Це ймовірно, бо третьою людиною, про яку згадував вмираючий у Африці, був, напевно, Дітріхсон... Краус повідомив нас також, що не всі члени злочинного «Братства сильної руки» ховались на східному узбережжі Південної Африки, де вибухнула атомна бомба. Один з них — Йонес, який перешкодив академіку Тарабкіну оживити замерзлого неандертальця, — живе у Тибеті і працює в лікарні під іменем «доктор Лікурґос», двоє інших — Кчакі та Рандек, — цілком імовірно, і досі живуть у Місті Щастя, на території колишньої Сахари. Уважно стежимо за Краусом. Він дуже старанний, допомагає нам з усієї сили, і ми йому в цьому не чинимо перешкод. Після повернення додому передамо його Всесвітній Академії наук для рішення питання про його долю. Якщо підтвердиться, що ніяких злочинів на своїй совісті він не має, пропонуємо його помилувати... Молодий кватртянин Ксаверій до нас уже зовсім звик. Охоче наслідує наші рухи і буває дуже милий, коли на своїх коротких ногах викгвеус...»

Хотенков здивувався:

— Що це означає — «викгвеус»?

— Не знаю, але я переписав точно. Все подальше також незрозуміле, не було смислу навіть переписувати. Деякі знаки не вдасться розшифрувати взагалі... Саме це й збентежило мене.

— Передача триває?

— Коли я йшов до вас, — ще передавали, — кивнув Юрко.

— негайно повідомте Кварту, а я тим часом огляну наш астрогравіметр... Почекайте, запитайте також Всесвітню Академію, чи має їхній прийом такі ж спотворення, як у нас.

Хотенков швидко оглянув апаратуру. Все було гаразд. І однак на контрольній стрічці гравіметра замість правильних знаків була якась плутанина.

— Дуже дивно! — знизав плечима доктор Заяц — Лишається припустити одне з двох: або в них зіпсувався передавач, або щось коїться з гравітаційним полем між нами й Квартою...

Але через кілька годин з Землі надійшла звістка, яка абсолютно виключала обидва припущення:

— «Наші астрогравіметри прийняли все повідомлення без перешкод».

— Нічого не розумію! — пригнічено сказав доктор Заяц.

* * *

Мак-Гарді відчув різкий біль, насилу розплющив очі й зойкнув з жаху. Над ним схилилось кілька дивних створінь з обличчями шимпанзе. Одне з них клало йому на груди жмут трави, змочений жовтою грязюкою.

Поранений знепритомнів. А коли прийшов до пам'яті і боязко розплющив очі, він уже був один. Лежав у густій траві під високим деревом.

«Краус... Де Краус?..» — промайнуло у нього в голові.

Мак-Гарді підвівся на руках, озирнувся. Навколо шумів дикий праліс, а по небу пливли хмари з райдужними краями. На деякій відстані від нього гоїдалися під вітром і хилилися до землі під вагою блакитних ягід гілки низенького куща. Поранений майже підсвідомо поповз туди, зірвав і через силу проковтнув кілька плодів.

Аж тепер він усвідомив, що лежить у джунглях сам-самісінький, без надії на порятунок. Очевидно, Краус загинув при перестрілці. А може, таки поплив човном?

У Мак-Гарді паморочилося в голові, до пекучого болю в грудях приєднувалась нестерпна спрага. Напружуючи останні сили, він поповз через хащі туди, звідки чувся плюскіт струмка. Нарешті добрався до берега, зсунувся на череві до води й пожадливо напився. Йому зразу полегшало.

За кілька днів Мак-Гарді настільки зміцнів, що вже міг сяк-так пересуватись. Біль у грудях поступово вщухав. Прострелені легені напрочуд швидко загоювались, — можливо, допомогла грязюка, яку приклали йому до рани крилаті тубільці. Але ті ж тубільці, мабуть, потягли його рушницю. Мак-Гарді довго розшукував її, але знайти не міг.

«Повернись у гори! — вирішив він кінець кінцем. — В Райській долині вистачить

солодких плодів і смачного м'яса. Буду там захищений від ящерів, а можливо, й «Ластівку» відшукаю. Вночі людина погано орієнтується, — може, вулкани вибухнули трохи далі, ніж нам здалось...

Але як я туди доберусь?.. — пронизала мозок страшна думка — Немає човна, немає зброї... Немає нічого!»

І ось він стоїть з голими руками, — сам-самісінький, покинутий напризволяще серед незнайомої підступної природи, — жалюгідний кандидат у володарі Всесвіту.

Розділ XXII КРАУС РОЗПОВІДАЄ

Вечір. Час відпочинку. Всі мешканці Селища Завойовників Всесвіту зібрались у клубі. Уважно слухають.

...Течія винесла мене в море... — тихо розповідає Краус. — Побоюючись бурі, я весь час тримався берега. Вітрило з шматка брезенту підганяло мій гумовий човен при попутному вітрі.

Спочатку я подорожував добре. Однак настав день, коли в мене закінчились консерви. Поки я плив уздовж порослого лісом узбережжя, було ще с'як-так. Але берег ставав дедалі пустельнішим, джунглі відсувались у глиб континенту, а їхнє місце займала неозора піщана пустеля.

Якось вранці несподівано налетів рвучкий вітер, підхопив мене і з неймовірною швидкістю погнав просто в море. Почався справжній шторм.

В задній частині мого гумового човна був закапелок, де я зберігав свої жалюгідні запаси, порожні консервні бляшанки та міх з водою. Я заліз туди, затуляючись над собою парус і, скоцюрбившись, чекав, що буде.

Човен, мов несамовитий, підстрибував на гребнях хвиль; мене перекидало з боку на бік. Кожна хвилина здавалась мені вічністю, а я ж отак метлявся морем кілька годин!

Нарешті щось підо мною затріщало... Удар!.. Я знепритомнів...

Прийшовши до пам'яті, я обмацав собі руки й ноги... Ой леле! Ліва нога була зламана. Я лежав у мокрій траві на узліссі. Мабуть, збігло чимало часу, бо море, відступивши від берегів, уже заспокоїлось. — Мій човен! — вигукнув я в розпачі. Стогнути від нестерпного болю в нозі, я плазував околицями, оглядаючи зарості. Результати розшуків були скромні і все ж досить втішні: у гущавині, досить далеко від берега, я знайшов кілька порожніх бляшанок та електричний ліхтарик. Це могло означати, що човен десь недалеко. Мабуть, його підхопив ураган та й закинув кудись на дерево.

Я трошки заспокоївся і заходився біля ноги. Удар припав на голінку: вона зламалась якраз посередині. Вирівнявши кістку, я обгорнув ногу листям і прив'язав до неї ліанами шматок кори. Звичайно, це було не так просто, як я розповідаю; поки мені пощастило виконати цю операцію, я не раз зомлівав від болю.

Виготувавши милиці з сучкуватих дрючків і перепочивши, вирушив на подальші розшуки. Я знайшов ще кілька консервних бляшанок, але човна ніде не було. Мені не

хотілося навіть припустити, що його могло занести в море.

Наближалась ніч, а я все ще не знав, де і як переночую. Коли б я був здоровий, то розшукав би човен і перетворив його на примітивний намет або забрався б на дерево. Я цього не міг зробити. А спати на землі небезпечно — може розтерзати перший-ліпший хижак. Отже, лишалось тільки одне: викопати яму, як це роблять дикуни, й прикрити її дрюччям.

Легко сказати — викопати підземне сховище! Але чим, коли немає ніяких інструментів і — більш того! — не можеш навіть ступити на скалічену ногу!

Спочатку я спробував копати яму руками. Робота посупилася поволі й важко, бо ґрунт був глинястий, та ще й поріс травою з довгим, міцним корінням. Пізніше я використав бляшанку з-під консервів; випробував також каміння й дрючки. Отак я й копірсався в землі всю ніч і весь другий день...

— Не розумію, як вам удалось викопати яму, коли ви не могли стояти навіть на колінах? — скористався з короткої паузи Ватсон.

— Якщо прикрутить, — і дурень розумнішає!.. Дуже просто, хоч і мало приємно: сидючи з випростаними ногами, я копав землю спочатку навколо себе, а потім під собою. Закінчивши копання, я вилізав по заздалегідь гробленій з ліан і гілок драбині...

Примітивний дах забрав у мене ще дві доби виснажливої праці, але тепер я вже мав сякий-такий захисток. Кущі з їстівними плодами росли недалеко, питна вода з'явилась у мене просто в норі. Спочатку я не дуже зрадів з цього, але, подумавши, лишився задоволений. В сплетеній з гілля «підлозі» я лишив отвір для «колодязя». За посуд мені правили ті ж консервні бляшанки.

Минув тиждень, потім місяць, а я все ще жив, як найжалюгідніша первісна істота. Нога загоювалась дуже повільно, вирушати в далекі прогулянки я не міг. Заготівля харчів для мене дедалі більш ускладнювалась.

Аж ось моє злиденне животіння порушила дивна пригода. Почалось з дуже незначного — зникла бляшанка, яку я лишив увечері біля своєї норі.

З'їсти її ніхто не міг; коли б затоптав який ящір, — лишилися б сліди. Отже, її хтось узяв.

«Злодія треба будь-що спіймати!» — вирішив я і поставив нехитру пастку: прив'язав до мотузка бляшанку, вкинув у неї кілька камінців (при найменшому рухові вони деренчали) і увечері поклав біля входу в нору.

Я марно чекав кілька ночей, але, кінець кінцем, бляшанка заторохотіла. Я вискочив нагору. При світлі ліхтарика я побачив маленького квартянина. На мій подив, він був безкрилий.

Необачно засунувши лапку до бляшанки, злодюжка ніяк не міг витягнути її звідти, тоненько пищав і мружився на мене зляканими оченятками. Я зв'язав його ліанами, кинув на галявині й хотів повернутись до норі, коли це раптом почув підозріле шарудіння: з кущів виповзло ще одне таке створіння. Я причаївся.

Квартянин попрямував до мого бранця. Навіть не спробувавши звільнити товариша, він сів поруч нього і обняв.

«Мабуть, ви таки сумирні істоти. Звільняйтеся та йдіть собі геть!» — подумав я,

прямуючи до своєї нори.

Ви не можете уявити, який я був здивований вранці: обидва квартянини сиділи на даху мого «палацу».

— Чому ви не втекли? — запитав я голосно, відчуваючи гостру потребу поговорити хоч з ким-небудь, незалежно від того, чи розуміють тебе, чи ні.

Почувши мій голос, квартяни здригнулись, але zostались на місці. Вони поглядали на мене з цікавістю, ніби шукали орган, з якого виходили оті дивні звуки. Я засміявся:

— Не треба голосу боятись, а треба з нього милуватись... — продекламував я, широко розкриваючи рот. — Ви чуєте людини глас, і так говорить кожен з нас...

До розділу XXII "Краус розповідає"

Дивні створіння не зводили з мене очей. Розглядав їх і я. Спочатку я не міг зрозуміти, чому в одного з дитинчат є крила, а в другого нема. Потім я збагнув: мабуть, той, який потрапив до мене в полон, позбувся крил під час якоїсь пожежі. В усякому разі, в нього на тілі поміж волоссям виднілись шрами від опіку.

Чудні відвідувачі відірвали мене від думок тоненьким пищанням, яке затихало на найвищих тонах. Чи вони хотіли мені щось сказати, чи хвалились своїми прекрасними співами, не знаю. Я тільки відчув, що це — вияв прихильності. І не помилився: коли квартянчики посмілівішали, вони почали ходити за мною, наслідуючи кожен мій рух. Вони скидались на дітей. Признаюсь, я полюбив цих милих створінь з першого ж дня. Я їх назвав Франтиком і Марженкою. Франтик був з крилами, а Марженка — без крил.

За кілька днів ми так потоваришували, що Франтик і Марженка захотіли за всяку ціну поселитись у моєму підземеллі. Я б збрехав, коли б став запевняти вас, що був у захваті від їхнього наміру. Житло для трьох було надто тісним, а найголовніше — то були для мене все-таки тварини. Поруч «их я не міг би спати спокійно.

Отже, Франтик і Марженка розташувались назовні, в затишному гніздечку серед густої трави. Щодня вони пустували аж до глибокої ночі, а потім спали до полудня. Я всіляко намагався змінити їхній режим, але згодом облишив свої спроби перевиховання, бо зрозумів, що для них ніч служить днем. Зрештою, я був радий з цього, бо моє житло таким чином мало нічних охоронців.

Нові друзі стали мені корисними й з іншого погляду. Зразу ж після першого походу за харчами вони зрозуміли, чого я потребую для існування, і за короткий час буквально засипали мене плодами. Деякі з них, правда, були огидні, зате дуже подобались Франтику і Марженці.

Після чудових сонячних днів почалися дощі, а разом з тим турботи про житло для друзів. Слабосила Марженка безперервно тремтіла від холоду, наче хвора на пропасницю. Самовідданий Франтик даремно обгортав її своїми перетинчастими крилами. Я вирішив тоді, що зразу ж після дощів побудую для своїх нових приятелів примітивну хату, а тим часом хай вони поживуть у моїй норі.

То було мудре рішення, бо рівень води на дні ями підвищувався, і її доводилось безперервно вичерпувати. Без ретельних рук Франтика і Марженки я не впорався б з цією каторжною роботою, і мені довелося б тікати з нори.

Отак у спільній боротьбі з негодою ми прожили цілих три місяці. То було сповнене турбот сумне й жалюгідне існування.

Однак хмари все ж розвіялись, і на небі з'явилися сонця. Ми привітали їх веселим танком у мокрій траві. Сам не усвідомлюючи того, я повсякчас переймав від моїх нових друзів їхню дитячу безпосередність, а вони, навпаки, наслідували мене, так що інколи доходило до комічних ситуацій.

Край галявинки біля мого житла росли два великі дерева, їхні стовбури були один від одного на відстані близько метра, а крони сплітались воедино.

Отут я й вирішив побудувати халупу для Франтика і Марженки. Невисоко над землею я з'єднав стовбури дерев дрючком, обабіч нього прикріпив похило вкопані в землю гілки, переплів їх ліанами й покрити дах товстим гладеньким листям. Таким же чином я побудував обидві бічні стіни.

Приятелі дуже уважно стежили за кожним моїм рухом. Франтик, зрештою, почав допомагати мені носити будівельний матеріал, але Марженка тільки вистрибувала навколо та з подивом поглядала то на мої руки, то на всезростаючу будову.

Зацікавленість Марженки моєю працею викликала в мене гарний настрій і якусь гордовиту самовпевненість розумної істоти. До запаморочення я мугикав одну свою улюблену пісню... Я не дарма згадую про це; пізніше ви дізнаєтесь про цікаву річ.

Як тільки я застелив підлогу хижі сухою травою, Франтик і Марженка з радісним вищанням залізли туди й прикинулись, що сплять. Я не хотів їм заважати і пішов і собі відпочити.

Вранці мене збудив підозрілий тріск у джунглях.

«Друзі ще сплять, а наближається небезпека... Мабуть, це ящір...» — майнула в мене думка. Я вискочив з нори.

У верховітті знову щось затріщало. Я ахнув з подиву. Франтик сидів на дереві і намагався відламати товсту суху гілку. Впоравшись з цим завданням, він кинув дрючок на землю, випростав руки і красиво спустився вниз. Свої перетинчасті крила він використав переді мною вперше.

Схопивши дрючок, Франтик потягнув його до узлісся. Ще не догадуючись, в чому справа, я йшов за ним назирці.

На мене чекала велика несподіванка: поміж двох стовбурів край галявини Маржеика прикріпляла гілку, — так, як це робив учора я. Працювала вона спритно, хоч деякі її рухи були явно зайві.

Франтик кинув на землю свій дрючок і побіг подивитись на халупу, яку побудував я. Повернувшись, він приладнав принесену «балку» як одвірок.

Ми помінялись ролями: тепер уже я з подивом спостерігав, як Франтик і Марженка зводять хату, — таку ж, яку вчора збудував я. І повинен визнати, що все у них спочатку йшло добре. Так добре, що я був навіть вражений кмітливостю своїх друзів.

Кістяк куреня вони зробили чудесно. Однак коли взялись до стін, то одразу ж заплутались у ліанах так, що ледве могли рухатись.

Я навмисне не поспішав їм на допомогу, щоб дізнатись, що вони робитимуть далі.

Марженка уважно подивилась мені в очі й раптом заспівала: «Фі-фі-фі... фі-фі-фі...» — власне, запищала.

Спочатку я збентежився, але потім зрозумів, що вона хотіла сказати цією мелодією. Мою вчорашню пісню вона поєднувала з побудовою хижі і просила мене, щоб я допоміг.

Я показав, як переплітати ліани. Мої приятелі кілька разів повторили цей складний для них урок і досить швидко засвоїли його. Робота їм сподобалась. Дах і бічні стінки вони переплели так густо, що не лишилось жодної шпаринки. Це мене дуже потішило.

— З часом я їх так навчу, що мені не доведеться й пальцем поворухнути! — сказав я сам собі. — Все робитимуть за мене!

Другої ночі вони побудували ще одну хижу. А потім ще і ще. Їх просто не можна було зупинити. Через десять днів на галявині виросло ціле селище. Кінець будівельного запалу в моїх друзів настав тільки через нестачу придатних для будування дерев на узліссі.

Франтик і Марженка довго міняли місце свого мешкання, аж поки, нарешті, поселились постійно в курені, який побудував їм я. Мабуть, з ввічливості. Мене вони прагнули поселити в сусідній хижці. Я відмовлявся. Коли б не трапилось подальших сумних подій, можливо, ми б там жили й досі.

Розділ XXIII В ПЕКЛІ

(Продовження розповіді Крауса)

— ...Якось після сильної бурі, яка промчала джунглями і повивертала з корінням чимало дерев, я знову згадав про човен, що повис, як мені здавалось, десь у плетиві гілок та ліан.

Нога в мене вже загоїлась настільки, що я ходив вільно, але видиратись на дерева все ще боявся, а тому вирішив скористатись з послуг моїх друзів. Я довго намагався розтлумачити їм на мигах, який вигляд має човен та де його шукати. Франтик і Марженка ретельно повторювали за мною всі рухи, але жоден з них не зрозумів, чого я хочу. Довелось облишити цю справу.

Одного дня я помітив у Франтика й Марженки дивні ознаки неспокою. Погода була чудова: в небі — ні хмаринки; джунглі дихали так тихо, що навіть листя не шелестіло, а мої приятелі чомусь покинули свою халупу і настирливо лізли в моє підземне житло. Довелось пустити їх туди,

Марженка незабаром вилізла з нори і почала невідомо навіщо копати посеред галявини вузьку й глибоку яму. Працювала вона з такою наполегливістю й моторністю, що впоралася з цим завданням надзвичайно швидко.

«Вона робить сховище... — подумав я. — Але навіщо воно їй потрібне?»

Майже так само, як я свого часу, Марженка накрила вириту яму гілками та листям, потім взялась за те, чого я вже ніяк не сподівався: почала кидати вириту глину на покрівлю сховища. Однак вона скоро зупинилась і, наче розмірковуючи, довго дивилась на дах мого житла.

«Мабуть, згадала Франтика!» — подумав я, очікуючи, що ж вона робитиме далі.

Марженка раптом змінила свій початковий, задум. Тепер вона кидала глину на покрівлю вже не своєї, а моєї нори. Незабаром до подруги приєднався Франтик і допоміг їй довершити почату справу.

Утрамбувавши накидану глину руками, приятелі спробували затягти мене до підземелля. При цьому обоє пищали так одчайдушно, ніби йшлося щонайменше про життя. Кінець кінцем вони забралися до нори самі я ж лишився стояти в задумі, чому Марженка за всяку ціну хотіла вкрити дах глиною? Адже зелена трава та дрібний чагарник маскували сховище далеко краще, аніж свіжий ґрунт... Може, кварталка боялась негоди і хотіла захистити покрівлю надійніше?

Розгадка прийшла раніше, ніж я сподівався. Звідкись здалеку долинув підозрілий шелест, який незабаром перетворився на зловісне дзижчання. Над пралісом з'явилась хмара невідомих мені комах; потім прилетіла ще одна, значно більша. Вони закрили все небо так, що вмить стало темно.

Комахи сідали на крони дерев, обліплювали стовбури, сипались на землю, заповнюючи всі джунглі. Кілька жуків сіли й на мене і таки добряче покусали.

Я втік до сховища і щільно прикрив за собою «двері».

Франтик і Марженка тулились одне до одного, тремтіли й пищали на таких високих нотах, що аж у вухах лящало.

Кілька разів я поривався поглянути, що робиться назовні, але злякані друзі чіплялись за мої руки і верещали ще дужче. Під отой концерт я зрештою й заснув.

Не знаю, скільки я проспав, але пробудження аж ніяк не було приємним: на мене посипалася суха солоня глина.

— А де ж Марженка й Франтик?.. Невже втекли з переляку?

Я став на сходи і обережно підняв кришку...

Ой леле, що трапилось?! Довколишній краєвид був такий страшний, що в мене аж стиснулося серце.

Праліс зник. Скільки око сягало, навколо простягалася голісінька рівнина, на якій, мов надгробні пам'ятники на величезному кладовищі, стирчали недогризені пеньки.

Хмари комах перетворили буйні джунглі на пустелю. Жовту глину не прикрашала бодай одна стеблинка; зникли без сліду й халупи Франтика й Марженки... А на протилежному боці тьмяно виблискувало непривітне, холодне море...

Що робити?.. Продуктів, які є в сховищі, вистачить хіба на місяць, та й то, коли харчуватись дуже скромно. А потім?.. Ні, треба тікати, тікати!.. Але чи вистачить запасів, поки я дійду до джунглів?.. Можливо, клятві комахи винищили всю рослинність на сотні кілометрів навколо...

Раптом серед пеньків щось заворушилось. Це Франтик і Марженка. Вони щось тягнуть... Стривайте, та це ж мій гумовий човен!

Я побіг назустріч приятелям, палко обняв їх. Вони захищались, — мабуть, не розуміли такого вияву вдячності, — але мені було все одно.

— Ви молодці! — кричів я, мов божевільний. — Якби ви знали, який я вдячний вам: ви врятували мені життя!.. Коли б не ти, Марженко, отой набрид зжер би мене разом з дахом над головою. А човен... човен... Чи знаєте ви взагалі, що це означає?! Незабаром побачите на власні очі. Яке щастя, що тим зажерам гума не сподобалась!

Човен я одразу ж ретельно оглянув. Пошкоджень майже не було: при ударі об гілку лише продрався брезент, який захищав від непогоди вантаж та мандрівників. Правда, при надиманні човна я виявив у гумі кілька дірочок, але вони були такі малі, що повітря крізь них виходило дуже повільно.

Ми вирушили в дорогу негайно.

Дерев'яні весла зникли в утробах зажерливих жуків, тому довелось гребти руками. Не дивно, що ми просувались уперед із швидкістю слимака.

Не було нічого зручнішого, як нап'ясти брезентове вітрило, але вітер, на жаль, дув з моря на берег і був надто слабкий для маневрування.

Франтик і Марженка швидко оволоділи технікою веслування, і ми могли змінюватись. Гребли вони так ретельно й уперто, що скоро я здебільшого відпочивав, стежачи лише за поповненням повітря в камерах човна.

На ніч ми витягли човен на берег і полягали на його дні, сховавшись під захисний брезент.

Я довго не міг заснути. В нічній тиші на мене всією своєю вагою навалився тягар

самотності, — безнадійної самотності на немилосердній незнайомій планеті, за більйони кілометрів від рідної домівки.

Я одстєбнув брезент і виліз з човна. Велика червона заграва палахкотіла над обрієм. Коли-не-коли, залишаючи по собі срібну, швидко гаснучу риску, пролітав метеор. Було тихо й тепло. Повівав легенький бриз... А мені здавалось, що з нескінченного Всесвіту на мене падає крижа ний подих незміряних мертвих просторів.

Я відчував себе викинутим з міжзоряного корабля вигнанцем, що пливе сам-самісінький у абсолютній, нічим не обмеженій пустоті.

Чи є смисл безнадійно блукати пустелями, щоб з часом неминуче загинути від голоду і спраги? Я не міг біль ше дивитися на зоряне небо, серце моє стискалося від муки. Я повернувся до човна і гірко заплакав.

Тільки на ранок я трохи заспокоївся і почав обмірковувати, як можна найшвидше вибратись із спустошеного краю.

«Франтик і Маржепка добре бігають — хіба ж вони не зможуть тягнути човен?» — спало мені на думку.

Я швидко сплів довгу віршовку з морських водоростей і зразу ж почав дресирувати своїх супутників.

Вони швидко зрозуміли, чого я хочу, і дуже зраділи з своєї нової функції, — весело вистрибуючи, бігли собі понад берегом, а човен мчав за ними.

Однак пополудні Франтик і Марженка були такі втомлені, що насилу пересувались. Я дав їм хвилинку перепочити, потім знову змусив бігти. Признаюсь, що того разу без биття не обійшлося. Боячись за своє життя, я був безжальним.

Надвечір Марженка впала і лишилась лежати нерухомо. Франтик її обіймав, дихав на неї і зроняв великі сльози. Вперше я побачив, як ці істоти плачуть.

Марженка нарешті опритомніла. Була така слабка, що не могла стояти на ногах.

Стало ясно, що без їжі та відпочинку вони довго не витримають. З важким серцем я тицьнув кожному з них по кілька плодів і великодушно дозволив поспати.

Другого дня я вдався до іншої тактики. На берег я посилав тільки одного, а другий був зі мною в човні і набирався сил. Вони працювали тепер далеко терпеливіше, але й так ми просувалися вперед усе повільніше. Істоти, перетворені на рабів, слабшали на очах. Я, однак, не поступався. Хай будуть загнані до смерті, — що мені їхнє життя? Головне, щоб врятувався я... Так, друзі, — до такої підлості я тоді дійшов.

Бідолашних істот урятував від загибелі вітер. Він посилювався і повернувся саме в напрямку нашого руху. З хвилину я вагався, чи не покинути мені Франтика і Марженку напризволяще в пустелі, але нарешті пустив їх, зовсім знесилених і кволих, у човен.

— Можливо, вони ще стануть мені у пригоді, — сказав я собі.

То було розумне рішення: Франтик з Марженкою правили за баласт, який надавав моєму вбогому паруснику більшої стійкості.

Погода нам сприяла. Після кількох днів плавання ми потрапили до невеликої затоки, оточеної горами та кількома кратерами невисоких вулканів, над якими клубочився дим.

Франтик і Марженка знову почали виявляти ознаки неспокою. Я злякано поглянув, чи не з'являться десь на обрії нові хмари зажерливих жуків. Небо, правда, було чисте,

але це не заспокоювало. Я добре знав, який на диво розвинутий і бездоганий слух мають мої супутники.

Я швидко пристав до берега, щоб вирити в піску сховище, яке хотів накрити гумовим човном. Але Франтик і Марженка не мали, видно, ніякого бажання працювати. Не допомагали ні лайка, ні биття. Вони зіщулювались і тільки жалібно пищали.

Гнаний невимовним жахом, я почав копати яму сам. Як шалений, розкидав пісок в усі боки, аж поки не збив собі пальці до крові.

Раптом у мене над головою щось зашурхотіло.

Я озирнувся з жахом.

Недалеко від мене приземлялись крилаті квартяни. В руках вони тримали загострене каміння й сучкувате дрюччя. Я вже гадав, що настав мій смертний час. Ноги в мене підломилися, і я упав на дно виритої ями. Мов кролик, загіпнотизований гадюкою, я дивився на погрозливі обличчя літаючих створінь.

Коли вони помітили, що я не рухаюсь, то приступили до Франтика й Марженки. Обмінялися з ними кількома протяжними повискуваннями, потім підняли їх з землі і зняли у височінь. Кілька разів покружляли наді мною і полетіли до недалекого нагір'я.

Минуло досить багато часу, поки я отямився від переляку.

Що ж тепер робити? Біля підніжжя горбів зеленіла смуга джунглів, але якраз туди полетіли озброєні квартяни. Можливо, писк є для них засобом спілкування. В такому разі, якщо Франтик і Марженка поскаржились на мою жорстокість, мені буде зле... А на пустельних берегах я загину від голоду й спраги...

І я вибрав меншу небезпеку, — попрямував до пралісу.

На узліссі я надібав на струмочок з чистою кришталевою водою. Пожадливо напився та змив з тіла сіль. Потім пішов далі.

Джунглі аж кишіли звірями найрізноманітніших порід і кольорів. На щастя, то були створіння полохливі й миролюбні. Вони просто тікали від мене.

Я зупинився біля першого ж дерева з знайомими мені солодкими плодами, наївся досхочу, загорнувся в оболонку свого гумового човна і тут же заснув.

Коли я прокинувся, ішов дощ. Мені здалось, що ґрунт піді мною помітно коливається.

«Мабуть, у мене від слабості тремтять ноги...» — подумав я, прямуючи до узлісся.

Але на мене там чекав такий сюрприз, що очі полізли мені на лоба.

Поверхня моря піднялась не менш як на двісті метрів і грізно вирувала просто переді мною.

Що трапилось?.. Адже я в горах, далеко від моря. Чи, може, я збожеволів, і в мене починається галюцинація?

Я протер очі й знову подивився униз. Зір не зраджував мені. Море піднялось майже до моїх ніг.

«А може, це спустились гори?» — блиснула в мене думка. — Так, це єдине пояснення, і за таких грандіозних геологічних змін, які відбуваються на Кварті, нічого неприродного в цьому немає».

Але це означало, що опускання гір може ще тривати, що кінець кінцем вони зникнуть

разом зі мною у хвилях квартянського моря.

Я кинувся до човна, але одразу ж усвідомив, що при такому сильному прибої все одно відплисти не вдасться.

Обидва великі сонця зайшли, безрадісний край запнула імла. Тільки маленьке червоне сонце трепетало над обрієм, кидаючи на розбурхану поверхню моря мерехтливу смугу кривавих вогників.

Знову мене охопив розпач. Як страус під час небезпеки, я сховав голову в траву, накрився гумовим човном і незабаром заснув.

Мені приснилась дівчина, яку я колись любив і яка любила мене. Я гуляю з нею в квітучому саду, птаство радісно щебече, славлячи весну, а десь далеко співає група молоді.

— Відпочину тут, іди, я дожену тебе... — шепоче мені дівчина і лягає в свіжу духмяну траву. Одразу ж засинає. Так спокійно посміхається уві сні...

А я йду далі. Несподівано опиняюсь в якійсь пустелі на Кварті. Я один, зовсім один... Назустріч мені йдуть троє людей. Весело розмовляють, ніби мене досі не помітили.

Я знаю усіх трьох. Кличу їх на ймення. Нарешті вони почули. Підходять і мовчки розглядають мене.

— Чого ти хочеш від нас? — запитує старший,

— Хочу дружби, не можу тут жити один.

— Дружби? — дивується він. — Ти і дружба?!

— Так, хочу жити а, людьми, хочу жити з людиною такою ж, як я сам! — вигукую я в одчаї.

— Хочеш жити з людьми! — сміється він. — Але ж тут нікого немає! Адже ти нас забив!

Повертаюсь і прожогом тікаю. А за спиною в мене лунає моторошний сміх безумця.

Раптом я опиняюсь в обіймах матері. Вона гладить мені волосся і тихо заспокоює. Я знову маленький хлопчик. Виплачусь та й весело побіжу до дівчорки гратися на стадіоні. Квітчасто розмальована карусель весело кружляє, з маленького паровоза мені вітально махає рукою ще менший машиніст. Усміхнена дівчинка з ямочками на щоках простягає мені букетик фіалок, а я за це даю їй великий парусник, зроблений власноручно.

В обличчя мені ударив холодний вітер. Засвистів і за одну мить відніс у неозору далину і дівчинку, і карусель, і маленький поїзд.

Чому налетів цей крижаний вітер? Адже зараз весна?

Розплющив очі, прокидаюсь. Крижаний вітер справді дме. Переді мною — безмежне море...

Я здригнувся від холоду й жаху. З рожевого сну — просто до страшної дійсності!

Глянув я на зеленкувато-блакитне пустельне небо і закричав від туги. Що безмежніший простір, то гіршою стає він в'язницею, якщо людина засуджена жити одна, без потиску руки, без звуку людського голосу.

Все мені раптом здалось смішним: я сам, жменька плодів біля мене, гумовий човен і вороже море. Я почав голосно реготати, мене знов і знов душили напади сміху.

— Я збожеволів! — жахнувся, отямившись.

Однак я міркував цілком тверезо.

«Гори опустились. Чи не опинився я часом на острові?»

Я видерся на вершину невисокої сопки і переконався, що так і сталося. Найближчий континент — чи великий острів — вимальовувався аж ген на обрії.

Протягом кількох днів море, безперервно піднімаючись заганяло мене все вище. Однак потім опускання гір припинилось. Я дочекався покращання погоди, наповнив свій човен плодами і вирушив у небезпечну подорож морем.

Після дводенного плавання мені нарешті пощастило добратися до континенту. Я настільки ослаб, що тільки напруживши всі свої сили, видрався на берег і витягнув човен. Опинившись на твердому ґрунті, я одразу ж заснув.

Коли я прокинувся, була ніч. Мені здалось, що я потрапив у пекло. Земля тремтіла і тріскалась, гори вивергали над моєю головою вогонь...

Я ліг між розкиданого, ще теплого каміння і чекав, доки мене залле розжарена лава.

Оглушливий вибух недалекого вулкана ніби збудив мене знову до життя. Я схопився і стрімголов помчав розпеченим схилом. Шлях мені освітлювали спалахи блискавиць. Кілька разів я падав, — зараз уже й не знаю, чи тому, що коливалась земля, чи, може, ноги в мене підломлювались від втоми.

Незабаром я потрапив до невеликої гірської— річки. Вода в ній кипіла, мов у казані. Пара, що зводилась над річищем, палила мені висхле від спраги горло, огортала все навколо молочною імлою так, що не було нічого видно й на крок.

Нарешті я проминув ущелину і опинився на широкій рівнині, яка кінчалась на обрії пралісом.

Гуркіт за моєю спиною знову примусив мене перейти на шалений галоп. Немов наполоханий кінь, я скакав через ями і тріщини, спотикався об каміння й кущі. Сподіваючись знайти порятунок у пралісі, я забіг у його темряву і, як дикий звір, продирався хащами. Ліани й гілля дряпали мені обличчя й руки, але я не відчував болю. Часом мені здавалось, що я ось-ось задихнусь — легені відмовлялись служити.

Нарешті я добрався до невисокого горба і зупинивсь, зовсім знесилений. Невиразно пам'ятаю, що за горбом я помітив хвилясту рівнину. Через мить я вже спав.

Розбудила мене злива й нестерпне відчуття спраги. Але я одразу забув про все, коли озирнувся круг себе.

Мені здалося, що я починаю марити: хвиляста рівнина перетворилась на гірське пасмо. Протягом кількох годин горб, на якому я заснув, був піднятий на величезну висоту. Вдалині шаленіло море. Височенні хвилі несамовито билися об континент, вигризаючи з нього шматки землі.

Але на цьому ще не скінчилось. Ґрунт коливався щораз дужче; наростав і голоснішав розкотистий гуркіт. Мабуть, насувалось ще страшніше лихо, бо з пралісу раптом вихопилась навала найдивовижніших звірів і помчала до щойно виниклої горн, яка мене підняла. Рятуючись від них, я щодуху чкурнув навтьоки.

Звірі незабаром наздогнали мене, — їхні могутні мускулясті тіла мигтіли повз мене, як примари. Жодне з потворних створінь і не глянуло в мій бік.

«Утікають від великої небезпеки!» — подумав я і подався слідом за ними. Пробіг кількасот кроків і упав. З люті, ю заздрістю я дивився на втікаючих звірів, — вони були

сильні й невтомні. Та ось я помітив ящера, який через свою вагу й неповороткість рухався повільніше. Кількома стрибками я підбіг до нього і видряпався йому на спину. Ящір мене навіть не помітив. Він напружував усі сили, щоб наздогнати інших.

Зразу ж за нами відсапувала потвора з довгою шиєю і страшною, всіяною дрібними гострими зубами пащею. Досить було б їй хоч трохи простягнути шию — і моя подорож через пекло одразу б скінчилась. Але коли тобі вже загрожує небезпека з усіх боків, перестаєш боятись.

Поки я стежив за небезпекою ззаду, мій незвичайний корабель добіг до широкої річки, без роздуму кинувся в воду і поплив до протилежного берега, над яким височіли перші схили великих гір.

Долиною прокотився оглушливий гуркіт. На повороті з'явився могутній вал води, який мчав просто на нас.

Я скочив з тіла свого рятівника і кількома рухами досяг берега. Мене заплеснув потік пінявої води, але я зумів якось утриматись за скелю.

З великим зусиллям я видрався на невелику гірську рівнину і заліз у чагарник. Щастя на мить повернулось до мене: просто на відстані руки передо мною гойдалися на гілках пурпурові овальні плоди, які я добре знав і не раз їв.

Завивав вітер. Часом над чагарником з'являлась голова якогось з ящерів. Проте я ні на що не звертав уваги, і ожадливо ковтаючи солодку м'якоть. Незабаром мої повіки склепилися від втоми.

В отих заростях я прожив кілька днів.

Рух гірських масивів тим часом припинився, вулкани згасли. Надра планети відпочивали. Погода також покращала, і повітря очистилось від вулканічного попелу. Мої рани на тілі напрочуд швидко загоювались і засихали.

Незабаром я залишив своє тимчасове пристановище і повільно рушив у гори, до яру, де, тікаючи, покинув своє єдине майно — гумовий човен. Без нього мої шанси на порятунок зменшувалися до мінімуму.

Що вище я піднімався, то ширше розлягався передо мною краєвид. Вам це здається само собою зрозумілим, але мене дивувало: куди поділися ті гори, що вирости підо мною?.. Мені здавалось, що вони знову перетворились на рівнину, наче їх прокатали величезним котком. Тільки коли розвіялась імліста запона, я побачив, що навколо було море, всіяне численними дрібними острівцями. Горби, які на короткий час піднялись до неба, знову опустились.

Чи сполучаються ці гори з континентом хоч де-небудь, чи стали островами?.. Якщо я справді на острові, значить, без човна звідси нікуди не виберусь. Древесина тут важча за воду, так що про побудову плоту годі й думати. А без харчів я загину рано чи пізно...

Не менш десяти днів блукав я урвищами та ущелинами, схилами та гірськими рівнинами. Я раз у раз нашттовхувався на тужавіючі потоки лави, — іноді такі потужні, що краєвид змінювався до невпізнанності і я втрачав будь-яку орієнтацію.

Нарешті я добрався до того яру, якого так довго шукав. Обидва сонця були вже за обрієм. Над головою в мене мерехтіли зірки.

Коли я наблизився до входу в ущелину, мені здалось, що в ній щось горить. Про

це свідчили відблиски світла на протилежній стінці.

У мене перехопило подих: мій човен!

Не роздумуючи, я побіг уперед, однак в ту ж мить зупинився.

Посеред яру палахкотіло багаття, навколо якого сиділи квартаїни.

Вони, мабуть, почули мене, бо враз змахнули крилами і піднялись у височінь. І разом з човном...

Але я, на щастя, не мав уже в ньому потреби. Через кілька днів ви мене знайшли на березі моря.

Дякую вам...

Розділ XXIV ГОДИНИ ЗЛЧЕНО

Минув ще один рік, рік невтомної напруженої праці й боротьби.

Саме тоді, коли люди на Землі, затамувавши подих, стежили за першим телевізійним репортажем про життя на Кварті, з «Променя», який продовжував обертатись навколо планети, у безповітряний простір виплила група вчених, щоб приладнати останню броньову плиту до пошкодженої метеоритом оболонки корабля.

Глибоко під ними, така спокійна на вигляд, висіла велетенська затуманена куля, а навколо неї сяяли мільйони зірок. Всі три сонця, увінчані зеленкуватими пощербленими коронами, освітлювали блискучі стінки «Променя» та сірі скафандри вчених.

Монтажники працювали швидко й мовчки, — всі вже добре спрацювались, набули чималої практики.

— Ну, друзі, все! — неголосно промовив Навратіл, керівник групи. — Обидві оболонки корабля в повному порядку.

Мікрофон підхопив його слова, радіостанція в шоломі передала їх на всі боки.

— Ходімо до кабіни управління. Може, прибули які-небудь повідомлення з Землі та з «Фотона» й «Електрона».

Вчені залишили безповітряний простір і запливли до «Променя».

— А навіщо нам, власне, чекати на повідомлення Мадараша, коли на «Промені» є свій астрогравіметр? Ми зовсім забули про нього, і даремно!

Академік попрямував до обсерваторії, схилився над апаратом.

— Що за чортівиння? — промимрив він, проглянувши чималий відтинок стрічки. — Адже в цих знаках нема ніякого смислу!.. Чи не збожеволів часом і наш астрогравіметр, як це трапилось на «Фотоні» та «Електроні»?

Чан-су підняв кришку апарата, зазирнув усередину. Довго стояв нерухомо, тільки очі його перебігали з деталі на деталь. І раптом брови вченого нахмурились; він якимось дивно засміявся, — так, ніби його щось і потішило, і вразило.

— От так штука! — Чан-су підбіг до відеофону. — Товаришу Навратіл, негайно йдіть до обсерваторії!

Навратіл примчав через кілька хвилин. — Трапилось щось серйозне? — запитав він,

насилу переводячи дух.

— Не лякайтесь, нічого страшного, — заспокоїв Чан-су. — В нашому гравіметрі зіпсувався автоматичний скеровувач приймальної антени. До нашого сонця вона обернулася спиною, — їй більше до вподоби сузір'я Змієносця. А результат? Прочитайте самі!

— П'ять пострілів по гавах! — Навратіл марно силкувався розібрати неясні значки. — Ми або перехопили якісь важливі порушення гравітаційного поля в сонячній системі Змієносця, або...

Видно було, що Навратілу спало на думку якесь припущення, — таке неймовірне, що він навіть боявся висловити його вголос.

— ...або... — підхопив Чан-су, — або ж це була нормальна передача мислячих створінь, які живуть у сузір'ї Змієносця. Чи, може, ви гадаєте, що тільки ми, люди, такі геніальні, що догадалися використати для зв'язку гравітаційне поле?

Вони мовчки презирнулись один з одним: якщо припущення вірне, то це значить, що людство Землі рано чи пізно знайде спосіб порозумітися з своїми братами в протилежній частині Галактики.

— Он як воно буває на світі, друже... — тихо сказав Навратіл після тривалої мовчанки. — Сигнали з планети Ікс штовхнули нас на дерзновенну подорож у далекі зоряні світи. Ми досягли іншої сонячної системи, і знову лунає заклик...

— На жаль, на цей заклик ми з вами, мабуть, уже не відгукнемось... — з деяким сумом у голосі сказав Чан-су.

Може, вперше за багато років обидва вчені згадали, що вони вже не молоді. Життя людини продовжено, але воно все-таки ще дуже й дуже коротке. А Всесвіт вічний і нескінченний...

— Може, спробуємо відповісти? — Навратіл ще раз задумливо перебіг очима загадкові знаки на стрічці астрогравіметра.

— Шкода часу... — похитав головою Чан-су. — Наш гравітаційний передавач на Кварті надто малопотужний. Просто треба повідомити Академію. Передавач доведеться будувати на Землі, — він вимагатиме дуже багато енергії для своєї роботи.

Члени експедиції зустріли повідомлення про нові сигнали із Всесвіту з великим захопленням. Найзапальніші, — насамперед, звичайно, інженер Фратев, — уже почали мріяти вголос про майбутню подорож до сузір'я Змієносця. Але то все були тільки далекі мрії, а на порядку дня стояли невідкладні завдання: закінчити ремонт «Променя», приготувати ядерне пальне на дуже тривалу подорож до рідної домівки.

Ціною великих зусиль атомну електростанцію міжзоряного корабля вдалося відновити повністю; знищені зіткненням з метеоритом та катастрофою в підземному житлі реактори замінювались новими, виготовленими в майстернях на Накритому столі. Як повідомляв Мадараш людей Землі та екіпажі рятувальних зорельотів «Фотона» й «Електрона», «Промінь» щонайпізніше через два місяці уже міг вирушити в подорож через Всесвіт.

І все було б добре, але сейсмографи та автоматичні метеостанції почали з усіх кінців Кварту доповідати про неприємні несподівані явища на поверхні планети: після короткого

перепочинку знову почали прокидатись вулкани. Метеостанція біля Затоки Шекспіра показувала температуру повітря сімдесят градусів Цельсія, на озері Жюля Верна — шістдесят три градуси. В атмосфері значно підвищився процент вуглекислого газу; прозорість її зменшилась через велику кількість вулканічного попелу.

Робочий майданчик на Накритому столі щонаочі освітлювався сильними прожекторами. Вчені працювали по вісімнадцять годин на добу. Треба було поспішати, — тим більш, що й Алена Свозилова, яка терміново збирала колекцію рослин та тварин для Всесвітньої Академії наук по всій Кварті, доповідала про значне посилення вулканічної діяльності на сусідніх континентах — Геозії та Неруданії. Але відважні мандрівники не впадали в розпач. Як і раніше, звучали жарти й сміх, а інженер Фратєв щовечора розповідав вигадані історії з своїх численних мандрівок по білому світу. І ніхто й не підозрював, що години планети вже злічено.

Одного з ясних теплих вечорів, коли втомлені вчені зібрались у клубі, щоб відпочити, раптом погасла електрика.

Ні, це було не від землетрусу: ґрунт під їхніми ногами не коливався, не пролунало жодного звуку. І все-таки вчені стривожились.

— Що сталося? — Фратєв підскочив до вікна відсунув занавіску. Надворі було темно й тихо. В проміжку між хмарами на мить з'явилась Проксіма, облямована кількома райдужними колами.

З темряви виринула довга постать Северсона.

— Біда друзі! — закричав він ще здалеку — Електростанція в Селищі Невидимих перестала давати струм. Мабуть, там щось трапилось... Де Алєнка?

— Заспокойтесь, Северсон, Алєна п'ять хвилин тому пов. домила, що вони вирішили заночувати на одному з островів у морі Життя... — Молодінова ввімкнула передавач і взяла в руки мікрофон. — Алло, алло... Говорить Селище Завойовників Всесвіту... Викликаємо Свозилову... Викликаємо Свозилову...

— Я — Свозилова! — почувся здивований голос Алєни. — У вас щось трапилось?

— Негайно летіть оглянути Селище Невидимих. У нас немає струму. Можливо, пошкоджено гравітаційну електростанцію. Якщо там усе гаразд, то, повертаючись, огляньте проміжні підстанції.

— Зрозуміло. Стартуємо!

Клуб занімів у напруженій тиші. Вчені нервово походжали по клубу. Квартянське дитинча, улюбленець Северсона, пройнялось загальним настроєм; воно зіщулилося в куточку і тихенько повискувало, поглядаючи на всіх переляканими очима.

— Чи не здається вам, що підлога нібито коливається? — тихо запитав Северсон.

— Нерви... Розладнані нерви... — раздратовано сказав Мадараш і підійшов до розчиненого вікна. — Х-ху, як жарко!.. Що це?! — раптом закричав він, хапаючись за голову.

Увесь горизонт враз спалахнув кривавим сьйвом, в кількох місцях з землі вихопились довжелезні язики полум'я; затріщало, задвигтіло, заgrimіло все довкола.

— Тікайте! — розпачливо вигукнув Фратєв. Він схопив за руку Молодінову і потягнув до дверей.

Але тут на підлогу з гуркотом посипалась штукатурка; захитались стіни, задвигтіла під ногами земля.

— Через вікно! — хрипів Фратев. — Та швидше ж, хай вам блискавка!

— Я — Свозилова! — раптом почулося з приймача, що гак і лишився стояти на столі. — Всю західну Геозію охопив суцільний вогонь. Селище Невидимих зникло з поверхні Кварти. На його місці буяє вулкан...

На Накритому столі з'явилась вихляста багряна риска. Швидкою гадючкою вона поповзла до Селища Завойовників Всесвіту, поширювалась і яскравішала. З надр землі повалив їдкий задушливий дим; повільно посунула густа розжарена лава. В руслі ріки Надії засичала пара.

— Швидше! Швидше! — кричала Молодінова, задихаючись від диму. — Негайно до вертольота!

...А на руїнах будинку приймач, який уцілів чудом, все ще доповідав голосом Алені Свозилової:

— ...Коїться щось неймовірне... Гори лізуть на гори, все знищує вогонь... Кварта гине...

Розділ XXV ДО ПОБАЧЕННЯ, КВАРТО!

Голодний і обірваний, добрався нарешті Мак-Гарді в гори до Райської долини. То був уже зовсім не той ідилічний край, яким він його покинув: від буйної рослинності лишилися тільки обсмалені пеньки; там, де колись виблискувало озеро, зяяло глибоке провалля, а над ним страхітливо випинався в диму вулкан. Долина була завалена величезними шматками ще теплих вулканічних бомб.

Мак-Гарді довго дивився на картину страшного спустошення.

«Трикляте життя... Чи не покінчити з ним зразу?»

Він розігнався до провалля, але в останню мить зупинився. Не було сили жити, а вмерти не вистачало мужності. Підповз до краю ущелини, боязко зазирнув у глибину. На дні провалля блищали якісь предмети.

— «Ластівка»! — радісно вигукнув Мак-Гарді.

Він підхопився і стрімголов помчав пустельною долиною вниз до пралісу, який біля підніжжя гори частково уникнув знищення. Добіг до заростей і, як божевільний, почав зривати з дерева найдовші ліани і скручувати з них канат.

З допомогою цього каната він спустився в ущелину. Тільки-но ставши на ноги, помчав до блискучих предметів... і закам'янів перед ними.

До розділу XXV "До побачення, Кварто!"

«Ластівка» була розбита вщент. Від реактора та ракетного двигуна лишились самі тільки уламки.

Потім його погляд упав на широку розколину в кам'яній стіні. Вона міцно стискувала частину літака, яка ніби чудом яким лишилася непошкодженою. З допомогою вірьовки Мак-Гарді виліз нагору і зрадів. В покрученій частині кабіни він виявив справжній скарб: розбитий ящик з консервами, скафандр, кілька книг, гумовий човен та радіостанцію. Мак-Гарді одразу ж ввімкнув її, але апарат вперто мовчав.

— Ні, я тебе таки примушу говорити! — міркував він уголос — Але раніше віднесу тебе в безпечніше і зручніше місце!

Він виносив цінні речі з провалля цілий день. Страшенно стомлений, ліг на гумовий човен і одразу ж заснув.

Вночі його разбудив холод. Мак-Гарді роздивився навколо. Над кам'яним гребенем блимало багряне сяйво, Що кидало примарне світло на пропливаючі хмари.

Мак-Гарді увімкнув прожектор і виліз на гребінь гори.

Неозора рівнина перед ним корчилась у полум'ї. На обрії, приблизно в тих місцях, де було Селище Невидимих, піднімалась до неба велика опуклість. В її середині ґрунт розірвався, а на місці вибуху спалахнув вогненний стовп. Гнаний жахом, Мак-Гарді побіг назад.

— Врятують мене... Врятують мене... Не дадуть мені тут загинути... — він узяв радіостанцію тремтячими руками і зазирнув усередину.

— Передавач зіпсований... — Голова його безсило впала на груди. — А приймач?.. — опам'ятався він за хвилину. Натиснув на вимикач і повільно повернув важельок.

— Алло, алло, змініть курс, Алено!.. — почувся раптом голос Фратєва. — На ріку Надію приставати не можна, її кипляча вода тікає у широкі тріщини в землі. Чекайте нас у протоці...

У Мак-Гарді виступив на чолі холодний піт.

— Ми врятовані... Ми — на борту вертольота... Серйозних поранень немає ні в кого... Викликаємо «Промінь»...

— Говорить Навратіл!.. Друзі, чекаємо вас на «Промені». Вже приготувались до вильоту... Хотенкова ми повідомили, що корабель і без останнього реактора здатний до далекого польоту. На щастя, ми вчасно запаслися пальним... Малого Ксаверія візьміть з собою... Зараз ми одержали звістку з «Електрона», що зустрінемось з ними на планеті Ікс у сонячній системі Проксіма Центавра.

Над головою Мак-Гарді лютувала буря. Кулясті блискавки креслили небо і вибухали. Серед шуму й гуркоту з радіоприймача зазвучав голос Молодінової:

— ...Вертоліт ми навантажили на «Стрілу»... Стартуємо... Прощай, нещасна Кварто! Живи добре та швидко опам'ятайся від гарячої лазні! А вам, бідні крилаті квартяни, бажаємо щастя в дальшому житті. Хай ваші крила врятують вас від катастрофи!.. До побачення, Кварто!

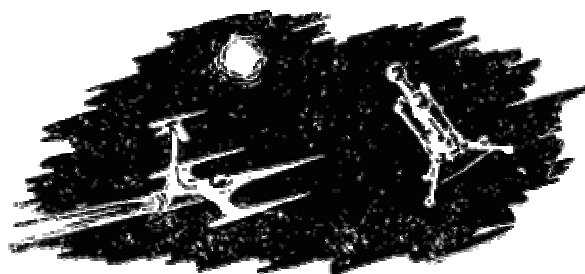
У Мак-Гарді похолонула кров у жилах. Він судорожно вчепився нігтями в одутле обличчя.

— Вилітають... Назавжди вилітають... Лишусь я тут самотній, один серед пекла, за більйони кілометрів від рідної Землі і від людей... Від щасливих людей... Вони навіть не знають, що залишають мене тут назавжди...

Він схопився і в розпачі почав кричати:

— Люди!.. Боже!.. Люди, не покидайте мене...

Його крик проковтнула буря.

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ

«Сигнали з Всесвіту»... Певно ж, коли вперше чуєш ці слова, насамперед уявляється надзвичайно розвинена інопланетна цивілізація, що простягає руку дружби нам, землянам. А Володимир Бабула зумів побачити за цим словосполученням значно більше, величніше. «Сигналами з Всесвіту» він назвав оте радіотелеграфне «біп-біп» першого штучного супутника, що проголосило на весь світ початок космічної ери! Мало того, це Володимир Бабула перший порівняв ці сигнали до знаменного залпу «Аврори». Космічна епоха стане епохою перемоги комунізму на всій планеті! А сигнали з далекої планети Ікс — лише благання про допомогу, останній зойк цивілізації, що знищила сама себе, бо не зуміла приборкати паліїв війни.

Володимир Бабула щиро зв'язався на розсудливість людства, на всемогутність його невичерпного творчого розуму. Майбутнє буде світлим і осяйним, але ввійдуть у нього не якісь рожеві ангелочки і не напівроботи, а звичайні земні люди, з їхніми вадами й пристрастями, — люди, які, будуючи новий світ, перебудовуються одночасно з ним.

Пригадайте історію Лайфа Северсона, «людини з минулого», що потрапила в далеке майбутнє. Далекі, я щиро позаздрив авторові за його вміння сміливо переосмислити загальновідоме, тактовно й тонко використати реальний факт, як трамплін для стрибка в Країну Мрії. Адже справді славетний Амундсен разом з своїми соратниками вилетів 18 червня 1928 року на літаку «Латам», щоб допомогти експедиції Нобіле. Літак справді зник без сліду разом з усім екіпажем, і дізнавшись про це, один видатний радянський вчений справді заявив, що коли відважні мандрівники загинули тільки від холоду, їх у майбутньому можливо буде знайти і повернути до життя.

Це факти, відомі дуже багатьом. Але тільки Володимир Бабула зумів проникнути творчою уявою за оту запону тайни, що впала на «Латам» після одержання від нього останньої радіограми. Звичайно, ніхто не може ствердити, що все відбувалось саме так, як змалював письменник. Але йому віриш несамохіть. Віриш, що соратник Амундсена насправді оббивав палицею кригу з площин біплана, — тоді це й був найдійовіший засіб боротьби з обледенінням! — упав з високості в сніговий замет, біг у розпачі за даленіючим гуркотом літака, потім заснув, знесилений... і прокинувся в новому світі. Автор з перших сторінок підкупає читача правдивістю розповіді, ото ж і надалі він користується довірою, не зловживаючи нею.

Зверніть увагу, читачу: роман «Сигнали з Всесвіту» написано задовго до запуску першого штучного супутника Землі. Здавалося б, тепер, коли мрія стала реальністю, в творі кричуще позначаться похибки і примітивізми, яких дуже важко уникнути, змальовуючи хоч і близьке, та все одно незнане майбутнє. Але так не сталося. Написаний дванадцять років тому роман не постарівся, а порушені в ньому питання досі лишаються злободенними.

Гравітаційний зв'язок. Антигравітація. Антиречовина... Слід віддати належне Володимирові Бабулі: він чи не перший з письменників зазирнув у свята святих найсучаснішої фізики, — в ті її галузі, що почали бурхливо розвиватися в останні роки і, можливо, визначать шлях науки на сторіччя. Звичайно, ми не можемо судити, наскільки

здійсненими та вірогідними виявляться висунуті автором науково-фантастичні гіпотези, але навіть зацікавити цими проблемами читача— дуже велика справа.

А Володимир Бабула вмів зацікавлювати й інтригувати. Так, Володимир Бабула багато чого вмів і багато чого зробив. Звичайно, в книзі, яка лежить перед Вами, можна знайти й огріхи та недоліки. Але перелічувати їх зараз, мабуть, не варто, бо автора вже немає серед живих.

Володимир Бабула прожив коротке, але яскраве життя. Народився він 24 липня 1919 року в Моравії, в сім'ї комуніста й цим і визначилась його подальша біографія.

Коли читаєш твори Володимира Бабули, можна подумати, що він був інженером або вченим, — в усякому разі, його обізнаність в галузі науки й техніки вражає широтою діапазону, глибиною узагальнень. Але ні, Бабула скінчив Художню академію в Празі як художник-скульптор. Тільки не довелося йому працювати за фахом. Коли гітлерівці окупували Чехословаччину, Володимира Бабулу, як активного комуніста, ув'язнили у концтаборі, який і став для нього найсуворішою школою життя. Та випробування не зламали його, не зробили жорстоким і злим. Може, саме в концтаборі, бачачи тупу жорстокість гітлерівських посіпак, письменник вимріяв ще невиразні силуети щирих і людських персонажів своїх майбутніх книг. І, певно, саме тоді Володимир Бабула зрозумів своє покликання — будити в молодому поколінні дух творчого дерзання, виховувати його людяним і розумним.

По війні Володимир Бабула довгий час працював головним редактором чехословацького журналу «Наука і техніка молоді», а пізніше — головним редактором журналу наукової і технічної інформації. Писав повісті й оповідання, а часом виступав і як художник-ілюстратор. Провадив велику громадсько-політичну роботу. Володимир Бабула був щирим і відданим другом радянських людей, — та втім, оця доброзичливість проступає на кожній сторінці його творів. Він щедро віддавав свої сили і здібності... й вельми мало дбав про своє здоров'я, Після тривалої важкої хвороби Володимир Бабула помер у Празі 11 листопада 1966 р. на сорок сьомому році життя, так і не здійснивши свою обіцянку відвідати наш Київ удруге.

Збіжить ще скількись там років. Готуватиметься до старту в зоряний Космос могутня ракета. Досвідчений космонавт востаннє оглядатиме рідну Землю перед радісним і тривожним польотом у невідоме.

Перебігатиме в його пам'яті найдорожче, найцінніше в житті, — те, що слід забрати з собою як невагомий, але дуже потрібний вантаж

І, може, пригадається йому прочитана в далекому дитинстві книга про сміливих завойовників Всесвіту. Певно, не вдасться згадати ні назви її, ні прізвища автора. Але відновиться те світле почуття піднесеності й віри у всемогутність Людини, яке так схвилювало його колись давним-давно і, може, якоюсь мірою визначило весь його подальший життєвий шлях.

Письменники помирають Але книги продовжують жити І сигнали з Всесвіту будуть лунати завжди, тільки все з більшої і більшої відстані. Це — позивні перших хоробрих, що торують шлях у невідоме.

Микола ДАШКІЄВ